ion drăguşanul

Ciuleşti

povestea aşezărilor transilvane

G

Cluj-Napoca, 2025

Coperţile şi ilustraţiile interioare:

Imagini din „*Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*”, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, „*National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d'Hongrie, de Croatie, d'Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. *Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker*”.

Moto:

Să ne unim dară în cugete, să ne unim în simţiri, şi, cu puteri unite, să începem a lucra mai cu energie şi, în cât ne va fi cu putință şi ne vor ajuta puterile, să facem lucruri bune pentru popor şi naţiunea română, dacă e vorba să avem succes îmbucurător, care, pe viitor, următorilor noștri să le servească de exemplu.

Casiodor a zis: „***Este urât şi ruşinos lucru a fi străin în propria patrie***”[1].

[1] Daniil Farcaş, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 56, Braşov 1885, p. 2

GĂDĂLIN

(Katheleni, judeţul Cluj)

1354, mai 15, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Emeric, fiul lui Toma de **Bothaza** (Boothaza, Buth, **Boteni**, judeţul Cluj), şi Clement, fiul lui Nicolae de **Mera** (lângă Nădăşelu, judeţul Cluj)… în numele nobilei Elisabeta, fiica doamnei Elena, fiica sus-zisului Nicolae de Mera, pe de o parte, iar pe de alta, Ioan, fiul lui Dominic, nobil de **Juc**, iar acei Emeric şi Clement au spus… că acel Ioan, fiul lui Dominic, îi datoreşte pătrimea de fiică… din moşiile **Juc** (Suuk, judeţul Cluj), **Suatu** (Zoaat, judeţul Cluj), **Sărmaş** (Sarmas, judeţul Cluj) şi **Gădălin** (Katheleni, judeţul Cluj) ca daruri de nuntă şi zestrea mamei sale, doamna Elena, precum şi 16 iepe de herghelie, pe care i le dăduse în vremea încheierii căsătoriei… Ioan, fiul lui Dominic de Juc, a plătit în faţa noastră, pe deplin şi în întregime, cu bani gata… opt mărci şi jumătate de argint”[2].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Papp** de Oláh-

[2] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 259, pp. 266-268

Kályán, în comuna Gadelin, din Barei mutat, comitatul Clusiului, 1700, 8 familii”[3].

1900: „Din Arhidiecezã. Administratori parohiali Aurel Pop, din **Jucul superior**, Basiliu Hopârtean, din **Gădălin**, şi Ioan Petean, din **Corpade**, districtul Cojocna, au fost numiţi parohi”[4].

1904: „**Ruga de la Cojocna**. Din anul 1903, de la Sfânta Maria Mare, s-a îndătinat poporul din jurul opidului (târguşorul) **Cojocna** a veni la Ruga de la biserica greco-catolică, nou edificată prin vrednicul protopop Ioan Haţieganu! O datină vie, dorită şi consolatoare de suflete şi de alinare bolnavilor. / Precum în anul trecut, așa și în anul curent, tot cu dor au așteptat și dorit sărbătorea Sfintei Maria, ca să vină la ruga de la **Cojocna**. Deşi timpul a fost nefavorabil, totuşi au venit din cele mai depărtate locuri până la 200-300 suflete. Parohul și protopopul local fiind pe pat, greu bolnav, în acel timp serviciul divin s-a ţinut, de către preoţii din **Corpadea** și **Pata** sup. pontificând Prea On. Dr. Elia Daianu, protopopul Clușiului, chemat spre acest scop. / Dl Daianu a ţinut o predică frumosă despre virtuțile Prea Curatei Vergure Maria, iar bolnavilor li s-a conferit Sfântul Maslu prin 2 preoţi, lectorând atât la liturghie, cât şi la maslu tânărul Aurel Haţeganu, cleric de-al IV-lea…

În ziua crucii, veneau din **Pata**, **Bocşiu** şi **Corpadea** şi **Gădălin** creştinii, în frunte cu preoţii lor, cu procesiune și prapori, cântând și lăudând pe Dumnezeu, de-ţi creştea inima văzând atâta dragoste şi pietate în popor. / Serviciul divin s-a ţinut de protopopul actual, cu asistența

[3] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 70

[4] *Unirea*, Anul X, nr. 11, Blaj 1900, p. 97

a trei preoți și lectorul, care, cu mulțimea poporului adunat (până la 6-7 sute suflete), s-a ţinut sub cerul liber, în cimitirul de lângă biserica veche, la altarul anume pregătit. S-a servit maslu la 80 creştini bolnavi. Predica festivă a ţinut-o harnicul preot Mihail Hodarneu din **Pata**, după care protopopul a lăudat zelul poporului şi l-a îndemnat la iubirea bisericii, la venirea cu dragoste, în tot anul, la această Rugă comună”[5].

1936: „Ioan Pop, **primar Gădălin**. Am primit cei 100 lei. trimişi în 17 februarie. Numerele care vă lipsesc vi s-au trimis a doua oară. Mai aveţi de plătit 50 lei, pe anul 1934; 150, pe 1935, şi 150, pe anul în care am intrat”[6].

1936: „Mare schimbare a produs în gândurile și inimile poporului din **Gădălin** Prea Cuviosul Atanasis Maxim, superiorul Mănăstirii Bixad, prin cele 8 predici, începând de sâmbătă, seara, de la vecernie. Cei credincioşi au rămas statornici în credinţă, cei slabi s-au întărit. A treia zi de Rusalii, s-a ţinut sinodul protopopesc al districtului Someş, în **Gădălin**, prezentându-se 18 preoţi, care toţi au participat la celebrarea Sfintei Liturghii, ţinută în liber, fiind biserica neîncăpătoare pentru poporul venit şi din comunele vecine. Asupra poporului a făcut mare impresie această slujbă sărbătorească, ca şi care n-au mai văzut, / Misiunile s-au încheiat, miercuri, cu celebrarea Sfintei Liturghii şi binecuvântarea crucii, în amintirea misiunilor. Predica de încheiere şi rămas bun, a Prea Cuviosului Egumen, a fost aşa de duioasă, că întreg poporul, bărbaţi şi femei, a izbucnit în plâns. Toţi ar fi dorit ca Prea Cuviosul misionar să mai rămână între noi. Părintele

[5] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 211, Braşov 1904, p. 5
[6] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 5, Blaj 1936, p. 7

Vasile Hopârtean aduce mulțumite Prea Cuviosului Misionar, asigurându-l că, atât dânsul, cât și poporul său, nu-l vor uita în rugăciunile lor şi că sămânța aruncată de dânsul va aduce roadele aşteptate. După acestea, Xenia Miron, conducătoarea corului Reuniunii Mariane, prin cuvinte frumoase mulțumește atât Prea Cuviosului Părinte Egumen, cât şi părintelui Vasile Hopârtean, că le-a prilejuit aceste zile de bucurii sufleteşti. Bucurii ce lumea nu le poate da. / În decursul misiunilor, s-au mărturisit şi cuminecat 684 credincioşi, ajutat fiind distinsul şi neobositul misionar de preoţii I. Miclea din **Vişa** şi onoratul Isidor Deac din **Jucul de jos**. / Laurenţiu Moldovan, învăţător”[7].

1937: „Duminică, seara, s-a dezlănțuit asupra județului nostru o furtună, în timpul căreia un trăsnet a căzut pe casa femeii Nastasia Mitron, din comuna **Gădălin** (Cluj). Trăsnetul a aprins casa şi acareturile, mistuindu-le în câteva clipe. / Nastasia Mitron, care se afla înăuntru, a fost carbonizată de trăsnet şi îngropată sub movila de cenuşă a casei sale. / Deşi alarma s-a dat imediat după căderea trăsnetului, până să ajungă la locul nenorocirii ceilalţi săteni, cu pompele primăriei, totul a fost prefăcut în cenuşă. Acesta e al treisprezecelea caz de moarte, care s-a întâmplat, anul acesta, în judeţul nostru”[8].

[7] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 2
[8] *Universul*, Anul 54, nr. 289, Bucureşti 1937, p. 7

GALAŢI

(comuna Pui, județul Hunedoara)

1576, noiembrie 3: „Raportul trimişilor Gaspar More şi Petru Naláczi, către Cristofor Báthory, despre felul cum au introdus pe cele două surori More Katalin şi Anna în stăpânirea moşiilor lor din **Pâclişa** şi aiurea din comitatul Hunedoara”[9]:

„Să știi, Măria Ta, că, în ziua tuturor sfinților, joi, ne-a adus Cătălina More, văduva lui Petru Brázovai, și Ana More, soția lui Nicolae Boldogfalvi, porunca de introducere, în care poruncești Măria Ta ca noi să le introducem pe dânsele în **Pâclișa**, **Cârnești**, **Grădiște**, **Breazova**, **Poieni**, **Galați** și **Fizeș**, care le-au fost în pașnică stăpânire. Din care pricină, noi, cu supunere, luarăm acea poruncă de introducere a Măriei Tale și, în ziua scrisă în ea, am mers la **Pâclișa**, și, fiind cu noi megieșul și vecinul Ion Totesdi, și nemeș din **Râu-bărbat**, Mihailă Nagy din **Toteșdi**, și norod din vecini, jobagii lui Petru Brázovai, Iacob Bogdaneasă și Opra, fiul lui Stănilă; a doua zi, vinerea, merserăm la **Cârnești** și, chemarăm pe

[9] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 117

Ștefan Krana Cârnețeanul și pe Iovan Karlota, așijderea iobagi de-ai lui Petru Brázovai. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Grădiște** și chemarăm pe iobagii lui Ion Szerecsen (Sărăcin – n. n.), pe Dumitru Popa și pe Lațcu Hrană. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Breazova** și chemarăm acolo pe Lațcu Ștefan, iobagul văduvei lui Mihail Roman, și pe Ștefan Krana, iobagul lui Petru Brázovai. În aceeași zi merserăm, de acolo, la **Poieni** și chemarăm pe Petru Dimetrasa și pe Mihail Pej, iobagii lui Mihail PesténYi. După aceea, în a treia zi, sâmbătă, merserăm la **Fizeș** și chemarăm acolo pe Crăciun Boțea, iobagul lui Mihail Pej, și pe Mihonya Duma, iobagul lui Petru Buda. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Galați** și chemarăm pe Iancu Hernye și pe Petru Buda, care sunt nemeși și noi, a treia zi fiind în moșia sus numită, nimeni nu ne-a împiedecat. După aceea, cetind noi inșilor mai susnumiți porunca Măriei Tale, am înțeles că pe noi nu ne-a împiedecat nimeni. Pentru aceea, noi am lăsat ca moșia să o stăpânească în pace Cătălină More și Ana More, ceea ce noi am scris Măriei Tale, după credința noastră. Dumnezeu să țină pe Măria Ta în bună sănătate”[10].

1932: „În luna martie, anul acesta, se împlinesc 40 de ani de la moartea pictorului Mişu Popp, un valoros, respectat şi iubit fiu al Braşovului… / Mişu Popp s-a născut la 19 martie, anul 1827, în Braşov, fiind al 8-lea din cei 9 copii rămaşi în viaţă ai lui Ioan Popp Moldovan de Galaţi, de profesiune pictor, sculptor şi poleitor, de origine din ținutul Făgărașului, şi care a avut 11 copii, cu care l-a dăruit prima şi unica sa soție…

[1010] Ibidem, pp. 118, 119

Originea familiei Popp sau Pop, Popu, Pap, Popa sau chiar al Popi, cum se mai numeşte ea în documente, se pierde în trecutul depărtat al Românilor din ţara Făgăraşului. După toate probabilităţile, această familie face parte din grupul de moşneni de baştină, împroprietăriţi, pe vremuri, de voievozii Ţării Româneşti şi trebuie să fi fost una din familiile de frunte din **Galaţii Făgăraşului**, unde unii din descendenţi s-au văzut nevoiţi a ocupa, din generaţie în generaţie, modeste demnităţi în biserica românească din acel loc, pe de o parte pentru a scăpa de persecuţiunile necurmate ale stăpânitorilor străini, pe de alta pentru a-şi putea păstra neatinse religia şi naţionalitatea. / Se întâmplă, însă, că un principe ardelean găseşte, la una din aceste familii de cucernici preoţi români din **Galaţi**, merite deosebite şi o ridică în rândul nobililor. / Într-adevăr, Mihail Apafi I (1661-1690), principe ardelean, care, pe cât ştim, nu avea nici cea mai mică înrudire cu neamul românesc, prin diploma emisă la data de 14 aprilie 1668, din **Făgăraş**, înalţă în rândul nobilimii nu numai pe Ioan Popa (al Popi), preot român din Galaţi, ci şi pe fiii săi, Zaharie şi Ioan, asemenea şi pe fiicele sale, Stanca, Bucura şi Ana, cum şi pe succesorii tuturor acestora, acordându-le predicatul „de Galaţi”.

Unul din urmaşii familiei de preot Ioan Popa de Galaţi este, fără îndoială, Ioan Popp Moldovan de Galaţi, tatăl pictorului. Născut la 1774, el este probabil unul din descendenţii direcţi ai acelui Ioan, boierit odată cu tatăl său şi menţionat în diploma din 1668, ceea ce se confirmă, de altfel, şi prin relatările membrilor în viaţă ai acestei familii, şi de care îi separa un interval de timp de numai 106 ani. / După spusele urmaşilor, tatăl pictorului era stabilit, la începutul carierei, în **Făgăraş**, unde s-a

căsătorit cu Elena Ivan, de origine tot din **Făgăraş**, și unde, pe lângă averea agonisită de el însuşi, mai avea şi pe aceea provenită din moştenirea părintească, bineînţeles foarte redusă, în urma numeroaselor ieșiri din indiviziune, dar la care ţinea cu sfințenie, aproape ca toți cei din ţara Oltului, deși folosul ce-l aveau de pe urma unor asemenea moșteniri era destul de mic, reducându-se uneori la o singură încărcătură de fân, încăpând într-o căruță.

Darul desenului, acel al picturii și al sculpturii au fost probabil de multă vreme însuşiri personale de distincție la unii din membrii familiei și au fost cultivate de ei cu lăudabilă stăruinţă, fie din curată plăcere, fie ca un frumos mijloc de câștig, mai întâi pe un teren de activitate bisericească, la început limitat la ţinutul Făgărașului, dar care, cu timpul, deveni tot mai întins, căci îl vedem pe Ioan Popp Moldovan de Galaţi părăsind, mai târziu, cu toată familia, Făgărașul pentru alte meleaguri, ajutat fiind, mai întâi de fiul său cel mai mare Nicolae, şi în urmă aproape de toţi ceilalţi fii, în munca prosperă în ale artei. / Urmașii în viață confirmă cele de mai sus, susținând că şeful acestei familii de modești artiști români a executat, la începutul carierei sale, lucrări de pictură și de sculptură mai cu seamă pentru bisericile românești, la care lucrări s-au mai adăogat şi cele pentru particulari şi autoritățile din **Făgăraş**, unde a fost totdeauna bine apreciat, însă urme de activitatea sa în această parte a ţării Oltului, unde şi-a petrecut întreaga tinerețe şi primii ani de căsnicie nu s-au putut descoperi, cu toate cercetările făcute, şi informaţiile cerute până în prezent persoanelor de seamă din **Făgăraş** şi **Galaţi**, unde probabil s-a născut. Doar membrii familiei rămaşi în viaţă dacă mai posedă încă câte o iconiță, făcută de „Nenea Ioniţă” al lor și pe

care o păstrează ca pe o relicvă rară… / Cu asemenea aptitudini, care, pe vremea aceea, erau rare la persoanele de seamă din acest colț al Ardealului, Ioan Popp, cum începuse să-şi zică, de la o vreme, era foarte căutat şi, urmând parcă valea Oltului, ajunse până hăt, în secuime, unde dânsul, şi în urmă fiul său Nicolae, construiră mai multe altare și amvoane, cu toate podoabele de sculptură şi pictură necesare, în... bisericile romano-catolice ungureşti din acea regiune. Probabil că s-a întâmplat la fel şi cu unele biserici de același cult de pe valea Someşului, căci, cu timpul, Ioan Popp ajunse să facă lucrări până şi în **Gherla**, unde se stabili, mai târziu, un nepot de fiu al său. / Desigur, din această epocă datează schițele de ornamente, amvoane şi altare, datorate lui Ioan Popp şi depuse în biblioteca despărțământului Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român „Astra“ din Braşov, salvate fiind de la pieire, de către un pasionat iubitor de arta trecutului nostru, care este neobositul conducător al acestei reviste, dimpreună cu o altă colecție, mai numeroasă, de desene, reprezentând tot altare și amvoane, însă acestea din urmă întocmite de Nicolae Popp-fiul, care, prin anii 1835, până la 1854, începu să lucreze singur, fie că tatăl său era ocupat cu lucrările proprii în altă parte, fie că dânsul executa, la lucrările fiului său, numai pictura. / Numeroasele lucrări contractate în secuime, pe de o parte, și mijloacele primitive de transport din **Făgăraş**, la aceste lucrări, pe de altă parte, au făcut pe Ioan Popp să părăsească localitatea sa de baştină, dimpreună cu întreaga familie, constând din soţie şi 5 copilaşi, și, după un popas mai îndelungat la **Miercurea-Ciuc**, în secuime (un altar destinat bisericii franciscane din **Şimleu-Ciuc** și altul bisericii romano-catolice din **Sântimbru-Ciuc**), să se sta-

bilească definitiv la **Braşov**, unde ajunse prin anul 1818, lăsând bruma de avere ce o avea la **Făgăraş**, în seama rudelor de acolo. / Ultimii săi 4 copii s-au născut la Braşov. / La 7 august 1829, scrie fiului său Constantin, la **Făgaraş**, că, la acea dată, era ocupat cu executarea unui amvon, care există şi astăzi la biserica Sf. Treimi din Braşov-Tocile, a cărei zidire se terminase tocmai înainte cu 3 ani. / A murit în 1869, după ce atinse respectabila vârstă de 95 ani şi la 2 ani după pierderea vrednicei sale soţii, în casa proprie, pe care o stăpânea, încă de pe la anul 1843, situată în „Uliţa Mare", şi având, pe acea vreme, numărul 1443, care, după cum am constatat, corespunde actualmente imobilului cu numărul 1 din strada Prundului de astăzi, colţ cu strada Cimitirului, şi care a devenit, mai târziu, dimpreună cu alt imobil învecinat, proprietatea pictorului M. Popp… /

Mișu Popp a petrecut vârsta fragedă a copilării în cercul restrâns al familiei, stând, la început, mai mult sub influența mamei sale, decât sub acea a tatălui, care, cu îndeletnicirile sale de artist, în felul său, era reținut de lucrări, fie în atelierul său, fie departe de cămin, şi pe care uneori abia le mai putea pridid. De la mamă a învățat, de altfel, ca toți frații şi surorile sale, primele poveşti şi rugăciuni şi a primit cele dintâi cunoştinţe de citire. Surorile sale, mai ales, au completat cunoştinţele ce mai lipseau, care au fost apoi mult sporite, mai întâi în şcolile din secuime, apoi de către dascălul bisericii Sf. Nicolae și, la sfârşit, în şcoala grecească şi cea ungurească din **Braşov**… / Însă părinţii săi, socotind că lucrările de artă bisericească se vor isprăvi în secuime, cum s-au isprăvit și la **Făgăraș**, și în alte părți, și în dorința de a da altă direcțiune aspiraţiunilor de propăşire abia mijinde ale ce-

lui de al treilea fiu al lor, s-au hotărât să înscrie pe tânărul Mișu, care împlinise tocmai 15 ani, ca elev în școala militară grănicerească din Kézdi-Vásárhely, astăzi **Târgul Secuiesc**, unde, făcându-și stagiul de „cătănuță”, cum se numeau în Ardeal elevii acestor şcoli, să poată intra apoi în vreunul din regimentele de grăniceri române de pe atunci din Năsăud, Orlat sau Caransebeș, cum au procedat, pe acea vreme, şi alţi tineri din societatea românească… / Terminându-se şcoala, reveni imediat şi fără nici o părere de rău la lucrările tatălui său, hotărât să nu mai părăsească paleta, cu toate protestările ce veneau din partea celor din cercul familiei şi, punându-se cu tot dinadinsul pe lucru, făcu, în scurt timp, progrese de toată lauda. Acest fapt, la care s-a mai adăogat și dârzenia tânărului pentru progres, căci, spre deosebire de ceilalţi frați mai mari, el a dat încă de mic copil dovezi de un talent deosebit, în special pentru pictură, au determinat pe părinți să trimită pe fiul lor, Mişu, spre a se perfecționa în străinătate, alegând, în acest scop, capitala Austriei, unde se duceau și către care se simțeau atraşi, pe atunci, aproape toţi tinerii ardeleni dornici de cultură. / Plecarea se fixă pentru toamna anului 1845, termen care sosi pentru toți, afară de Mişu, mai repede de cum se aşteptau, În familie, erau atât de mulţi, încât, deşi una singură, totuşi parcă formau o numeroasă societate, care făcea ca nimeni din cei care o constituiau să simtă nevoia unei alte societăți…

În sfârşit, după o călătorie de mai mult de două săptămâni, ajunseră în furnicarul de lume din capitala Austriei, trăgând, mai întâi, în unul din cele mai bune hoteluri din centrul orașului, pe care repede îl schimbă cu unul din cartierul Leopoldstadt, mai potrivit cu mijloacele sale de trai, despărțindu-se cu greu de bunul său însoțitor

român, în această primă a sa călătorie „în lume”… / Însă timpul trecea, fără să fi atins scopul pentru care venise şi care era să urmeze visata școală specială de perfecționare în pictură. În această situație, destul de neplăcută pentru un tânăr avizat la puterile proprii şi care se vede deodată singur printre străini, se întâlni, din fericire, cu un ofițer român, care făcea parte din garnizoana Vienei, un vechi prietin al familiei (căpitanul Cerghedi, dispărut, mai târziu, în mod misterios, pe când era la Segedin), transferat de curând acolo, şi care îi fu de mult folos, căci, în scurt timp, schimbă odaia din hotel cu o cameră din apropierea locuinţei bunului său ocrotitor, fapt care făcu pe tânăr să nu se mai simtă străin în noul mediu, menit să-l conducă pe calea perfecțiunii. Renunțând a mai aştepta rezultatul intervențiilor sale anterioare, îl vedem pe tânărul Mişu Popp, scurt timp după această norocoasă întâlnire, urmând foarte mulțumit cursurile profesorului de pictură Gselhofer, de la Academia de arte frumoase „Sf. Ana” din Viena, al cărei rector era, la acea epocă, profesorul Anton Petter”[11].

[11] *Ţara Bârsei*, Anul IV, nr. 2, Braşov 1932, pp. 99-120

GALAŢII BISTRIŢEI

(Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud)

1357, aprilie 14, Buda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăştur că i s-a plâns „Nicolae zis Wos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj) că o moşie a sa, numită **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca şi ajunsă pe mâini străine, are mare nevoie de o nouă hotărnicire. Drept aceea, cerem să trimiteţi spre mărturie omul vrednic de crezare, în faţa căruia Petru şi Gheorghe, numiţi Secuiul, castelanii noştri de **Unguraş** (judeţul Cluj), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud) sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Reche Major, judeţul Sălaj), omul nostru, mergând la moşia Măhal s-o hotărnicească din nou după vechile semne de hotar… şi s-o dea sus-pomenitului Nicolae zis Wos”[12].

1357, mai 23, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur înştiinţează pe voievodul Andrei că, după întoarcerea trimişilor la moşia **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), adică Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi

[12] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 107, pp. 108, 109

Galaţii Bistriţei, judeţul Bistiţa-Năsăud), trimisul regal şi călugărul Ioan „ei, în joia de după a cincisprezecea zi de la sărbătoarea fericitului mucenic Gheorghe (11 mai), au chemat pe toţi vecinii şi megieşii şi, de faţă cu aceştia, au hotărnicit-o după adevăratele şi vechile ei hotare, apoi au dat-o magistrului Nicolae zis Wos… / Iar semnele de hotar purced astfel: de la hotarul moşiei **Sântioana** (Scebthyuan, Zenthiuan, judeţul Cluj) chemată adică **Byham** (lângă Sânmartin, judeţul Cluj), pe lângă pârâul Lacul Cerbilor, este o movilă de hotar; iar din acest pârâu, o jumătate ţine de moşia Măhal, iar cealaltă de satul numit **Fizeş** (Fyzes, **Fizeşu Gherli**, judeţul Cluj). De aici au mers la răsărit, la un alt pârâu, care se varsă în pârâul Lacul Cerbilor, din care o jumătate ţine de moşia **Oşorhel** (Wasarhel, azi **Târguşor**, judeţul Cluj), cealaltă de Măhal; apoi s-au dus spre răsărit, pe lângă acelaşi pârâu, spre moşia **Diviciori** (Deuecher, Deuecher Superior, **Diviciorii Mari**, judeţul Cluj), adică a lui Petru, fostul voievod al Transilvaniei, şi, de aici, înaintând de la acel pârâu spre miazăzi, la un deal numit Creasta şi acolo au aflat două semne vechi de hotar, din care unul ţine de moşia Diviciori, iar celălalt de Măhal; de aici, au ajuns deasupra acelei Creste şi acolo au aflat două semne de hotar vechi; de acolo, mergând pe aceiaşi Creastă, au aflat două movile de hotar vechi, înşirate una lângă alta şi apoi s-au dus către netezişul acelei Creste, spre miazăzi, şi, pe netezişul acelei Creste, au aflat patru semne de hotar vechi, din care unul desparte moşia **Ghiolţ** (Geuch, înglobat în **Ţaga**, judeţul Cluj), altul moşia **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj), al treilea moşia Diviciori, iar al patrulea moşia Măhal; de aici au mers spre apus şi, în jurul acelei Creste, au aflat două semne de hotar vechi şi, înaintând mai departe, pe

acea Creastă, au recunoscut alte două semne de hotar vechi, iar de acolo, pornind mai departe, au aflat o veche movilă de hotar şi acest semn deosebeşte şi desparte moşiile Sântioana, Măhal şi Ghiolţ, şi aşa se sfârşesc semnele de hotar ale moşiei Măhal”[13].

1358, ianuarie 16, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii Mănăştur „că, deoarece răposatul magistru Ştefan zis Podan de **Buza** (judeţul Cluj) a tras în judecată pe fostul vicevoievod Petru, pe Simion de **Aaron** (sat dispărut, lângă Sânnicoară, judeţul Cluj), pe Nicolae, Grigore şi Blasiu, fiii lui, de asemenea pe Ioan tot de Aaron şi pe Aron, fiul lui, iar această pricină a fost mereu anulată prin felurite chezăşii de amânare… cu privire la moşia numită **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenethmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca, moşie cu privire la care se iscase pricina şi neînţelegerea dintre ei: anume, numiţii Ioan, Grigore şi Aaron au lăsat şi au dat magistrului Ioan zis Pogan jumătatea dreaptă şi deopotrivă de mare din moşia Sânnicoară, din care jumătate o jumătate îi venise pomenitului Ştefan zis Pogan, adică tatălui lui Ioan zis tot Pogan, de la Ioan de **Chiced** (judeţul Cluj), iar cealaltă jumătate de la Laurenţiu, fiul lui Abyl; şi, la rândul său, Ioan zis Pogan a dat, în faţa noastră, şi celelalte părţi din moşia Sânnicoară lui Ioan de Aaron, Grigore, fiul lui Simion, şi lui Aaron, fiul aceluiaşi Ioan… / Deoarece pentru facerea acestei împărţeli, cei doi oameni, al nostru şi al vostru, sunt de foarte mare trebuinţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în faţa căruia, omul nostru, Andrei, fiul lui Iacob de

[13] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 152, pp. 140-142

Beclean (Bethlen, judeţul Bistriţa-Năsăud), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galaţi** (Galaz, azi **Galaţii Bistriţei**, judeţul Bistiţa-Năsăud), ori Iacob, fiul lui Iacob tot de Beclean, sau, în lipsa acestora, Simion, fiul lui Martin de **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), mergând la pomenita moşie, s-o împartă între sus-zişii nobili”[14].

1642, februarie 5: Vice-pretorul Wolfgang Galaczi scrie principelui George Rákóczy despre mărturia celor 12 iobagi unguri şi români, bătrâni de 60-90 ani, privitoare hotarul dintre Ardeal şi Moldova: „Dumnezeu Sfântul să blagoslovească și să țină norocos pe Măria Ta, cu viață lungă și cu întinderea țării. Noi, care suntem în afacerea pomenită aici, mai jos, judecător de obște, adică George Szigeti, locuitor în **Galați**, din comitatul Dobâca, și Lupul Galaczi, locuitor în **Galați**, din același comitat, vice-solgăbirău, jurat al acestui comitat, vestim cu supunere pe Măria Ta, ca pe Domnul nostru milostiv, pe Principele nostru, că, pe ziua de 5 fevruarie 1642, ne-a chemat domnul jude al **Bistriței**, cu pecetea domnului fișpan, în **Șieul-Mare**, care Șieu este în comitatul Dobâca, pentru luarea mărturiei unor martori, după credința lor, care mărturisiri le-am scris astfel:

1-ul martor: Ion Figo, de ani 80, locuitor în **Șieul-Mare**, după credința lui tare mărturisește astfel: Știu sigur, căci am umblat mult în Moldova, că între munții Ardealului și munții Moldovei, hotarul între cele două țări este mijlocul apei Bistriței.

Al 2-lea martor: Avram Fortan, de ani 75, locuitor în **Șieu**: Știu să spun sigur că în vremea când **Șieul-Mare** îl stăpânea Andrei Báthori, a trimis, pe munții de

[14] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 207, pp. 206-209

dincoace de apa Bistriței, și câte oi a aflat acolo le-a mânat pe toate în Șieul-Mare. Ispravnicul lui Andrei Báthori era numit Filip Szullya. Mai știu că hotarul între munții Moldovei și ai Ardealului este apa Bistriței. Mai știu că o sumedenie de oi din Moldova au pierit aici. Eu am fost păcurarul acelui Filip Szullya.

Al 3-lea martor: Ion Csóka, de ani 71, locuitor în **Sebeșul de Jos**, din ținutul Șieului-Mare, în totul mărturisește ca și Avram Fortan, de dinaintea lui, fiindcă și el a fost păcurar atunci, în vremea lui Andrei Báthori, a păzit oile mânate din acei munți.

Al 4-lea martor: Urât Ban, de ani 80, voievodul român, locuitor în **Budacul-Român** din ținutul Șieului, mărturisește astfel, după credința sa: Eu știu așa, că mijlocul apei Bistrița este hotarul între hotarul ardelean și hotarul moldovean. Mai știu că Andrei Báthori a trimis în munții de dincoace de Bistrița, căci din satul nostru Budacul-Român au fost cinci darabani, iar din ținutul acesta au fost foarte mulți acolo, toate oile care le-au găsit dincoace de apa Bistriței le-au coborât toate în curtea casei din **Șieu**. Mai știu că n-au dat niciuna din oi, o parte au lăsat-o în Șieu, alta parte au mânat-o la Bălgrad.

Al 5-lea martor: Ieremia Șorban, de ani 80, locuitor în **Friș**, din părțile Șieului, mărturisește întocmai ca și Urât Ban, de dinaintea lui.

Al 6-lea martor: Avram Sajtos, de ani 90, din **Friș**, locuitor în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca martorul de dinaintea lui.

Al 7-lea martor: Mihai Sotra, de ani 70, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, știe și despre mânatul oilor, și despre starea hotarului întocmai, ca voievodul Urât.

Al 8-lea martor: Teodor Mora, de ani 56, locuitor

în **Ardeni**, în ținutul Șicului: Știu să spun că eu am locuit în Moldova, vreo trei ani, dincolo de apa Bistriței este hotarul moldovean, iar dincoace de apa Bistriței este hotarul ardelean.

Al 9-lea martor: Matei Cristea, de ani 60, locuitor în **Ardeni**, în ținutul Șieului, mărturisește în totul ca Teodor Mora.

Al 10-lea martor: Alexandru Pascu, de ani 85, locuitor în **Șebeșul-de-Sus**, din ținutul Șieului, știe despre mânarea oilor din munte și despre hotarul de la mijlocul apei Bistrița, între cele două țări, întocmai ca voievodul lor Banul Urât.

Al 11-lea martor: Ion Bălos, de ani 80, mărturisește tot așa.

Al 12-lea martor: Vasile Vlad, de ani 60, locuitor în **Budacul-Român**, în ținutul Șieului, știu să spun: Eu, atunci, în vremea de război, locuiam în Moldova, păzeam oile, stăpânul meu mi-a poruncit vârtos să nu trec oile peste apa Bistriței, pentru că dincolo de Bistrița e hotarul ardelean, ni le iau ungurii, cât oi trăi știu că între cele două țări mijlocul apei Bistrița este hotarul.

Martorii scriși mai sus sunt iobagii Măriei Sale ai văduvei lui Samuel Alia, ai doamnei Cătălina Lorántfi. Noi le-am scris acestea Măriei Tale după credința noastră”[15].

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistriţa**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărăţel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Gro-

[15] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, 1637-1660, București 1938, pp. 110-113

tenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** şi **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărăţelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galaţi** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă şi de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistriţa**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniş** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărăţel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistriţa** și **Pădureni** (Besenyő)”[16].

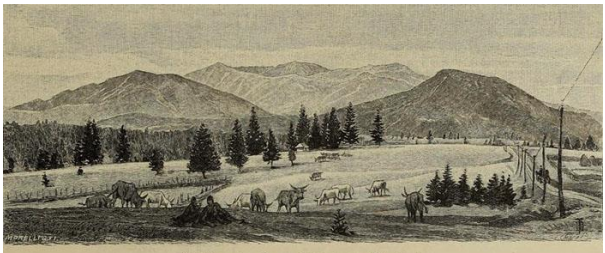

Aussicht von der Magura Kaluluj gegen Pietrosul hin.

[16] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

GALDA

(Gald, judeţul Alba)

1352, august 22, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, face cunoscut capitului bisericii Transilvaniei că i s-au plâns „magiştrii Nicolae, fiul lui Nicolae, Ştefan, Luca, Andrei şi Ladislau de **Geoagiu de Sus** (Gyogh seperior, judeţul Hunedoara), de asemenea Herbord şi Adrian, nobili de **Galda** (Gald, judeţul Alba), precum şi toţi ceilalţi locuitori din satul **Teiuş** (Villa Spinarum, Spinis, judeţul Alba), din **Mesentea** (Mendschenth, judeţul Alba) şi din **Galda**, din districtul dealului numit Tibru… că suferă în foarte mare tulburare din partea schismaticilor, adică a românilor ce ţin de cetatea **Keechkes** (cetate dispărută, aflată pe Piatra Craivii, judeţul Alba)”[17], drept pentru care ordonă cercetarea cazului.

1359, decembrie 12, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului de Alba Transilvaniei că i s-au plâns „Margareta, fiica lui Adrian de **Galda** (Gald, judeţul Alba) şi văduva lui Ştefan, şi fiica lui Nicolae tot de acolo că Chamaz de **Comşeşti** (Komyadzeg, judeţul Cluj), Şte-

[17] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 141, pp. 147, 148

fan de **Şilea** (Syle, judeţul Alba), şi Mihail, vărul său după tată, Mihai preotul, Ladislau, fiul lui Herbord, Nicolae, fiul lui Petew, Pavel, fiul lui Bolya, Ladislau şi Ioan, fiii lui Benther, şi Ioan, fiul lui Gheorghe de Galda, au scos-o pe numita doamnă din partea sa de moşie, aflătoare în aceiaşi moşie Galda, ce-i fusese dată şi dăruită de Adrian, tatăl ei, şi au cotropit-o, luând-o pentru ei. Drept aceea, poruncim să trimiteţi omul vostru de mărturie, care, fiind de faţă, omul nostru Solomon de **Fahyd** (Fahya, Ffahyd, dispărut, judeţul Alba) sau Konya de **Lesan** (dispărut, judeţul Alba), ori Benedict, fiul lui Petew de Galda, să cheme pe sus-zişii nobili, să stea faţă cu sus-zisa doamnă înaintea noastră"[18].

1366, aprilie 23, Alba Iulia: Regele Ludovic dă de ştire că, înduplecat „de rugăminţile şi cererile smerite ale lui Ştefan şi Ladislau, pe care le-am încuviinţat, am făcut o astfel de milostivire osebită nobilelor doamne, anume Ecaterinei, soţiei lui Ştefan, fiul lui Syke de **Buituri** (Buchtor, Buchtur, înglobat în **Hunedoara**), şi Margaretei, soţia lui Ladislau, fiul lui Nicolae de **Jeledinţi** (Lasody, judeţul Hunedoara), adică fiicelor răposatului Herbord de **Galda** (Gald, judeţul Alba), din comitatul de Alba Transilvaniei, ca acele nobile doamne să aibă deplina libertate de a putea să aibă, cu îndestulare şi plată bănească, pătrimea de fiică, ce li se cuvine din drepturile de stăpânire şi din părţile de moşie ale zisului răposat Herbord, tatăl lor, împreună cu pământurile de arătură lucrate şi nelucrate, ţinând de acea pătrime"[19].

---

[18] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 425, pp. 434, 435

[19] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 31, pp. 44, 45

1366, iunie 27, Alba Iulia: Capitlul din Alba Iulia raportează voievodului Dionisie că „l-a trimis pe Mihail diacul, omul său de mărturie, care, în ziua de 22 iunie, împreună cu Matei de **Buituri** (Buchtor, Buchtur, înglobat în **Hunedoara**), omul voievodului, s-a dus la faţa moşiilor **Fahyd** (Fahya, Ffahyd, dispărut, judeţul Alba) şi **Galda** (Gald, judeţul Alba), dar, când au vrut să pună pe nobilele doamne Ecaterina, soţia lui Ştefan, fiul lui Syke de Buituri, și pe Margareta, soţia lui Ladislau, fiul lui Nicolae de **Jeledinţi** (Lasody, judeţul Hunedoara), în stăpânirea pătrimii cuvenite lor ca fiice, din bunurile şi drepturile tatălui lor, (Herbord de Galda), Ladislau Negru, în numele lui Mihail, tot de Galda, parohul bisericii di**n Apold** (Felapold, judeţul Sibiu), s-a împotrivit acelei dări în stăpânire, pentru care sus-zisul Mihail, diacul, l-a chemat înaintea sus-zisului voievod, pentru ziua de 1 iulie 1366, faţă de sus-zisele nobile doamne, ca să dea socoteală de temeiul acelei împotriviri. / Cu acest prilej, însă, Pavel, fiul lui Baltazar, şi Ladislau, fiul lui Peteul, nu au ridicat nici o împotrivire”[20].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4

[20] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 90, p. 158

noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din **Cărpeniş**, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală,

invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămână nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin galeriile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculați, prin

fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmaţi astfel, ţăranii din **Mogoş** plecară şi ei

spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populaţia ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, ţăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistiţiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în ţeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbaţi, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi ţărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de

existenţă. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudului,

trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoţit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Ţăranii din **Brad** şi **Criştior** sunt chemaţi de preoţi, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoţi la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculaţi refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoţilor, porneşte la atac pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul ţăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea

adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**"[21].

1900, Diaconovich: „**Galda**, magh. Gàld, comună rurală în Transilvania, comitatul Alba inferioară: **Galda de Jos**, cu 1.218 locuitori români; **Galda de Sus**, cu 970 locuitori români"[22].

1935: Studiul sociologic „*Sate-crânguri din munţii Apuseni*", de Lucia Apolzan, îşi baza tezele pe afir-

[21] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

[22] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 495

maţiile sătenilor din „**Câmpeni**: Miheţ Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneţ Petre, 32 ani, învăţător localnic. **Certege**: Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învățător localnic. **Bistra**: Balea Florian, 48 ani, înmanuator. **Săcătura**: Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. **Albac**: Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateş Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învăţător localnic. **Arada**: Nicola Aurel, 45 ani, primar. **Scărişoara**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Mocan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. **Gârda de Sus**: Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Borteş Ioan, 61 ani, înmânuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. **Arieşeni**: Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Paşca Ioan, 40 ani, primar. **Neagra**: Haneş Gheorghe, 59 ani, înmanuator şi fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar, **Avram Iancu**: Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. **Vidra**: Resiga Gheorghe, 60 ani, învăţător localnic; Tomuş Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. **Ponorel**: Pleșea Ioan, 58 ani, agent agricol şi casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani”[23].

[23] Apolzan, Lucia, *Sate-crânguri din munţii Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, Bucureşti 1935, p. 151

GALOŞPETREU

(Galuspetri, judeţul Bihor)

1364, octombrie 10, Dióshyör: Regele Ludovic îi recompensează pe Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor) cu „tot dreptul ce se ştie că ni se cuvine nouă asupra noşiei numite **Galoşpetreu** (Galospetri, judeţul Satu Mare) a răposatului Ioan zis Cumanul, mort fără mângâierea unor moştenitori[24].

1369, februarie 14, Buda: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Oradea că i s-au plâns „Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor), că ei vor să intre, în chip legiuit, în stăpânirea bucăţii de moşie şi a celorlalte drepturi aflătoare în moşia numită **Galoşpetreu** (Galuspetri, judeţul Bihor), aşezată în comitatul Satu Mare, a răposatului Ioan zis Cumanul, om mort fără moştenitori, şi care toate ţin de ei, în temeiul daniei noastre… / Drept aceea, vă poruncim să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru, în fata căruia omul nostru, Ladislau de **Fughiu** (Fudi, Fwdy, judeţul Bihor) sau Ioan de **Mentzenth** (Menthzenth, **Mecenţiu**, azi **Ady**

[24] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 341, pp. 345, 346

Endre, judeţul Satu Mare), ori Petru, fiul lui Ioan de **Koch** (dispărut, lângă Siniob, judeţul Bihor), în lipsa celorlalţi, ducându-se la bucata de moşie şi la celelalte drepturi din acea moşie Galoşpetreu, ce îi privesc pe pomeniţii magiştri Gheorghe şi Nicolae, să-i lase să rămână în stăpânirea lor, dacă nu s-ar împotrivi nimeni. Iar dacă ar fi unii împotrivitori, să-i cheme înaintea noastră, la sorocul potrivit, spre a sta faţă cu pomeniţii magiştri Gheorghe şi Nicolae, ca să dea socoteală de împotrivirea lor"[25].

1369, martie 29, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea dă de ştire că, îndeplinind poruncile regeşti, trimişii au fost „la aceea bucată de moșie și la celelalte drepturi ce-i privesc pe pomeniţii magiştri Gheorghe şi Nicolae, în care se află moşia **Galoşpetreu** (Galuspetri, judeţul Bihor), şi, chemând acolo, în chip legiuit, pe vecinii şi pe toţi megieşii acesteia, şi fiind aceia de față, au trecut în stăpânire acelor magiştri Gheorghe şi Nicolae, potrivit cuprinsului scrisorii regeşti, bucata de moşie şi drepturile, cu toate folosinţele lor, potrivit mersului vechilor lor hotare, ca să le stăpânească pe veci"[26].

[25] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 373, pp. 574, 575
[26] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 379, pp. 386, 387

GALŞA

(Galsa, judeţul Arad)

1364, mai 26, Vişegrad: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, ridicându-se „Dionisie, fiul lui Ştefan, fostul ban, şi Ladislau, fiul lui Desideriu de Losonch, s-au plâns împotriva magiştrilor Ştefan şi Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că ei ar voi, pe calea legii, să-şi împartă cu numiţii lor veri cetatea numită **Mentew** (cetate dispărută, lângă Alunişu, judeţul Mureş) şi moşiile **Warallya** (?), **Vifalu** (?), la capătul râului Pietrişul, **Sânmihai** (Zenmichal Telke, Zenthmihaltelke, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), **Rusu** (Wruzmezeu, azi **Rus**, judeţul Cluj), lângă râul Someş, **Borcuţ** (Burligeth, judeţul Maramureş) şi **Văleni** (Danpataka, judeţul Maramureş), şi vama obişnuită a se cere în **Lăpuş** (Lapus, judeţul Sibiu), bunuri ce se află în stăpânirea pomeniţilor Toma şi Ştefan. / Auzind acestea, ridicându-se Iacob de **Chiced** (Kached. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), pentru Ştefan, şi Nicolae zis Lyd pentru Toma… au răspuns că dacă Dionisie şi Ladislau ar veni în chip legiuit, ar putea redobândi acea cetate şi acele moşii ca bun al lor, căci ei sunt pregătiţi să împartă… / În cele

din urmă, înfăţişându-se în faţa noastră Dionisie şi Ladislau, cu scrisori de împuternicire, ne-a cerut Ladislau să le facem dreptate din partea magiştrilor Toma şi Ştefan, fiii lui Toma de Reghin, cu privire la cele de mai sus. Auzind acestea, ridicându-se Ladislau de **Galşa** (Galsa, judeţul Arad) şi Batow, pentru magiştrii Toma şi Ştefan, au răspuns că pentru zisa cetate şi moşii, aveau scrisoare de împărţeală întocmită odinioară între Ştefan banul şi Desideriu, părinţii lor"[27].

1444: „Cetatea **Şiria** a fost dăruită, de către regele Vladislau, la 1444, lui Ladislau Maroty, comitele de **Arad**, împreună cu satele care îi aparţineau ei, şi cu toţi nobilii „români şi unguri". Cetatea avea, pe teritoriul său, cinci târguri: **Şiria**, **Galşa**, **Mâsca**, **Baia de Criş** şi **Băiţa**, iar satele, fiecare condus de către un cnez, aşezate pe moşiile cetăţii, erau împărţite în 8 scaune, având fiecare în fruntea lui câte un voievod"[28].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Vank** sau **Vancul**, în comuna Galşa, 1665, 9 familii.

Popa sau **Popescu**, în comuna Galşa, 1665, 10 familii"[29].

1895: „Zilele acestea, a circulat prin foile ungureşti o ştire, care, după modul cum a fost anunţată, era menită a produce cea mai mare senzaţie între cetitorii unguri. / Sub diferite rubrici, care de care mai extravagantă,

---

[27] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 273, pp. 262-265

[28] Manciulea, Şt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

[29] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 43

se spunea că reprezentanţa comunală din **Galșa**, comitatul Aradului, a decis, cu unanimitate, ca, de aici, încolo, limba oficială a comunei să fie limba română. / Ungurii s-au mirat de cutezarea ce au avut-o membrii consiliului comunal din **Galșa**, de a introduce tocmai acum, în ajunul mileniului unguresc, „lumea românească” în **Galşa**, ca şi când această comună română s-ar afla în România cea „poliglotă”, nu în Ungaria cea „unitară naţională”, iar noi, la rândul nostru, trebuie să ne mirăm cum abia numai acuma s-au trezit românii din **Galşa** şi s-au decis a-şi exercita un drept ce-l au, după lege.

Mare le este năcazul „patrioţilor” şoviniști că s-a găsit, între cei din **Galșa**, şi un notar comunal, cu numele Bleicziffer, care să voteze pentru limba română ca limbă oficială. Acest Bleicziffer, care n-a aflat de lipsă a-și maghiariza până acuma numele, poate își va fi gândit că, trăind cu lupii, trebuie să urle și el cu ei. Şi nimeni nu va putea zice că n-ar fi om înțelept. / Destul că faptul s-a petrecut şi că toată presa maghiară îl ccnsideră ca o răzvrătire în contra maghiarismului „suveran”. Nimic nu poate caracteriza mai bine deplorabila stare în care a ajuns, la noi, cestiunea dreptului de limbă al naționalităților nemaghiare, ca aceste vulcanice erupţii ale indignării şoviniste, când o Mitropolie română adresează scrisori în limba română organelor unui comitat locuit în preponderanță de români şi când o comună românească își alege ca limbă pentru gestiunea afacerilor ei limba română. / Abia a trecut o jumătate de an, de când actualul ministru-preşedinte Banffy, desfășurându-și programa, în parlament, a vorbit de-o anumită lege, care ar fi menită a lua în scut unele pretenţiuni îndreptăţite ale „cetăţenilor de altă limbă” şi a declarat că el va stărui pentru respec-

tarea ei, între limitele trase de „caracterul naţional maghiar” al statului. / Noi am zis, atunci, că această limitare însemnă, nici mai mult, nici mai puţin, decât că legea este pusă la discreţiunea organelor puterii publice. Alţii, între care saşii guvernamentali, susţineau că Banfty ar dori sincer respectarea legii de naţionalitate.

Faptele de până acuma ale guvernului şi ale organelor lui însă ne dau numai nouă dreptate. Banffy cu ai săi sunt, cum se vede, hotărâţi a zădărnici realizarea orişicărei „pretenţiuni îndreptăţite”, bazate pe legea de naţionalitate, care favorizează dreptul de limbă al popoarelor nemaghiare. / Legea de la 1868, art. 44, zice, în paragraful 20, clar și limpede: „Adunările sau reprezentanțele comunale își aleg ele însele limba lor protocolară și limba pentru gestiunea afacerilor lor“. / Comuna **Galșa** a uzat, aşadar, numai de dreptul ei legal, când a luat hotărârea amintită. Cu toate astea, la alarma ce-o dau ziarele maghiare, vor sări şefii comitatului Arad și va sări ministrul de interne însuși să salveze, în Galșa, „caracterul naţional maghiar” al statului. / Nici că s-ar putea altfel, sub regimul unui Banffy, care, pe când era fişpan la **Bistriţa** şi la **Dej**, a introdus cu forţa, în comunele române, limba de gestiune maghiară. / Consorţiul Banffy va lucra, dară, cum îi dictează interesul de supremaţie. Marea întrebare este însă dacă naționalitățile, deci îndeosebi noi, românii, ne putem mulțumi numai cu înregistrarea ucazurilor despotice şi ilegale ale ocârmuirii ori că mai avem o datorie sfântă de împlinit faţă cu limba noastră națională, care își reclamă dreptul ei întreg şi neștirbit? / Cine ar pute susține că ar fi fost posibil ca maghiarii să privească cu mirare, ca la o întâmplare extraordinară, când noi ne folosim de un drept garantat în legile existente, dacă, la

rândul nostru, am fi ştiut să apărăm, să reclamăm şi să validăm acest drept necurmat cu energia şi curajul ce-l pretinde interesul nostru de existenţă?”[30].

1896: „**Jurământ fals**. Ziarul „Aradi Köz'öny” publică următoarea întâmplare: / În biserica din comuna **Galşa**, înaintea statuii Preacuratei Fecioare Maria, zilele trecute îngenunchea o nevastă tânără, țărancă. Biserica era goală şi numai un bărbat stătea aproape, lângă femeia ce îngenunchea. Femeia, cu mâinile ridicate spre cer, jura, iar bărbatul asculta. Deodată, femeia ţipă, îşi puse mâna pe inimă şi apoi, fără simţiri, se rostogoli pe padimentul bisericii. Bărbatul duse pe nevastă acasă; aici, ea îşi reveni, dar îndată iarăşi îşi pierdu simţirile şi, în fine, muri. Spre comentarea acestui fapt tragic, foia sus numită scrie următoarele: „Țăranul Mihail Vass din **Galşa** deja de mult a bănuit pe tânăra sa femeie că i-ar fi necredincioasă şi, din causa aceasta, el era în continuu nelinişţit. Zilele trecute, ne mai putându-se stăpâni, zise soţiei sale: „Vino cu mine, în biserică, şi dacă te simţi nevinovată, să juri înaintea statuii Preacuratei Fecioare Maria că n-ai avut amant!”. Femeia a fost gata să facă ceea ce i-a zis bărbatul ei. Merseră ambii în biserică şi soţia lui Mihail Vass, în genunchi, jură că e nevinovată. Femeia, acasă, după ce s-a trezit, chemă la patul său pe bărbat şi, cu căință, îi spuse că ea a jurat fals în biserică. Puțin după mărturisirea aceasta, femeia muri. Cadavrul ei a fost secţionat şi medicii au constatat că ea a murit în urma apoplexiei”[31].

1900, Diaconovich: „**Galșa**, comună mică în Ungaria, comitatul Arad. Apare în actele publice la **1334** ca

[30] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 148, Braşov 1895, p. 1
[31] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 210, Braşov 1896, p. 3

parohie, ca opid se aminteşte până la **1651**. Are 441 case, cu 2.044 locuitori, 204 greco-catolici români, 1.532 greco-ortodocşi români, ceilalţi maghiari. Teritoriul de 5.271 jugăre cadastrale, arător şi muntos, ce formează o parte din promontoriul Aradului. Se cultiva agronomia, pomăritul şi vieritul. Despre viile de la Galşa se face amintire deja la **1214**"[32].

1902: „Din **Galșa**, lângă Arad, ni se scrie: / S-au aflat mari neorânduieli în cancelaria notarială din **Galşa**. Notarul Zorád János, în loc ca banii orfanilor să-i depună la casa orfanală, i-a depus în buzunarul său şi pentru satisfacerea poftelor sale. Manipulaţiunile de bani fiind descoperite de către exactorul Medveczki, notarul iute şi degrabă şi-a dat demisiunea din postul său"[33].

1938: „Serile trecute, cercul cultural „Astra" din fruntaşa comună a Podgoriei arădane, **Galşa**, a dat o serbare artistico-culturală, urmată de un concert al datinilor românești. În programul desfăşurat s-au remarcat producţiuni populare variate: strigături, glume, ghicitori, iar cântecele şi dnsurile vechi româneşti au prilejuit publicului o ocazie mai mult de a admira frumuseţea manifestărilor populare ale ţăranilor din ţinutul istoric al Zărandului. S-a jucat comedia lui Caragiale „Conul Leonida, faţă cu reacţiunea". / Cu ocazia acestei manifestaţii româneşti, a fost sărbătorit şi învăţătorul Teodor Cherecheanu, fost director al şcolii primare din comună, care a fost pensionat. Domniei sale i s-au adresat cuvinte de sinceră recunoştinţă de reprezentanţii autorităţilor comunale, foşti elevi, prieteni etc. Tuturor le-a răspuns sărbătoritul, în cuvinte emo-

[32] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 500

[33] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 208, Braşov 1902, p. 4

ţionnte. / Meritul manifestaţiei românești de la **Galșa** și al sărbătoririi bătrânului dascăl Teodor Cherecheanu revine părintelui Emil Căpitan, președintele cercului cultural „Astra”, domnilor profesori Alexandru Crișan și Gheorghe Jeleș, și elevilor şi elevelor din cor, care, cu o deosebită râvnă, s-au năzuit să trezească în conștiința sătenilor din Galșa dragostea datinilor strămoșești”[34].

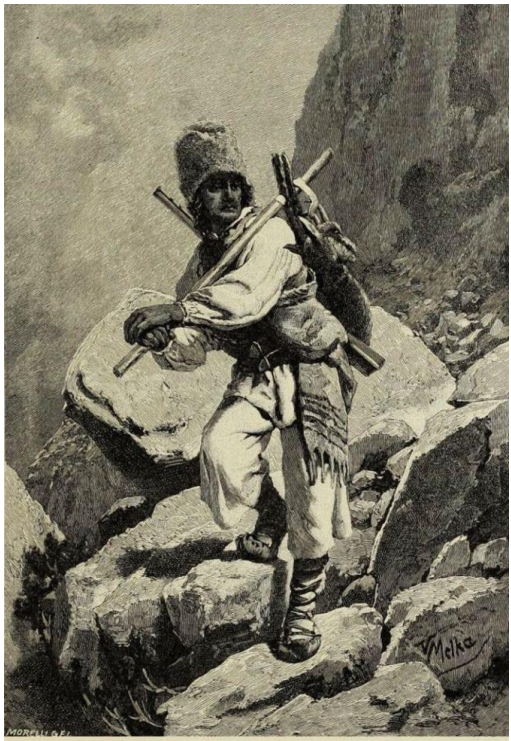

[34] *Universul*, Anul 55, nr. 234, Bucureşti 1938, p. 12

GÂLGĂU

(judeţul Sălaj)

1553: „O conscripţie din timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparţineau cetăţii Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: Baba, Baţa, Poiana-Blenchii, Bârsău, Ciceu Giurgeşti, Ciceu-Haşmaş, Ciceu-Mihaieşti, Ciceu-Corabie, Dăbăceni, Ambriş, **Gâlgău Ganciu**, Gostila, Gighişul de sus, Ileanda mare, Ilişua, Caţcău, Căplani, Căpâlnea, Caşeu de jos, Răguseşti, Coldan, Chireu, Leleşti, Mica, Mănăştiur, Muncel, Negrileşti Urişor, Uriul de sus, Orman, „Orbo", „Patakfalva", Petrihaza, Peşteş, Refeni, Reteag, Glod, Şomcutul mic, Selişca, Sânmărghita, Suciul de sus şi de jos, Vima-mare, Vaida-Cămăraş, Borcuţ, Văleni, Poiana-Porcului, Dămăcuşeni, Draghia, Lăpuşul unguresc, „Ioszeplápos", Dobric, Libotin, Masca, Rogoz, Rohia şi „Szaszmezö" (dispărut)"[35].

1775: „În februarie 1775, a avut loc o puternică mişcare a iobagilor din satele de la poalele Meseşului, pe Văile Almaşului şi Agrijului, la **Gâlgău, Gârbou, Chen-**

[35] Meteş, Ştefan, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

drea, îndreptată împotriva asupririi sociale şi naţionale”[36].

1777: „Pe valea Someșului Mic, într-o regiune cu o străveche istorie românească, ce coboară până în epoca primelor voievodate, se află orașul **Gherla**, care, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, va fi un remarcabil centru cultural-artistic. În apropierea oraşului se află Mănăstirea Nicula, fondată încă în secolul al XVI-lea, care, în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, va deveni, împreună cu satul cu același nume din apropiere, cel mai important centru al picturii pe sticlă din lumea românească. De altfel, în regiunea din jurul orașului sunt cunoscuți pentru bogata activitate artistică un număr însemnat de pictori români, încă din secolele XVI-XVII. / În secolul al XVIII-lea, la Gherla exista o puternică comunitate românească, care, în anul 1758, număra peste 500 de membri. Populația românească locuia în actualul cartier Candia, ce reprezintă vechea așezare, premergătoare cetăţii, construită în secolul al XVI-lea, localitate amintită documentar încă de la sfârşitul secolului al XIII-lea, cu numele de **Gherla**, toponimic conservat, de-a lungul vremii, numai de către români. Aşezarea românească se afla la apus de cetate, iar în imediata apropiere a zidurilor fortificaţiei era biserica românească, edificiu de piatră, ridicat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, înlocuind desigur o mai veche ctitorie. În 1769 a fost ridicată o nouă biserică românească, construcție de piatră, cu turn, între ctitori figurând Gherontie Cotorea, personalitate marcantă a vieţii culturale, de la mijlocul secolului al XVIII-lea. / Rolul remarcabil, jucat de această loca-

[36] *Revista Teologică*, Anul X, nr. 1, Sibiu 2000, p. 38

litate în istoria românilor transilvăneni, se datorează și faptului că, începând cu anul 1715, domeniul Gherlei a fost dăruit episcopiei unite. Episcopul Ioan Inochentie Micu, iniţiatorul luptei politice naţionale a românilor din Transilvania, a locuit adesea aici, până în anul 1736, când domeniile Gherlei şi Sâmbetei de Jos au fost schimbate cu cel al Blajului. / Importanța localității, în viața social-politică și culturală a românilor din regiune, este subliniat de existența, pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, a protopopiatului, în fruntea căruia se aflau personalităţi de talia lui Gherontie Cotorca sau Avram Meheși. / Încă din prima jumătate a secolului, pe lângă parohia românească din Gherla, funcţiona probabil o școală, dovadă fiind menţiunea documentară a „dascălului Condra Simion", din anul 1737. Spre sfârşitul secolului, școala românească de aici era organizată pe principii mai moderne, fiind una din numeroasele instituţii școlare, înființate după 1786, când în fruntea învățământului românesc din Transilvania este numit Gheorghe Şincai, „director al şcoalelor naţionale".

O însemnătate cu totul aparte, în contextul cultural românesc transilvan, o constituie întemeierea, la **Gherla**, în anul **1777**, a primei **asociaţii a pictorilor români**, breasla zugravilor, eveniment ce demonstrează valoarea potenţialului artistic din aceste părți, necesitatea desfăşurării activităţii într-un cadru organizat. Iniţiativa organizării unei asemenea asociaţii este legată probabil de numele lui Avram Meheşi, protopopul Gherlei între anii 1775-1792, personalitate culturală marcantă, cu vederi novatoare, ce provine dintr-o familie de intelectuali din elita românească, unul dintre semnatarii actului de întemeiere a breslei. / Documentul, datat în **16 noiembrie**

1777, la **Gherla**, păstrat în Arhivele Statului din Alba Iulia, în Fondul Mitropoliei Blajului, este inedit, deși conţinutul său a fost comentat de Ioana Cristache-Panait. Textul „tocmelii" a fost redactat şi transcris, neîndoielnic, de protopopul Avram Meheși. Asociaţia pictorilor, întemeiată la Gherla, în 1777, atestă faptul că la această dată o asemenea grupare a forțelor artistice era necesară, datorită numărului relativ mare de pictori, documentul menţionând un număr de unsprezece artiști din patru localităţi. Din **Ocna Dejului** erau în breaslă patru pictori, și anume: Constantin Gavenda, Gheorghiţă Gaverda, Ion Tolmaz şi Achim Surlaș. Un număr egal proveneau din **Hășdate**, sat din vecinătatea oraşului Gherla, cei patru fiind: Oana Zugrăvița, Mihăilă Muntean, Petre Potcoavă și Ure Zugravul. Todosia Zugrăvița și Irimie Murar erau din satul **Silivaş**, iar Crăciun Zugravul era din **Bunești** (fost **Seplac**). Activitatea artistică premergătoare momentului în care se produce gruparea pictorilor, în breasla din 1777, merită a fi menţionat ca un argument în plus, cu atât mai mult, cu cât ea nu este deloc neglijabilă, nici cantitativ și nici calitativ.

În ultimele trei decenii ale secolului al XVII-lea, în apropierea orașului **Gherla** își desfășoară activitatea un valoros și talentat artist, pictorul Luca din **Iclod**, autorul celebrei icoane miraculoase de la Mănăstirea Nicula, precum și al altor picturi de la monumente românești din valea Someșului. / De la începutul secolului al XVIII-lea surt cunoscute cele mai vechi gravuri, ce provin din **Hăşdate**, sat din apropierea Gherlei, care va deveni cel mai important centru al xilogravurii populare românești din Transilvania. Conscripția domeniului **Gherlei** din anul 1737 menţionează ca locuitor al satului **Hășdate** pe

pictorul Vasile, probabil inițiator al centrului de pictură din mica așezare românească, în care, la 1777, activau patru pictori. / Conscripția şi urbariul din anul 1750 notau prezenţa, în orașul de pe Someş, a doi pictori, unul dintre ei fiind probabil Timotei Gavenda, „zugravul din Gherla", menţionat în documentul din 1777.

Breasla întemeiată la Gherla în 1777 a fost considerată ca o asociaţie a xilografilor, în realitate ca era mult mai cuprinzătoare. Breasla grupa în sânul ei, aşa cum precizează de la început textul, „zugravii care zugrăvesc şi tipăresc pe hârtie", presupunând coexistenta celor două tehnici diferite de lucru în activitatea cotidiană a tuturor membrilor.

Breasla pictorilor români de la Gherla a luat drept model corporaţiile medievale cu caracter profesional. Breslele medievale erau constituite în vederea reglementării producţiei, a desfacerii produselor, procurării materiilor prime, în vederea înlăturării concurenţei, cu scopul de a apăra interesele profesionale ale membrilor în faţa tuturor primejdiilor. / De la bun început, actul încheiat în 1777 menţionează că asociaţia este aşezată sub protecţia instituţiei ecleziastice, membrii breslei „făgăduindu-se supt ascultarea stăpânirii Blajului", scopul fiind clar enunțat: „ca să le fie de ajutor". În cadrul adunării, care a avut loc în ziua de 16 noiembrie 1777 și la care au participat toţi membrii, fiind de faţă protopopul Avram Mcheși şi popa Dumitru din **Bunești**, în calitate de jurat, s-a stabilit, în baza actului scris, un statut de funcţionare, cu acordul tuturor, „această tocmeală o făcură de bună voia sa, dând mâna unul cu altul". Soborul zugravilor alege „peste sine mai mare și îndreptător, în rândul meşteşugului acestuia, pe zugravul Gavenda Constantin,

om cu casă de stătut din **Ognă**, ca cel ce fiind şi din părinţi zugravi", calitate care, de fapt, este cea de staroste al breslei. Textul tocmelii arată, în continuare, care sunt atribuţiile starostelui: „acest mai mare al lor va avea grijă și datorie a cerca și lua seama în ce chip lucră fieştecare zugrav şi pe aceia care lucră rău sau fac înpotriva acesteia tocmeli, a-i arăta protopopului şi soborului, ca să se globească unii ca aceia şi să se îndrepte". Documentul evidenţiază, în unul din pasaje, scopul ce și-l propune breasla, de a menţine nivelul calitativ al lucrărilor, pictorii asumându-și responsabilitatea faţă de produsele lor: „Această tocmeală s-a făcut pentru aceasta, ca să lege mulţi a lucra şi a tipări icoane și nu la lucru de treabă, că tipăresc pe cum nu se cuvine, grozăvind chipurile sfinților și făcându-le îndărăpt, care chipuri nu se cuvine a le ţine creștinii prin casele lor, nici a le pune în biserică". / Între cei unsprezece pictori, membri ai breslei întemeiate la Gherla în 1777, figurează şi două femei, Oana Zugrăviţa din **Hășdate** și Todosia Zugrăviţa din **Silivaș**, fapt mai rar întâlnit. / Din păcate, cunoaștem prea puțin activitatea pictorilor ce făceau parte din această breaslă, dar sperăm ca cercetări viitoare, de arhivă şi teren, să completeze măcar parţial această lacună.

Xilogravurile pictorilor din breasla de la **Gherla** au cunoscut o largă răspândire în satele româneşti ale Transilvaniei, constituind, alături de icoanele pe sticlă, ceramică şi textile, principalele podoabe ale interioarelor. Xilogravurile au fost de asemenea găsite și în interiorul unor biserici de lemn. / La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor, centrul artistic de la **Hășdate**, în care activau un număr însemnat de pictori, devine principalul producător de xilogravuri, prin inter-

mediul unor negustori şi colportori ele ajungând până în Ţara Românească și Moldova. / Din **Hășdate**, în breasla din 1777, apare și Mihăilă Muntean. Dacă gravurile sale au rămas până în prezent necunoscute, în schimb activitatea sa ca pictor de biserici şi icoane o putem sublinia acum, datorită mai vechilor cercetări ale lui Atanasie Popa. / Biserica de lemn Sf. Arhangheli din **Gâlgău**, judeţul Sălaj, demolată în perioada interbelică, era decorată cu pictură murală, al cărei stil se remarca prin puternica amprentă grafică, amintind de desenul sintetic al gravurilor. Icoanele împărătești (Maria cu pruncul, Pantocratorul, Sf. Arhangheli) au fost pictate, în 1795, de „Mihăilă Zugravul", semnat pe icoana hramului. Alte două icoane pe lemn, pictate de acelaşi artist, se aflau în pronaos, amintind prin desen şi compoziţie de pictura pe sticlă și xilogravură, în special prin elementele decorative utilizate. Se pare că o bună parte din ansamblul de pictură murală, ce acoperea pereţii absidei altarului, naosul și pronaosul, a aparţinut aceluiași artist, care poate fi identificat cu Mihăilă Muntean din **Hăşdate**. Spiritul decorativ al acestor picturi, atât icoanele, cât și decorul mural, cu numeroase elemente florale, înscrierea în pagină a scenelor, desenul viguros și incisiv, având compoziţii atât de familiare xilogravurilor hășdăţene, ne duc spre concluzia firească că autorul lor este Mihăilă Muntean, pictor și gravor, membru al breslei din 1777.

În Țara Năsăudului, este cunoscut, după 1778, un foarte activ pictor de icoane, iconostase şi epitafe, Teodor Boer Gherleanu, arta sa aderând stilistic și tehnic spre o formulă de exprimare apropiată sensibil de arta occidentală. Începând cu anul 1783, pictorul utilizează frecvent, atunci când își semnează operele, pe lângă numele său, pe

cel de „Gherleanu”, explicând, poate, adeziunea sa la breasla pictorilor fondată la Gherla, ori faptul că anii de ucenicie i-a petrecut pe lângă unul din artiştii din acest oraș. Introducerea în repertoriul său a unor compoziţii caracteristice iconografici apusene, inspirate uneori după gravuri de epocă, tendința de prezentare realistă a personajelor, tratate pictural şi în perspectivă, chiar și în cazul reprezentării unor scene tipic tradiţionale, numeroasele elemente decorative, presupun un contact direct cu un mediu orășenesc, care presupunem că este oraşul **Gherla**, în care activitatea artistică se desfăşura în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pe coordonate baroc. Oricum, atributul adăugat numelui de Teodor Boer, Gherleanu, ca un semn distinctiv, este dovada prestigiului de care se bucura arta pictorilor români de la Gherla şi din împrejurimile oraşului, chiar şi în ținuturi mai îndepărtate.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, sunt curoscuţi un număr relativ mare de pictori prezenţi în regiune, realizând ansambluri murale sau pictând icoane și care, din punct de vedere stilistic, gravitează în jurul centrului artistic de la **Gherla**, cu care sunt în contact permanent prin însăși aria în care își desfășoară activitatea. Dintre pictorii cunoscuţi din această epocă, amintim pe Gavril Zugravul, activ în deceniile șapte și opt, Alexandru Popovici din **Ciceu-Hășmaș**, între 1785-1795, Nechita Zugravul, prezent în numeroase localități din zonă, între 1745-1795, sau Ioan Ştenţel din **Sânmărghita** și Vasilică din **Cătina**, decoratori ai unor monumente, în ultimele decenii ale secolului. Concomitent, o remarcabilă dezvoltare cunoaște centrul de pictură pe sticlă de la **Nicula**, în evidentă legătură cu ambianța artistică gherleană. / Am-

ploarea fenomenului artistic românesc din regiunea oraşului **Gherla**, cu rezonanţe depăşind fruntariile unei simple mişcări locale, este desigur în legătură cu importantul moment de la 1777, al fondării primei bresle a pictorilor, fiind una din formele de emancipare şi de afirmare a populaţiei româneşti din Transilvania epocii Supplexului"[37].

1887: „Caii, mânaţi de judele regesc cercual Bardocz din **Ileanda**, speriindu-se, au dat peste preotul greco-ortodox Vasile Goron şi învăţătorul N. Oniga din **Gâlgău**, i-au strivit la pământ şi acum zac răniţi în spitalul din **Deşiu**"[38].

1902: „Din toate părţile ţării ne vin veşti triste despre ploi mari şi despre revărsări de ape. / Cu mâhnire înregistrăm aceste veşti, mai ales că inundările s-au întâmplat în ţinuturi locuite de români, ca în Maramureş, unde s-a revărsat Tisa, intrând până pe străzile oraşului **Sighet**, aşa că apa era de un metru înălţime, apoi în comitatul Bistriţa-Năsăud şi Solnoc-Dăbâca, unde Someşul a pricinuit mari pagube în semănături. / Calea ferată de pe Valea Someşului a încetat de a circula, mai bine de o săptămână, pentru că s-au stricat podurile şi linia. Valurile furioase aduceau cu sine coteţe şi case, şi porci, şi vite, ba şi cadavre de oameni. / La **Câţcău**, din jos de Deşiu, s-a scos din apă un om mort, la **Gâlgău** a pierit în Someş un morar, împreună cu întreaga sa familie, în **Beclean**, de asemenea, au pierit oameni în Someş. / Mare spaimă şi groază a fost în oraşul Deşiu (Dej), săptămâna trecută, căci ieşie din albie valea ce curge prin oraş şi, pe unele

[37] Porumb, Marius, *Breasla pictorilor români, fondată la Gherla, în 1777*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII-XXIII, Cluj-Napoca 1986, pp. 612-617
[38] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 122, Braşov 1887, p. 2

locuri, a ajuns până la acoperişurile caselor, aşa că femeile şi copiii, care n-au putut fugi la timp, numai cu mare greutate au putut fi scoşi, de către honvezi, din ghearele morţii. A ieşit şi Someşul şi s-a revărsat până la gară. Oamenii sunt deznădăjduiţi, căci, după ce şi-au văzut nimicite poamele, acum îşi văd pierdute şi semănăturile. / S-au făcut cereri la guvern ca să le trimită sămânţă de mălai, de acela care răsare iute. După greutăţile cele mari, ce leu au bieţii oameni cu dările şi cu alte sarcini, acum a venit şi pacostea asta peste ei”[39].

1923: „Dl Iosif Oros, comerciant în **Gălgău**, judeţul Solnoc-Dobâca, ne roagă să publicăm, în legătură cu plânsoarea unui invalid, din nr. 5 „Unirii Poporului”, că Iacob Ionac, comerciant, domiciliat în **Gâlgău**, nu este invalid de război şi, întru sprijinirea acestei dezminţiri, ne trimite şi un atestat comunal, semnat de primar şi de notar, cu sigiliu oficial, şi cu timbru fiscal. / Totodată, dl Oros ne mai scrie că domnia sa e comerciant cu praxă, de 22 de ani, cu firma înregistrată la tribunalul din Dej, în 1912, deci cele ce scria, atunci, dl Iacob Ionac nu pot să-l atingă pe dl Oros”[40].

1925: „La intrarea în satul **Gâlgău**, părintele Ion Goron salută, în numele poporenilor, pe dl Cuza, care mulţumeşte. În curtea şcolii se găsesc circa 2.000 de oameni din comunele: Gâlgău, Poiana Blenchi, Bârsău, Vima-Mică, Căpâlna, Fodora Română, Dobocina, Valea Groşilor, Glod, Măgura, Frâncenii de Piatră. Primul vorbeşte dl profesor Mălaiu, care arată starea precară a țărănimii românești şi neputința ei de a se emancipa din jug. Dl Dr. Valer Pop ţine ca poporul să cunoască felul

[39] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 126, Braşov 1902, p. 4
[40] *Unirea Poporului*, Anul V nr. 10, Blaj 1923, p. 1

cum vin străinii peste noi şi cum ajung stăpâni, din cauza venalității noastre. / Dl Suciu vorbeşte, în numele Centrului Studenţesc „Petru Maior" din Cluj. / Dl profesor Cuza spune că o boală ascunsă dăinuieşte în corpul neamului românesc. Dacă nu ne vom scăpa de ea, vom muri… / Dl profesor Cuza explică art. 7 al Statutului nostru, arătând norma noastră de guvernare prin decrete legi. În uralele mulțimii, dânsul anunţă înfiinţarea următoarelor comitete locale: / 1). **Căpâlnea**: părintele Ioan Mureșanu, preot, preşedinte, vicepreşedinți: Silvin Cutea, Ioan Graur şi Iosif Băieși. / 2). **Gâlgău**, părintele Ion Gorun, preot, preşedinte, vicepreşedinţi: Percea şi Iosif Oros. / 3). **Poiana Blenchi**, părintele Gavril Micu, preot, preşedinte, vicepreşedinte Gavrilă Contiș, proprietar"[41].

1934: „Noi, credincioşii din comuna **Gâlgău**, judeţul Sălaj, ne-am fost pus pe gânduri, că ce se va alege de bisericuța noastră, din cauza sectelor, care tot mai multe suflete rupeau din turma cea aleasă a Domnului. În zbuciumul gândurilor noastre îngrijorate, ni s-a arătat o stea luminoasă, un preot bun și cucernic, iubitor de turmă şi de Casa Domnului, care le-a întors toate spre bine. Azi, biserica noastră iarăși înfloreşte şi, dintre sectari, mulți se întorc la sânul măicuţii iubitoare. / În 14 ianuarie 1934, am avut o zi mare şi sfântă, la această zi s-au botezat 2 tineri, Paşcă Ilie, de 21 ani, din părinți babtiști, şi Flore Casian, de 15 ani, fiul unor milenişti. Naşul celui din urmă a fost părintele Aureliu Pop, care a şi săvârşit un botez frumos, vorbind despre însemnătatea tainei spălării cu apă și a sigiliului darului dumnezeiesc. Din ochii

[41] *Înfrăţirea Românească*, Anul II, nr. 3, Cluj 1925, p. 14

poporului, care a văzut botezul și a ascultat cuvintele păstorului, au curs lacrimi de bucurie.

Părintele Aurel Pop, pe care avem să-l mulțămim Blajului, în opt ani, de când a venit la noi, a muncit neîncetat pentru luminarea noastră şi roadele se arată acum îmbelşugate. Între alte multe lucruri bune, părintele Pop ne-a adus trei clopote, în preț de 62 mii de lei (cel mai mare, în greutate de 300 kg). Ne-a ridicat trei răstigniri, dintre care două betonate. Mare sărbătoare am avut în toamnă, la 6 noiemvrie, când s-a sfințit crucea jubilară, sfințire săvârșită de Prea Onoratul Demetriu Mureşan, protopopul districtului. Această cruce a fost gătită frumos de însuși Sf. Sa Părintele nostru, care se pricepe mult şi la tâmplărie. / În cuvântarea pe care a rostit-o, la această sfințire, Prea Onoratul Domn Protopop a spus că este fericit, sfințind prima cruce jubilară pe Valea Almașului... / pentru a ne putea conduce mai uşor pe calea mântuirii, părintele a înfiinţat secția „Agrului" şi „Reuniunea Mariană", care ţin şedințe în fiecare lună. Şedinţele sunt serbări cu programe frumoase, conferinţe şi cântece religioase, pe care le conduce dl învăţător-director Gheorghe Sabo, președintele „Agrului", şi doamna Ludovica Sabo, soţia sa. / „Reuniunea Mariană" are președintă pe doamna preoteasă Sabina Pop, care se îngrijeşte, împreună cu reuniunea, de înfrumusețarea bisericii. Membrele reuniunii se mărturisesc şi se cuminecă aproape în fiecare lună. Dumineca, la sfânta liturghie, îţi saltă sufletul de bucurie, văzând șireagul femeilor şi fetelor pline de evlavie, care se cuminecă. / Mai avem, în parohie, un fond al „Turnului", cu 18.000 lei, şi un alt fond, al „Troiţei", care va fi închinată „Anului Sfânt". La primăvară, cu ajutorul lui Dumnezeu, va fi sfințită și

aceasta. Amândouă acestea fonduri au fost înființate tot de părinte / Zaharie Cheţeanu”[42].

1935: „În luna trecută, s-au deschis, în ianuarie 1935, în fruntaşa comună de pe Valea- Almaşului, **Gâlgău**, cursurile de pregătire premilitară. Cu această ocazie, s-au adunat tinerii din comunele **Gâlgău, Chechiş, Bălan, Chendrea, Racăş, Lupoaia, Creaca, Tihău, Surduc, Briglez** şi **Muncel**, în frunte cu preoții, notarii şi învăţătorii lor. A fost frumos şi sărbătoresc aduși tinerii din comunele **Bălan, Chendrea** şi **Racăş**, cu steaguri şi îmbrăcaţi în frumosul lor port caracteristic, lucrat din lână de harnicele lor mame, care cu drag şi-au gătit copiii lor şi i-au însoţit până în Gâgău. Aici s-a oficiat o Sfântă Liturghie de domnii Dumitru Mureşan, protopop **Chechiş**, Ambroziu Plăian, protopop **Surduc**, Alexandru Nossa, preot **Tihău**, A. Trenca, preot **Lupoaia**, Ioan Pop, preot **Bălan**, A. Nechita, preot **Muncel**, Valentin Pop, preot **Racăş**, Eugen Grobciu, preot **Bălan**, şi Aurel Pop, preot **Gâlgău**. Răspunsurile au fost date de corul bărbătesc, condus de neobositul preot Ioan Pop din **Bălan**. Tinerii, intelectualii şi poporul au ascultat această sfântă slujbă şi se vedea pe feţele lor cum pătrunde în sufletul fiecărui respectul şi faţă de credinţă, Rege şi Ţară. La sfârşit, s-a cântat un Te-Deum. / Urmează, apoi, desfăşurarea programului frumos şi bine potrivit, care s-a desfăşurat în piaţa comunei, deşi zi de iarnă şi aerul cam aspru, lumea a ascultat cu drag cele ce urmează: / Dl A. Plăian, protopop şi preşedintele de onoare al Comitetului comunal al subcentrului de P. P. Gâlgău, prin frumoase şi bine potrivite cuvinte deschide adunarea. Vorbesc apoi

[42] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 6, Blaj 1934, p. 5

domnii George Sabău, director-învăţător, despre pregătirea premilitară, Cornel George, notar în **Bălan**, destre „Educaţia cetăţenească, morală şi naţională“, Dr. Teodor Maruşca, medicul circumscripţiei sanitare **Surduc**, dă sfaturi medicale. / Doi şcolari spun apoi două poezii patriotice. / Încheie dl Dumitru Mureşan, protopop în **Chechiş**”[43].

1935: „În luna trecută (ianuarie), s-au deschis în fruntaşa comună de pe Valea-Almaşului, **Gâlgău**, cursurile de pregătire premilitară. Cu această ocazie s-au adunat tinerii din comunele: **Gâlgău**, **Chechiş**, **Bălan**, **Chendrea**, **Racâș**, **Lupoaia**, **Creaca**, **Tihău**, **Surduc**, **Brigiez** şi **Muncel**, în frunte cu preoții, notarii şi învăţătorii lor. Frumos şi sărbătoresc au fost aduși tinerii din comunele Bălan, Chendrea şi Racâş, cu steaguri şi îmbrăcaţi în frumosul lor port caracteristic, lucrat din lână de harnicele lor mame, care cu drag şi-au gătit copiii lor şi i-au însoţit până în **Gâlgău**. Aici s-a oficiat o Sfântă Liturghie, de domnii Dumitru Mureşan, protopop Chechiș, Ambroziu Plăian, protopop Surduc, Alexandru Nossa, preot Tihău, A. Trenca, preot Lupoaia, Ioan Pop. preot Bălan, A. Nechita, preot Muncel, Valentin Pop, preot Racâş, Eugen Grobciu, preot Bălan, şi Aurel Pop, preot Gâlgău. Răspunsurile au fost date de corul bărbătesc, condus de neobositul preot Ioan Pop, din Bălan. Tinerii, intelectualii şi poporul au ascultat această sfântă slujbă şi se vedea pe feţele lor cum pătrunde în sufletul fiecăruia respectul şi faţă de credinţă, Rege şi Ţară. La sfârşit, s-a cântat un Te-Deum. / Urmează apoi desfăşurarea programului frumos şi bine potrivit, care s-a desfăşurat în piaţa comunei, deşi

[43] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 8, Blaj 1935, p. 3

zi de iarnă şi aerul cam aspru, lumea a ascultat cu drag cele ce urmează: / Dl A. Plăian, protopop şi preşedintele de onoare al Comitetului comunal al subcentrului de P. P. **Gâlgău**, prin frumoase şi bine potrivite cuvinte deschide adunarea. / Vorbesc apoi domnii George Sabău, director-învăţător, despre pregătirea premilitară; Cornel George, notar în Bălan, despre „Educaţia cetăţenească, morală şi naţională"; Dr. Teodor Maruşca, medicul circumscripţiei sanitare Surduc, dă sfaturi medicale. / Doi şcolari spun apoi două poezii patriotice. / Încheie ll Dumitru Mureşa, protopop în Chechiş, arătând că numai prin credință poate ajunge omul la fericire, atât aici, pe pământ, cât și în cer. Îndeamnă tinerii să fie credincioşi, să-şi păstreze credinţa, că aşa se vor întări şi vor putea face fapte măreţe, demne pentru solidarizarea naţională şi pentru păstrarea şi apărarea scumpei noastre Patrii. / Se mai discută diferite chestiuni de interes. Gâlgăbanii au dat dovadă de săteni ospitalieri, fiindcă pe toţi tinerii i-au găzduit şi i-au primit cu mare dragoste. / Această zi a fost o adevărată zi de serbare națională, pe care am aşteptat-o cu drag"[44].

1936: „Spre sfârşitul săptămânii trecute, s-a abătut o ploaie puternică asupra comunelor **Gâlgău**, **Fodora**, **Zalha**, **Ceaca**, **Valea Hranei** şi împrejurimi, din judeţul Someş. A căzut şi grindină, 25 de minute întruna, de mărimea ouălor de găină, acoperind pământul cu un strat gros de 30 centimetri. Spune o ştire, primită din părţile acelea, că şi a doua zi s-au văzut petice de pământ acoperite de grindină, în locurile umbroase. Recolta a fost nimicită, în unele locuri, mai ales în Zalha, în întregime.

[44] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 8, Blaj 1935, p. 3

De asemenea multe acoperişuri de case, şuri şi grajduri”[45].

1943: „În ziua de 12 ianuarie 1943, am petrecut rămăşiţele pământeşti ale celui ce a fost consilierul eparhial Ion Goron, de la catedrala episcopală din Kolozsvár-Cluj, la locul său natal, **Galgo=Gâlgău**, sat situat la 24 km de la Dej, pe malul drept al Someşului, unde l-am aşezat spre vecinică odihnă. / În acest sat s-a născut, înainte de aceasta cu 50 de ani, copilul Ion, al preotului local, în ziua de 19 noiemvrie 1892. Şcoala primară a făcut-o în satul de naștere, iar școala secundară a urmat-o în întregime la liceul de stat din Dej, ca cel mai apropiat. / În liceu, Ion Goron a fost unul dintre cei mai buni elevi, trecând clasele totdeauna cu nota „foarte bine”. Aşa a luat şi bacalaureatul, la 6 iunie 1911. O constat aceasta din actele sale, dar o ştiam încă de pe vremea mea de seminarist, din 1910, când fostul meu coleg Valer Goron, ajuns mai târziu protopop al Gioagiului, încolţit de câţiva colegi, la un pahar de bere, pentru că lipsea cam mult de la ore, îşi căută scăparea la vărul său, pe atunci septiman în Dej, despre care ne istorisea lucruri minunate, cum se distinge dintre colegii săi, deşi şcoala unde urmează are limbă de propunere străină. „Acela e un om şi jumătate – dar pe acesta nu-l veţi vedea voi la teologie, ca pe mine”… / În parohia **Galgó-Gâlgău** a păstorit cu râvnă, devotament şi blândeţe, de la 24 februarie 1919, până la 1 octomvrie 1923”[46].

[45] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 23, Blaj 1936, p. 7
[46] *Viaţa Ilustrată*, Anul X, nr. 2, Sibiu 1943, pp. 2 şi urm.

GALTIU

(Galdthw, Galdtu, judeţul Alba)

1358, iunie 19, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-au plâns „Andrei, fiul lui Nicolae zis Cheh de **Sânmihai** (Scenmihaltelekw, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj), şi Ilie, fiul lui Gheorghe de **Sfăraş** (Fornas, Fornus, judeţul Sălaj) că, în pricina unei bucăţi de pământ, numite **Orath** (dispărut, lângă Nădăşelu, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Cluj, ei trebuiau, potrivit împăciuirii, să facă jurământ la faţa pământului aceluia, numit Orath, dimpreună cu un megieş al moşiei numite **Mera** (Mera, judeţul Cluj), împotriva lui Ştefan, fiul lui Ladislau de **Nădăşel** (Nadas, judeţul Cluj) şi a lui Iacob, diacul de Mera, precum că pomenitul pământ al lor şi al altor fraţi şi copărtaşi ai lor a fost şi este de moştenire. În cele din urmă… ei au rostit jurământul lor, aşa cum trebuia, dimpreună cu Mihail, fiul lui Egidiu de **Sumurduc** (Zumurduk, judeţul Cluj), conjurătorul lor; totuşi, Ştefan, fiul lui Ladislau, şi Iacob diacul, la locul rostirii jurământului, au ridicat oprelişte la jurământul lui Mihail, fiul lui Egidiu, sub cuvânt că Mihail nu este megieş legiuit al satului Mera. Şi deşi spun ei că prin faptul aducerii, de către înaintaşii pomeniţilor Ştefan şi Iacob, nobilii de Mara, nişte nobili, anume fiii lui Nico-

lae, fiul lui Buden, se află ca megieşi pe o bucată de pământ a satului Mera, dinspre moşia Sumurduc, ce le-a fost dată lor în temeiul pătrimii de fiică, totuşi moşiile Mera şi Sumurduc, după vechile lor semne de hotar, sunt într-o mai apropiată megieşie şi de aceea Mihail, fiul lui Egidiu, conjurătorul lor, a fost şi este megieş legiuit al satului Mera. / Drept aceea, pentru mai mare încredinţare, să trimiteţi spre mărturie pe unul dintre voi, în faţa căruia omul nostru, Gheorghe, fiul lui Dezideriu de **Cuzăplac** (Kuzeplak, judeţul Sălaj) sau Iacob, fiul lui Ladislau de **Almaş** (Almas, judeţul Sălaj) ori Andrei, fiul lui Iacob de Mănăştur, sau în lipsa acestora Mihail, fiul lui Ştefan de **Galtiu** (Galdthw, Galdtu, judeţul Alba) să cerceteze şi să afle tot adevărul şi să vadă ei înşişi semnele de hotar ale satelor Sumurduc şi Mera”[47].

1923: „**Sfinţirea bisericii din Galtiu**. Galtiul este o frumuşică comună românească, curat greco-catolică, în judeţul Alba de jos, în plasa Teiușului, între Teiuş şi Alba Iulia. Credincioşii din **Galtiu** şi-au zidit o frumoasă biserică de piatră, încă în anul 1907, dară, neajungându-le banii, n-au putut-o picta şi provedea cu iconostas decât abia anul acesta. Şi acuma, fericiţi că şi-au văzut visul cu ochii, au invitat pe Î. P. S. S. Mitropolitul Vasile, de la Blaj, să le-o sfinţească. Bucuros să le facă pe voie galtienilor, Exelenţa Sa a plecat, miercuri, în 7 noiembrie, după prânz, de la Blaj, cu automobilul dlui Papiu din Alba Iulia. Abia plecat din Blaj, Î. P. S. Sa a fost întâmpinat, la **Crăciunelul de jos**. de către credincioşi, în frunte cu preotul satului, tot aşa la **Cisteiu** şi la podul Murăşului, unde-l aşteptau dl primpretor, Dr. Herlea, şi părintele

[47] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 285, pp. 293-295

protopop Urzică, de la Alba Iulia, apoi vreo 30-40 călăreţi, conduşi de locotenentul Dumitreanu şi îmbrăcaţi toţi călugări. Îţi era mai mare dragul să-i priveşti pe aceşti feciori chipeşi, pe caii lor buieştri.

Satul era în mare fierbere, începuse a se întuneca; credincioşii, în frunte cu preotul Liviu Dumitrean, erau nerăbdători să vadă pe înaltul păstor, coborând în mijlocul lor, se şi aşezară, cu toţii, cu mic, cu mare, în faţa frumoasei porți triumfale și de-a lungul pălanturilor împrăcate toate în frumoase covoare naţionale, când clopotele anunţară apropierea automobilului. Un strigăt de bucurie a umplut văzduhul, când s-a coborât din automobil Înalt prea sfinţitul Mitropolit Vasile, pe care-l întâmpină preotul satului, îi dă Evanghelia, spre sărutare, iară fiica cea mai mare a preotului îi predă un frumos buchet de flori. Î. P. S. Sa răspunde că vine bucuros la **Galtiu**, unde fiii săi sufleteşti au ridicat Domnului un lăcaş atât de frumos… / **Se începe sfinţirea** cu încunjurarea bisericii, purtând sfintele moaşte însuşi arhiereul. După intrarea, ca la Paşti, la înviere, în biserică, se ceteşte documentul sfinţirii, iscălit de arhiereu şi de părintele canonic Bălan, se aşează împreună cu moaştele alor trei sfinţi, aduse din veşnica cetate a Romei, într-o cutie de pleu, în scobitura pietrei altarului, se unge cu Sfântul Mir, se pecetluieşte în cele patru colțuri ale altarului, se așează icoanele celor patru evanghelişti, se acoperă sfântul altar şi apoi urmează apostolul şi evanghelia, după care arhiereul ţine o cuvântare, în care aduce laudele de care s-au făcut vrednici poporenii din **Galtiu** şi mai cu seamă avocatul Dr. Mârza, din Alba Iulia, care, fiu al acestei parohii fiind, a jertfit mai mult pentru ridicarea acelui sfânt lăcaș. Se continuă sfânta liturghie, la sfârşitul căreia se cuminecă, din mâna

arhiereului, un şir nesfârşit de bărbaţi şi femei. Cu toată oboseala, împreunată cu o sfinţire de biserică, Înalt prea sfinţitul împărţeşte însuşi anafora sutelor de credincioşi, care sunt fericiţi că-i pot săruta mâna. Mai primeşte, apoi, după sfânta liturghie, pe preoţii din tractul protopopesc Alba Iulia, curatoratul din Galtiu şi pe preotul şi curatorul reformat din **Sântimbru**. Tuturora le-a spus cuvinte de dragoste părintească şi creştinească. **Banchetul** s-a ţinut în şcoală, la care, pe lângă preoţii înşiraţi mai sus, am văzut pe subprefectul Dr. Ciura (Aiud), prim-notarul judeţean Petric (Aiud), judele de tribunal Nestor (Alba Iulia), părintele Şiara (Vinţul de jos), părintele Rusu (Coşlar), arhitectul Roşca (Alba Iulia), cel ce a zidit biserica, învăţătorul-director Borza (Alba Iulia), proprietarul Papiu (Alba-Iulia), părintele Bârsan (Cricău), părintele Haţiegan (Şăuşa) şi pe bătrânul profesor de cânt de la Blaj, baciul Papiu, care, cu glasul său frumos, a ridicat în biserică inimile la ceruri, iară la masă le-a înveselit în frumoase cântece bătrânesti, pe studentul Haţiegan (Cluj) şi alţii mulţi, pe care nu i-am putut zări pe toţi. / După prânz, s-a ţinut **concertul teologilor din Blaj**… Teologii din Blaj au fost foarte cu drag ascultaţi, mai cu seamă că au cântat aşa de frumos Imnul „Astrei", de fie iertatul măiestru Murăşanu, „La mijloc de codru des", de Dumitrescu, „În ţara fagilor", de Porumbescu, „Hora Daciei", de Bena, şi „România", de Ştefănescu. Toate acestea, sub conducerea părintelui profesor de muzică Eugen Hopârteanu. Dar a plăcut mult şi declamarea teologului A. Caian, care a spus aşa de bine frumoasa „Despărţire", de Eminescu, şi a produs mult haz monologul „Ahim filăru", de P. Bănuţiu, predat de teologul Alexandru Pop. / Nu-i mirare, deci, că frumoasele fete îi

sorbeau, nu alta, pe chipeşii tineri şi abia apucară să se încingă în **horă**, care nu ştiu, zău, eu dacă s-o fi gătat până către dimineaţă, pentru că pe mine n-a voit să mă ia la joc chiar nimeni şi, prin urmare, am plecat cam dă-bălăzat, gândindu-mă la vremurile când zău că şi eu aveam trecere pe la cele fete cu obrăjorii rotunzei şi cu buzele moi, şi nici că mă uitam decât la cele mai frumoase. Bag seama de aceea m-au păcălit, acum, aşa de rău. Dar să le fie de bine!”[48].

1938: „În ziua de 6 decemvrie 1938, de Sfântul Nicolae, în comuna **Galtiu** a avat loc o înălțătoare manifestaţie creştinească. Continuând o frumoasă tradiție, de a pregăti creştineşte pe crediocioșii din parohia sa, părintele Silviu Haţegan, parohul din Galtiu, a aranjat misiunile sfinte, în zile de 4, 5 și 6 decemvrie 1938, în care zile toţi credincioşii comunei s-au mărturisit şi cuminecat. / Aceste misiuni au fost ținute de către părintele Vasile Mărgineanu, profesor de religie la Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia. Sfinţia Sa, prin o serie de predici, ținute în cele trei zile, când au avut loc misiunile, a arătat credincioşilor calea care duce la mântuirea sufletelor. Cuvântul ales al distinsului preot a găsit în sufletele credincioșilor din Galtiu un ogor bine îngrijit de părintele sufletesc de aci, preotul Silviu Haţegan, şi acest cuvânt cu siguranță va rodi, spre folosul sufletesc al credincioşilor”[49].

[48] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 45, Blaj 1923, pp. 1, 2
[49] *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 3, Blaj 1939, p. 4

GALU

(Gallu, judeţul Cluj)

1246, mai 6: **Printre moşiile episcopatului** voievodatului Transilvaniei, întărite de regele Bela al IV-lea, se numără şi „*Golou de comitatu Culusiensi*”[50]. / „Din acest privilegiu al regelui Bela IV, dat episcopului din Transilvania, anume **Gallu**, se cunoaşte că, pe urma devastării tătarilor mongoli, în mai multe comune nu mai rămăsese nici un om, ci toţi locuitorii pieriseră, omorâţi, chiar mâncaţi sau duşi în captivitate. Aşa, în comitatul Clusiu (Kolos) însăşi cetatea Clusiu, cu comunele **Harina**, **Bilacu**, apoi în comitatul **Solnoc**, oraşelele **Zalău** şi **Tăşnad** au rămas cu totul deşerte de oameni. Venitul din acele locuri îl avea, pe atunci, episcopul. Regele, ca să îndemne pe omenii străini a se aşeza pe acele locuri, îi scuteşte atât de jurisdicţiunea voievodului Transilvaniei, cât şi de sub aşa numitul comite suprem sau adică cap, prefect al districtului, supunându-i numai jurisdicţiunii episcopului, de la care apelaţiunea să se poată lua de-a dreptul (imediat) la regele”[51].

---

[50] Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 81, p. 72

[51] *Transilvania*, nr. 5, Braşov 1871, p. 56

Magyaren aus Becze.

GÂMBAŞ

vezi **AIUD**, judeţul Alba.

GÂMBUŢ

(Gombach, Gombuch, Gumbuch, judeţul Mureş)

1366, mai 11, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea obştească de la Turda, „văduva lui Iacob de **Ciuciu** (Ciuci, Ciuciu, Chuch, judeţul Alba) a spus că, deşi Martin, fiul acelui Iacob, adică fiul ei, a fost trecut în rândul celor puşi în afara legii, de către juzii nobililor şi juratii asesori, precum şi de toţi nobilii celor șapte comitate ale Transilvaniei, în adunarea noastră, ţinută în anul Domnului **1363**, iar partea lui de moşie a fost luată în mâini judecătorești, ea a răscumpărat, apoi, de la Petru, vicevoievodul nostru, cu lucrurile sale şi ale fiicelor sale din lada de zestre, făcând cu totul 12 mărci şi jumătate, acea parte de moşie, pe care acum, murind acel fiu al ei, Bakou de Ciuciu încearcă să o cotropească pentru el, şi, deşi ea avusese scrisoare cu privire la acea răscumpărare de moșie… / Auzind aestea, Bakou a răspuns că, deşi sus-zisa doamnă, văduva lui Iacob, a răscumpărat din mâinile judecătoreşti pomenita parte de moşie a răposatului Martin, totuși, fiindcă acel Martin a murit fără urmaș, se ştie că proprietatea şi stăpânirea acelei părţi de moşie îl privesc pe el, în temeiul frăţiei după tată; de aceea, el este gata şi pregătit să plătească

văduvei lui Iacob banii plătiţi de ea, la răscumpărarea acele părţi de moşie a zisului Martin, potrivit preţuirii acelei părți de moşie... / De aceea, pentru că pomenitul Bakou se pare că ar putea să răscumpere acea parte de moșie a răposatului Martin de la mama lui, în prețuirea ce trebuie făcută după obiceiul ţării, noi nu am putea să punem capăt pricinii între părţi, fără prețuirea părții de moşie, iar pentru aceasta hotărâm ca oamenii nostri, Ioan, fiul lui Emeric de **Botez** (Batizhaza, Batyzhaza, judeţul Mureş), sau Petru de **Fărău** (Foro, Forro, Forrou, judeţul Alba), ori Ştefan, fiul lui Bancha de **Gâmbuţ** (Gombach, Gombuch, Gumbuch, judeţul Mureş), din partea pomenitului pârât Bakou, de asemenea Ioan, fiul lui Mihail de **Cecălaca** (Chekelaka, judeţul Mureş) sau, în lipsa celorlalţi, Ioan, fiul lui Petru din Cecălaca, din partea zisei doamne pârâşe, de faţă cu oamenii de mărturie ai capitlului bisericii de Alba Transilvaniei… să fie trimişi la faţa locului şi să preţuiască, potrivit obiceiului ţării, acea parte de moşie”[52].

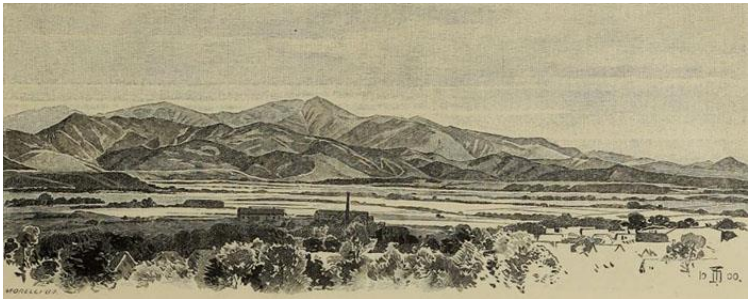

Das Bihargebirge, von Belényes gesehen.

[52] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 47, pp. 70-72

GAMZA

(lângă Mitnicu Mare, judeţul Caraş Severin)

1352, noiembrie 8, Iladia: „Magistrul Posa de **Zer** (în Ungaria) şi comite de Caraş, castelan de **Sebeş** (districtul Seebus, judeţul Caraş Severin), şi fiii săi, magistrul Ladislau şi magistrul Ştefan" dau de ştire „că venind înaintea noastră Juga şi Bogdan, fiii lui Ştefan de **Mâtnic** (Mitnicul Mare, Mutnok, judeţul Caraş Severin), ne-au cerut ca în libertatea în care cnejii au satele lor libere în districtul Sebeş, în aceeaşi libertate să stăpânească şi ei şi să sporească un pământ care zace pustiu, în Valea Mâtnicului. Iar noi le-am dat sus-zisul pământ… Hotarul lui începe lângă Mâtnic şi trece printr-o pădure, şi, pe drum, vine la **Gamza** (lângă Mitnicu Mare, judeţul Caraş Severin) şi trece spre **Mackas** (lângă Valea Măcicaş, judeţul Caraş Severin)"[53].

[53] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 152, pp. 160, 161

GĂNEŞTI

(Ganfalău, Galfalwa, azi **Găneşti**, judeţul Mureş)

1358, mai 27, Alba Iulia: Capitlul bisericii de Alba Transilvaniei dă de ştire că, înfăţişându-se „Mihail, fiul lui Pavel de **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), iar pe de altă parte nobila numită Ana, fiica lui Dominic, fiul lui Bezther tot de Hărănglab, au mărturisit deopotrivă că au rânduit între ei moşiile de împărţeală, care să ţină pe veci: moşia numită **Ganfalău** (Galfalwa, azi **Găneşti**, judeţul Mureş) au împărţit-o astfel că partea de moşie **Deaş** (Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, judeţul Mureş), dincolo de pârâu, a căzut doamnei Ana, iar partea dinspre moşia **Theleg** (dispărut, lângă Deaj, judeţul Mureş), susnumitului Mihail, însă până la heleşteu; iar moşia **Gertyanos** (dispărut, lângă Deaj, judeţul Mureş), aflătoare lângă râul Târnava, au împărţit-o astfel că partea dinspre muncelul numit Dealul Pietros, până la drumul ce duce la acelaşi sat Ganfalău, a căzut doamnei Ana, iar partea dinspre fâneţe, sus zisului Mihail; iar un şanţ, între două drumuri, până la pădurea numită a drumului de sus l-au lăsat spre folosinţa amândurora, iar pădurea au lăsato împărţită, aşa cum au avut-o Dominic, fiul lui Bezther şi Mihail, fiul lui Pavel; iar moşia Hărănglab şi-au împărţit-o astfel: partea care, începând dinspre biserica fericitei

Elisabeta, merge pe uliţa Saşilor, drept spre tâul Târnava, până la capăt, i-a căzut amintitei doamne, iar cealaltă parte rămânând lui Mihai”[54].

1367, decembrie 10, Tapolca: Regele Ludovic scrie voievodului Nicolae că, „din plinătatea autorităţii regeşti şi din osebită milostivire, pe nobila doamnă, văduva lui Ioan, fiul lui Blasiu de **Ciufud** (Ciufud, Chyfud, Cypfud, **Izvoarele**, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), adică pe fiica lui Dominic, fiul lui Bezter de **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), numită Ana, am pus-o şi am aşezat-o moştenitor şi urmaş părintesc în toate părţile de moşii ale răposatului Dominic, tatăl ei, om mort fără urmaş bărbătesc, părți de moşii aflătoare în părţile Transilvaniei şi oriunde în altă parte, şi cu osebire în aceeași moşie Hărănglab, numite cu orice nume… şi poruncim cu tărie s-o puneţi în stăpânire pe doamna Ana, în pomenitele sale moşii părinteşti… fără a ţine deloc seama de împotrivirea lui Mihail, fiul lui Pavel de **Ganfalău** (Galfalwa, azi **Găneşti**, judeţul Mureş), şi a oricăror altora”[55].

1370, februarie 17, Buda: Palatinul Ungariei dă de ştire că, deşi regele a atribuit „văduvei lui Ioan, fiul lui Blasiu de **Ciufud** (Ciufud, Chyfud, Cypfud, **Izvoarele**, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), numită Ana, adică fiica lui Dominic, fiul lui Bezter din **Hărănglab**, drepturile părinteşti ca moştenire legiuită… această nobilă doamnă este apăsată de o mare lipsă şi sărăcie… De aceea, să aibă dreptul de a primi pătrimea ce i se cuvine ca fiică din moşiile **Hărănglab** (Haranglab, judeţul Mureş), **Deaj**

[54] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 275, pp. 274, 275
[55] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 277, pp. 441, 442

(Deesfalwa, Desfolua, azi **Deaj**, judeţul Mureş), **Teluk** (dispărut, judeţul Mureş), **Gănești** (Ganfalău, Galfalwa, azi **Gănești**, judeţul Mureş)”[56].

1371, mai 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că, venind „Mihail, fiul lui Pavel de **Haranglab**, pe de o parte, iar pe de altă parte, nobila doamnă numită Ana, fiica răposatului Dominic, fiul lui Beztur din același **Haranglab**, ne-au mărturisit că ei, într-un cuget, pentru binele păcii și pentru un legământ de înţelegere, au făcut între ei o împărţeală, care să dăinuiască pe veci, cu privire la pădurile și dumbrăvile moșiei lor numite **Gănești**, astfel că jumătatea pădurii numită Poyas, aflătoare înspre satul numit **Băgaciu**, pe care o împarte în două părți un drum ce trece prin mijloc, a căzut, până la acel drum, acelui Mihail, fiul lui Pavel, iar cealaltă jumătate a acelei păduri, aflătoare înspre moșia **Deaj**, până la un pârâu, i-a rămas sus-zisei doamne numite Ana. De asemenea, jumătatea unei dumbrăvi, numită Felseuhuthzas, în mijlocul căreia se află un lac plin de stufăriș, în care apa seacă în timpul secetei, a fost împărţit la fel, în două părți, jumătatea dinspre partea de jos a acestui lac, până la râul Târnava, i-a revenit lui Mihail, fiul lui Pavel, cealaltă jumătate a acelei dumbrăvi, adică cea de sus, i-a căzut sus-arătatei doamne”[57].

1849: „La 15 ianuarie, preotul Roth îl chemă pe Ștefan Moldovan, să meargă la Cetatea de Baltă, zicând că nu răzbeşte singur cu administrația și că ungurii se apropie. Ştefan Moldovan a fost cuminte şi nu i-a urmat

[56] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 472, pp. 697, 698

[57] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 38, pp. 39, 40

cererea, că probabil ar fi păţit ca şi Roth. Tot în ianuarie, oștile împărătești s-au ciocnit cu ungurii, la **Ganfalău**, iar în 16 și 17 ianuarie, la Diciosânmărtin și Somoştelnic. Oștile imperiale au trebuit să se retragă. Maiorul Clococeanu l-a încunoştiințat că ungurii vor intra în Mediaş, şi că ar face mai bine să-şi scutească capul”[58].

1849: „Suntem în 20 ianuarie 1849… / Ostașii lui Puchner nu erau niscari somnoroşi și molatici, cum îi credeau Bem cu ai săi. Aceștia nu erau însuflețiți, nu erau entuziasmați, ci erau mai mult decât atât: erau exacerbaţi și doreau să-și răzbune pentru rușinea ce au păţit-o la **Ciucea**, **Huedin** și **Ganfalău**. Deşi mai puţini la număr, deși aproape morți de frig și foame, şi conduși de-un bătrân podagrist și neputincios, ei au rezistat entuziasmului celui mare al combatanţilor lui Bem; ei s-au bătut, toată ziua, fără a şovăi, şi-ţi creştea inima când vedeai cum husarii de la Dobra, Barabanţ, Şard, Oieșdea, Teiuş și Dumbrău, aproape toți români, sub comanda căpitanului Suini, italian, respinseră atacul înfocaţilor „husari ai lui Matei” („Matyás huszárok”), iar locotenentul Herlea, aruncându-se cu ochii închiși asupra bateriilor lui Bem, le sili a se retrage și a lua fuga”[59].

1900, Diaconovich: „**Ganfalău**, magh. Vàmos-Gàlfalva, comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Mică, cu 1.306 locuitori maghiari şi români (219). Aici a învins Bem, în 16 şi 17 iulie 1849, armata împărătească, comandată de Puchner”[60].

---

[58] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933, p. 2
[59] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 269, Braşov 1896, p. 1
[60] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 504

1909: „Aron Moldovan, preot neoordinat, a fost numit de administrator parohial în **Ganfalău**, districtul Diciosânmărtinului, în locul Onoratului Victor Maior, care a fost pus în disponibilitate”[61].

1920: „**Ganfalăul** e o comună cu majoritate unguri, români de sunt vreo 50 familii. Pe vremea ungurească, avea şcoală de stat, cu 3 învăţători unguri; românii nici nu puteau lua parte, pentru că nu încăpeau, fiind două săli în care abia încap 120-150 din cei 250 de copii obligaţi să cerceteze şcoala. / Preluând românii toate şcolile, am ajuns astfel şi noi, de avem acum unde ne da copiii la carte. Învățător ne-a dat Dumnezeu pe învățătorul din **Burciu**, dl Basilie Popa, despre care am mai cetit în foaia dumneavoastră multe lucruri frumoase. Cu toate că are a lupta cu multe neajunsuri, căci în iarna asta nu i s-au dat încă lemne pentru școală, totuși a ținut şcoală până acum, când, în urma frigului, a fost silit să închidă școala, bolnăvindu-se o parte din copii. / Acest învățător, ca să îndrăgească poporul eu şcoala, s-a apucat și, cu feciori, şi fete, dintre carie o parte neștiutori de carte, a aranjat o petrecere, în seara de 15 februarie, la care s-au cântat mai multe poezii naționale și s-a predat trialogul „Sărbătorile băbești”, dialogul „Otrava de hârciogi”, monologul „Achim Filărul” şi „Țiganul cătană”. / Petrecerea a fost aranjată fără invitări, numai pentru sătenii din comună, dar au fost oaspeţi şi din comunele vecine. A reuşit peste așteptare. Toţi au jucat foarte bine, așa încât nici oameni cu carte nu i-ar fi întrecut. Au avut un venit curat de peste 500 coroane, cu care bani dl învățător Popa va cumpăra un steag tricolor pentru şcoală. / Cu Dumnezeu numai

[61] *Unirea*, Anul XIX, nr. 1, Blaj 1909, p. 379

înainte, dle învățător, e calea, căci românii din comună sunt cu dumneata. / Ganfalău, la 20 febuarie 1920, Vasile Custelcean”[62].

1921: „**Teatru şcolar în Ganfalău**. Domnul Basiliu Popa, învățător la şcoala primară de stat din Ganfalău, a aranjat, a doua zi de Crăciun, o bine reuşită producțiune cu școlarii. S-au predat monoloage, dialoage, s-au cântat 2 colinde şi mai multe cântări. / Foarte bine s-a jucat piesa „Otrava femeiască”. Au reuşit toate peste aşteptările. Ne-a pus în uimire istețimea micilor şcolari pe scenă. A rezultat şi un venit curat de vreo câteva sute de lei”[63].

1923: „**Serbare şcolară în Ganfalău**. În ziua de 12 iulie, de ziua de Sfinţilor Petru şi Pavel, a avut loc serbarea de fine de an a şcolii primare de stat din **Ganfalău**, judeţul Târnava Mică. Solemnitatea a început cu „Imnul regal”, cântat de corul elevilor. Au urmat apoi declamări şi trialoguri. Învăţătorul-director Baziliu V. Popa face darea de seamă, despre momentele mai însemnate ivite în viața şcolară, în cursul anului trecut. A urmat, apoi, un marş, iar Preotul Aron Moldovan a încheiat serbarea. / După aceasta, au urmat, în liber, diferite jocuri naţionale, executate de şcolari. La 8 ore, seara, s-a aranjat o petrecere, în curtea şcolii, la care au luat parte mai mulţi tineri funcţionari din **Diciosânmărtin**, **Cuştelnic** şi **Boziaş**, precum şi o frumoasă cunună de domnişoare. / Vasilica Cuștelceanul”[64].

1933: „**Grozăvia de la Ganfalău**. Ganfalăul este o comună mică, pe Târnava Mică. Duminică, în 13 de-

[62] *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 9, Blaj 1920, p. 3
[63] *Unirea Poporului*, Anul III, nr. 5, Blaj 1921, p. 5
[64] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 28, Blaj 1923, p. 3

cembrie, s-a cununat o pereche tânără de unguri reformaţi. Nuntaşii au fost ospătaţi, înainte de cununie, în casa miresei. Când a început cununia, la biserică, nuntașilor li s-a făcut rău, căzând, rând pe rând, 48 de inşi, în biserică. Un medic, chemat de la Diclosânmărtin, a constatat că au fost otrăviţi. Jandarmii caută să descopere pe vinovaţi”[65].

1942: „Moarte subită. Locuitorul Kiss Ioan din **Găneşti**, a fost găsit mort pe hotarul comunei Băgaciu, unde era la coasă, cu ziua, în moșia lui Schuller Ioan, numită „Pe mila”. În ziua de 29 mai 1942, după orele 4, din cauza căldurii prea mari, a primit o hemoragie și, în timpul când ascuţea coasa, a căzut şi a murit pe loc. Cum era singur la coasă, n-a fost cine anunţa pe proprietar. Seara, era aşteptat omul la cină, dar n-a venit. Un băiat a lui, de 20 ani, care era servitor la Schuller Ioan, a mers să vadă pentru ce nu vine la cină. Când a ajuns feciorul la faţa locului, mai mare i-a fost spaima că află pe tatăl său culcat la pământ, pe o parte, ținând în mâna dreaptă cutea de ascuțit coasa, iar în mâna stângă ținea coasa. Au fost anunțate imediat autorităţile. La faţa locului a venit şeful postului de jandarmi, care a constatat că nu e bănuială de moarte cu sila, și a anunțat parchetul **Dumbrăveni**, care a încuviințat înmormântarea cadavrului”[66].

[65] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 50-52, Blaj 1933, p. 10
[66] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 24, Blaj 1942, p. 2

GARAN

(**Garany**, judeţul Satu Mare)

1351, august 4: „Nicolae, palatinul regelui Ungariei şi judele cumanilor adevereşte că, în adunarea obştească a comitatelor Satu Mare şi Ugocea, juzii şi juraţii comitatului Satu Mare au întărit pâra magistrului Ştefan, fiul lui Ştefan de **Semyen** (în Ungaria), anume că Ioan de **Garany** (**Garan**, judeţul Satu Mare), plecând de la moşia sa **Petin** (**Bazan**, judeţul Satu Mare) cu trei ani în urmă, a bătut pe un iobag al său, pe moşia sa **Kyssemyen** (în Ungaria), iar cu un an în urmă, a voit să-l omoare pe el, în oraşul **Satu Mare**, urmărindu-l până la **Amaţi** (**Amac**, judeţul Satu Mare)”[67].

[67] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 57, p. 52

GÂRBĂU

(Magyargorbó, Gorbó, judeţul Cluj)

1775: „În februarie 1775, a avut loc o puternică mişcare a iobagilor din satele de la poalele Meseşului, pe Văile Almaşului şi Agrijului, la **Gâlgău, Gârbou, Chendrea**, îndreptată împotriva asupririi sociale şi naţionale”[68].

1886: „Adunarea generală a despărțământului XII al Asociaţiunii Transilvane Române, ţinută la **Ciachi-Gârbău**, în 1 augustă 1886. Despărţământul XII al **Deșiului** a ales, în anul acesta, ca loc ală adunării sale generale, comuna **Ciachi-Gârbău**. Ciachi-Gârbăul este centrul unui ţinut locuit aproape numai de români, acest ținut depărtat de oraș, de lături de comunicaţie, nu a arătat multe semne de viaţă publică, era cunoscut că locuesc pe acolo preoțime inteligentă şi zeloasă, dar alți cărturari, afară de puţini notari şi docenţi, nu sunt. / Comitetul despărțământului plecase la Ciachi-Gârbău îngrijat față cu rezultatul adunării, cu atât mai plăcută a fostă însă surprinderea, când s-a constituit o adunare numeroasă şi frumoasă.

[68] *Revista Teologică*, Anul X, nr. 1, Sibiu 2000, p. 38

La 8 ore, dimineaţa, s-a celebrat în biserica greco-catolică din **Ciachi-Gârbău**, prin părintele protopop Ioan Hăţegan, asistat de mai mulţi preoţi, serviciul divin, în faţa numeroşilor oaspeţi din toate clasele. / La 10 ore, s-a întrunită adunarea, în sala spaţioasă a şcolii greco-catolice române din **Ciachi-Gârbău** – erau de faţă peste 150 persoane; preoţi din apropiere şi din locuri depărtate, doamne şi domnişoare frumuşele, inteligința civilă şi, ceea ce e de lăudat, fruntaşi din popor. Din centrul comitatului s-a înfăţişat directorul August Munteanu şi secretarul Petru Mureşanu Şireganul, şi din partea comitatului, Gavril Manu, Dr. Teodor Mihali, Dr. Demetriu Ciuta, Aurel Munteanu. Mai mulţi participanţi erau din tractul protopopesc ală Dejului. Domnul director a deschis adunarea, cu o vorbire potrivită, în care a bineventat pe membrii prezenţi şi arată, în liniamente generale, scopul binefăcător al Asociaţiunii şi trebuința de a o împărtăşi şi poporului, în limba pricepută de el. / După deschiderea adunării, luă cuvântul zelosul protopop Ioan Haţiegan, care, într-o cuvântare călduroasă, a salutat pe comitetul despărţământului şi pe oaspeţii întruniţi.

În adunarea aceasta, expirând termenul de funcţiune a comitetului, s-a ales noul comitet al despărţământului, şi anume de director, dl Angust Munteanu, de membri, domnii Gavril Manu, Ioan Vele, Petru Mureşan Şireganul, George Gradoviciu, Dr. Teodor Mihali, Teodor Hermann, şi supleanţi, Alexandru Cheresteş, Alexandru Racoţi, Dr. Dumitru Ciuta şi Aurel Munteanu, **toţi din Deşiu.** Concluziile adunării s-au adus în cea mai bună armonie, Mai multă schimbare de idei s-a făcut în **cestiunea înfiinţării unei biblioteci poporale în Deşiu**, Inteligenţa română din Deşiu adause, la anul 1882, pentru

alte scopuri, o sumă oarecare, din care a rămas un excedent, care, în interese, a crescut la suma de 87 florini. Această sumă s-a pus la dispoziţiunea adunării generale.

Comisiunea de propuneri a propus să se întemeieze, cu suma aceasta, o bibliotecă poporală română la Deşiu şi a această bibliotecă să se dea în administrarea autorităţii greco-catolice bisericeşti din **Deşiu**. Faţă cu această părere, mai mulţi membri şi-au dat părerea că biserica greco-orientală să fie administratorul bibliotecii. Nu s-a putut lua în nume de rău nici părerea aceasta, cu atât mai puţin cu cât preotul greco-oriental şi totodată protopopul din Deşiu este un bărbat stimat de toţi, dară maioritatea preponderantă a primită părerea comisiunii"[69].

1887: „Comuna **Ciachi-Gârbău** este locuită, în absolută majoritate, de români. Cât pentru sortea acestor români, pe terenul politic, național, economic și administrativ, ajunge a spune că ei se află în comitatul Solnoc-Dobâca, paşalâc al fişpanului Banffy, numit pe aici „mustra-megye", ceea ce cred că lămureşte de ajuns situaţiunea lor. Se mai adaugă la aceasta împrejurarea că comuna Ciachi-Gârbău este şi un mic centru administrativ al comitatului; în ea se află o judecătorie de cerc, un solgăbirăiat, o filială a „Crucii roşii", vor mai fi poate şi câţiva evrei, iar şcoala de stat fireşte că nu lipseşte. / Tote posturile sunt ocupate de maghiari şi toţi maghiarii de aici sunt şovinişti încarnaţi. Nu este mare numărul acestora, dar sunt cutezători şi neţărmuriţi în libertate, când e vorba de a ne face nouă rău. Cu toate acestea, până acum românii din Ciachi-Gârbău au ținut lupta cu ei bărbăteşte.

[69] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 168, Braşov 1886, pp. 2, 3

Dl preot local Ioan Drăganu şi cu meritatul protopop Ioan Haţeganu reprezintă cu onoare causa poporului român de sub conducerea lor. Tote puterile şi le-au dat şi cu mare stăruinţă au lucrat şi lucrează aceşti păstori zeloşi pentru mântuirea turmei lor. În faţa şcolii ungureşti de stat le-a succes, cu ajutorul credinciosului popor, a ridica o şcoală românească confesională minunată. Nici o imputare nu pot face şoviniştii maghiari acestei şcoli, căci toate sunt amăsurat cerinţelor legii, învăţătorul român își face datorinţa sa, cursurile încep regulat şi se fac regulat… / Cea mai despotică presiune asupra acestei şcoli româneşti o exercită solgăbirăul Válya, fost odinioară Valea. Omul acesta cu forța constrânge pe români ca să-şi ia copiii de la şcoala lor confesională şi să-i dea la şcoala ungurească. Aşa s-a întâmplat, anul acesta, că învăţătorul românesc a trimis regulat solgăbirăului, conform regulamentului de şcoală, arătările lunare despre absenţele şcolarilor, dar solgăbirăul le-a ignorat toate acestea şi niciodată n-a luat dispoziţii pentru pedepsirea celor absenţi de la şcoală, ceea ce ar fi dator s-o facă în puterea oficiului său, ca membru executiv al regulamentului scolastic. Aşa s-a întâmplat aceasta în trei luni, după olaltă, şi solgăbirăul Válya nici n-a vrut s-o ştie de împlinirea datorinţei sale faţă cu şcoala românească. Atât preotul român, ca director scolastic, cât şi protopopul Haţeganu i-au scris solgăbirăului în cauza aceasta, dar numai atâta li s-a răspuns, că la o ocazională întâlnire îi va descoperi misterele, în scris însă n-a avut curajul să răspundă.

Ajunge a spune că, după ce s-a repetat aceasta în trei luni de zile, solgăbirăul chemă pe părinţii copiilor, arătaţi cu absenţe, la sine şi le-a poruncit ca acei părinţi, ai căror copii sunt arătaţi de învăţătorul român cu absenţii

de şcoală în trei rânduri, adică prin arătările lunare din trei luni, după olaltă, sunt siliți să-şi scrie copiii lor la şcoala ungurească. Pentru ca să ademenească pe părinţi, le-a mai amintit şi aceea că, la şcoala ungurească, nu vor ava să plătească pe învăţător, vor căpăta copiii lor în cinste cărţi, haine etc. / După toate acestea, aflăm, astăzi, pe copii români din comuna **Ciachi-Gârbău** împărţiţi la două şcoli: 25 din ei, se află la şcoala ungurească de stat, şi 35 au rămas la cea românească confesională"[70].

1890: „**Petrecere de vară** va aranja, la 10 august stil nou, inteligența română din **Ciachi-Gărbău**, tractul Dergei, și jur, în **hotelul din Ciachi-Gărbău** sau în şcoala confesională de acolo, în folosul nou-edificândei biserici greco-catolice din Ciachi-Gărbău. Intrarea: de familie 1 florin 50 cruceri, de persoană, 80 cruceri. Începutul, la 4 ore p. m. Mâncări se pot căpăta şi de la otel. Ofertele și suprasolvirile se vor cuita pe cale ziaristică"[71].

1927: „**Sfinţirea bisericii din Berindu**. Între frumoase ceremonii şi în faţa altor câteva mii de credincioşi, adunați din mari depărtări, s-a făcut, duminică, în 3 iulie, sfinţirea bisericii din Berindu, satul de naştere al baronului Vasile Pop, vice-guvernatorul Ardealului şi al doilea preşedinte al Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român, / Această mare sărbătoare a credincioşilor noştri de la Berindu era să se facă ceva mai târziu, dară dl ministru al cultelor şi artelor, Alexandru Lapedatu, a cerut ca sfințirea să se săvârşească, pe cât e cu putință, în ziua de 3 iulie, iară Înalt preasfinţitul mitropolit Vasile s-a învoit, după ce acel minister a dăruit

[70] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 38, Braşov 1887, pp. 2, 3
[71] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 150, Braşov 1890, p. 3

frumoase sume de bani pentru zidirea şi sfârşirea acestui lăcaş al Domnului.

Noua biserică este zidită tocmai în locul casei aceleia în care s-a născut unul dintre cei mai mari fii ai neamului nostru, baronul Vasile Pop, şi este un foarte frumos lăcaş de închinare Domnului, care face fală poporului credincios din Berindu, judeţul şi Protopopiatul Clujului. Încăpătoare, cu o pictură foarte drăguţă, un iconostas minunat sculptat, dar cu icoanele zugrăvite nu chiar după prescrisele ritului nostru oriental, biserica aceasta este una dintre cele mai frumoase şi bine chibzuite dintre bisericile noastre de la sate. / Sfinţirea a săvârşit-o Preasfinţitul episcop de la Lugoj, Dr. Alexandru Nicolescu, în numele Înal Preasfinţitului nostru mitropolit Vasile, care încă nu se poate duce la sate, dar nădăjduin că, în curând, va fi în stare să poată face şi sfinţiri de biserici, Preasfinţitul de la Lugoj n-a putut sosi decât în dimineaţa zilei de 3 iulie, însoțit de secretarul său, Dr. Gheorghe Fireza. În preseara zilei, s-a făcut vecernia, litia şi mânecatul de către trimişii Înalt Preasfinţitului de la Blaj, canonicul Dr. Iuliu Florian, ca preot, profesorul Iuliu Maior, ca diacon, contabilul cancelariei mitropolitane Gregoriu Tecşa, protocolistul Alexandru Oltean şi economul-pedagog al Orfelinatului din **Blaj** Silviu B. Marian, făcând pe cantorii, fiind de faţă şi protopopul Clujului, Dr. Elie Dăianu.

Duminică, dimineaţa, s-a făcut sfinţirea, slujind, pe lângă cei inşiraţi mai sus, şi preotul al doilea din Cluj, Basil Moldovan, şi fiind de faţă dl ministru al cultelor şi artelor, dl Alexandru Lapedatu, însoţit de dl prefect Hodor, al judeţului Cluj, şi o suită însemnată, mai mulți preoţi din jur şi câteva mii de credincioşi din jurul apropiat şi chiar îndepărtat. / Un lucru nu-l putem uita. La

liturghie, a cântat foarte frumos liturghia maestrului Bena **corul ţăranilor din Gârbău**, condus de al lor preot, Iosif German. Părintele German a arătat, prin aceasta, ce poate face un preot harnic, cu dragoste faţă de Dumnezeu şi de biserică, într-un singur an de păstorire. Noi suntem siguri că credincioşii Sfinţiei Sale ţin aşa de mult la preotul lor, încât sunt în stare să-l urmeze şi în foc, şi în apă, pentru că văd râvna şi dragostea cu care-i conduce şi-i ridică peste toate celelalte parohii din jur. / După sfinţire, la sfârşitul liturghiei, Prea Sfinţitul **Lugojului** a ţinut o foarte frumoasă predică, afară, în ţintirim, de pe o tribună anume ridicată acolo, pentru că în biserică n-a putut încăpea întreagă mulţimea credincioşilor. Le-a arătat care este rostul noului lăcaş de rugăciune, cum au să zică în ea credincioşii rugăciunile, dar mai ales rugăciunea Domnului, le-a tălmăcit-o, pe scurt, dar foarte cuprinzător.

După sfânta liturghie, cărturarii, în frunte cu Preasfinţitul Lugojului şi cu dl ministru al cultelor şi artelor, s-au întrunit la un banchet, în localul şcolii. S-au ridicat multe toaste, în onoarea Înalt Preasfinţitului de la Blaj, a Preasfinţitului de la Lugoj, a dlui ministru al cultelor şi artelor, şi a vrednicului preot din **Topa Mică**, părintele Vasile Cosma, care a administrat această parohie până acuma, şi are partea leului în zidirea, zugrăvirea şi înzestrarea bisericii celei noi. La acest banchet, au lipsit, însă, reprezentanţii harnicului popor din **Berindu**, care au jertfit peste 350 mii de lei, până şi-au vizat visul cu ochii. Dl ministru Alexandru Lapedatu, încântat de hărnicia şi cucernicia poporului acestuia, a cinstit, pe lângă cele 60 de mii de lei, pe care le-a dăruit mai înainte, din vistieria ministerului său, încă 30 de mii de lei, cu care să se acopere toate cheltuielile şi datoriile acestei sfinte bise-

rici. / Credem şi nădăjduim că **noul preot al Berindului**, părintele Ioan Lăpuşianu, care se va introduce în parohie dumineca viitoare, va fi un vrednic **urmaş al părintelui Vasile Cosma**, și va păstori cu aceeaşi înțelepciune şi pricepere, cerând sfatul înaintaşului său atât de vrednic în toate greutățile şi năcazurile împreunate cu păstorirea sufletelor. Iar poporului credincios din Berindu îi zicem brav și harnic popor, de la care numai vesti bune şi frumoase așteptăm şi de aici, înainte”[72].

[72] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 28, Blaj 1927, pp. 6, 7

GÂRBOVA

(Orbou, Orbow, județul Alba)

„Documentarul care ilustrează faza a II-a a culturii Coțofeni din Transilvania ne creează dificultăţi serioase, el fiind fie fragmentar, fie puţin numeros şi sărac în elemente de bază. Referinţe se pot face, deocamdată, la puţine descoperiri: **Nandru**-„Peştera Curată", **Gârbova de Sus**, **Corpadea**, **Cicău**, **Peştera Binder**, eventual una din așezările de la **Dăbâca**. / Nandru ne oferă o situație mai clară, deoarece materialele aflate în „Peştera Curată" pot fi comparate cu acelea din „Peştera Spurcată" şi, din această comparație, rezultă o clară diferențiere tipologică. / De la Gârbova de Sus şi Cicău avem, de asemenea, material redus, dar acesta conține câteva, elemente care par să caracterizeze faza a II-a şi începutul regionalizării în centrul Transilvaniei. / **Corpadea** a fost considerată ca etapă distinctă a ceramicii Coţofeni din Transilvania (Roska 1941, Horedt 1968); aceste aprecieri sunt demne de reţinut, câtă vreme nu cunoaștem şi alte materiale în afara puţinelor publicate. Adăugăm observaţia noastră: dacă Roska. (1941) ilustrează cu siguranţă un fragment

ceramic Baden, atunci 1a **Corpadea** avem în mod cert documentată şi faza a II-a Coţofeni”[73].

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea de la Turda, arhidiaconul Nicolae, decan al bisericii Transilvaniei, s-a plâns „că iobabii acestui capitlu, ce locuiesc la **Aiud** (judeţul Alba) şi **Gârbova** (Orbou, Orbow, judeţul Alba) sunt tulburaţi în bunurile şi în strângerea foloaselor de către nobilii de **Trascău** (Trascău, Turuzkou, azi **Rimetea**, judeţul Alba) şi **Geoagiu** (Gyogh, azi **Geoagiu de Sus**, judeţul Alba)… Auzind acestea, Nicolae, fiul lui Elley, de Trascău, şi Ioan, fiul lui Andrei, de Geoagiu, au răspuns că dacă domnii din capitlu ar veni acolo în chip legiuit, atunci, potrivit cuprinsului actelor lor, s-ar putea hotărnici semnele de hotar ale ziselor moşii”[74].

1372, aprilie 19, Turda: Emeric, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea nobililor de la Turda, s-a plâns Nicolae, arhidiaconul de Solnoc, în numele captlului Transilvaniei, „că iobagii capitlului din **Aiud** și **Gârbova**, care locuiesc între hotarele și marginile sus-ziselor moșii, sunt foarte adesea tulburati și supăraţi în lucrurile și bunurile lor de către nobilii de **Trăscău** și de **Geoagiu**, deși totuși, odinioară, prin acte temeinice, aceleași moșii au fost despărțite și deosebite prin hotare sigure, ridicate cu aceiași nobili, şi tot acolo”. Se porunceşte o nouă hotarnică, iar „primul semn de hotar, care desparte sus-zisa moșie numită **Gârbova** a sus-zisului capitlu, de moșia numită

[73] Roman, Petre I., *Cultura Coţofeni*, Bucureşti 1976, p. 42
[74] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 434, pp. 660-662

Beldiu a nobililor de același Beldiu, dinspre partea de răsărit, se află lângă Mureș, în locul numit Fuk, unde au ridicat o movilă nouă de hotar, de la care se îndreaptă spre două movile de hotar, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar. De aici, hotarul cotește spre miazănoapte și, trecând o albie sau vână de apă, ajunge la drum, la două movile de hotar, de unde, înaintând pe lângă locul numit Zapultou, la două movile de hotar, lângă care au ridicat, de asemenea, două semne noi, unul despărțitor pentru acea moșie a capitlului, iar celălalt, pentru moşia nobililor de **Beldiu**. Apoi, prin același mers, trece drumul mare, pe care se merge la Alba, la **Seg**, ajungând într-un loc unde a fost cândva un copac, și iar au aflat un vechi semn de hotar, care înconjura locul acelui copac, și unde erau încă și alte semne de hotar, deși nu chiar întregi, dar destul de vădite. De aici, prin același **Seg**, se îndreaptă spre miazănoapte, către satul **Gârbova**, la o movilă de hotar, moșia **Beldiu** rămânând la miazăzi. Apoi ajunge la o altă movilă de hotar și, de aici, la capătul aceluiași Seg, la alte două movile de hotar; de aici, coboară în josul acestui **Seg**, la o vale, şi de la temelia acestui Seg cotește spre apus și ajunge la o movilă de hotar așezată lângă drum, pe care drum urcă din nou spre Seg și ajunge la trei movile de hotar, dintre care una este a bisericii, cealaltă, a zisilor nobili de Beldiu, iar a treia, a nobililor de **Geoagiu**; lângă care au ridicat iar noi semne de hotar. De aici, urcă la două semne de hotar vechi, lângă care au ridicat altele noi. Din acest loc, hotarul coboară în valea **Gârbova Seacă**, înspre miazănoapte, în vecinătatea nobililor de **Geoagiu**. De aici, hotarul urcă prin aceeași vale și ajunge lângă doi arbori, numiţi fag și carpen, la o movilă de hotar, care înconjoară, de jur,

împrejur, carpenul. De aici urcă pe această vale, până la obârşia ei, unde ei au găsit două semne de hotar mari, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar; de la care trecând, de asemenea, la două semne vechi de hotar, lângă care, în acelaşi chip, au fost din nou ridicate două semne noi de hotar. De aici, coborând, hotarul ajunge la două movile de hotar, puse în coastă, şi cade într-o vale, din care trece la o movilă de hotar, aflată între două râuri ce coboară sub pădurea numită Giomal. Aici, împuterniciţii au vrut să ridice, chiar în acest loc, noi semne de hotar, însă tot acolo, nobilii de Geoagiu, anume magistrul Ladislau, fiul lui Andrei, împreună cu fiii săi, Ladislau, Mihail și Dumitru, precum și Ioan, fiul lui Andrei, și Ștefan, fiul lui Luca, ca și Ladislau, Bartolomeu și Mihail, fiii lui Mihail, fiul lui Grigore, stând ei înșiși de faţă, i-au oprit pe ei, împotrivindu-se la ridicarea în acest chip a noilor semne de hotar. Apoi, urcând, hotarul ajunge la un pârâu, prin care urcă până la obârşia lui. De aici, urcând pe un drum, ei au ajuns la două semne de hotar vădite şi pomeniţii împuterniciti au spus, în numele domnilor din capitlu, că sunt ale bisericii, și când au vrut să ridice semne de hotar noi lângă acestea, nobilii de **Geoagiu** i-au oprit iar pe ei, acolo, de la ridicarea noilor semne de hotar… / Şi de aici coboară în râul Gârbova, prin care râu el înaintează, deasupra unei culmi a dealului numit Pelys, de care, trecând apoi, hotarul a ajuns la hotarele unei alte moșii a amintitului capitlu, numită **Aiud**, în megieșia nobililor de **Trăscău**, unde aceeași moșie **Aiud** începe să ţină hotar cu moșia **Trăscău**..., și când ei au vrut să ridice, în locurile de trebuinţă, noile semne de hotar, lângă cele vechi, hotărnicind acea moșie **Aiud**, potrivit cuprinsului actelor mai sus arătate ale des pome-

nitului capitlu, după adevăratul mers al vechilor ei semne de hotar, magistrul Nicolae, fiul lui Ștefan, Elleus și Ladislau, fraţii aceluiași magistru Nicolae, fiii aceluiași Ștefan, fiul lui Elleus, precum și Andrei și Nicolae, fiii lui Akus, nobili tot de **Trăscău**, i-au oprit pe împuterniciţii capitlului de la ridicarea noilor semne de hotar, pretutindeni în vecinătatea lor, împotrivindu-li-se. Şi mergând, de acolo, mai departe, au ajuns din nou în megieșia suszisilor nobili de **Geoagiu**, unde moșiile capitlului, **Gârbova** și **Aiud**, tin hotare cu moșia numită Tynod a nobililor de **Geoagiu**, și când au vrut să hotărnicească hotarele acelorași moșii Gârbova și Aiud, dinspre partea moșiei Tynod, de asemenea potrivit cuprinsului susziselor acte ale sus-însemnatului capitlu, după adevăratul mers, și să le ridice noile semne de hotar lângă cele vechi, **nobilii de Geoagiu** i-au oprit pretutindeni, de asemenea, de la ridicarea noilor semne de hotar, începând de la primele semne de hotar și până la cele din urmă. Pe acești nobili, adică atât pe cei de **Trăscău**, cât şi pe cei de **Geoagiu**, i-au chemat, în aceeași zi și la faţa locului, pe aceleași moșii, împotriva capitlului, înaintea noastră, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor, statornicindu-le să se înfiţiăeze înaintea noastră la sus-zisele octave, atunci viitoare, ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe”[75].

1900, Diaconovich: „**Gârbova**, germ. Urwegen, magh. Szàszorbò, comună rurală în Trsansilvania, comitatul Sibiu, cu 1.700 locuitori saşi şi români (636)”[76].

---

[75] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 130, pp. 172-189

[76] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 506

1900: „**Serbările din Gârbova de jos**. Primim următoarele două invitări: Invitare la **Sfințirea bisericii greco-catolice din Gârbova de jos**, ce se va săvârşi duminică, în 12/25 noiemvrie 1900, de către Excelenţa Sa Prealuminatul şi Preasfinţitul Domn Dr. Victor Mihalyi de Apşa, Arhiepiscopul și mitropolitul greco-catolic… / **Invitare la producţiunea declamatorică-teatrală**, ce se va aranja, la 25 noiemvrie stil nou, din incidentul sfințirii noii biserici din Gârbova-de-jos, cu programul următor: 1). „Duşmancele", de G. Coşbuc, declamaţie de domnişoara Anuţa Patachi. 2). „Rusaliile", vodevil într-un act, de V. Alecsandri, reprezentată de domnii Ios. Marian, Iuliu Roşca, Francisc Boţan, domnişoara Elena Raţiu, dl Emiliu Bitea, Ioan Frăţilă, Alimpie Stan, domnișoara Mariţi Rozor, domnişoara Patachi. 3). „Ţiganul", monolog, predat de dl Aurel Marcu. După producțiune, urmează dans. Începutul, la 7 ore seara. Intrarea de persoană 1 coroană, de familie, până la 3 membri, 2 coroane; de familii peste 3 membri, 3 coroane. Venitul curat e destinat pentru biserica din Gârbova de jos. Orice suprasolviri şi oferte mărinimoase se vor chita cu mulţămită pe cale ziaristică"[77].

1900: „**Sfinţirea bisericii din Gârbova**. Sâmbătă, la 2 ore şi jumătate d. a., clopotele bisericii din **Gârbova** şi sunetele de treascuri vesteau sosirea înaltului oaspe. Cu tot timpul nefavorabil, o mulțime de credincioşi din satele vecine se adunase în Gârbova, iar bravii locuitori din această comună aşteptau, îmbrăcaţi în haine sărbătoreşti, pe ilustrul cap al bisericii noastre. În capul comunei **Gârbova**, Mitropolitul a fost salutat de notarul Roșian, care i-

[77] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 247, Braşov 1900, p. 3

a adresat un cald cuvânt de bineventare. Plecând, înainte a intrat în curtea şcolii, pe sub o poartă de triumf din frunze de brad, cu inscripția „Bine ați venit!”. Aici îl aşteptau preoţii, îmbrăcaţi în sfintele odăjdii, care îi prezentară, spre sărutare, crucea şi evanghelia, şi parohul Simion Marcu îl salută în numele parohiei. Luând mantia şi camilatca, Mitropolitul, viu emoționat, răspunde că a grăbit să vină la sfinţirea acestei sfinte biserici, căci a ţinut să exprime în persoană cuvinte de laudă și mulţumită credincioşilor din această parohie, care, deşi puţini la număr, totuşi, punând crucer lângă crucer, au cruțat o sumă frumoasă, din care au ridicat o casă vrednică marelui Dumnezeu. Cuvintele Mitropolitului, sincere şi pornite din o iubitoare inimă de Arhipăstor, au stors lacrămi din inimile poporului, adunat în mare număr. Era mângâierea de a fi făcut un lucru bun şi bucuria de a vedea în mijlocul lor pe Preotul cel mare, care nu s-a uitat la timpul neprietenesc, ci a grăbit să-şi împlinească datorinţa sa cu zel apostolic. Între aclamaţiile fără sfârşit ale mulțimii, care creştea mereu, au intrat în frumoasa biserică, unde s-a început serviciul consacrării, împreunat cu înseratul cu litie şi mânecatul. Turnându-se mastix pe piciorul de piatră s-a aşezat masa, iar de piatră, şi s-au uns cu mir columnele şi pereţii bisericii.

Biserica, care a fost zidită de întreprinzătorul Oltean, din **Blaj**, e de toată frumusețea; aşezată pe o înălțime şi având în imediată apropiere casa parohială şi şcoala, oferă o privelişte înălțătoare de inimi, parcă spune, în limba-i tainică, că numai prin şcoală şi biserică putem să ne desfacem de lanţurile întunericului şi să ne ducem sus, la Dumrezeu. Pe peretele din fundul altarului

e o lespede comemorativă din marmură sură, care are următoarea inscripţie, încrustată în litere de aur:

„Această biserică s-a zidit la anul 1900, iar de la sfânta Unire, 200, Sfinţită prin Excelenţa Sa Dr. Victor Mihályi de Apşa, Arhiepiscop și Mitropolit, fiind preot Simion Marcu, jude Militon Marian, curatori: Ioan Stan, George Mărian, Simion Dancea, Ioan Stan, Gherasim Mateica, Vasile Ţarca, Petru Sârb, Parteniu Stan, Atanasiu Drăghici, învăţător Ioan Sârb".

Ceremonia de sâmbătă a ţinut până aproape de orele 5. După serviciu, Excelenţa Sa, întorcându-se la casa parohială, a conferit administratorului interimar al Oficiului protopopesc, M. On. Teodor Fodor, distincțiunea de viceprotopop onorar şi apoi a primit pe protopretorul cercului Aiud, dl Szász József, care încă sosise întru întâmpinarea sa. Fiindcă în ziua aceasta biserica noastră serba amintirea sfântului martir Victor, toată preoțimea de față, împreună cu curatorii din **Gârbova** şi alți ţărani fruntaşi, s-au prezentat Excelenţei Sale, spre a-i exprima felicitările lor. După ce profesorul Jonaș a cântat frumosul condac al sfântului martir, dl canonic Dr. Bunea îl tălmăceşte, în alese cuvinte, sentimentele de bucurie de care sunt toţi cuprinşi, cu acest prilej, dorindu-i să fie totdeauna „stea luminoasă" pentru biserica şi poporul românesc. Mitropolitul mulţumeşte de această surprindere şi îi pare bine că onomastica sa s-a nimerit s-o serbeze aici. Promite că va lucra totdeauna pentru fericirea credincioşilor săi. Atât vorbirea dlui Bunea, cât şi răspunsul Mitropolitului, au fost acoperite de lungile aclamări ale celor de faţă.

Duminică, în 25 noiembrie, sfânta liturghie s-a început la rele 8. Înainte de ce ar fi început sfânta slujbă,

Excelenţa Sa a vizitat cancelaria parohială. La serviciul dumnezeiesc au con-celebrat canonicii Dr. Bunea şi Dr. Hossu, secretari mitropolitani, Dr. Isidor Marcu, viceprotopop, Teodor Fodor, administrator protopopesc, Laurenţiu Pascu din D.-Sân-Mărtin, parohii Teodor Radu, din Mişcreac. Aurel Pascu din Aiudul-superior, şi Simion Marcu, din loc, şi diaconii Brut Micu, ceremoniar mitropolitan, și A. C. Domșa, redactorul nostru. Cântările le-au execurat prof. Jonaș și Papiu, ajutaţi de câţiva clerici din Blaj, preoţi. învăţători şi cantori din jur…

Post script. Aflăm că Excelenţa Sa Mitropolitul Victor a trimis bisericii din **Gârbova** o cruce foarte frumoasă, sculptată în lemn şi încadrată în argint, acesta întru amintirea consacrării bisericii”[78].

1900: „**Covocare**. În sensul concluzului adunării constituante a Reuniunii învăţătorilor greco-catolici din tractul Aiudului, ţinută în Aiud, la 11 mai 1900, adunarea de toamnă a amintitei Reuniuni se va ţine în şcola greco-catolică din **Gârbova-de-jos**, la 21 noiemvrie 1900, la care, amăsurat paragrafului 13 din statute, sunt rugaţi a participa toţi învățătorii aparținători acestui tract, onoraţii preoți, ca directori şcolari, precum şi toţi aceia cărora le zace la inimă cauza învățământului poporal. / **Programa**: 1). Participarea în corpore la celebrarea serviciului divin. 2). Deschiderea adunării, prin preşedinte. 3). Prelegere practică, ţinută de dl învăţător din **Gârbova de jos**, cu elevii săi. 4). Constatarea membrilor prezenţi. 5). Raport despre adunarea generală constituantă, ținută în Blaj, la 18-19 septemvrie 1900. 6). Alegerea unei comisiuni pentru înscrierea de membri. 7). Încasarea taxelor restante.

[78] *Unirea*, Anul X, nr. 49, Blaj 1900, pp. 411, 412

8). Dizertaţiune. 9). Raportul comisiunii, de sub nr. 6. 10). Eventuale propuneri. 11). Defigerea locului ţinerii adunării de primăvară, 12). Designarea persoanelor dizertante. 13). Alegerea unei comisiuni verificatoare a procesului: verbal. 14). Închiderea adunării, prin preşedinte. / Ioan Raţu Poşa. Preşedinte, Iacob Muntean, notar"[79].

1907: „Pe ziua de 22 septembrie, din încredințarea comitetului central al Asociaţiunii, s-a convocat adunarea generală a înființândului despărțământ Aiud-Teiuş, în fruntaşa comună românească **Gârbova Inferioară**. Această zi a fost o adevărată zi de sărbătoare pentru românii din acest jur. Preoţi, învățători şi plugari deopotrivă au alergat la această adunare. Grandiosul edificiu al bisericii greco-catolice din Gârbova-inferioară era ticsit de lume românească. / La orele 3 p. m., P. O. D. Ioan Maior, protopop al Aiudului, în calitate de delegat al comitetului central al Asociaţiunii, între vii aplauze, deschide adunarea, vorbind cu multă elocvență despre măreţele scopuri ce urmăreşte Asociațiunea noastră, îndemnând publicul român să contribuie, pe toate terenurile, întru prosperarea acestui nobil scop. / După cuvântul de deschidere, părintele local Simion Marcu, în numele poporului din Gârbova, salută oaspeţii, precum şi pe delegatul Asociaţiunii. / Se trece apoi la ordinea de zi, alegându-se de notar ad-hoc dl Amos Frâncu, iar în comisiunea pentru înscrierea de membri, domnii: Candin Suciu, Simion Marcu și Gavril Raţiu. Candin Suciu, ca raportor al acestei comisiuni, cu bucurie raportează că, dintre cei de față, s-au înscris 70, dintre care 17 ca membri ordinari, iar 53 ca membrii ajutători, încasându-se, în total, suma de 212

[79] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 241, Braşov 1900, p. 3

coroane 20 fileri. La acest loc, cu bucurie trebuie să notez că foarte mulți dintre membrii ajutători sunt plugari, care cu bucurie au jertfit banul lor, organizat cu multă sudoare… / Pentru constituirea comitetului despărțământului, se alege o comisiune de candidare: Ieronim Man, Ioan Sântimbrean şi Augustin Ocnean. Augustin Ocnean, ca raportor al acestei comisiuni, propune de director al acestui despărțământ pe dl Ioan Maior, ca membrii în comitet propune pe domnii: Dr. George Simon, Candin Suciu, Simion Marcu şi Amos Frâncu. Ca oficiali, propune pe domnii: Cornel Crişan, notar, Gavril Raţiu, casar, și Irimie Iliescu, controlor, pe care adunarea generală cu unanimitate îi primeşte…

Seara, la orele 7, s-a aranjat petrecere, în localul şcolii, al cărei câştig, atât moral, cât şi material, a fost peste aşteptare. Au incurs, în total 162 coroane 40 fileri, dintre care jumătate trece la fondul Asociaţiunii, iar jumătate din câștig s-a predat senatului scolastic, pentru procurarea de rechizite școlare”[80].

1909: „**Sfinţire de cruce**. Ni se scrie din **Gârbova**: În 14 octomvrie stil nou 1909, s-a celebrat, în biserica greco-ortodoxă din Gârbova, sfinţirea crucii de pe turnul bisericii, la care act a fost de faţă întreagă comuna. La sfârşitul serviciului divin, preotul local Romul Popp a ţinut o frumoasă vorbire poporului, care a fost răsplătită cu furtunoase aplauze de „Să trăiască!”. După aceea, a avut loc o convenire, în şcoala comunei, unde au fost ospătaţi toţi muncitorii”[81].

1935: „**Sfârşitul dureros al unul cioban**. Într-una din nopțile săptămânii trecute, ciobanul Barbu Iacob, din

[80] *Lupta*, Anul I, nr. 202, Budapesta 1907, p. 4
[81] *Ţara Noastră*, Anul III, nr. 43, Sibiu 1909, p. 348

comuna **Gârbova de Jos**, judeţul Alba, se îndrepta spre stână. Din nebăgare de seamă, fiind și întunerec, s-a prăbușit într-un părău adânc. A doua zi a fost găsit mort, cu creierii împrăștiați, Pe urma lui au rămas, fără nici un ajutor, soţia și șase copii”[82].

1941: „**A furat 1.800.000 lei**. Zilele trecute, poliţia din Aiud a prins pe Ţon Augustin, din comuna **Gârbova de jos**, judeţul Alba, care a furat, de la firma „Arata” din Bucureşti, suma de lei 1.800.000, pe care i-a găsit la el, ascunși într-un geamantan”[83].

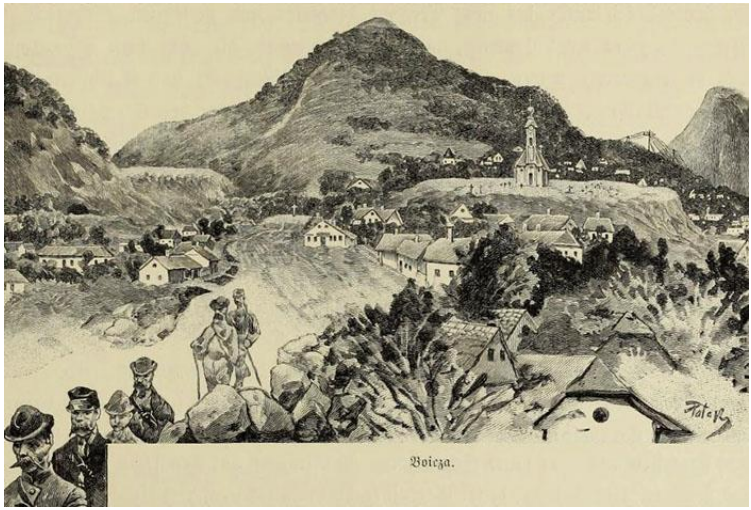

[82] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 48, Blaj 1935, p. 6
[83] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 32, Blaj 1941, p. 5

GĂTAIA

(Gatal, judeţul Timiş)

1360, august 9, lângă Gătaia: Nicolae Kont, palatinul Ungariei, dă de ştire că, în adunarea obştească a nobililor din comitatul Caraş, ţinută lângă **Gătaia** (Gatal, judeţul Timiş), ridicându-se „Dominic, fiul lui Ivan, fiul lui Bac, a spus că moşiile **Zeurem** (dispărut, pe râul Bârzava, judeţul Cara-Severin), **Ozyag** (dispărut, lângă Forotic, judeţul Cara-Severin) şi **Bokrand** (dispărut, lângă Surducu Mare, judeţul Cara-Severin) şi o jumătate din moşia **Ezeriş** (Egres, judeţul Cara-Severin) au fost bunuri de dobândire ale înaintaşilor săi şi sunt ale lui, dar acum le ţine în stăpânire magistrul Laurenţiu, fiul lui Heem, împreună cu fraţii săi, şi de aceea ar voi să afle de la el pe ce temei le stăpâneşte. La auzul acestora, întrucât Dionisie, fiul lui Pavel, înfăţişat la judecată în numele lui Benedict, fiul lui Heem, spunea că acel magistru Benedict nu are nici o parte în zisele moşii, iar Laurenţiu, fiul lui Heem, susţinea că nu poate să răspundă în pricina pomenită, dacă nu sunt de faţă Nicolae, fiul lui Gheorghe, Petru, Gheorghe şi Blasiu, fiii lui Blasiu, fiul lui Gheorghe, fraţii

săi de devălmăşie. De aceea să se amâne, pentru cea din urmă oară, această pricină”[84].

1885: „În **Gătaia**, comitatul Timiş, un individ necunoscut a aruncat, la 17 mai nou, seara, un patron de dinamită prin fereastra notarului Ludovic Schäfer, care explodă, sfărâmând mai multe obiectele din casă. Se crede că e un act de răzbunare. Făptuitorul se urmăreşte”[85].

1903: „**Potop în Banat**. În urma ploilor îndelungate, au crescut repede râurile Bega, Mureș și Timiș și amenință a exunda, ba pe alocurea au și exundat. În **Timişoara** a trebuit, în săptămâna aceasta, să se ia dispoziţiuni de siguranţă contra apei. O mulţime de lucrători au lucrat, două zile, pentru întărirea țărmului. În locurile amenințate, stă neîntrerupt o sentinelă. În Lammgass apa a pătruns în trei curţi. Altă stradă, Hasengasse a fost în mare parte cuprinsă de apă. Mare pericol este şi la **Gătaia**, unde Bârzava a ieșit din matca ei și a pătruns în case, și a inundat ogoarele. Multe animale de casă s-au înecat. Societatea de regulare a râului Bega și Timiş au trimis mulţi lucrători la **Gătaia** pentru a preveni pericolul. Mureşul şi Timișul încă au exundat pe alocurea. Şi în **Panciova** e mare primejdia. Dunărea şi Timișul creşte văzând cu ochii. Partea de lângă Timiş a oraşului, apoi comunele **Orcea** și **Borcea** sunt serios amenințate”[86].

1918: „**Protocol**. Luat în comuna Gătaia, la 15/28 noiembrie 1918, în adunarea electorală a cercului electoral pentru alegerea a cinci reprezentanţi (delegaţi), care să reprezinte acest cerc electoral la adunarea naţională a

---

[84] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 507, pp. 529, 530

[85] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 104, Braşov 1885, p. 2

[86] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 77, Braşov 1903, p. 3

națiunii române din Transilvania, convocată la Alba Iulia, pe ziua de 18 novembre (1 decemvrie nou) 1918.

Preşedintele Consiliului naţional român din **Gătaia**, dr. Nicolae Popovici, după ce salută pe cei adunaţi, roagă adunarea ca să-şi aleagă un preşedinte şi un notar pentru conducerea adunării. Adunarea alege ca preşedinte pe dr. Nicolae Popovici, iar ca notar pe preotul Petru Buhariu.

Preşedintele adunării, declarând adunarea deschisă, constată că la adunare s-au prezentat un număr însemnat de alegători şi popor mult din comunele din cerc: Gătaia, Sculea, Berecuţa, Sângeorge, Morava (Şemlacu-Mare), Gherteniş, Şoşdea, Cerna, Cadăr, prin urmare la adunare este reprezentată majoritatea comunelor din cercul electoral. Roagă deci adunarea ca să aleagă, pentru reprezentarea cercului la Alba Iulia, cinci delegați. Adunarea alege, cu aclamaţie, delegaţi pe dr. Nicolae Popovici, din parohia Gătaia, Damaschin Marineu, profesor în Deta, Ion Ciucurel, plugar în Şoşdea, Ioan Mitaru, paroh în Opatiţa, şi Pamfilie Jurcovici, plugar în Gărtăniş, cărora li se înmânează credenționalele recerute, subscrise de preşedintele şi notarul adunării electorale, precum şi de bărbaţii de încredere ai comunelor din cerc.

După mai multe vorbiri însufleţite, preşedintele încheie adunarea. După ce protocolul prezent se autentifică, prin subscrierea preşedintelui şi notarului adunării, precum şi a bărbaților de încredere, se predă dlui dr. Nicolae Popovici, care va avea să-l prezinte adunării naţionale. Gătaia la 15/28 novembre1918”[87].

[87] Haţegan, Ioan, *Patrimoniu bănăţean*, vol. I, Timişoara 2006, p. 140

1933: „**Agru în Gătaia**. În comuna Gătaia, judeţul Timiş-Torontal, au fost colonizate vreo 25 familii, aduse din Ardeal, care şi aici, cu toate mizeriile indurate, şi-au păstrat legea strămoşească, formându-şi o mică capelă. / În ziua de 29 ianuarie, au avut o zi de adevărată sărbătoare, având norocul să se înroleze sub steagul „Agru”-lui, cu mic, cu mare, formându-şi următorul comitet: Vasile Borza, preşedinte, Ioachim Păcurariu, vicepreşedinte, Nicolae Scridon, secretar, membri: Gavrilă Los, Gavrilă Borza, Nicolae Lupu, Gheorghe Olariu. / Tot atunci, femeile şi-au construit „Reuniunea Mariană”, alegându-şi următorul comitet: Anica Pop, prezidentă, Anica Nemeş, viceprezidentă, Anica Păcurar, secretară, membre: Raveca Pop, Nastasia Borza, Adolfina Borza, Ustina Mircea”[88].

[88] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933, p. 8

GEACA

(Geke, judeţul Cluj)

1357, octombrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, ne-a spus, în chip de întâmpinare, că a dat şi a hărăzit slujitorilor săi Pavel zis Makra moşia **Ţagu** (Chegh, judeţul Bistriţa-Năsăud), lui Laurenţiu, fiul lui Ponch, moşiile **Sântu** (azi **Şieu Sfântu**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Popfalău** (azi **Popeşti**, judeţul Cluj), şi lui Ioan, fratele lui Blasiu, moşiile **Sânmihaiu** (Zenmihalthelku, Zenthywanthelka, azi **Sânmihaiu de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Geaca** (Geke, judeţul Cluj). Şi după ce au fost răpuşi de moarte acei slujitori, Petru şi Nicolae, fiii lui Pavel, Iacob şi Nicolae, fiii lui Laurenţiu, precum şi Ioan, fiul lui Ioan, s-ar putea să piardă sus-zisele moşii pentru fărădelegi şi nelegiuiri de ale lor. Drept aceea, atunci el e gata să le răscumpere”[89].

1896: „Într-o comună de pe Câmpie, în **Geaca**, la dorința preotului am promis că bucuros voi învăța pe unii poporeni, ca apoi aceia să înveţe pe ceilalți. Onoare dlui preot din **Geaca**, care a pus la cale acest lucru. Să nu lase

[89] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 189, pp. 180, 181

ca papura cea fină și multă s-o care toncenii pe nimica, din care fac un venit frumos. Oare nu ar putea rămâne acest venit în punga poporenilor români din Geaca?... / În timpul de faţă încă avem lucruri de mână din papură foarte frumoase, în valoare de la 20 cruceri, până la 2 florini bucata, cu care, dacă le-am duce la o expoziţie, din partea publicului străin numai laudă ar putea secera. / I. Boeriu, învăţător”[90].

[90] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 56, Braşov 1896, p. 5

GEDENFALVA

(lângă Govăjdia, judeţul Hunedoara)

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem…), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalva** (lângă Govăjdia, judeţul Hunedoara), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu**,** judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara”[91].

[91] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

GELYENUS

(lângă **Vetiş**, judeţul Satu Mare)

1351, iulie 3: La plângerea cavalerului Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Jakon de **Noghmyhal** (Valea lui Mihai), care „s-a îngrijit să ne spună că o moşie a sa, numită **Gelyenus** (lângă **Vetiş**, judeţul Satu Mare), aflătoare în comitatul Satu Mare, s-ar afla pustiită şi ar fi ajuns în cea mai cumplită sărăcie din pricina neîncetatelor ţineri de adunări ale palatinului ţării noastre", Ludovic, regele Ungariei, decide ca, „de acum, înainte, nimeni dintre palatinii ţării noastre… să nu poată şi să nu aibă voie a ţine vreo adunare… pe sus-zisa moşie Gelyenus"[92].

1351, august 4: „Nicolae, palatinul regelui Ungariei şi judele cumanilor" dă „de ştire că în adunarea noastră obştească, ţinută la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), aproape de satul **Gelyenus** (lângă Vetiş, judeţul Satu Mare), cu obştea nobililor din comitatele Satu Mare și Ugocea, ridicându-se din mijlocul celorlalți Dominic, fiul lui Ioan, judele orașului **Mintiu** (**Nemety**, azi cartier al oraşului Satu Mare), a avut grija să ne arate, în numele său și al obștii orășenilor și oas-

[92] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 44, pp. 38, 39

peților din acel oraș, că, din vremurile de când poate dăinui amintirea oamenilor, totdeauna a fost trecere slobodă pe la **Zamoszegh** (în Ungaria) și **Csenger** (în Ungaria), precum și între orașele numite **Satu Mare** și **Mintiu**; și că aceasta numai pe vremea magistrului Andrei, fiul lui Lachk, comitele secuilor și comitele de acum al comitatului Satu Mare, a fost desființată, astfel că toți negustorii sau alți oameni care merg și vor să treacă dincolo, când sosesc la Zamoszegh și voiesc să-și facă trecerea, sunt opriți de magistrul Ladislau, fiul lui Avram, vice-comitele magistrului Andrei din zisul comitat Satu Mare, care, cerându-le vamă acolo, nu-i lasă să treacă pe la Zamoszegh, ci-i silește să meargă pe la suspomenitul Chenger și, acolo, punând să li se stoarcă acelora a doua vamă, îi mână la Satu Mare și, acolo, punând să li se ia a treia vamă, le îngăduie să treacă râul numit Someș. El nea cerut nouă ca juzii nobililor și asesorii jurați ai acelui comitat Satu Mare, întrebați de noi, să mărturisească adevărul, după cum îl știu, cu privire la cele de mai sus. Acești juzi ai nobililor și asesorii jurați din zisul comitat Satu Mare, jurând cu mâna pe lemnul crucii dătătoare de viață, pe credința lor datorată lui Dumnezeu și pe supunerea față de domnul nostru regele și față de sfânta sa coroană regească că vor spune adevărul, și vor păzi dreptatea, au întărit cu mărturia lor, a tuturora, și într-un cuget că totdeauna, din vremea de când poate dăinui amintirea oamenilor, plătindu-se vama, era trecere slobodă în susziselе trei locuri, adică în Zamoszegh, Csenger și între cele două orașe numite Satu Mare și Mintiu, și că numai din vremea zisului magistru Andrei acea trecere a fost desființată, din pricina sus-ziselor întreite plăți ale vă-

milor sus-pomenite și a fost schimbată în chipul arătat mai sus”[93].

1351, august 4: „Nicolae, palatinul regelui Ungariei şi judele cumanilor” dă „de știre că în adunarea noastră obștească, ținută la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), aproape de satul **Gelyenus** (lângă Vetiș, judeţul Satu Mare), cu obștea nobililor din comitatele Satu Mare și Ugocea, ridicându-se din mijlocul celorlalți magistrul Marhard, fiul lui Andrei de **Olchva** (în Ungaria), a făcut întâmpinare, spunând că Ştefan, fiul lui Pavel, diacul de **Eur** (în Ungaria), a zălogit moșia sa, numită **Apaty** (lângă Valea lui Mihai, judeţul Bihor) magistrului Ştefan, fiul lui Ştefan de **Semyén** (în Ungaria), cu toate că acea moşie Apaty s-ar cuveni, pe temeiul megieşiei şi al vecinătăţii şi pentru alte pricini s-o ia el, înaintea altora. Făcând întâmpinare în acest chip, a oprit în faţa noastră pe sus-zisul Ştefan, fiul lui Pavel, diacul, de a zălogi sus-zisa lui moşie, iar pe pomenitul magistru Ştefan, fiul lui Ştefan, şi pe oricare alţii de la luarea acelei moşii”[94].

1351, august 6: „Noi, Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor, dăm de ştire că, în adunarea noastră obştească, ţinută împreună cu obștea nobililor din comitatele Satu Mare şi Ugocea, aproape de satul **Gelyenus** (lângă **Vetiş**, judeţul Satu Mare), la octavele sărbătorii sfântului apostol Iacob (1 august), ridicându-se din mijlocul celorlalți Nicolae, fiul lui Dionisie, slujitorul magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warda** (**Oarda de Jos**,

[93] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 54, pp. 49, 50
[94] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 55, pp. 50, 51

Waradya, judeţul Alba), în numele stăpânului său, cu scrisoare de împuternicire din partea conventului din **Lelez** (în Slovacia), ne-a arătat o scrisoare de răspuns a capitlului bisericii de Agria, în cuprinsul căreia am găsit, între altele, că, atunci când Petew de **Petry** (în Ungaria), omul nostru, fiind de față preotul Nicolae, omul de mărturie al zisului capitlu, se dusese, potrivit însărcinării noastre judecătorești, în lunea de după sărbătoarea Înălțării Domnului de curând trecută (30 mai), la moșia numită **Kereztur** (în Ucraina), aflătoare, după cum se spune, în comitatul Ugocea, și făcând hotărnicirea, prețuise din ochi, potrivit obiceiului țării, dreapta ei jumătate la treizeci și cinci de mărci și, astfel prețuită, l-a pus pe zisul magistru Ioan, pârâșul, în stăpânirea ei, ca s-o stăpânească, pentru niște gloabe, neivindu-se atunci nici un împotrivitor; și dupa ce s-a dus apoi, în miercurea dinaintea sărbătorii Rusaliilor, de asemenea de curând trecută (1 iunie), la moșia numită **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, judeţul Satu Mare), când a voit s-o hotărnicească, s-o prețuiască și să-l pună pe sus-zisul magistru Ioan în stăpânirea ei, drept parte a sa, ce i se cuvenea pentru acele gloabe, înfățișându-se atunci acolo magistrul Petru, fiul lui Petru zis Zonga, în numele său și al fraților săi, i-a oprit nu de la hotărnicirea, ci de la prețuirea și luarea în stăpânire a numitei moșii Porumbești, și de la luarea în stăpânire a sus-numitei moșii Kereztur, susținând că cele două moșii se află în stăpânirea lui, în temeiul unui act de zălogire.

După înfățișarea acestora, sus-pomenitul împuternicit al acelui magistru Ioan ne-a cerut nouă ca, potrivit cuprinsului celor de mai sus, să-i facem judecată și dreptate stăpânului său. La auzul acestora, ridicându-se La-

dislau, fiul lui Ioan, fiul lui Toma, a răspuns astfel: că deși el, împreună cu fratele său, a zălogit acea jumătate din moșia Kereztur și acea moșie Porumbești sus-numitului magistru Petru și a pus să i se dea acte cu privire la acestea și a dat acelui magistru Petru cinci rânduri de scrisori privilegiale, privitoare la moșiile numite Kereztur și Porumbești și la alte moșii ale lor, totuși acel magistru Petru nici nu le-a plătit acei bani, pentru care făcuse zălogirea pomenită și nici nu s-a îngrijit să le înapoieze sus-zisele acte.

Atunci, ridicându-se acel magistru Petru s-a legat în fața noastră să înfățișeze, în a treia zi a zisei noastre adunări, toate actele acelui Ladislau aflătoare la el, cât și scrisorile doveditoare, întocmite cu privire la zisa zălogire. La auzul acestora, ridicându-se înșiși magiștrii Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău** (**Wosuar**, judeţul Satu Mare) și celălalt Toma, fiul lui Ioan de **Chornavoda** (în Ucraina), în numele lor, iar în numele lui Filip, fiul numitului Ioan, cu o scrisoare de împuternicire din partea zisului convent din Lelez, pomenit mai sus, și arătând că zișii fii ai lui Ioan sunt în devălmășie pe acea moșie Porumbești, și că numitul magistru Toma, fiul lui Pavel, este o rudă copărtașe a fiilor zisului magistru Ioan, fiul lui Toma de **Lazuri** (**Lazar**, judeţul Satu Mare), au spus că ei nu îngăduie ca vreun venetic să intre pe moșiile Kereztur și Porumbești, ci sunt gata și pregătiți să le răscumpere.

În sfârșit, deoarece sus-zisul magistru Petru nu s-a îngrijit să se mai întoarcă în suspomenita a treia zi a adunării noastre, magistrul Pavel, fratele lui după mamă, venind însuși înaintea noastră și înfățișându-ne două rânduri de scrisori privilegiale ale foștilor regi ai Ungariei,

domnii Carol și Andrei, date cu privire la moșia numită **Halmeu** (**Halmy**, judeţul Satu Mare), a răspuns în felul acesta: că deocamdată nu poate să înfățișeze pomenitele scrisori de zălogire, dar e gata și pregătit să le înfățișeze la un soroc viitor, pe care i-1 vom hotărî. Iar pomenitul magistru Toma, fiul lui Pavel, înfățișând scrisoarea noastră privilegială deschisă și pe aceea a capitlului din Oradea, a spus, tot acolo, că acea moșie Halmeu a trecut asupra lui și ne-a cerut să-i dăm înapoi acele scrisori privilegiale. În cele din urmă noi, păstrând la noi acele două scrisori privilegiate, am hotărât să amânăm numita pricină la octavele viitoare ale sărbătorii fericitului Martin mărturisitorul (18 noiembrie), la Buda, în așa fel ca suspomenitul Pavel, fiul lui Petru, să fie dator să înfățișeze înaintea noastră atât zisele scrisori de zălogire, cât și alte acte doveditoare, pe care te are la dânsul, cu privire la acele moșii Kereztur și Porumbești; iar noi vom înfățișa acolo cete două scrisori privilegiate și, în cele din urmă, în fața sus-numiților, adică atât a magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de Warda, a lui Ladislau, fiul lui Ioan de Lazuri, și a lui Pavel, fiul lui Petru zis Zonga, cât și a numiților fii ai lui Ioan de Chornawoda și a lui Toma, fiul lui Pavel de Oșvarău, sau în fața împuterniciților lor legiuiți, vom hotărî, împreună cu baronii și nobilii țării, ce trebuie făcut după dreptate cu privire la cete de mai sus”[95].

1358, august 9, Agria: Capitlul bisericii de Agria raportează judelui curţii regale despre constatările trimişilor, în pricina dintre „Eufrosina, fiica lui Ioan, fiul lui Ladislau de **Nogymihal** (în Slovacia) şi Ladislau, fiul lui Jakow, pârâtul, la împărţeala tuturor moşiilor ale lui La-

[95] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 58, pp. 52-55

dislau, fiul lui Jakow, oriunde s-ar afla ele, şi la despărţirea părţilor lui Ioan, fiul lui Ladislau şi la înapoierea pătrimii din sus-zisele părţi, ce se cuvin nobilei fete Eufrosina, care privesc numai pe acel Ioan". Trimişii „au amânat împărţirea părţii de moşie **Gelyenus** (dispărut, lângă **Vetiş**, judeţul Satu Mare) şi a celei curţi întregi, din voinţa părţilor şi întrucât anevoie s-ar putea merge la acea moşie din cauza depărtării mari a locului"[96].

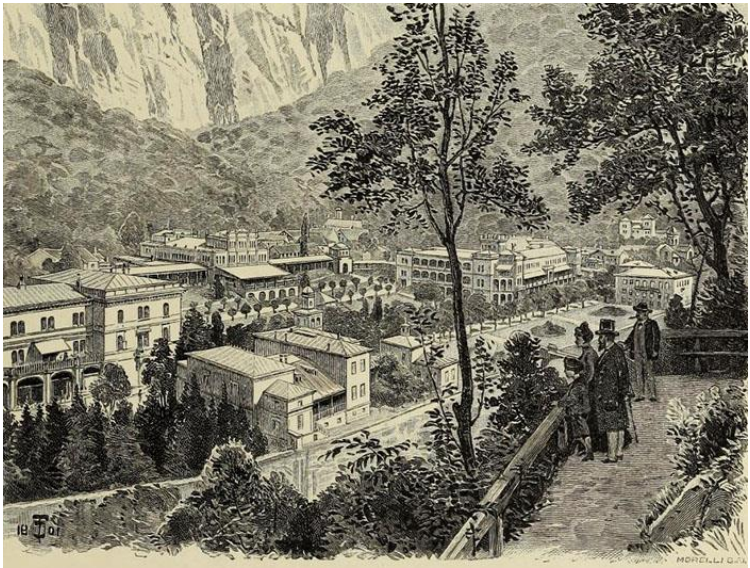

Das Herculesbad zu Mehádia.

[96] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 304, pp. 313-315

GEOAGIU

(Gyogh, judeţul Hunedoara)

1352, august 22, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, face cunoscut capitului bisericii Transilvaniei că i s-au plâns „magiştrii Nicolae, fiul lui Nicolae, Ştefan, Luca, Andrei şi Ladislau de **Geoagiu de Sus** (Gyogh superior, judeţul Hunedoara), de asemenea Herbord şi Adrian, nobili de **Galda** (Gald, judeţul Alba), precum şi toţi ceilalţi locuitori din satul **Teiuş** (Villa Spinarum, Spinis, judeţul Alba), din **Mesentea** (Mendschenth, judeţul Alba) şi din **Galda**, din districtul dealului numit Tibru… că suferă în foarte mare tulburare din partea schismaticilor, adică a românilor ce ţin de cetatea **Keechkes** (cetate dispărută, aflată pe Piatra Craivii, judeţul Alba)”[97], drept pentru care ordonă cercetarea cazului.

1397, octombrie 22, Timișoara: „Regele Sigismund dăruieşte militarului Gurzo, fiul lui Joan din Maramureş, moșia **Geogiu** (Gyogh, judeţul Hunedoara), în co-

[97] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 141, pp. 147, 148

mitatul Hunedoarei, drept recompensă pentru serviciile militare, ce i le făcuse în diferite expediţiuni”[98].

1508, Szalay László: „Voievodul Radul din Muntenia (Oláhszária), căruia Vladiszláv i-a donat **Geoagiu** (Algyóg), în Transilvania, una dintre moşiile lui János Corvin, a murit în 1508. Succesorul său, Mihnea (Micsne), a fugit de la boieri şi poate şi de la turci, la începutul anului 1510, la **Sibiu** (Szeben), unde a fost ucis de un sârb, Jaksics, fiul lui Dancsul”[99].

1759: „Organele administrative ale judeţului au arestat, în preajma Crăciunului 1759, pe Sofronie şi l-au depus în temniţa din **Bobâlna**, de unde voiau să-l ducă la Alba Iulia, pentru mai mare siguranţă. Poporul s-a revoltat extraordinar şi a căutat să-l elibereze cât mai repede din închisoare şi planul s-a executat sub conducerea protopopului Ioan din **Sălişte**, care sosise la **Geoagiul de Jos**. Un raport oficial, ne descrie astfel eliberarea lui Sofronie: / „În 12 februarie 1760, a sosit la **Geoagiu** protopopul din **Sălişte**a **Sibiului**, cu încă un tovarăş. Pentru a doua zi, el adună, în taină, vreo 5-600 oameni din Zarand, din părţile Abrudului, din scaunul Orăştiei, din părţile Geoagiului şi Chimindiei hunedorene. Fruntaşii ţinură, acolo, un scurt sfat, cum să elibereze pe călugărul Sofronie, care era închis în **Bobâlna**, din ordinul guvernului, cam de vreo 8 săptămâni. Ei stabiliră următorul plan: Către seară să atace temniţa şi să scoată din ea pe călugărul Sofronie. Împărţiţi în cete, porniră apoi în grabă din **Geoagiu**. Cea dintâi ceată intră, în mare tăcere, în

[98] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 66, pp. 115-117

[99] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 464-466

Bobâlna. A doua, sub conducerea protopopului din **Sălişte**, s-a ascuns după vii, în afară de sat, iar a treia ceată a rămas mai înapoi, la distanţă mai mare. Înainte de toate, au prins şi au trântit la pământ pe haiducii care erau paznici, apoi, rupând cu securile lăcatul de la uşile temniţei, l-au scos pe Sofronie, l-au aşezat pe un cal alb, legat cum era în fiare, şi au pornit la drum cu el. În zadar a mai încercat straja-meșterul temniţei să-i oprească și să-l dea jos de pe cal pe prizonierul evadat. Țăranii, întărâtaţi, îl trântiră la pământ şi pe el, lovindu-l cu topoarele în piept şi în cap. Apoi, ajungând pe câmp, s-au oprit, ca să se întâlnească cu grupul aşezat după vii. În răstimpul acesta, i-au luat lui Sofronie fiarele de pe picioare şi au plecat la **Rapolt**, unde, a doua zi, dimineaţa, intrând în biserica de pe care au rupt peceţile, după serviciul divin, protopopul s-a întors la **Sălişte**; călugărul a rămas acolo sau l-au dus românii şi pe el în altă parte, nu s-a putut descoperi”[100].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Țăranii din judeţele Zarand şi Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din

[100] Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. XXXIX-XL

fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobi-

limea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizaţi. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalţi, bărbaţi, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toţii botezaţi în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculaţi se împărţi în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulţi dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulţimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulţi dintr-înşii, iar pe alţii îi graţiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezaţi. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părţile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulţimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părţi, apucând fiecare trupă câte o direcţie diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa ţăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculaţi vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câţiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui Csiszar, care era

fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru".

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**,

Luncoiul de Sus, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculați şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați şi înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili şi preoți unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa țării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând fo-

curi peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[101].

1793: „În actul din 1793, se arată ca preot în **Geoagiu** popa **Alexandru Fărcaș**, cu care începe seria sigură a preoţilor. Acesta a trăit până în 1 ianuarie 1812. De origine era din **Băiești**, din ţara Haţegului, nobil. Însuşi îşi zicea Popa Lupu. A fost om cu familie. Ca preot, era silitor, dar pentru răbdarea sa față de căsătoriile nelegiuite, a fost mult canonit"[102].

1899: „A urmat alegerea prim-pretorului pentru cercul Geoagiu. Dintre trei competenți, Wilhelm Misinski, Tornya şi Fekete, cerându-se votare nominală şi,

[101] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161
[102] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 21, Blaj 1935, p. 3

ordonându-se, a primit Fekete 137, Misinski 30 şi Tornya 9 voturi. Este de remarcat că modestul tânăr, cu deplină calificare şi rutină de 8 ani în ale administraţiei, W. Misinski, care a şi substituit deja acest post peste o jumătate de an, spre mulţumirea obştii din acea pretură, drept recunoştinţă i-a fost trânteala suferită"[103].

1899: „Scârbit de barbarul fapt, îndeplinit în părțile noastre, nu pot să nu dau publicității aceasta. Anume, notarul din **Poiana**, numit Benedek, cu scriitorul său, ex-finanțul Fodor, acum în capul iernii, se vede treaba că, pentru ca să capete vreo medalie milenară ori altceva, s-au pus să-și batjocorească, în chipul cel mai barbar, pe oamenii din notariatul lor, unde au ajuns ambii ca și musca căzută în zer. / Au adunat, vezi Doamne, pentru dare, vitele mai multor oameni din **Voia** (cea tot de necaz), **Porcura** și **Poiana,** și pe toți, în compania a 2 jandarmi, ex-finanțul Fodor i-a pornit spre **Geoagiu**, la târg, în ziua de 28 decemvrie nou, printr-un ger ca acesta, când bietele vite și în grajd tremură de frig. / Şi nu s-au îndestulat acești zbiri ca să zălogească câte o vită de la om, ci, ca batjocura să fie mai mare, de la unii au dus câte 2 boi, așa de la Belea Adam din **Voia**, 2 boi, de la preoteasa de-acolo, 2 boi, de la Popa Simion din **Porcura**, 2 boi etc., de la alții vaca, cu vițel, cu tot, singura avere ce o aveau. / Astfel, cu fală proastă și înjurând în mod cocișesc (birjăresc) la oameni, au plecat la târg, cale de aproape 40 km, până la Geoagiu, de la comunele amintite. / Faptul ca atare, tăcut cu dreptate și la timp, nu s-ar putea imputa, dar făcut acum, trebuie să ne dăm seama dacă notarul Benedek, cu prietenul său, fostul finanț Fodor, au purces

[103] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 12, Orăştie 1899, p. 46

legal? Oare legea să ierte aceea că, în cap de iarnă, printr-un frig așa de mare, să poarte ei oameni și vite de batjocură în așa depărtare, căci vânzând vitele cu prețuri mici, de-abia își scot ei cheltuielile ce și le socotesc pentru zălogire, iar bietul om rămâne tot cu darea pe capul său. Mai departe, oare ei să nu știe că acum, când bietul român așteaptă sărbătorile Crăciunului, nu ar fi fost iertat ca să-i tulbure pacea și liniștea chiar în ăst mod? Dar bine, dle Benedek și jupâne Fodor, ce ați făcut până acum, de nu ați zălogit oamenii pentru dare, și nu ați dus la târg când era vremea mai bună, nu așa frig$_r$ sau doară la voi pătrarul al 4-lea se începe cu 28 decemvrie nou, căci dacă darea pe anul acesta căutați, până acum de ce nu ați scos-o, și tocmai acum vă înfuriați, când și așa superiorii nu vă mai au grija, sfârșindu-se anul. / Sau poate v-au lipsit, pe Crăciun, ceva și ați voit ca, pe această cale, să vă umpleți traista goală? Rușine să vă fie, că așa vă pricepeți chemarea și așa tratați pe bieții oameni, care vă dau traiul zilnic, plătindu-vă din sudoarea lor. Însă nu e destul atât. Faptul merită să ajungă și la urechile celor mai mari ai acestor doi companiști descreierați, dacă și acele nu vor fi surde. Drept aceea, în numele celor batjocoriți, rog pe vreun stimat membru român al congregațiunii, care se interesează de soarta celor năcăjiți, ca, la timpul său, să facă și interpelare la vice-comite, în cauza aceasta, căci am dori foarte mult să vedem dacă faptul acesta se va aproba și de acolo. / Mai sunt, în părțile noastre, notari, unguri și aceia, care încă vor avea restanță destulă de dare, dar niciunul nu s-a demis la faptul celor doi frați de cruce amintiți. / Vă rog, stimate dle redactor, pentru publicarea acestora, pentru ca să vadă cei ce se interesează

de soarta noastră, a poporului, suferințele ce le îndurăm tocmai acum, când așteptăm și noi sfintele sărbători”[104].

1900, Diaconovich: „**Geoagiu de Jos** – **Joseni** (magh. Algyógy-Alfalu, Al-Gyógy), comună în Transilvania, comitatul Hunedoarei, 993 locuitori, din care 812 români, 44 maghiari, 34 germani. Stabiliment de cură balneară, izvoare calde, alcalice, pentru reumă, boli femeieşti, anemie ș. a. Aici se află castelul contelui Kun Kocsárd, pe al cărui bun de la 1891 este o școală economică pentru secui. Geoagiu de Sus – **Suseni** (Algyógy-Felfalu), aproape de Geoagiu de Jos, 1.132 locuitori, din care români 938, maghiari 112, germani 67. Aceste 2 sate au școală comună. De la ele și-au avut numirea și 2 protopopiate greco-ortodoxe, ale Geoagiului I, cu scaunul în Hondol, și al Geoagiului II, cu scaunul în Săcărâmb”[105].

1899: „Cum își împlinește dl Dr. Adorjan, medic în **Geoagiu**, datoria? La 7 iunie a. c., a fost să vină la **Băcăinți**, **Homorod** (inclus în Geoagiu, judeţul Hunedoara) și **Mermezeu-Văleni** (inclus în Geoagiu, judeţul Hunedoara), pentru altoirea pruncilor. Femeile din numitele comune, pe la 9 ore a. m., s-au adunat toate, cu pruncii în brațe, și așteptau medicul. Dar de unde să-ți vină. Apucase a se altoi însuşi, în crâșmă la **Băcăinți**, uitându-şi de datorie. S-au făcut 4 ore, şi el tot nu sosea. Bietele femei nu mai puteau aștepta, nici de foame, și astfel s-au depărtat. Pe la 5 ore, iată că soseşte şi întreabă că unde-i scaunul notărașului. Atât era de altoit, încât nu mai știa unde se află, în Homorod sau Băcăinți. Primarul îi spuse că sunt 5 ore și femeile s-au dus acasă, văzând că

[104] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 52, Orăştie 1899, p. 206
[105] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 556

nu mai vine. N-a crezut să fie așa târziu, și-a scos orologiul propriu din buzunar, ca să vadă însuși. Dar nu mai cunoștea cifrele. Astfel l-a dat învăţătorul Ioan Radu, din Mermezeu-Văleni, să-i spună la câte e, și i-a spus că sunt 5 ore. Cu toate că era târziu, poate că ar mai fi încercat el a altoi pruncii, dar, lucrul naibii, nu se putea da jos din trăsură, și astfel a fost silit să se întoarcă la **Geoagiu**, fără nici o ispravă. Înainte de aceasta, a venit odată la Homorod, pentru a cerceta pruncii bolnavi de difteritis. Stându-i însă cârciuma lui Grünn Markus în cale, a intrat înlăuntru, unde și-a petrecut până noaptea târziu, încât însuși cărăușul său l-a lăsat acolo, neputându-l aștepta în frig. Văzându-se singur, a dat lui Iosif Dâncan 70 cruceri, și acesta apoi l-a luat de braț și l-a dus acasă, la Geoagiu, iarăși nefăcând nici o ispravă. Și-a lăsat însă bastonul şi mănușile în crâșmă, și să vezi minune, difteritisul a încetat, poate că din cauză că mănușile miroseau a medic, sau poate că de frica mirosului de alcoolul băut. Dar plata și-a luat-o mai târziu. A cerut, și de astă-dată plată, dar nu i sa dat. Astfel indignat, a zis primarului „prost”. Să judece acum publicul care e prostul? Primarul, că nu i-a dat, sau dl Dr. Adorjan, că a pretins plată pe nimica. / Cazul e destul de interesant, pentru a fi cercetat şi din partea pedantului nostru föișpan”[106].

1928: „**Sfinţire de biserică**. Duminică, în 25 noiemvrie a. c., a fost târnosită, din partea Prea Sf. Sale arhiereului Vasile, biserica radical renovată din **Bobâlna**, protopopiatul Geoagiu”[107]. „În **Bobâlna** se află domeniul model al dlui ministru al cultelor, Dr. Aurel Vlad. În judeţul Hunedoara, ca în tot Ardealul, de altfel, erau

[106] *Revista Orăştiei*, Anul V, nr. 23, Orăștie 1899, p. 5
[107] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 77, Sibiu 1928, p. 7

„moșii domnești”, toate în mână străină, cu excepția moşiei răposatului mecenate Dr. Ion Mihu, de la **Vinerea**, moșie donată bisericii noastre, pentru scopuri creștinești şi naţionale, și moșia dlui Dr. Vlad de la **Bobâlna**.

Biserica din Bobâlna, timp îndelungat, a fost înzestrată şi împodobită cu diferite recvizite şi obiecte prețioase, de către familia dlui Vlad. Soţia, mama şi sora dlui Vlad se întreceau în împodobirea sfântului locaș, ca adevărat cucernice credincioase ale bisericii strămoșești. În timpul din urmă, biserica trebuia refăcută și mărită, înlocuind părțile din lemn cu material solid. Renovaţia s-a făcut în vară, sub conducerea și supravegherea părintelui local Petru Lula. Actul sfințirii, l-a săvârşit Prea Sfinţitul Arhiereu Vasile, însoțit de Prea Cucernicii Dr. George Proca, Virgil Nistor, consilieri arhiepiscopești, Oliver Goron, protopopul Geoagiului, doisprezece preoți din jur, și 2 diaconi. / La importanta serbare a luat parte un imens public, intelectuali şi popor, din loc, din **Orăştie** şi din comunele vecine. / Dintre intelectuali, remarc prezența dlui **prim-pretor al Geoagiului**, Dr. Ioan Jantea, care nu cruţă oboseală, când este vorba de interesele neamului şi ale bisericii, manifestându-și, la toate ocaziile, şi concursul său; dl Demian Aron, directorul **Liceului „Aurel Vlaicu” din Orăștie**, însoţit de un grup de profesori, doamna directoare a școlii casnice din **Folt**, avocaţi, învățători şi alți intelectuali. În faţa sfântului altar, toate sufletele s-au simțit una, ridicându-se deasupra tuturor mărunţişurilor şi controverselor ce pot să despartă pe credincioşi. / Răspunsurile liturgice le-a dat excelentul **cor mixt din Orăştie**, compus din intelectuali ai Orăştiei, sub conducerea măiastră a dlui profesor I. Praţia. / Deodată cu sfinţirea sfântului prestol, Prea Sfinţitul Arhiereu a sfinţit

şi mai multe antimise, pentru slujirea sfintei jertfe la alte biserici.

În cursul Sfintei Liturghii, P. S. Sa a hirotonit întru preot pe diaconul Vasile Glodeanu, ales preot în parohia **Mada**, din protopopiatul **Geoagiu**; iar pe absolventul teolog G. Enescu, diacon. / Terminată sfânta slujbă, P. S. arhiereu Vasile rosteşte o impresionată cuvântare, scoţând în relief importanţa dreptei noastre credinţe strămoşeşti, moştenită din neam în neam, şi binefacerile ei asupra vieţii românilor. / Înaltul Ierarh stropeşte, apoi, cu apă sfinţită pe credincioşi, iar părintele consilier Nistor împărtăşeşte cu sfânta ungere pe credincioşii numeroşi, împărţindu-li-se şi sfânta naforă de către preoţi. P. S. Sa împarte cărţi de rugăciuni. / În decursul sfintei slujbe o ploaie binefăcătoare se răsfaţă lin peste ogoarele însămânţate ale bunilor creştini, ca o nouă binecuvântare a cerului, din darurile sale nemăsurate. După acestea, poporul a dăruit credincioşilor „pomană#, colac şi un păhar de vin, iar intelectualii, în frunte cu P. S, Sa, s-au întrunit la masă comună.

Părintele local Petru Lula mulţumeşte P. S. Sale pentru oboseala luată de P. S. Sa de-a veni în mijlocul lor, pentru a sfinţi locaşul de rugăciune şi promite că, precum în trecutul său de 29 ani de păstorire sufletească, aşa se va năzui şi pe viitor, a sta în slujba sfântă ce i sa încredinţat. / Înspre seară, lumea s-a resfirat, fiecare la ale sale, cu impresia evlavioasă a darurilor ducătoare spre viaţă fericită veşnică. / Pr. Vasile Păşcău”[108].

1935: „**Adunările din Cigmău, Boiu şi Folt**. Partidul naţional-ţărănesc a început să ţină o serie de

[108] *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 85-86, Sibiu 1928, p. 2

adunări în oraşele mari… Deodată, însă, cu aceste adunări mari am început o serie de alte adunări pe sate, pentru lămurirea poporului de la sate. Astfel, şi în judeţul nostru, s-au ţinut câteva aducări, în ziua de duminică, 26 mai. Cea dintâi adunare s-a ţinut în comuna **Cigmău** (inclus în Geoagiu), din plasa Geoagiu, la orele 2 d. m., unde dl Dr. Alexandru Herlea, însoţit de dl I. Crăciun şi de fruntaşul nostru Lucaci Iosif din **Folt**, a ţinut o cuvântare, în faţa unei asistenţe foarte numeroase, compusă din ce mai de seamă oameni ai satului, în frunte cu Nicolae Zeic. De asemenea, au vizitat locul istoric al casei marelui poet Ion Budai-Deleanu, proprietatea vrednicului fruntaş Ilieş Petru. / După adunarea din **Cigmău**, la orele 4, s-a ținut o adunare impunătoare în comuna **Boiu**, la care au participat aproape întreg satul. Şi aici dl Dr. Alexandru Herlea a expus programul partidului nostru şi cauzele plecării dlui Vaida şi Vlad de la matca partidului naţional-ţărănesc. / La orele 6 d. m., a sosit, de la **Orăştie**, dl colonel Vasile Băncescu, care s-a întâlnit cu dl Herlea în comuna **Folt**, unde de asemenea s-a ţinut o impunătoare adunare, vorbind poporului şi expunând programul nostru”[109].

1940: „Ţinutul **Geoagiului-Orăştie** din judeţul Hunedoara a fost adânc impresionat de tragica moarte a bine-cunoscutului și apreciatului notar public, dr. Ioan Jantea, din **Geoagiu**, fiul unui preot din jurul **Bradului**, Munţii Apuseni. Nefericitul notar şi-a tras un glonț de revolver, în noaptea de 17/18 septembrie, la locuinţa sa. Sinucigaşul, care avea 63 de ani, era, în timpul din urmă, foarte abătut, din cauza bolii unicului său fiu, elev în

[109] *Solia*, Anul XIV, nr. 6, Orăştie 1935, p. 3

clasa a VIII-a de liceu, grav bolnav de tifos în clinica din Cluj. Acesta a plecat, cu mama sa, înainte de cedarea teritoriului din Transilvania Ungariei. / La grija pentru soarta lor şi nemaiprimind nici o ştire de la ei, s-a mai adăugat şi marea îngrijorare pentru viitorul său, din cauza ridicării atribuţiilor notarilor publici… / Defunctul ocupa, de un an, şi postul de primar al comunei **Geoagiu-Băi** şi era membru al consiliului de administraţie al băncii „Ardeleana" din Orăştie; 21 de ani, a fost reprezentantul credincioșilor mireni ai protopopiatului ortodox Geoagiu, în sinodul arhidiecezan şi adunarea mitropoliei din Sibiu"[110].

1946: „A patra zi de Paşti, o telegramă de la **Geoagiu** ne-a adus vestea dureroasă că prietinul şi colaboratorul nostru cel mai prețuit, Gavril Todică, a încetat din viaţă. / Nu ne venea să credem, mai ales că, numai cu câteva zile înainte, primisem de la el manuscrisul – partea calendaristică – pentru Calendarul nostru de la Blaj, pe 1947. Dar scrisorile ce am primit, mai târziu, ne-au confirmat vestea. Da, Gavril Todică, a treia zi de Paşti, seara, fără să fie istovit de vreo boală, cu o seninătate într-adevăr îngerească şi cu surâsul caracteristic, pe care l-a avut toată viaţa, s-a stins lin, strângând în mână cu tărie lumina „învierii". / În ziua întâi de Paști, împreună cu familia, participă la înviere și la sfânta liturghie, cântând în strană şi împărtăşindu-se cu toată evlavia. După masă, participă şi la vecernie. A doua zi de Paşti, asemenea, la liturghie cântă în strană. / În ziua a treia de Paşti, fiind şi sărbătoarea Sf. Gheorghe, dimineaţa, scrie câteva scrisori de felicitare, apoi ascultă sfânta liturghie şi

[110] *Universul*, Anul 57, nr. 264, Bucureşti 1940, p. 8

toată ziua o petrece în mijlocul familiei. / Abia de către seară se plânge soției sale că simte o durere și o greutate la capul pieptului şi în spate. Această durere însă ţine doar câteva minute şi nu mai poate vorbi. Doctorul, sosit în grabă, constată încetarea din viaţă.

Gavril Todică s-a născut în 3 februarie 1877, în comuna **Iclodul-Mare**, din judeţul Someş, fiind cel mai mare dintre cei 13 copii, pe care i-au avut părinţii săi, Ioan și Maria, țărani harnici şi fruntași ai comunei. / După terminarea şcolii primare din sat, continuă liceul la **Gherla**, la **Dej** şi apoi la nemți, în **Bistriţa**, unde, deși la început nu știa nici o vorbă nemţească, totuşi a învăţat cu atâta sârguinţă, încât, la sfârşitul anului, a fost clasificat întâiul în tot liceul. / Clasele V-VI le-a terminat la liceul din **Blaj**, iar VII şi VIII, la **Braşov**, în tot locul distingându-se prin cuminţenie şi hărnicie. Bacalaureatul l-a luat în **Alba Iulia**. / Universitatea a început-o la **Bucureşti**, unde se înscrie la Chimia industrială, ascultând în aceeași vreme şi cursurile lui Titu Maiorescu. / În Bucureşti, a fost foarte mult ajutat de Mihait Kogălniceanu, care îl angajează de colaborator, plătindu-i 5 lei lunar, o sumă destul de frumoasă pe acele vremuri. / În anul al doilea, merge în Germania, la Altenburg, unde se înscrie tot la Chimia industrială, fiind singurul român la acea şcoală. Din cauza lipsei de mijloace materiale însă e nevoit să se întoarcă în ţară. Merge la Budapesta, unde termină Contabilitatea de Stat. În 1905, e numit contabil la banca „Geogeana” din Geoagiu. Aici se stabilește definitiv. În 1907 se căsătoreşte. E numit apoi director al băncii şi funcționează la bancă până în 1924, când se retrage, ocupându-se numai cu gazetăria şi cu ştiinţa lui plăcută: astronomia.

Gazetăria a început-o încă de când era elev la Blaj. Atunci trimitea documente istorice pentru Arhiva lui D. Xenopol şi colabora la diferite reviste şi ziare din Ardeal şi din România. Colaborează chiar şi la reviste străine, nemţeşti. / Ca student la Budapesta, împreună cu Dumitru Birăuţiu, Sebastian Stanca, Dionisie Stoica şi Aurel Bănuţiu, redactează „Poporul Român" şi Calendarul „Poporului Român". / Tot ca student la Budapesta, face parte dintre întemeietorii revistei „Luceafărul", în care scrie diferite articole de ştiinţă. / Stabilindu-se la Geoagiu, deşi banca îi da mult de lucru, totuşi nu încetează de a se ocupa şi cu gazeta, şi cu ştiinţa. Colaborează tot timpul la „Românul" din Arad, „Drapelul" din Lugoj, „Unirea", „Unirea Poporului" şi „Cultura Creştină" din Blaj, „Patria", „România Nouă" şi „Societatea de mâine" din Cluj, „Luceafărul" şi „Transilvania" din Sibiu, „Gazeta Transilvaniei" din Braşov, „Plugarul" din Orăştie şi altele, şi, timp de 4 ani, redactează „Libertatea" şi „Foaia Interesantă" a părintelui Moţa din Orăştie. / Din ştiinţă, mai mult l-a atras cea despre stele. Încă de când era copil, îi plăcea să petreacă, în nopţile călduroase de vară, sub cerul liber, privind bolta înstelată.

În 1911, când şi-a construit casa din **Geoagiu**, pe acoperiş şi-a făcut şi un observator astronomic. Şi vara, nopți de-a rândul petrecea aici, cu telescopul pe măsuţă şi cu binoclul în mână, urmărind diterite fenomene cereşti. Observațiile pe care le-a făcut le-a publicat în diferite ziare şi reviste, dar cele mai multe au rămas în manuscris. / Multe observaţii despre stele a publicat în „Zări din Univers", în „Studii ştiinţifice" şi „Convorbiri ştiinţifice". Aceasta din urmă a redactat-o, timp de 4 ani, fiind unica revistă românească pentru popularizarea ştiinţei. / Pentru

studiile sale despre stele, a fost a şi membru al Academiei Astronomice Franceze din Paris, unde trimitea mereu din observaţiile sale.

A mai scris, apoi: „Vulcanismul”; „Ţara Haţegului”; „Hades”, în 2 volume, al doilea volum e încă în manuscris; „Palavre”; „Calendarul Sfinţilor”, în 2 volume, al doilea fiind încă tot în manuscris. Nepublicate mai sunt: „Expiare”, „Enigmele vieţii” şi „Trecător prin lumea mare”. / Gavril Todica a fost un îndrăgostit al ştiinţei. A scris mult şi a scris din plăcere, fiind cel mai mare popularizator de la noi al ştiinţei. Dacă soarta i-ar fi întins o mână mai prietinoasă, de bună seamă ar îi ajuns o podoabă a şcolilor celor mai înalte din ţară. Modest până la jertfire de sine şi creştin bun, se spovedea și împărtăşea regulat, în fiecare săptămână, ne-a dat cea mai mare pildă despre împăcarea ştiinţei cu credinţa. Plecarea lui din această viaţă lasă regrete unanime. Biserica a pierdut un credincios de model, ştiinţa un luptător de neîntrecut, iar noi un prieten şi un colaborator pe nu-l vom uita niciodată. / Ion Popu-Câmpeanu”[111].

Der Czibles, von der Höhe von Hollómező aus.

[111] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 20, Blaj 1946, pp. 2, 3

GEOAGIU DE SUS

(Gyogh Superioris, Geoagiu de Sus, judeţul Alba)

1356, decembrie 14, Alba Iulia: Magistrul Solomon, arhidiacon de **Turda**, viacar de capitlul bisericii Transilvaniei, face cunoscut că, după ce a trimis pe „Ladislau, preotul bisericii din **Fahid** (Fahya, Ffahyd, lângă Gălţiu, judeţul Alba) şi Petru, preotul bisericii din **Teiuş** (Villa Spinarum, Spinis, judeţul Alba), în faţa cărora Nicolae zis Borw, Ladislau şi Ştefan, fii răposatului Andrei vicevoievod, precum şi pe fii lui, Andrei şi Luca, trebuiau, conform hotărârii judecătoreşti, să mulţumească pe nobilii Nicolae, fiul lui Nicolae, şi Petru, fiul lui Iacob de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, judeţul Cluj), cu privire la a patra parte, cuvenită ca fiică, nobilei doamne Elisabeta, adică mama răposatului comite Nicolae, bunicul acestor Nicolae şi Petru de Grind şi ce li se cuvine din toate părţile de moşie ale răposatului Ladislau, fiul lui Ştefan, fiul lui Solomon… Întorcându-se aceşti oameni ai noştri, am înţeles că sus-zişii nobili s-au împăcat… în privinţa pomenitei a patra parte cuvenită fiicei, şi anume că sus-zişii nobili de **Geoagiu** (Gyogh Superioris, Geoa-

giu de Sus, judeţul Alba) s-au îndurat să plătească nobililor de Grind… 70 de mărci”[112].

1357, aprilie 16, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de ştire că, venind „Petru, parohul bisericii din **Teiuş** (Villa Spinarum, Spinis, judeţul Alba), în numele nobililor din **Geoagiu de Sus** (Gyogh Superioris, Geoagiu, judeţul Alba), ne-a înfăţişat o scrisoare a magistrului Solomon, arhidiaconul de **Turda**, rugându-ne a pune să fie transcrisă”[113].

1365, aprilie 20, Jebel: Regele Ludovic scrie Capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, „deoarece noi pe nobila copilă Ecaterina, fiica răposatului magistru Ştefan, fiul lui Andrei de Geoagiu de Sus, odinioară voievod al Transilvaniei, logodită cu magistrul Blasiu, fiul lui Nicolae zis Aprod de Solmus, am făcut-o moştenitor cu adevărat, ca şi pe un urmaş de parte bărbătească, în toate moşiile şi bucăţile de moşie părinteşti, pe care le are în **Geoagiu de Sus** (Gyogh Superioris, Geoagiu, judeţul Alba) şi în **Teiuş** (Villa Spinarum, Spinis, judeţul Alba), şi cu cele ce ţin de aceste moşii, oriunde s-ar afla în regatul nostru, de aceea am vrea ca scrisorile noastre, dacă unele se află la Ladislau, fiul răposatului Andrei, vicevoievodul Transilvaniei, şi la Ioan, fiul lui Andrei, fiul aceluiaşi Andrei, odinioară vicevoievod, şi la fraţii lor, să ne fie aduse înapoi”[114].

---

[112] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 57, pp. 64-66

[113] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 109, p. 112

[114] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 397, p. 415

1367, iunie 16: Ladislau, arhidiacon de Ugocea, amână „pricina pe care au pornit-o nobilele doamne, soţia magistrului Ilie de **Juc** (Juc, Suk, azi **Jucu**, judeţul Cluj) şi soţia lui Desideriu zis Vos, pentru care s-a înfăţişat Ioan, fiul lui Konth, împotriva nobililor bărbaţi Ladislau, fiul lui Andrei, Ioan, Emeric, Toma şi Andrei, fiii lui Andrei, cât şi împotriva lui Ştefan, fiul lui Luca de **Geoagiu** (Gyogh, azi **Geoagiu de Sus**, judeţul Alba), pentru care s-a înfățișat Mihail, fiul lui Vilhelm”[115].

1368, ianuarie 13: Arhidiaconul de Ugocea şi episcopul Dominic dau de ştire că în pricina dintre „Gheorghe, Iacob si Martin, fiii lui Myske, Andrei şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Vălcău** (Vălcău, Walko, Wolko, azi **Văleni**, judeţul Cluj), precum şi Ioan, fiul lui Mihail de **Nimigea** (Nemige, Nymige, judeţul Bistriţa-Năsăud), pârâşi, iar pe de altă parte Ladislau, fiul răposatului Andrei, vicevoievodul, Ioan, Emeric, Toma şi Andrei, fiii lui Andrei, precum şi Ştefan, fiul lui Luca, fiii aceluiaşi Andrei, vicevoievodul, de **Geoagiu** (Gyogh, azi **Geoagiu de Sus**, judeţul Alba), pârâţi, aflaţi în judecată în faţa episcopului, s-a iscat plingerea şi pricina lor de judecată, cu privire la aceea, şi anume dacă sus-zisii nobili pârâşi trebuie sau nu să primească pătrimea cuvenită ca fiice mamelor lor din moşiile şi părţile de moşie ale răposatului magistru Ladislau, fiul lui Stefan de acelaşi Geoagiu, care moşii şi părţi de moşie au trecut ca adevărată şi legiuită moştenire în stăpânirea răposatului magistru Nicolae zis Boriou, de acelaşi Geoagiu, bunicul sus-zişilor fii ai lui Myske şi ai celorlalţi părtaşi ai lor… deoarece moşiile şi părţile de moşie ale amintitului La-

[115] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 240, pp. 398, 399

dislau, fiul lui Ştefan, au fost trecute ca adevărată moştenire pomenitului magistru Nicolae zis Boriou, amintiţii nobili pârâşi trebuie să primească şi să dobândească de drept pătrimea cuvenită ca fiice mamelor lor, din acele moşii şi părți de moşie ale lui Ladislau, fiul lui Ştefan, atât cât îl priveşte pe des-pomenitul magistru Nicolae zis Boriou”[116].

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea de la Turda, arhidiaconul Nicolae, decan al bisericii Transilvaniei, s-a plâns „că iobabii acestui capitlu, ce locuiesc la **Aiud** (judeţul Alba) şi **Gârbova** (Orbou, Orbow, judeţul Alba) sunt tulburaţi în bunurile şi în strângerea foloaselor de către nobilii de **Trascău** (Trascău, Turuzkou, azi **Rimetea**, judeţul Alba) şi **Geoagiu** (Gyogh, azi **Geoagiu de Sus**, judeţul Alba)… Auzind acestea, Nicolae, fiul lui Elley, de Trascău, şi Ioan, fiul lui Andrei, de Geoagiu, au răspuns că dacă domnii din capitlu ar veni acolo în chip legiuit, atunci, potrivit cuprinsului actelor lor, s-ar putea hotărnici semnele de hotar ale ziselor moşii”[117].

1372, aprilie 19, Turda: Emeric, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăştur că, în adunarea nobililor de la Turda, s-a plâns Nicolae, arhidiaconul de Solnoc, în numele captlului Transilvaniei, „că iobagii capitlului din **Aiud** și **Gârbova**, care locuiesc între hotarele și marginile sus-ziselor moșii, sunt foarte adesea tulburati și supăraţi în lucrurile și bunurile lor de

[116] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 285, pp. 449, 450
[117] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 434, pp. 660-662

către nobilii de **Trăscău** și de **Geoagiu**, deși totuși, odinioară, prin acte temeinice, aceleași moșii au fost despărțite și deosebite prin hotare sigure, ridicate cu aceiași nobili, şi tot acolo". Se porunceşte o nouă hotarnică, iar „primul semn de hotar, care desparte sus-zisa moșie numită **Gârbova** a sus-zisului capitlu, de moșia numită **Beldiu** a nobililor de același Beldiu, dinspre partea de răsărit, se află lângă Mureș, în locul numit Fuk, unde au ridicat o movilă nouă de hotar, de la care se îndreaptă spre două movile de hotar, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar. De aici, hotarul cotește spre miazănoapte și, trecând o albie sau vână de apă, ajunge la drum, la două movile de hotar, de unde, înaintând pe lângă locul numit Zapultou, la două movile de hotar, lângă care au ridicat, de asemenea, două semne noi, unul despărțitor pentru acea moșie a capitlului, iar celălalt, pentru moşia nobililor de **Beldiu**. Apoi, prin același mers, trece drumul mare, pe care se merge la Alba, la **Seg**, ajungând într-un loc unde a fost cândva un copac, și iar au aflat un vechi semn de hotar, care înconjura locul acelui copac, și unde erau încă și alte semne de hotar, deși nu chiar întregi, dar destul de vădite. De aici, prin același **Seg**, se îndreaptă spre miazănoapte, către satul **Gârbova**, la o movilă de hotar, moșia **Beldiu** rămânând la miazăzi. Apoi ajunge la o altă movilă de hotar și, de aici, la capătul aceluiași Seg, la alte două movile de hotar; de aici, coboară în josul acestui **Seg**, la o vale, şi de la temelia acestui Seg cotește spre apus și ajunge la o movilă de hotar așezată lângă drum, pe care drum urcă din nou spre Seg și ajunge la trei movile de hotar, dintre care una este a bisericii, cealaltă, a zisilor nobili de Beldiu, iar a treia, a nobililor de **Geoagiu**; lângă care au

ridicat iar noi semne de hotar. De aici, urcă la două semne de hotar vechi, lângă care au ridicat altele noi. Din acest loc, hotarul coboară în valea **Gârbova Seacă**, înspre miazănoapte, în vecinătatea nobililor de **Geoagiu**. De aici, hotarul urcă prin aceeași vale și ajunge lângă doi arbori, numiţi fag și carpen, la o movilă de hotar, care înconjoară, de jur, împrejur, carpenul. De aici urcă pe această vale, până la obârşia ei, unde ei au găsit două semne de hotar mari, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar; de la care trecând, de asemenea, la două semne vechi de hotar, lângă care, în același chip, au fost din nou ridicate două semne noi de hotar. De aici, coborând, hotarul ajunge la două movile de hotar, puse în coastă, şi cade într-o vale, din care trece la o movilă de hotar, aflată între două râuri ce coboară sub pădurea numită Giomal. Aici, împuternicitii au vrut să ridice, chiar în acest loc, noi semne de hotar, însă tot acolo, nobilii de Geoagiu, anume magistrul Ladislau, fiul lui Andrei, împreună cu fiii săi, Ladislau, Mihail și Dumitru, precum și Ioan, fiul lui Andrei, și Ștefan, fiul lui Luca, ca și Ladislau, Bartolomeu și Mihail, fiii lui Mihail, fiul lui Grigore, stând ei înșiși de faţă, i-au oprit pe ei, împotrivindu-se la ridicarea în acest chip a noilor semne de hotar. Apoi, urcând, hotarul ajunge la un pârâu, prin care urcă până la obârşia lui. De aici, urcând pe un drum, ei au ajuns la două semne de hotar vădite şi pomeniţii împuterniciti au spus, în numele domnilor din capitlu, că sunt ale bisericii, și când au vrut să ridice semne de hotar noi lângă acestea, nobilii de **Geoagiu** i-au oprit iar pe ei, acolo, de la ridicarea noilor semne de hotar… / Şi de aici coboară în râul Gârbova, prin care râu el înaintează, deasupra unei culmi a dealului numit Pelys, de care,

trecând apoi, hotarul a ajuns la hotarele unei alte moșii a amintitului capitlu, numită **Aiud**, în megieșia nobililor de **Trăscău**, unde aceeași moșie **Aiud** începe să ţină hotar cu moșia **Trăscău**..., și când ei au vrut să ridice, în locurile de trebuinţă, noile semne de hotar, lângă cele vechi, hotărnicind acea moșie **Aiud**, potrivit cuprinsului actelor mai sus arătate ale des pomenitului capitlu, după adevăratul mers al vechilor ei semne de hotar, magistrul Nicolae, fiul lui Ștefan, Elleus și Ladislau, fraţii aceluiași magistru Nicolae, fiii aceluiași Ștefan, fiul lui Elleus, precum și Andrei și Nicolae, fiii lui Akus, nobili tot de **Trăscău**, i-au oprit pe împuterniciţii capitlului de la ridicarea noilor semne de hotar, pretutindeni în vecinătatea lor, împotrivindu-li-se. Şi mergând, de acolo, mai departe, au ajuns din nou în megieșia sus-zisilor nobili de **Geoagiu**, unde moșiile capitlului, **Gârbova** și **Aiud**, tin hotare cu moșia numită Tynod a nobililor de **Geoagiu**, și când au vrut să hotărnicească hotarele acelorași moșii Gârbova și Aiud, dinspre partea moșiei Tynod, de asemenea potrivit cuprinsului sus-ziselor acte ale sus-însemnatului capitlu, după adevăratul mers, și să le ridice noile semne de hotar lângă cele vechi, **nobilii de Geoagiu** i-au oprit pretutindeni, de asemenea, de la ridicarea noilor semne de hotar, începând de la primele semne de hotar și până la cele din urmă. Pe acești nobili, adică atât pe cei de **Trăscău**, cât şi pe cei de **Geoagiu**, i-au chemat, în aceeași zi și la faţa locului, pe aceleași moșii, împotriva capitlului, înaintea noastră, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor, statornicindu-le să se înfiţiăeze înaintea

noastră la sus-zisele octave, atunci viitoare, ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe”[118].

1700: „**Geoagiul**, cu crângurile lui, îşi va fi avut şi el, în trecutul neguros, viaţa lui bisericească simplă, umilită, cu bisericuţe cuvioase, unde strămoşii sătenilor de astăzi vor fi ascultat sfânta slujbă românească, cu adâncă evlavie şi, în rugile lor către Dumnezeu Milostivul, îşi vor fi alinat adeseori păsurile şi durerile unui trai greu. Vor fi avut preoţii lor, cu carte mai puţină şi cu inimă mai multă, care, prin glasul clopotelor, îi vor fi ţinut aproape de biserici, pe lângă care şi-au ocrotit totdeauna sătenii noştri limba şi datinile străbune. Istoriceşte, până la anul în care s-a ţinut Sinodul cel mare la Bălgărad, pentru Unirea cu Roma, nu se ştie nimic referitor la viaţa bisericească a Geoagiului şi cătunelor sale. Câte biserici au avut geoagenii înainte de unire, câţi preoţi, nu se ştie. La Sinodul din Bălgărad, din 5 septemvrie 1700, se aminteşte că a luat parte şi protopopul Petru din **Geoagiu**, primind unirea. Mai multe despre acest protopop Petru nu se ştiu. În conscripţia de la anul 1733, Geoagiul se află amintit ca parohie curat unită, având 4 preoţi şi trei case parohiale. Preoţi erau Popa Onuţul, Popa Ioan, Popa Iosif şi Popa Savu. Porţiunea canonică era o livadă, de 4 cară de fân (2 jugăre) şi un arător de 6 găleţi de semănătură (3 jugăre). Pe la anii 1760, când cu tulburările religioase ale lui Sofronie, al cărui câmp de activitate a fost mai ales în părţile acestea, a defecţionat de la Unire şi **Geoagiul**, încât, la 1765, nu se mai găsesc în Geoagiu suflete unite. În anul 1804, după Catagrafia protopopului Vasile Cobosi de la **Săcarâmb**, se aflau în Geoagiu 59 familii unite, cu

[118] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 130, pp. 172-189

236 suflete. După conscripția făcută de protopopul Ioan Balomiri din **Balomir**, porţiunea canonică din Geoagiu era, la anul 1780, de două grădini, 10 cubule arător şi livadă de un car de fân.

Biserica parohiei greco-catolice române din Geoagiu se află în Joseni, pe-o colină, deasupra satului, la stânga. Tot în **Joseni** au locuit şi preoţii şi locuieşte și astăzi. Timpul când s-a zidit „biserica din deal", cum i se zice bisericii unite, nu se știe. Probabil s-a ridicat în veacul al XVIII-lea, pe la sfârşit. Renovată a fost la anul 1865. Bătrânii satului susțin și spun că şi biserica parohiei neunite din Joseni a fost, cândva, în deal, alături de cea unită. Dar în anul 1829 a venit în **Geoagiu** vestitul ctitor de biserici Mihail Grita şi le-a dăruit şi geoagenilor galbeni de-o biserică, din care bani s-a ridicat biserica neunită. Despre acest Mihai Grita am auzit că a fost un băieș (miner) din Munţii Apuseni, căruia, la început, îi mergea foarte rău cu băişagul. / Intr-o zi, mergând la lucrul său în baie, s-a întâlnit cu un om bătrân, mic şi bărbos, care l-ar fi întrebat dacă-i merge bine cu traiul. Iar Mihai i-a răspuns: „Slab merge cu baia, că nu găsim aur nici cu se să ne ducem traiul". Iar moşneagul l-ar fi întrebat: „Ce-i face tu cu aurul, dacă ai găsi mai mult?". „Aş face șapte bisericii". Atunci bătrânul l-a dus la un perete, în baie, și i-a spus spargă acolo. A spart Mihai și a găsit aur curat, de l-a cărat acasă cu desagii pe el. Şi Mihai s-a ţinut de cuvânt. A luat la sine galbeni mulţi şi a coborât la ţară, iar unde nu era biserică, aduna epitropii, se punea pe iarbă şi le număra încet galbeni, să-şi facă biserică. Acest Grita a ridicat biserica din **Geoagiu-Joseni**, din **Gelmar** şi din **Orăştie**. Cele neunite.

Biserica noastră din deal, la început, a avut turn; turnişorul de astăzi i s-a adăugat la renovare. Cărţi liturgice mai vechi nu are, decât celea ce sunt în strană şi care sunt parte ediții de buchii chirilice, parte din Principate, parte mai noi. Am aflat un exemplar defectuos: „Carte românească de învățături", a lui Varlaam, tipărită în Iaşi, dar, lipsind foaia de titlu, nu am putut constata dacă este ediţia originală, din 1643, sau o ediţie cu aceleaşi slove, de la începutul veacului XVIII, cum am văzut un exemplar în **Ohaba de sub piatră,** din ţinutul Haţegului. Cartea se păstrează acum în arhiva parohială. / Majoritatea credincioşilor în Geoagiu sunt neuniţi. Uniţii sunt puţini. Se pomeneşte că, pe vremea preotului Luca Fărcaş (1850-1869), numărul parohienilor uniţi s-a înmulțit cu 400; dar, în anul morții acestui preot, în urma agitațiilor preotesei lui, care ar fi dorit să-şi facă popă pe-un fecior al său. fără pregătirea de lipsă, din care cauză n-a putut fi hirotonit, au defecționat iarăși mulți poporeni de la unire. / **Școală greco-catolică în parohia Geoagiu** a fost între anii 1852 și 1867. **Primul învățător** a fost Teodor Cismaș. / Ce priveşte preoţii acestei parohii, după protopopul Petru, din vremea Unirii, şi după cei patru contemporani, amintiţi în conscripția episcopului Klein, cine a mai preoţit până la 1780 nu se știe. Șematismul jubiliar de la Lugoj aminteşte, după cei patru, pe Iosif. Cine a fost acesta, de când și până când a păstorit în Geoagiu, n-am putut afla. În anul 1780, într-un contract de schimb, redactat în latineşte de protopopul Balomiri (Ioan), cu data de 28 august, se amintește ca paroh al Geoagiului Popa Lazar. Șematismul spune, la 1765, că au preoțit în Geoagiu Petru şi Lazar. La anul 1779, Alexandru. Un act din arhiva protopopească îndorsat cu

data de 23/2.1793, spune că, înainte cu patra ani, a trăit şi a murit în Geoagiu Popa Petru. Va să zică, în răstimpul de la 1755-1789 au preoțit în Geoagiu: Alexandru (1779), Lazar (1780) şi Petru (1789). Lazar şi Petcu sunt pomeniţi și la 1765 (Şematism) și îi vedem că trăiesc până la 1780 sau 1789. Alexandru e pomenit la 1779. Deci, evident, aceştia trei au fost contimporani şi au preoții împreună, cel puţin vreme mai lungă, până la dispariţia lor, pe rând. În actul din 1793, memorat mai sus, se arată ca preot inugent în Geoagiu Popa Alexandru Fărcaș, cu care începe seria sigură a preoţilor. Acesta a trăit până în 1 ianuarie 1812. De origine era din **Băiești**, din ţara Haţegului, nobil. Însuşi îşi zicea Popa Lupu. A fost om cu familie. Ca preot era silitor, dar pentru răbdarea sa față de căsătoriile nelegiuite a fost mult canonit.

După Popa Alexandru Fărcaş, a urmat fiul său, Aaron Fărcaș, însă abia după doi ani, la 1814, în care răstimp parohia a fost administrată interimar de protopopul Colosi şi de preotul din **Cigmău** Iosif Budai. Preotul Aron Fărcaş absolvind un curs de morală, în Blaj, a fost hirotonit tot acolo, de episcopul Ioan Bob, în 1814. Obiceiul tatălui său, de a încheia, respectiv de a binecuvânta căsătorii ilegale, l-a continuat și popa Aron, încât protopopii tractuali au avut mult de lucru cu dânsul, din pricina aceasta. Repauzând preotul Aron Fărcaş, la 1845, parohia e administrată. până la 1847, de preotul **Cigmăului** Ioan Budai, când fu numit la Geoagiu Luca Fărcaș, feciorul lui Aron Fărcaş. Popa Luca s-a născut la 1824, a învăţat carte la Blaj, apoi, trei ani, în Colegiul reformat din Orăştie, pe urmă teologia morală, în Blaj. A fost om căsătorit. Sub păstorirea dânsului, numărul uniților a crescut. A fost bun gospodar, stârnind întru înmulțirea averii

bisericeşti. Faţă de taxalişti, apără interesul bisericii. Sub popa Luca Fărcaș s-a renovat biserica parohială, adăugându-i-se turnulețul de astăzi. Murind, la 1868, a lăsat după sine o familie grea.

Un an după moartea preotului Luca Fărcaș, Geoagiul a fost administat de părintele Iosif Pop din **Homorod**, până în 5 aprilie 1869, când fu numit la Geoagiu paroh Georgiu Pop, fost preot în **Peşteana**, vicariatul Haţegului. Popa Gheorghe, de naştere, era tot din Peșteana (1836), se pregătise pentru dăscălie şi, pe urmă, trecând la „morală", a fost hirotonit de episcopul Dobra, la Lugoj, în 1865. Pe lângă limba maternă vorbea bine şi ungureşte. Până la preoție, dăscălise în mai multe sate prin țara Haţegului. În Geoagiu a fost preot zelos, silitor şi cu râvnă față de averea bisericii, S-a îngrijit ca preotul să aibă un cvartir corespunzător, a purtat procese, în interesul averii bisericești, câștigându-le. Sub dânsul s-au răscumpărat în bani taxaliile pe care le avea biserica, punându-se bazele unui fond de 880 coroane. Bisericii i-a făcut mai malte donaţiuni în haine și vase liturgice. Spre sfârşitul vieţii sale, a cumpărat, pe sama bisericii, un clopot, în preţ de 800 de coroane. Spre bătrâneţe slăbise tare, încât, nemaiputând să slujească aici sfânta liturghie, a fost trecut în deficiență (29 iunie 1908). A repausat în anul 1910, la 4 octomvrie"[119].

1900, Diaconovich: „**Geoagiu de Jos** – **Joseni** (magh. Algyógy-Alfalu, Al-Gyógy), comună în Transilvania, comitatul Hunedoarei, 993 locuitori, din care 812 români, 44 maghiari, 34 germani. Stabiliment de cură balneară, izvoare calde, alcalice, pentru reumă, boli feme-

[119] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 21, Blaj 1935, pp. 2, 3

ieşti, anemie ș. a. Aici se află castelul contelui Kun Kocsárd, pe al cărui bun de la 1891 este o şcoală economică pentru secui. Geoagiu de Sus – **Suseni** (Algyógy-Felfalu), aproape de Geoagiu de Jos, 1.132 locuitori, din care români 938, maghiari 112, germani 67. Aceste 2 sate au școală comună. De la ele și-au avut numirea și 2 protopopiate greco-ortodoxe, ale Geoagiului I, cu scaunul în Hondol, și al Geoagiului II, cu scaunul în Săcărâmb”[120].

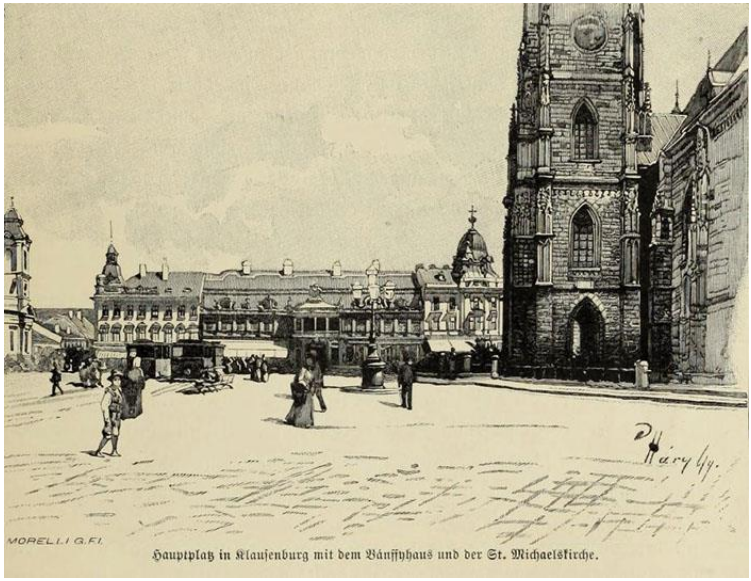

[120] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 556

GERLA

(lângă Ineu, judeţul Arad)

1352, aprilie 28: Ludovic, regele Ungarie, întăreşte lui „Avram, fiul lui Dionisie de **Gerla**… moşiile pomenitului Avram, numite **Gerla** (lângă Ineu, judeţul Arad) şi **Mortunteluke** (lângă Ineu, judeţul Arad), şi moşia Sfântului Duh, precum şi moşia bumită **Ineu** (**Jeneu**, judeţul Arad), ce ţine de cetatea numită **Dezna** (**Dezne**, judeţul Arad)…lui Avram, fiul lui Dionisie, şi moştenitorilor săi, şi tuturor urmaşilor lor”[121].

1355, iunie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea întăreşte scrisorile privilegiale ale lui „Abraham, fiul lui Dionisie de **Gerla**”, care a spus că, „întrucât el va pleca, pentru mult timp, în armata regească, unde s-ar putea ca vreo primejdie să ameninţe persoana sa, pentru ca nu cumva moştenitorii lui, după moartea sa, să nu-şi poată apăra drepturile lor”[122].

1363, mai 5, Arad: Regele Ludovic scrie credincioşilor săi Ambrich şi Avram, fiii lui Toma din **Gerla de**

[121] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 114, pp. 120-122

[122] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 319, pp. 334, 335

Sus (lângă Ineu, judeţul Arad) că i s-a plâns „Gheorghe, fiul lui Ioan şi frate al lui Sike, oprăşean din **Pâncota** (Pancatha, Pankata, Pankota, judeţul Arad), că un loc unde se spală aurul, aflător pe pârâul Chisăud, care înainte a fost al răposatului Carol, este al său şi ţine de el cu toate drepturile cu care l-a stăpânit acel Syke, fratele său, dar acum vor să ia de la el acel loc. Drept aceea, poruncim cu tărie să îngăduiţi pomenitului Gheorghe să stăpânească acel loc. Altfel să nu faceţi”[123].

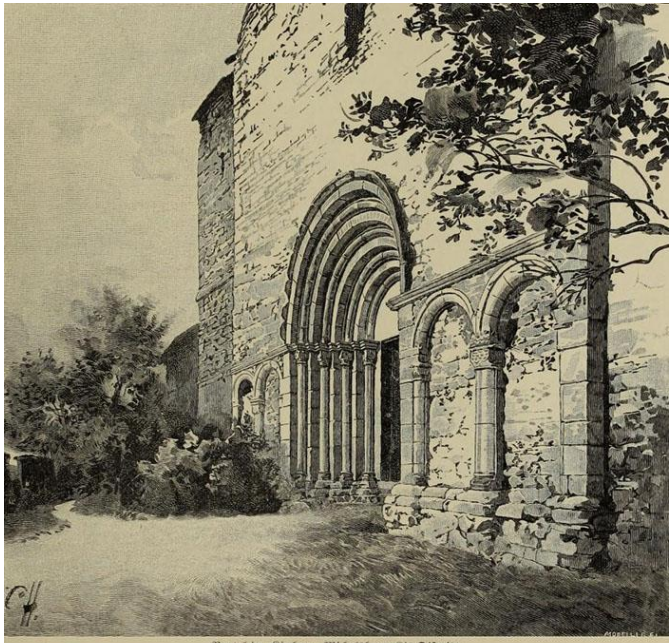

Portal der Kirche zu Michelsberg (Kis-Diznód).

[123] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 171, pp, 152, 153

GHEJA

(Gese, judeţul Alba)

1366, mai 15, Turda: Voievodul Dionisie dă de ştire că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Ecaterina şi Clara, fiicele lui Iacob de **Ciuci** (Ciuci, Ciuciu, Chuch, azi **Stâna de Mureş**, judeţul Alba), adică soţiile lui Ilie, fiul lui Wolcyi de **Fărău** (Foro, Forro, Forrou, judeţul Alba), şi a lui Luca, fiul lui Ştefan zis Chyurke de **Gheja** (Gese, judeţul Alba), au spus așa că ele vor să ia, după rânduiala ţării, de la Bakou, pătrimea ce li se cuvine ca fiice, din partea de moşie a zisului Iacob, tatăl lor, acum mort, trecută şi moştenită de Bakou de Ciuci de la Martin, fiul zisului Iacob, fratele lor”[124].

1899: „Comuna românească **Mureş-Gheja**, din Arhidieceza Alba Iulia și Făgăraș, protopopiatul M.-Uioarei, e în pericol de a-și pierde școala sa confesională românească, din cauză că, în urma pauperităţii cauzată de 3 ani neroditori, nu e capabilă din propria sa putere să-și edifice o a doua sală de propunere, precum se pofteşte din partea autorităților civile competente. De aceea, subscrisul președinte al senatului scolastic deschide abona-

[124] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 57, pp. 96-98

ment la unele opuri ale sale şi la altele, de alţi autori, puse la dispozitia sa din mărinimozitatea M. St. Domn editor-tipograf și proprietar din Gherla Andrei Todoran, şi anume așa că jumătate din venitul acestor opuri să treacă la şcoala noastră, amenințată cu închiderea. Senatul scolastic român din **M.-Gheja** face apel la întreg publicul românesc şi imploră ajutorul tuturor, care ajutor ni se poate da sau prin abonarea unor opuri, ce înșirate mai la vale vin, sau din donaţiuni peste preţul de solvire al opurilor ce se vor alege din partea cuiva, sau și numai din oferte benevole.

Prea stimat public! Dacă există instituţiune vrednică de sprijinul tuturor românilor, atunci şcoala din **M.-Gheja** o merită acesta. Un popor de 1.000 de suflete, cu lacrimi în ochi se adresează către frații săi de un sânge, spre a le sări în ajutor, acum, în ora a 12-a. Adus-au această comună jertfe pentru biserica şi şcoala sa totdeauna; acum însă, precum mai sus s-a zis, prin 3 ani neroditori, urmaţi, unul după altul, se vede strâmtorată și avizată la concursul fraților de pretutindenea. Excelența Sa Domnul Metropolit din Blaj și Prea Veneratul consistoriu Metropolitan au pus în prospect un ajutor de 71 florini vienezi, pe tot anul, din fondul scolastic Arhidiecezan pentru susținerea unui al doilea învăţător, cantor, în comuna noastră. Salariul deci e asigurat, dar resteză a doua sală de propunere, care din propriile noastre puteri edifica nu o putem. Fraţii apelează la fraţi şi credem că, după Dumnezeu, vom fi sprijiniți de inimile generoase. Opurile ce se pun la dispoziţia onoratului public românesc şi al căror venit jumătate e al şcolii noastre sunt următoarele:

1). „Nopti de iarnă”, novele pentru popor, de G. Simu: preţul 60 florini 5 cruceri.

2). „Cartea ilustrată pentru copii şi copile”, de G. Simu: 25 florini 3 cruceri.

3). „Părintele Niculae”, schiță din viaţa preoților”, de G. Simu: 30 florini 3 cruceri.

4). „Codrean, craiul codrului”, baladă de G. Simu: 10 florini 2 cruceri.

5). „Felicitări de anul nou, ziua onomastică etc.”, de G. Simu: 20 florini 3 cruceri.

6). „Predice, la toate sărbătorile de peste an”, de J. Papiu: 150 florini 10 cruceri.

7). „Predice funebrale şi iertăciuni”, de J. Papiu: 150 florini 10 cruceri.

8). „Catechese pentru pruncii şcolari”, de Tit Bud: 40 florini 5 cruceri.

9). „Manual catehetic”, de B. Raţiu, 40 florini 5 cruceri.

10). „Bocete, adecă cântece funebrale la morţi”, de I. P. Reteganul”: 40 florini 5 cruceri.

Subscrisul senat scolastic parohial se roagă ca atât colile de abonament, cât şi banii adunaţi, fie ca preţ al cărţilor, fie ca oferte benevole, să se adreseze, până la 1 septembrie 1899, subscrisului președinte al senatului scolastic din **M.-Gheja**: George Simu, preot în Maros-Gezse, poşta Maros-Ludas, Alsó-Fehér-megye. Îndată după primirea abonamentului opurile cerute, se vor expedia la destinaţiunea lor și banii incurşi vor fi cuitati pe cale ziaristică, fie ca abonamente, fie ca suprasolviri. Bunul Dumnezeu să ne fie în ajutor și omenii buni şi geneoși!!! M.-Gheja, la 2/15 mai 1899. / George Simu m. p., preşedintele senatului scolastic. / Pantea Ignat m. p., inspector

de frecventare. / Ignat German m. p., inspector de superedificate. / Constantin Biriş, / Ignat Gerasim, / Niculae Hopârtean, / Ioan Nicoară, notar, membri ai senatului scolastic.

Necrolog.Maria, măritată Rogozan; Nicolae Simu Simonfi, paroh în Uioara de sus; Sofia, măritată Moldovan; Lina, măritată Nicoară; George Simu Simonfi, preot în **Mureș Gheja**, cu soţiile lor, ca fii și fiice, gineri şi nurori; Ana, Mariţa și Augustin ca nepoate şi nepot, în numele lor și al celorlalţi numeroși consângeni, cu inima îndurerată aduc la cunoştinta tuturor amicilor și cunoscuţilor moartea prea iubitului și neuitatului tată, socru şi moş Nicolae Simon, preot-deficiente greco-catolic, întâmplată la 18 iunie, la 9 ore, seara, în etate de 81 ani, în **Mureş-Gheja**, împărtășit fiind cu sfintele taine ale muribunzilor. Scumpele-i oseminte s-au aşezat, spre vecinică odihnă, în grădina parohială din Mureș-Gheja, la 21 iunie stil nou, la 1 oră, după-amiază. Fie-i ţărâna uşoară și memoria în veci binecuvântată. / **Mures-Gheja**, în iunie 1899”[125].

1900: „Onorată Redacțiune, / Din cea din urmă „dare de samă” a subscrisului, nr. 45 al „Unirii”, anul 1899, se vede că s-a primit, în favorul şcolii greco-catolice din **M. Gheja**, 55 florini 14 cruceri vienezi. De atunci, s-a mai primit, cu mare mulţămită, încă de la: credincioşii greco-catolici din **Mureş-Uioara**, colectaţi prin Prea Onoratul Domn Dr. Sebastian P. Radu, protopop, 1 florin, de la Dl Gregoriu Bozac, proprietar în **Velcheriu**, 1 florin, şi de la Mult Onoratul Domn Teofil Pop, paroh în **Hădărău**, 1 florin. Suma contribuirilor, în fa-

[125] *Revista Ilustrată*, Anul II, nr. 7, Şoimuş 1899, p. 111

vorul sus-amintitei şcoli este, deci: 58 florini 14 cruceri (116 corone 28 fileri). / Totodată, îmi permit a face cunoscut Prea stimaţilor domni mărinimoşi contribuienţi, progresul ce s-a făcut în această comună, în timpul cel mai nou, convins fiind că nici o mulțămită, ce le-aş face, nu le-ar cădea așa de bine, ca tocmai progresul intelectual și moral, îndeplinit din partea celor ajutați. / La stăruința dlui învățător Iuliu Popp, s-a înfiinţat un cor de bărbaţi, în 2 voci, care, atât la sfânta liturghie, cât şi la utrenie, laudă pe Dumnezeu prin intonarea corectă a frumoaselor noastre cântări bisericeşti. / În 15 decembre, s a pus bază unei biblioteci poporale, numită „Biblioteca tinerimii din M. Gheja", prin donarea alor 44 cărţi, în 46 volume, din partea subscrisului, 6 cărţi de către doamna Lucreția Simu, din **M. Gheja**, 3 din partea domnișoarei Cornelia Orășan din **Sânjacob**, şi 5 din partea dlui Iulia Popp, învăţător în **M. Gheja**. / Astfel, biblioteca tinerimii din M. Gheja constă din 58 cărţi, în 60 tomuri, iar până azi are 44 membri, care contribuie, pe fie care an, 20 cruceri pentru cumpărarea de cărţi. / Localul de cetire e sala şcolii noastre.

Cu bucurie, deci, subscrisul constată că deja se cunosc roadele şcolii. De când această comună a avut învăţător pe Ioan Nicoară, iar azi pe Iuliu Popp, tinerimea crescută de ei ştie ceti şi scrie bine, aşa cât cu mare bucurie schimbă, azi, petrecerile de prin şezători cu lectura plăcută şi edificatoare din şcoală. / Pe venitor, sper a putea fi în poziţiune de a aduce la cunoştinţa binevoitorilor noştri şi înființarea unei „reuniuni de temperanţă" în comuna noastră, deși acesta e un lucru cu mult mai greu de dus în îndeplinire ca altele. Vorba românească: „La vale mergi uşor" (calea spre viaţă e netedă),

dar „La deal sui anevoie” (calea virtuţii cu spini presărată este). / George Simu, preot, preşedintele senatului şcolastic din **M. Gheja**”[126].

1900, Diaconovich: „**Gheja**, magh. Maros-Gezsa, comună rurală în Transilvania, comitatul Alba inferioară, cu 1.067 locuitori români (845) şi maghiari”[127].

1918: „Publicând documentele consiliului naţional român, care s-a constituit în comuna **Gheja**, comitatul Alba de Jos, am încercat să cuprindem în sfera interesului istoriografic palierul cel mai de jos, local, al manifestării revoluţiei. Este interesant de urmărit cum se reflectă marile idei ale momentului la nivelul satelor şi comunelor, cum se realizează concret organizarea românilor în consilii nationale, comunale şi sătești. Istoria microstructurii sociale verifică sau infirmă concluziile elaborate în urma investigării globale a fenomenelor istorice. / Primul document (Anexe, nr. 1) reprezintă procesul-verbal al şedintei de constituire a consiliului national român din comună, așa cum fusese „îndrumarea comitetului național central”. La consemnarea celor prezenţi se foloseşte o formulă memorabilă, prin conciziunea și semnificaţia ei: „tot poporul”. Într-adevăr, momentul 1918, în Transilvania, a însemnat ridicarea cvasitotală a poporului român pentru înfăptuirea idealurilor lui naţionale, întrezărite de mult, dar abia acum împlinite. / În aceeaşi ședință este aleasă garda națională a locuitorilor comunei **Gheja**, având ca misiune păstrarea ordinii şi promovarea intereselor nationale ale populaţiei românești. Constituirea gărzilor nationale românesti, pe tot cuprinsul Transil-

[126] *Unirea*, Anul X, nr. 3, Blaj 1900, p. 25
[127] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 544

vaniei, a fost un pas decisiv în preluarea de către români a administraţiei provinciei. Gărzile naţionale au fost organele executive cele mai eficace, aflate la dispoziţia consiliilor naţionale; ele erau strict subordonate şi îndrumate de conducerea politică românească. Din procesul-verbal al ședinței de constituire reiese că garda naţională din **Gheja** a răspuns cerințelor formulate în apelul Consiliului Naţional Român Central, din 6 noiembrie 1918, care se referea la gărzile naţionale: „Fiecare soldat român, dezlegat de jurământul dat împăratului, are libera voie să intre în garda națională română, să poarte simbolul mândru al suveranităţii lui naţionale, tricolorul, şi este supus numai Consiliului National Român”. / Al doilea document (Anexe, nr. 2)? publicat este lista celor 27 de „feciori” care alcătuiau garda naţională românească din comuna **Gheja**. / Următoarele documente (Anexe, nr. 3, 4) sunt relevatoare pentru marile frământări sociale petrecute în timpul revoluţiei burghezo-democratice pe teritoriul Transilvaniei. Ancheta cerută de la **Luduş** gărzii naţionale din comuna Gheja pornea de la plângerile baronului Bánffy și ale notarului Esztergán Gerő, care pretindeau că au fost „jefuiţi” de locuitorii comunei. Plin de tâlc se dovedeşte a fi răspunsul Consiliului Naţional al comunei, care enumeră abuzurile săvârşite de aceşti reprezentanţi ai exploatatorilor, ajunşi acum la ceasul scadenţei, documentul dovedind inconsistența acuzațiilor aduse. Revoluţia din Transilvania din 1918 a fost şi o ridicare în masă împotriva autorităţilor locale austro-ungare, mai ales împotriva notarilor, primarilor şi jandarmilor, adică a organelor de represiune. Ca urmare a atacului țărănimii, în 5-6 zile, din circa 3.200 de notari din Transilvania, 2.900 (900%) au fost alungaţi!!.

„Aproape toţi notarii comunelor au fost alungaţi de la posturile lor de către soldaţii... reîntorşi la vetrele lor, oprindu-le tot mobilul, hrana şi familia, lăsându-i pierzători de foame... Aceşti funcționari nu îndrăznesc a se reîntoarce la posturile lor nici la sosirea armatei românești", relata un ofițer al armatei române, martor la aceste evenimente.

Valoarea ultimelor două documente (Anexe, nr. 5, 6) publicate constă, ca şi la cele dinainte, în conturarea atmosferei care domnea în Transilvania, în ultimele luni ale anului 1918. Războiul a accentuat sărăcia maselor ţărăneşti condamnate să trăiască în lipsuri, suportând nedreptăţile si vexaţiunile unei administrații străine şi corupte. Parcurgând aceste pagini îngălbenite de vreme, devii, fără să-ți dai seama, solidar cu cei care, dintr-un colţ sau altul al Transilvaniei, au realizat marele act de la 1 Decembrie 1918. Ca şi într-o grandioasă operă de restaurare, marele adevăr al istoriei naţionale se conturează prin alăturarea mai micilor adevăruri ale istoriei locale"[128].

„**Protocolul** luat în adunarea poporului roman din **M. Gheja**, la 6 noiemvrie 1918, sub prezidenţa preotului Ion Morligan, fiind delegaţi, din partea comitetului naţional din **M. Luduş** I. Morariu şi preotul greco-ortodox. / Prezenţi: tot poporul. / Obiectul: Constituirea și aranjarea afacerilor interne comunale, după îndrumarea comitetului naţional central.

Prezidentul deschide adunarea, rezumând pe scurt însemnătatea mişcărilor noi din lume şi salutând cu drag pe delegaţi în mijlocul nostru. Dă apoi cuvântul onoratu-

[128] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XIX, Cluj-Napoca 1982, pp. 502, 503

lui domn preot greco-ortodox din **Luduş**, care pe larg şi temeinic indică poporului conduita în viitor. Ia apoi cuvântul Dl I. Morariu, la a cărui propunere pentru agendele comunale se propune să se aleagă un comitet din 12 inşi: / Se aleg. Ion Nicoară, / Ion Morligan, / Banffy Jenis, / Arsente Bagh, / Alex. Blaga, / Niculae Pantea, / Iosif Vodă, / Petru Blaga, / Ioan Andreşan, / Simion Molnar, / Pantea Constantin, / Filimon Nicoară.

Pentru susţinerea ordinii, s-au ales, la propunerea lui I. Morligan, următorii 27 feciori: Laureanu Vodă, / Iacob Blaga, / I. Mărgineanu, / T. Stoica, / Ion Gherman, / T. Bagh, / I. Blaga, / A. Şuteu, / I. Fodor, / T. Szabó, / I. Lörinczi, / N. Nicoară, / T. Băndean, / I. Veteşan, / I. Găbudean, / P. Bagi, / E. Meresteşan, / M. Uţ. Z. Buiş, / P. Răzvan, / I. Szabó, / I. Marian, / I. Măluan, / I. Oltean, / Fanea Pantilimon, / V. Onisor. / Pentru ca ordinea să fie susținută e lipsă de autoritate, şi organizaţie, deci feciorii se împărţesc în două grupe, având doi comandanţi şi unul peste toţi. Propun să se ceară arme şi solda pentru soldați.

Se hotărăşte să se ceară arme şsi soldă de la Comitetul National din centrul comitatului. Garda va purta numele: Garda națională română din **M. Gheja** şi, spre deosebire, va purta pe braţul stâng banda naţională, tricolor, şi va intra toate sub porunca Consiliului comunal de 12 inşi. / Prezidentul apoi mulţămeşte delegaților că au binevoit a se prezenta în mijlocul poporului şi, îndemnând poporul la ordine, închide adunarea. / Dl onorabil I. Morariu ss / Indescifrabil I. Morligan”[129].

„**Naţionalul Gardei**: / Ion Blaga. Căprar, născut în 1882, asentat în 1903, din M. Gheja / Vas Nicoară,

[129] Ibidem, p. 504

infanterist, născut în 1891, asentat în 1912, din M. Gheja / Toma Szabó, infanterist, născut în 1895, asentat în 1915, din M. Gheja / Indeiu Găbudean, tunar, născut în 1883, asentat în 1914, din M. Gheja / Nechita Vlad, infanterist, născut în 1898, asentat în 1914, din M. Gheja / Ilie Veteşan, infanterist, născut în 1886, asentat în 1905, din M. Gheja / Laureanu Vodă, infanterist, născut în 1894, asentat în 1914, din M. Gheja / Ion Mărgineanu, infanterist, născut în 1892, asentat în 1912, din M. Gheja / Tănasie Stoica, infanterist, născut în 1891, asentat în 1912, din M. Gheja / Ion Fodor, infanterist, născut în 1894, asentat în 1914, din M. Gheja / Ion Szabó, tunar, născut în 1890, asentat în 1912, din M. Gheja / Teofil Băndean, infanterist, născut în 1887, asentat în 1914, din M. Gheja / Artenie Bagi, infanterist, născut în 1889, asentat în 1914, din M. Gheja / Procopies Sofron, infanterist, născut în 1891, asentat în 1912, din M. Gheja / Ion Mărian, infanterist, născut în 1892, asentat în 1903, din M. Gheja / Ion Mâlnă, infanterist, născut în 1888, asentat în 1914, din M. Gheja / Ion Oltean, infanterist, născut în 1876, asentat în 1897, din M. Gheja / Pantilimon Fanea, infanterist, născut în 1891, asentat în 1912, din M. Gheja / Victor Onişor, infanterist, născut în 1888, asentat în 1910, din M. Gheja / Ion Ciuguşan, infanterist, născut în 1886, asentat în 1910, din M. Gheja / Nicolae Bârsan, infanterist, născut în 1892, asentat în 1914, din M. Gheja / Tanasie Nemeţ, infanterist, născut în 1892, asentat în 1914, din M. Gheja / Tanasie Bagh, infanterist, născut în 1892, asentat în 1914, din M. Gheja / Alexandru Blaga, infanterist, născut în 1890, asentat în 1911, din M. Gheja / Dumitru Biriş, infanterist, născut în 1897, asentat în 1917, din M. Gheja / Tănase Gherman,

infanterist, născut în 1874, asentat în 1894, din M. Gheja”[130].

„**Gardei Naţionale Române Mureş-Gheja**. Vă ordonez a ancheta jafurile făcute în comună şi în special la Baronul Banffy şi notarul Esztergan Gerö, să-mi comunicaţi numele făptuitorilor şi obiectele furate, dimpreună cu valoarea lor. Gardiştii sunt răspunzători şi cu averea şi viaţa lor de jafurile făcute din timpul înfiinţării gardei. Daunele şi făptuitorii sunt a se comunica şi înainte de înfiinţarea gardei. / Notarul a insinuat că: / 1). A suferit dauna de 150.000 coroane. / 2). Şi acum i se fură scândurile. / 3). Sunt a se estrăda obiectele lăsate la Lörinczi Janos. / 4). Sunt a se estrăda obiectele lăsate la Badin Aurel şi preţul spirtului, în sumă de 125 coroane. / 5). Ciugurzan George e dator a estrăda câinele notarului. / 6). Sunt a se estrăda obiectele de la Ciugurzan Samoilă. / Despre rezultat, în timp de 3 zile, sub stricte urmări, să-mi raportaţi. / Mureş Luduş, căpitan ss. indescifrabil”[131].

„**Raport** / La scrisoarea din 3. XII. 1918 – sfatul sătesc din **M. Gheja** răspunde: / Notarul Esztergan Gerö nu are pagube de 150.000 coroane, pentru că toată averea dumisale nu face atâta. Valorizarea lucrurilor dumisale nu se poate face, deoarece domnia sa şi-a dus lucrurile avute aicea, şi a dus nu numai domnia sa, ci şi bucătăreasa dumisale, fratele dumisale, pe mai multe care. O parte din lucrurile avute le-a dus la armenii din sat. Numai atuncea s-ar fi putut valoriza averea dumisale, dacă domnia sa n-ar fi dus nimica, şi toate s-ar fi pierdut în sat, şi atunci am face o valorificare în mare a tuturor lucrurilor. Din toate pierderile dumisale valorea se poate numai îngrăditura,

[130] Ibidem, pp. 504, 505
[131] Ibidem, p. 505

care oamenii din sat au dus-o şi se ştie cine. Garda poate da seama.

Lucrurile pe care le are Lörinczi Janos s-au reţinut pentru datorie. Lörinczi Janos i-a lucrat, în decursul războiului, de 805 coroane. Pentru lucru niciodată nu s-a plătit, ci, când a cerut plata, notarul l-a ameninţat pe Lörinczi Janos că îl trimite la „hadimunka". Domnia sa plătească şi îşi va căpăta lucrurile!

Badiu Arsinte nu-i reţine munca, numai să vie să şi le ducă, că el nu-i obligat a le duce, deoarece notarul i le-a dat să i le grijească, atunci când el a fugit de aicea. Din cele 125 coroane, Badiu Arsinte 85 coroane, cu care i-a fost dator, restul îl dă. / Ciugursan Gheorghe nu-şi reţine câinele, numai să vie să şi-l ducă. / La Ciugursan Samoilă nu are nimica, se află la Gheorghe o căruţă şi o bute de olei, în care se află vreo 2 chile de olei. / Sfatul naţional are plângere că notarul nu a împărţit făina, petrolul, zahărul şi spirtul, ci pe întregul le-a reţinut pentru domnia sa. Ne rugăm să se facă cercetare, ca lucrurile, care pe nedrept s-au dus de la sat, să se restituie, să se plătească.

De când funcţionează sfatul naţional și garda, baronului Banffy Janos i s-au făcut următoarele pagube: 29 porci, care se ştie cine i-a dus şi deja se duc înapoi, 13 buţi goale mici şi mari, care de asemenea se duc înapoi, dacă se isprăveşte curechiul; 20 scânduri din îngrăditură veche și cam putrede; 4 roţi de car, sub reparare, 17 oi, din care mare parte se duc înapoi şi 80 de stâlpi de îngrăditură vechi. / Pagubele acestea s-au făcut, din 20 noiemvrie 1918, valorizarea lor nu o putem face noi, deoarece prețurile azi sunt foarte schimbăcioase. / **M. Gheja**, la 7 dec. 1918 / Ion Morligan preşedinte sfat

național / Sofron Gheorghe, / Bagh Aurel, / Pantea Constantin, / Gherasim Ignat, / Simion Malna, / Blaga Alexandru, / Blaga Iacob, / Petru Blaga, / Ion Andreşan, / Petre Crăciun, / Filimon Nicoară, / Lörinczi Janos / Domnul comandant militar din **Gheja** este rugat a face cercetările și a înainta pe vinovaţi autorităţilor în drept, pentru a fi judecaţi. / Căpitan ss/Indescifrabil”[132].

„Dr. Ioan Oltean, avocat în Mureş-Luduş: / Mult onorate domnule părinte! / Doamna baroniţă Banffy Janos mi-a spus că locuitorii din **Gheja** pretind ca baronul să le dea lemne de foc gratis; a fost la consiliul naţional român din Cluj, pentru a cere deslușiri asupra pretenţiunii sătenilor. De la acest consiliu a căpătat o îndrumare, că, după ce la baron s-au întâmplat mari furături, nu e dator să le dea nimic gratis. Eu încă am vorbit azi cu Consiliul din Cluj, am căpătat îndrumare ca să vă comunic că poporenii nu sunt îndreptăţiţi a pretinde nimic gratis, după ce au făcut furături mari, fără dacă le trebuie lemne să se insinuie la baron, el le dă lemne, acele să fie tăiate în parte, cu promisiune la ce au să asculte de încredinţatul baronului. / Vă rog a le comunica oamenilor că, în aceste timpuri critice, când peste câteva zile vor sosi trupele române, să-şi păstreze liniștea, să se abţină de la orice jaf, pentru că aspru vor fi pedepsiți cei vinovaţi, din partea trupelor române, că nimic nu poate suferi ca să păteze cinstea neamului român cu jefuitorii şi fără de legi. Armata română va decreta, în fiecare comună, statariu ar fi dureros, când ar peri şi acum vieți omeneşti. / Dacă în comună se va prezenta miliţia română, vă roagă a o primi cu cea mai mare dragoste şi pompă. O încartiraţi, pe

[132] Ibidem, pp. 505, 506

ofiţeri în castelul baronului, pentru care scop a pus la dispoziţie vreo două chilii, iar pe militari, în casa cumpărată de la Grof. Baronul pune la dispoziţia armatei şi lemne de foc, dacă nu ar fi tăiate, vor tăia cât le va fi de lipsă. / Noi ne-am format gardă naţională de 40 inşi, sub conducerea românească. / Armata română azi e în **Niraşteu**, în săptămâna aceasta va sosi pe aici, la tot ceasul, precum sunt avizat; de aici, se va diviza şi pe la dumneavoastră"[133].

1932: „În fața greutăților și năcazurilor de astăzi nu trebuie să disperăm, că strămoşii şi părinții noştri mai mult au suferit, şi n-au pierit. Cu credinţă în Dumnezeu, au răzbit deasupra tuturor suferințelor. / de Vasile Biriş, Gheja.

Trăim, într-adevăr, zile grele. S-au abătut asupra noastră criza şi sărăcia. Au pus stăpânire pe noi, așa după cum se înstăpâneşte boala în trupul unui om. Suferim fiecare, de la mic, până la mare. Suferă plugarul, meseriașul, funcţionarul, deopotrivă. Unul, din cauza preţului scăzut al produselor agricole, celălalt ca o urmare a scăderii preţurilor, iar al treilea nu mai scapă de reducerile de salarii. Atâta tot nu ar fi nimic, dar se întâmplă, cam de regulă, să nu primească nici puţintica aceea de leafă. Chiar şi cu aceea şi-ar mai face necazul. Are românul o vorbă potrivită: E rău cu rău, dar e mai rău fără rău. Se potriveşte de minune funcţionarilor, căci cât de bine le-ar prinde şi puţinul ce le-a rămas, numai să fie la timp. / Deci, suferim cu toţii și să ştiţi că e mare lucru a şti suferi. Însuşirea aceasta am moştenit-o de la moşii și strămoşii noştri, căci întreagă viaţa lor a fost o suferinţă şi

[133] Ibidem, pp. 506, 507

un chin. Dacă cercetăm viaţa lor, de la început, de când a luat naştere poporul românesc, ne putem convinge foarte uşor despre acest adevăr. / „Au suferit ei năvălirile barbarilor, dinaintea cărora au trebuit să se retragă în munţi, de unde nu ieşeau numai după ce treceau puhoaiele străine. Nu treceau unii şi veneau alţii. Românii din văile munţilor trăiau numai de pe o zi pe alta. Nu îndrăzneau să-şi înfiripeze şi ei o gospodărie, căci nu ştiau când vine barbarul să le prade avutul. În felul acesta, mulți au părăsit plugăria, făcându-se păstori. Aşa au trăit strămoşii noştri, timp de aproape o mie de ani. / Au suferit, apoi, asupririle străinilor. Cei din Ardeal, ale ungurilor veniţi din Asia, sălbatici şi păgâni, iar ceilalți, din celelalte meleaguri, ale turcilor, ruşilor şi austriecilor. Sub stăpânirea acestor popoare, li s-au luat strămoşilor noştri toate drepturile. Din moment ce erai român, nu-ţi mai dădea nimeni nici o cinste, nu mai erai socotit om liber, ci un sclav. Românii nu aveau drepturi, dar aveau îndatorii. De acestea aveau încă prea multe. Aşa, ţăranii români din Ardeal, erau iobagi, robi pe moşiile ungurilor. Nu aveau nici dreptul să se mute de pe o moşie pe alta, să se îmbrace după voie, să poarte arme, şi nici chiar să se căsătorească, fără de voia stăpânului moşiei. Nu aveau dreptul de-a învăţa carte şi meşteşuguri. Ba, mai mult, nu aveau voie să vorbească românește. Li se vâra limba maghiară chiar şi în biserică. Scopul ungurilor era să facă pe români să-și uite credinţa, limba, legea şi obiceiurile. Pentru aceasta, au adus colonişti saşi, secui și şvabi, aşezându-i printre români. / Românii cei de peste Carpaţi au trebuit să îndure nelegiuirile stăpânirii turceşti. Atât Moldova, cât şi Muntenia, trebuiau să plătească, pe fiecare an, un tribut sau haraci, să dea în dar cai şi chiar

copii, pe care turcii îi creşteau în Constantinopol şi făceau din ei armata cea vestită a ienicerilor. De la un timp, ţăranii nu mai puteau plăti birurile ce li se cereau. Atunci au început a-şi vinde pământurile ciocoilor, care aveau bani să-i împrumute. Cu timpul, au ajuns și mai rău, căci nu mai aveau nici bani să plătească şi nici pământ ca să mai vândă, Numai munca le mai rămăsese bieţilor români. Numai aceasta şi-o mai puteau vinde. Şi şi-au vândut-o şi pe aceasta, ajungând astfel robii ciocoiului care-i cumpărase. / Sarcinile ţăranilor deveneau din ce în ce mai grele. Li se porunceau biruri peste biruri. Fiecare domn nou venea cu un bir nou. Au ajuns până acolo încât Domnii greci au pus biruri pe urloaiele caselor, așa după cum făcuseră niște agenți ai fiscului din Bucovina, punând bir pe numărul ferestrelor.

Ruşii şi austriecii, de altă parte, se purtau şi ei foarte crud cu locuitorii din ţinuturile supuse lor. Cărţile bisericeşti au fost arse, iar preoţii erau siliţi să slujească în biserică, în limba rusească. Ce durere este mai mare ca aceea când nu ţi se dă voie să te rogi în limba ta, şi eşti silit să înveţi o limbă străină! Cât a trebuit apoi să suferim, până am ajuns la înfăptuirea visului naţional: unirea tuturor Românilor! / Strămoşii și părinții noștri au trecut prin multe şi din toate au ieșit cu fruntea sus şi cu credinţa în Dumnezeu, care a ocrotit neamul nostru și care ne va ocroti şi pe noi. Tocmai această credinţă şi speranţă în Cel de Sus le-a ajutat, căci ei nu începeau nici un lucru, înainte de-a înălța rugăciuni ferbinţi lui Dumnezeu, iar la urmă, din nou, se rugau şi mulțumeau pentru izbândă. / Nicidecum nu e mai rău acum, decât atunci, cu toată sărăcia şi iarna aceasta grea. Nu trebuie numaidecât să strigăm în gura mare că e rău şi necaz. Trebuie să ştim

primi deopotrivă şi răul, şi binele. Trebuie să avem speranţă în Cel de Sus, căci le va îndrepta El aşa cum va crede că este bine. Trebuie să înlăturăm ura dintre noi, duşmăniile personale şi cele de partid, ca să putem munci cu toţii, în frica lui Dumnezeu, pentru a pune stavilă necazurilor. Cu toţii ştim că unde-i unul, nu-i putere, la nevoi şi la durere. / Deci, pentru a putea înfrunta nevoile şi necazurile, să avem credinţă-n Dumnezeu şi să muncim cu toţii în voie bună şi nădejde. Tot ceea ce facem, să facem cu Dumnezeu şi pentru binele tuturor, căci atunci de bună seamă vom putea trece cu bine şi peste aceste zile grele”[134].

1936: „A doua zi de Paşti, s-a stins din viață, în vârstă de 66 de ani, părintele Petru Cristea din **Gheja**. A fost răpus de o boală ce l-a ţintuit la pat abia câteva zile. În clipa trecerii la cele veşnice, era înconjurat de credincioasa-i soție, o creştină adevărată, și de cinci din cei șapte fii, dintre care trei preoți celibi la Blaj. A fost înmormântat cu pompă aleasă și cu jale multă, miercuri în 15 aprilie. Au servit la înmormântare 25 de preoți îmbrăcaţi, pontificând părintele Grecu din **Gheţa**. Au servit şi părintele Augustin Folea, directorul Oficiului arhidiecezan, Dr. Septimiu Todoran, profesor la Academia de teologie din Blaj și părintele A. Merkx, profesor, Superiorul Părinților Asumpţionişti din Blaj, unde răposatul are un fiu”[135].

1946: „**Sfinţirea bisericii din Aţintiş**. În ziua de 28 şi 29 septembrie 1946, s-a făcut sfinţirea bisericii din Aţintiş, judeţul Turda, de către Î. P. S. Dr. Valeriu Traian Frenţiu, Administratorul Apostolic al Mitropoliei din

[134] *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 14, Blaj 1932, p. 1
[135] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 17, Blaj 1936, p. 4

Blaj. / În ziua de sâmbătă, 28 septembrie, Escelenţa Sa Dr. Frenţiu a sosit în **Luduş**, cu trenul de la ora 11, fiind însoţit, de la **Blaj**, de părinţii Gheorghe Dănilă şi Augustin Folea, canonici, părintele Aurel Rusu, secretar mitropolitan, şi părintele Nicolae Florea, notar consistorial, părintele Grigore Sălăgeanu, administratorul Internatului Şcolii Normale. / În gara **Luduş**, Înaltul Ierarh a fost întâmpinat de dl Dr. Iuliu Popa, subprefectul judeţului **Turda**, de părintele Octavian Rusu, paroh ăn **Gheja**, şi părintele Naşcu Bogdan din parohia **Luduş** II. La intrarea în comuna Luduş, a fost întâmpinat de întreagă populaţia, în frunte cu dl Dr. A. Groza, prim-pretor, apoi primarul comunei, părintele Romul Popa, protopopul român ortodox, părintele preot romano-catolic, părintele preot reformat şi reprezentanţii comunităţii izraelite. / În faţa bisericii greco-catolice, renovată după multe lovituri, ce le-a suferit în războiul din 1944, primirea o face părintele Ioan Olteanu, protopopul **Luduşului**, dl avocat Dr. Ioan Pintea, prim-curatorul parohiei, şi doamna Hortenzia Rusu, prezidenta Reuniunii „Sfânta Maria", iar domnişoara Angele Rusu prezintă un buchet de flori, în numele tineretului. / Intrând în biserică, se slujeşte Litia şi se fac rugăciuni pentru pomenirea eroilor care dorm somnul de veci pe teritoriul parohiei, căzuţi în 1944, în luptele pentru eliberarea Ardealului de Nord. Cântă frumos corul bisericii greco-catolice, condus de dl inspector şcolar Ioan Hirian. / La prele 15 şi jumătate, Înaltul Ierarh pleacă la **Aţintiş**. La intrarea în sat, e cea dintâi poartă de triumf. Aici e primit de autorităţile comunale. Apoi Excelenţa Sa intră în comună, într-un car frumos împodobit, tras de 6 boi. La a doua poartă de triumf din comună, îl salută preotul ortodox şi directorul şcolii, cu

elevii. În faţa bisericii aşteaptă toţi credincioşii, în frunte cu preotul lor, părintele Iacob Bucur, care bineventează pe înaltul Arhiereu. / Intrând în biserică, se începe slujba Vecerniei şi partea întâi a actului sfinţirii. Biserica a fost zidită din jertfa credincioşilor, în anul 1930, sub păstorirea părintelui Gheorghe Nicoară, care se află acum în parohia **Mihalţ**. Sub actualul preot, părintele Iacob Bucur, în timpul războiului, s-a făcut împodobirea bisericii, fiind frumos zugrăvită de un pictor din **Târgu-Mureş** şi prevăzută cu un splendid iconostas, executat de dl Aurel Pop, profesor în Târgu-Mureş. / La slujba Vecerniei, Înaltul Arhiereu e înconjurat de părinţii canonici Gheorghe Dănilă şi Augustin Folea, şi de preoţii Naşcu Bogdan din Luduş, Alex. Caianu din **Cipăieni** şi Ionel Coman din **Iclăuzel**. Ca diaconi slujesc părinţii N. Florea şi A. Rusu. / Preoţii din tract ascultă mărturisirea credincioşilor.

A doua zi, duminică, în 29 septembrie, la orele 9, începe actul consacrării, cu aşezarea sfintelor moaşte, apoi sfânta liturghie arhierească. Excelenţa Sa Dr. V. Tr. Frenţiu ţine predică în curtea bisericii. Servesc, pe lângă preoţii însoţitori de la Blaj, protopopul districtual I. Olteanu, părinţii G. Grecu din **Cheţani**, Oct. Rusu din **Gheja** şi Iuliu Deac din **Hădăreni**. Cântările le execută frumos părinţii Ioan Florea şi Grigore Sălăgeanu din **Blaj**, iar răspunsurile liturgice, corul parohial în patru voci al credincioşilor din **Aţintiş**, instruit de dl Pintea, învăţător, un fiu al comunei. / La sfânta liturghie s-au împărtăşit mulţi credincioşi din Aţintiş şi din satele învecinate. / La orele 12, au avut loc recepţii în localul şcolii primare. S-au prezentat autorităţile administrative, preoţimea orto-

doxă, curatorul bisericii, reuniunea femeilor şi preoţimea tractuală. Apoi a urmat masa comună”[136].

[136] *Unirea Poporului*, Anul XXVIII, nr. 41, Bblaj 1946, p. 3

GHEORGHENI

(Giurfalău, Gerfalua, Gyurghfalua,
azi **Gheorgheni**, Cluj-Napoca, judeţul Cluj)

1360, ianuarie 1, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plâns „Ladislau, abatele de Cluj-Mănăştur, că Mykola, fiul lui Ioan zis Kurmus de **Dezmir** (Dezmer, judeţul Cluj), cu o răutate pusă la cale, împreună cu slugile sale, ieşind din moşia sa Dezmir înarmaţi, în lunea cea mai apropiată după sărbătoarea Naşterea Domnului (30 decembrie 1359), a ucis cu cruzime pe un iobag al acelui domn abate, cu numele de Albert din **Apahida** (Apathyda, Apatyda, judeţul Cluj), pe drumul slobod, care venea de la acel domn abate, stăpânul său, la propria sa casă, printre moşiile numite **Sânnicoară** (Aaronscenmiclosa, Aronzenthmiklos, Zenthmiklos, judeţul Cluj) şi Dezmir, şi pe fiul său l-a rănit de moarte şi l-a lăsat pe jumătate mort, şi caii lor şi alte lucruri şi bunuri ale lor, ce se găseau la ei, le-au luat cu totul, fără de nici o vină; şi, nemulţumit cu aceasta, punând să se aducă trupul mort al acelui iobag la moşia sa Dezmir, nu s-a îngrijit să-l înapoieze abatelui, spre a-l îngropa. / Cu privire la aceasta, punem în vedere să trimiteţi omul vostru de mărturie, fiind de faţă omul nostru Andrei, fiul lui Nicolae de **Sânmihai** (Scen-

mihaltelekw, Sânmihai, azi **Mihăieşti**, judeţul Cluj) sau Nicolae, fiul lui Laurenţiu de **Popfalău** (Popfalua, Popfalău, azi **Popeşti**, judeţul Cluj), ori Ioan, fiul lui Mihail de **Gheorgheni** (Giurfalău, Gerfalua, Gyurghfalua, azi **Gheorgheni**, judeţul Cluj), să cerceteze şi să afle tot adevărul"[137].

1360, noiembrie 14, Oarda: Vicevoievodul Petru porunceşte să i se dea „fără întârziere despăgubire lui Ştefan, orăşean din **Sibiu** şi celorlalţi soţi ai săi, din partea iobagilor magistrului Konya, anume din partea lui Ioan, fiul lui Ladislau de **Moişa** (Moius, judeţul Mureş), a lui Ladislau, fiul lui Simion de **Tuşin** (Tusun, azi **Tuşinu**, judeţul Mureş) şi a lui Ioan, fiul lui Mihail de **Giurfalău** (Gergfalua, Gyurghfalua, azi **Gheorgheni**, judeţul Cluj) şi a oricăror altora, care au luat parte la jefuirea făcută"[138].

1370, aprilie 4, Turda: „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de faţă dăm de ştire şi facem cunoscut tuturor că, după ce au purtat dezbatere înaintea noastră, pe de o parte, judele, juraţii şi obştea orăşenilor oraşului **Cluj** (Clusuar), iar pe de altă parte, obştea nobililor din satul **Rediu Rediu** (Reudh, judeţul Cluj), care nu se înţelegeau între ei asupra unor semne de hotar şi a unui pământ, am trimis pe credincioşii noştri oameni, pe domnul Benedict, arhidiaconul de **Pâncota** (Pankota, judeţul Arad), din biserica de Agria, şi pe Simion, notarul curţii noastre, din partea numiţilor orăşeni, şi, de asemenea, pe Ioan, nobil de **Tur**

[137] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 443, pp. 456, 457
[138] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 533, pp. 573, 574

(azi **Tureni**, judeţul Cluj), rudă cu pomeniţii nobili de Rediu, din partea acestor nobili, pentru îndreptarea acelor semne de hotar. Aceşti oameni ai noştri, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas, de faţă cu numitele părţi, că în marţea de după duminica *Judica* (2 aprilie), mergând ei la pământul în pricină între pomenitele părţi, au împăcat acolo aceste părţi şi le-au unit întru totul, hotărnicind între ele acel pământ în pricină în felul următor: mai întâi şi dintru început, venind ei la locul acela, unde semnele de hotar ale acelui oraş al nostru se mărgineau cu pământul satului numit **Banabic** (azi **Vâlcele**, judeţul Cluj) – întrucât s-a spus că şi pomeniţii nobili de Rediu sunt acolo megieşi de hotar – au ridicat două movile de hotar lângă semnul dintâi. De acolo, înaintând puţin cam spre răsărit, pe un muncel teşit numit, în vorbirea, obişnuită berch, au aşezat şi acolo două movile de hotar. De asemenea, purcezând mai departe, sub un stejar au mai ridicat iar două semne de hotar, şi tot aşa, trecând drept înainte, au ridicat două semne de hotar. De acolo, cotind chiar spre răsărit, au aşezat iar două semne de hotar, şi, în sfârşit, ţinând-o mereu tot spre răsărit, după ridicarea peste tot, în şase locuri, a unor semne de hotar duble, sărind o mică baltă, şi trecând acolo peste un drum mare, care o ia spre Turda, trecând din pomenitul nostru oraş Cluj, prin acel sat Rediu al nobililor pomeniţi, au ajuns la locul unde acel oraş al nostru era mai înainte în hotar cu nobilii de **Giurfalău** (Gheorgheni, judeţul Cluj), şi acolo, fiindcă s-a spus că nobilii de Rediu sunt în hotar atât cu oraşul nostru, cât şi cu sus-zişii nobili de Giurfalău, au ridicat cel din urmă semn de hotar, lângă cele două de mai înainte, şi aşa au încheiat acest mers şi această ridicare de semne de hotar, cât şi împărţirea acelui pământ.

Cu care toate s-au declarat prin viu grai deplin mulţumiţi în faţa maiestăţii noastre, atât zişii orăşeni ai noştri, cât şi pomeniţii nobili de Rediu, mai adăugând şi această deslușire, că, întrucât între al patrulea şi al cincilea semn de hotar, numărându-le de la început, oamenii noştri au găsit, spre miazăzi, doua locuri ca de aşezare a unor semne de hotar străvechi, de aceea părţile au hotărât ca să fie socotite între ele zadarnice pomenitele locuri de semne de hotar străvechi, şi să nu poată fi între ele prilej nici de câştig, nici de pagubă. / Spre mărturia tuturor acestor lucruri am dat amânduror părţilor această scrisoare a noastră cu pecetea de taină a inelului nostru. Şi când această scrisoare va fi adusă înapoi la cancelaria noastră, poruncim să fie întocmită în chip de privilegiu al nostru, purtând pecetea noastră cea mare”[139].

1371, aprilie 9, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, dă de ştire că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Nicolae de **Someşeni**, în numele său şi al fratilor săi, că nobilii de **Gheorgheni** au ridicat, odinioară, prin înșelăciune și viclenie, semne de hotar înșelătoare în marginile moșiei lor Someşeni, fără știrea și vrerea lor, fără să fi fost acolo omul nostru și omul vostru de mărturie și că se străduiesc să le cotropească dreptul lor. Drept aceea, prin cele de faţă, cerem să trimiteţi spre mărturie pe omul vostru vrednic de crezare, în fata căruia omul nostru, Andrei zis Batur de **Suceagu**, sau, în lipsa acestuia, Nicolae, fiul lui Laurenţiu de **Popești**, să cerceteze și să afle de la toti, de la care se cuvine și se poate, tot adevărul cu pri-

[139] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 489, pp. 738, 739

vire la cele de mai sus și să vadă și semnele de hotar mai sus-arătate”[140].

1371, iunie 19, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur îl informează pe Ioan, vicevoievodul Transilvaniei că şi-a trimis oamenii, spre cercetare, la Gheorgheni şi că aceştia „au aflat că acea moşie, numită Felekfark sau, cu alt nume, **Gheorgheni**, a ţinut întotdeauna și din vechime, prin drept de moștenire, de înaintașii nobililor de **Jucu**”[141].

1599, decembrie 8: „Mihai-Vodă dăruieşte lui Ștefan Chiaky din Kereszszeg moşiile din **Giurfalău** şi patru sate din comitatul Cluj, precum şi **Balázsháza** din comitatul Dobăca”[142].

[140] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 23, pp. 22, 23

[141] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, Bucureşti 2002, doc. 44, p. 52

[142] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, pp. 319, 320

GHEORGHENI

(Gyergyószentmiklós, județul Harghita)

1638: „La **1638**, Stefano de Salinis revenea cu un raport detaliat, adresat Congregaţiei, după ce făcuse o vizită apostolică în secuime, asupra parohiilor existente în această parte a Principatului. Relatarea se dovedește a fi deosebit de importantă, deoarece marchează trecerea de la o realitate misionară, proiectată de Propaganda, deci cunoscută indirect, în parte, la realitatea misionară trăită, întâlnită în teritoriu, consemnându-se existența a 19 parohii catolice în scaunul Ciuc, însumând un număr total de 4.606 credincioși: Nagykászon/**Plăieşii de Jos**, având-l ca preot parohial pe István Rakosi și însumând 150 suflete, Kászonújfalu/**Caşinul Nou**, având-l ca preot parohial pe István Faber şi numărând 90 de suflete, Koszmás/**Cozmeni**, cu 4 filiale, Lázárfalva/**Lăzăreşti**, Tusnád/**Tuşnad**, Szent Kereszt, Verebes, având-l ca preot parohial pe Imre Siket şi însumând 436 suflete, Szent Martón/**Sânmartin**, având-l ca preot parohial pe János Gelerd și numărând 260 suflete, Szent György / **Ciusângeorgiu**, având-l ca preot parohial pe Petru Sutoris şi numărând 570 de suflete, Menasag/**Armăşeni**, unde era preot parohial Petru Czomortani, cu 90 de suflete, Mindszent/**Misentea**, fără preot parohial, având 100 de suflete,

Szent Lelek/**Leliceni**, avându-l ca preot parohial pe Petru Barlogh şi numărând 100 de suflete, Szent Simon / **Sânsimion**, avându-l ca preot parohial pe Matheas Francze şi însumând 112 suflete, Szent Imre/**Sântimbru,** avându-l ca preot parohial pe János Isaak și numărând 122 suflete"[143].

1645: „La 1645, Fulgenzio de Jesi avea să scrie că începuse activitatea de apostolat în scaunul secuiesc **Gheorgheni**, împreună cu ceilalți frati franciscani şi avea să sublinieze sprijinul important, venit din partea nobilului catolic István Lázár, judele scaunului. În același timp, se pare că, pe lângă Fulgenzio de Jesi, la **Lăzarea-Ciuc** era activ Franciscus Jauriensis (Ferenc Györi), devotat studiului şi bine pregătit pentru controversele religioase, laic, care, în ciuda infirmităţii sale, fusese acceptat în rândul franciscanilor şi alesese să ducă o viață ghidată de preceptele evanghelice. Un an mai târziu, era rândul lui Ferenc Jegenyei să solicite Congregaţiei acordarea facultăţii de misionar în Transilvania, întrucât terminase studiile teologice și dorea să se întoarcă în patria sa, unde ar fi putut să opereze în via Domnului și să aducă rezultate bune.

La **1646**, franciscanii activi în Principat solicitau Congregaţiei ca şi custodia Transilvaniei, asemenea custodiei Bulgariei, să poată dispune de venituri anuale şi de bunuri imobile, solicitare care avea să primească un răspuns negativ din partea Romei. La 1647 se adresa Congregaţiei şi Miklós Erdelyi, aducând la cunoștința Romei faptul că a studiat teologia și filosofia, timp de patru ani,

[143] Dăian, Diana-Maria, *Activitatea misionară ofensivă a ordinelor catolice în Transilvania secolului al XVII-lea, în contextul Reconquistei catolice post-tridentine*, Cluj-Napoca 2018, p. 334

în cadrul Colegiului Propagandei, fiind consacrat preot, drept pentru care își exprima intenţia de a se întoarce în patria sa, Transilvania, unde era nevoie de misionari catolici şi unde își dorea să desfășoare o activitate de apostolat. / La **Lázarea-Ciuc** activa şi Bertalan Kolozsvári, de unde, la **1647**, adresa un raport Congregaţiei, din care aflăm că misiunea fondată la Lázarea-Ciuc se bucura de sprijinul nobilului catolic István Lázár. Potrivit raportului lui Modesto de Roma, adresat Congregaţiei, la **Lăzarea-Ciuc** fusese o biserică veche, iar adiacente acesteia trei capele, astfel că fiind frecventate de catolici, nobilul catolic István Lázár a concedat locul franciscanilor observanţi, sub coordonarea lui Fulgenzio de Jesi, care a ridicat o mică rezidență, constând în 6 camere și un refectoriu, menite să servească fraţilor.

Mai mult decât atât, la **1648**, în contextul numirii lui Modesto de Roma în funcția de custode şi prefect al misiunii transilvănene, acesta avea să adreseze Congregaţiei o serie de rapoarte, prin care solicita cele necesare călătoriei spre Principat (o scrisoare pentru nunțiul de la Viena, o scrisoare pentru nobilul catolic Zsigmond Kornis, o scrisoare pentru Stefano de Salinis, în vederea recunoașterii noului prefect al misiunii transilvănene, patenta privind custodia și prefectura cu clauzele în vigoare) şi prin care exprima refuzul de a fi însoțit de alţi misionari bosniaci sau de observanţă, ci mai degrabă dorea să se opereze o reformă a custodiei, potrivit bulei papei Urban VIII. În același timp, Modesto de Roma lăsa dispensa pentru György Ferenczi, prin care acesta trecea de la statutul laic la sacerdoţiu (cerere care avea să fie respinsă de Roma), respectiv bula papei Urban VIII, privind înființarea custodiei Transilvaniei şi insista ca misionarilor ce

urmau să se îndrepte spre Transilvania să nu li se acorde resurse financiare, întrucât contravenea votului sărăciei, depus de fraţi şi întrucât în Principat întreţinerea fraţilor era asigurată de laici. Din răspunsul dat lui Modesto de Roma, aflăm un element important pentru articularea misiunii catolice transilvănene în secolul al XVII-lea: din momentul în care Congregația a numit un prefect al misiunii în Principat şi, mai ales, din momentul în care a funcționat o custodie, Roma nu a mai trimis misionari decât la solicitarea prefectului.

La **1648**, înainte ca Modesto de Roma să pornească spre Transilvania, în vederea asumării funcţiei de custode și prefect al misiunii catolice din Principat, acesta intervenea pe lângă Congregatie pentru a acorda facultatea de misionar şi a înscrie în rândul misionarilor observanţi din Transilvania pe Francesco de Roveredo, pe Antál Koratozi şi pe Elek Enczedi, cerere ce avea să primească un răspuns afirmativ. Tot la 1648, ca urmare a solicitării înaintate de István Ratonyi, Congregaţia înştiinţa Sfântul Oficiu cu privire la renovarea facultăţii de misionar în Transilvania, după o perioadă de opt ani, petrecută în Principat, în diferite parohii, şi lua în discuţie cazul franciscanului conventual János Norbert Jászkay, care solicita acordarea unei facultăți extraordinare pentru Principatul Transilvaniei si includerea sa în rândul fraților reformaţi destinaţi pentru acel teritoriu de misionariat, invocând absenţa episcopului şi restricţiile impuse de principele calvin. În același timp, şi Modesto de Roma îşi exprima îngrijorarea cu privire la numărul redus de misionari în Transilvania (fără a lua în calcul franciscanii bosniaci), drept pentru care solicita Congregaţiei acordarea facultăţii de misionar și trimiterea în Principat a lui

Faustino de Tusculano, secretar al părintelui Andrea de Arco. Acelaşi Modesto da Roma avea să scrie din nou Romei, repetând, de această dată, cererea de a acorda facultatea misionară pentru Francesco de Roveredo și Claudio de Fiume, buni cunoscători ai limbii germane, şi pentru Antál Koratozi şi Elek Enczedi, franciscani maghiari.

De cealaltă parte, putem identifica cereri de a desfășura activitate de apostolat în Transilvania și din partea franciscanilor bosniaci; dacă este să luăm în considerare informaţiile conținute în raportul adresat Congregaţiei de către Mariano de Immota, acesta intervenea în favoarea părintelui Budimir, care studiind în Germania, având o pregătire temeinică în disputele teologice şi cunoscând limba maghiară, își exprima intenția de a activa în Transilvania, alături de Gregorius. La **1648**, Stefano de Salinis intervenea în favoarea lui Giovanni de Ozik, fiu de preot, cu scopul de a obține promovarea din partea Romei, fiind talentat în predicaţie și îndrăgit de laici. / În același an, principele Gheorghe Rákóczi I decidea să lase să funcţioneze doar două așezări franciscane în Transilvania (**Şumuleu-Ciuc** şi **Călugăreni**), obligându-i pe frati să elibereze celelalte convente (Albești, Teiuș, Lázarea-Ciuc). La doar un an după părăsirea rezidentelor de la Albeşti, Teiuș si Lazarea-Ciuc, îi găsim la **Şumuleu-Ciuc** pe următorii misionari: Kázmér Damokos, Anton Koratoczi, Niccoló Magonovich de Salina, Miklós Csiksomlyói, Marianus Bosnensis/Mariano din Sarajevo, Stefano de Salinis, respectiv Modesto de Roma.

Ín raportul său din anul 1653, Stefano din Lopara amintea măsurile anticatolice ale principelui Gheorghe Rákóczi II, cauzate în particular de intensificarea activi-

tății misionare: proscrierea ordinului iezuit, cu pedepse grave pentru cei care aveau să-i adăpostească în casele lor, interdicţia de a trimite tinerii la studii în afara Transilvaniei, de către nobilii catolici şi orăşeni; totodată, Lopara făcea referire la acţiunea predecesorului actualului principe calvin (1648) de a lăsa să funcționeze doar două convente şi două școli, în patru locuri din Principatul transilvan. Şi Kázmér Damokos descria politica anticatolică a principelui Gheorghe Rákóczi II, amintind proscrierea ordinului iezuit şi interdicţia care viza elita catolică privind trimiterea copiilor la studii în afara Principatului. În contextul măsurilor princiare anticatolice, Stefano de Lopara se adresa Congregaţiei în vederea acordării unei breve, prin care frații bosniaci să poată rezida în continuare în conventul şi biserica fondate de aceștia”[144].

1656, Conrad Iacob Hiltebrandt: „Aceşti secui nu se deosebesc nici ca limbă, nici ca port, de ceilalţi unguri din Transilvania. Ei sunt liberi şi nu trebuie să plătească nici un bir sau tribut. Mai înainte, fuseseră supuşi regelui Ungariei, acum ascultă de principele Transilvaniei, care, între altele, poartă în titulatura sa princiară şi pe cea de *comes Siculorum* (comitele secuilor), dar s-au supus în astfel de condiţii că sunt cu toţii oameni scutiţi şi liberi, care nu datoresc nimic principelui, decât doar că trebuie să se ridice, la porunca lui, şi să plece cu el la război; deci, principele Transilvaniei are asupra secuilor numai puterea militară, de a-i chema la oaste. Troster scrie că ei trăiesc ca nobili şi, în temeiul acestei nobleţi, îl însoţesc,

[144] Dăian, Diana-Maria, *Activitatea misionară ofensivă a ordinelor catolice în Transilvania secolului al XVII-lea, în contextul Reconquistei catolice post-tridentine*, Cluj-Napoca 2018, pp. 304-309

ca şi ceilalţi unguri transilvani, pe principe la război, cum se poate citi în descrierea tuturor luptelor şi expediţiilor făcute de transilvani. În ce priveşte religia, ei sunt, în cea mai mare parte, reformaţi sau calvini, ca şi ceilalţi unguri. În **Ciuc** însă sunt catolici, după cum am constatat personal, străbătând călare ţinutul şi văzând, pe munţii înzăpeziţi, multe capele, m-am mirat cum pot ajunge catolicii acolo. În **Gheorgheni**, un ţinut aşezat adânc în munţi, care are numai nouă sate şi care ţine de Ciuc, sunt de asemenea catolici. În Trei Scaune se găsesc şi arieni. Şi ei poartă piei de lup, atârnate în jurul umerilor. Când pleacă la război, poartă măciuci, baltage, securi, săbii şi pumnale sau spărgătoare de platoşe. Arma lor cea mai însemnată este aşa-numita „kopja“. Aceasta este o prăjină sau o suliţă lungă de molift, cu un fier ascuţit la capăt, ca suliţele din Germania, şi, dedesubt, un steguleţ mic, roşu şi albastru. Aceste prăjini sunt vopsite în roşu şi albastru. La o distanţă de vreo şchioapă, de capătul de jos, această suliţă are un buton rotund. Cât timp este călare, călăreţul poartă suliţa pe piciorul drept, atunci când o foloseşte la luptă. Când un asemenea soldat atacă, el aşează butonul sub braţul drept, spre piept, şi dă astfel năvală asupra duşmanului. Numele acestei suliţe derivă de la „copidiile” romanilor. Acestea erau nişte prăjini, la al căror capăt erau înfipte coase ascuţite, aşa cum fac polonii şi ţăranii ardeleni în timp de război…

Mi s-au părut oameni foarte simpli şi cei mai mulţi nu erau înarmaţi decât doar cu amintita suliţă împestriţată şi cu săbii. Domnul Bethlen povesteşte lucruri ciudate despre secuii din **Odorhei**. În scaunul sau districtul lor se află un sat, numit **Goagiu** (Gagy, sat în **Cristuru Secuiesc**), care este un adevărat sat de nătângi. Satul

acesta este aşezat între munţi, n-are nici un râu, în schimb are destule izvoare de munte, care au apă bună la gust, dar capătă, de la diferite straturi de pământ, pe care le ating, o putere atât de dăunătoare, încât toţi cei ce beau apa aceea din tinereţe, ajung pociţi, cu guşi mari şi, afară de aceasta, apa aceea îi prosteşte pe locuitori în aşa măsură, încât ei nu ştiu nimic nici despre religie, nici despre vreun obicei omenesc. Astfel, unul a socotit că sunetul clopotelor de la biserică este grohăit de porci speriaţi de lupi. Altul, îndemnat de socrul său să se ducă în pat, lângă mireasa lui, a răspuns că el nu va face niciodată aşa-ceva, ca să se dedea la desfrău şi că a plătit pe altul, cu bani, ca să-l înlocuiască, socotind că raporturile dintre soţi sunt acte de desfrâu. Unul l-a rugat pe un altul să-i arate pe feciorul său, pe care îl născuse. Altul n-a putut deosebi o căprioară de un viţel. Cutare a luat o vulpe drept câine şi a ucis pe toţi câinii roşcaţi din sat. În ultimul război cu turcii, primarul acestui sat a ucis, dintr-odată, cu suliţa sa de vânătoare, pe un turc, care s-a culcat cu tânăra sa nevastă, lucru la care l-a împins trezirea poftei fireşti în cugetul său grosolan etc."[145].

1657: „Potrivit raportului lui Kázmér Damokos, la **1657** misionarii se bucurau de sprijinul următorilor nobili şi nobile catolice: mama principesei Zsofia Báthory, Anna Zakreska, István Haller, căpitan suprem al comitatului Küküllő şi consilier al principelui, Mihail Mikes, István Petki, consilier al principelui şi căpitan suprem al scaunelor secuieşti Ciuc, Gheorgheni și Cașin, Ferenc Kornis, István Suljok, consilier şi tezaurar al Principatului tran-

[145] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 590, 591

silvan, Tamas Damokos, judele suprem al scaunelor Ciuc, Gheorgheni şi Caşin).

În perioada anilor **1650-1665**, în Transilvania au fost activi următorii misionari catolici: Kázmér Damokos, Ludovic Olahfalvi, Bernardino Vásárhelyi, Didacus Barla de Kolozsmonostor, Bonaventura Jenofalvi, Andrea Jenofalvai, Péter Palfalvi, Ioan Căianu, Martin de Háromszék, Miklós Csiksomlyói, Ferencz Gyöngyösi, Elek Enczedi, Benedictus Sabariensis, Nicolaus Zagrabi, Matthaeus Bartolovits, Bernardus Török în **Şumuleu-Ciuc**; Francesco de Bagnaluca, Bartholomeus de Imota, Petrus Novukovich de Varese, Simon de Imota, Stefano de Salinis, până în 1653, Stefano de Lopara, Ferenc Jegenyei, Tamas Sofalvai, Francesco Bankovich de Derventa, Elias de Nasicze, Francesco de Genova, Antonio Sulich de Spalato (Călugăreni). Potrivit raportului lui Modesto de Roma, în perioada menţionată mai sus, în Transilvania activau trei preoţi iezuiţi şi doi diaconi la Cluj, sub vesminte seculare, 12 franciscani la **Şumuleu-Ciuc** (şase preoţi, patru clerici şi doi laici), respectiv zece franciscani la Călugăreni (cinci preoţi, trei clerici şi doi laici).

În anul **1661**, atacul tătarilor a afectat şi scaunele secuieşti, fiind distrusă aşezarea franciscană de la **Şumuleu-Ciuc** şi incendiate biserica şi chiliile, refacerea conventului începând din anul 1665. La 6 august **1666**, conventul de la **Călugăreni** a fost ocupat de minoriţii maghiari, după ce o lungă perioadă constituise cadrul de desfăşurare al activităţii franciscanilor bosniaci; în ciuda acţiunilor franciscanului bosniac Simone de Imota, pe lângă principele Mihail Apafi, privind revenirea conventului de la Călugăreni în posesia bosniacilor, Status-ul catolic a respins categoric această concesiune. În această

perioadă, un susținător important al misionarilor catolici transilvăneni s-a dovedit a fi Gergely Kun, nobil secui. La **1671** Status-ul catolic intervenea din nou pe lângă principe, cerând biserica unitariană din Cluj, împreună cu cele aparținătoare acesteia, dar şi de această dată răspunsul din partea autorităţii princiare avea să se dovedească unul negativ”[146].

1925: „**Păgânătatea unor părinți sau unde duce spurcata de lăcomie**. / În oraşul **Gheorgheni** din secuime s-a descoperit, de curând, o mare nelegiuire. Un tată netrebnic şi o mamă maşteră au ținut, înfundat într-o ladă, șapte ani de zile, pe un copii nenorocit, ca să-l prăpădească şi să-l poată moşteni. Au făcut, va să zică, una dintre cela mai mari păgânătăţi care se pot închipui pe lume. Dar iată sfâşietoarea poveste a copilului cu lada: / Un secui bogat, țăran, cu numele Madaras Balázs, din **Gheorgheni**, se înaurase, înainte cu 20 de ani, cu Rozalia Bléneși, foarte avută şi ea din părinţi. La 1918, femeia a murit și au rămas după dânsa două fete şi un copilaş, cu numele Vilmoș. Înainte de moarte, ea îşi făcuse testament, pe partea ei de avere, şi a lăsat-o moştenire copiilor săi, cea mai mare parte lui Vilmoş şi mai puțină la fete. Mai scria în testament că, de s-o întâmpla să moară copiii, toată partea muierii trece la soț. În rând, pân-aci.

Mama maşteră. Dar Madaras Balázs curând s-a însurat a doua oară şi a adus în casa sa pe Catarina Csergi, o lacomă de femeie şi-o răutăcioasă fără pereche.

---

[146] Dăian, Diana-Maria, *Activitatea misionară ofensivă a ordinelor catolice în Transilvania secolului al XVII-lea, în contextul Reconquistei catolice post-tridentine*, Cluj-Napoca 2018, pp. 510, 511

Ea, cât ce s-a văzut stăpână în casa lui Balázs, i-a zis: „Să-i cureți pe ăștia de la casa ta, că nu-mi trebuie să văd plodurile alteia”. Iar când a mai ştiut şi de testament, s-a făcut foc şi pară împotriva copiilor de la femeia cea dintâi și atât i-a tot tocat secuiului la ureche, până s-au hotărât amândoi să-i pustiască cumva, ca să le rămână averea lor. Să-i sugrume însă, așa, deodată, nu puteau, că-i simțea legea și înfundau temnița. S-au apucat deci să-i omoaare pe încetul, cu bătăi și cu foamea. Pe celea două fete, bietele, nu le mai scoteau din pumni şi din răbdări prăjite, încât le-au prostit şi le-au dobitocit, de la o vreme, le-au chinuit, de-au rămas numai umbre.

Cămara băstămată. Bietul Vilmoş, copilul, într-o bună zi s-a făcut nevăzut de la casă. Parcă intrase în pământ. Vecinii nu-l mai vedeau pe nicăieri, nici prin casă, nici prin curte. Şi când întrebau cunoscuții de el, spuneau părinţii ticăloşi că e bolnav și zace într-o odaie, singur. Tot așa, ani de-a rândul, și iarna, și vara. Oamenii de primprejur au şi început să-l uite pe copilul Rozaliei şi nu mai întrebau de el. Doar vara, când copiii căpătâiului de sat îşi făceau joc prinprejurul curţii lui Madaras, auzeau, dintr-o cămară cu lemne, glas chinuit, ca de căţel, cum se strecoară printr-o fierestuică a lemnăriei. Şi copiii vecinilor s-au furişat, de multe ori, până la cămara cu pricina și pândeau, să vadă ce-i acolo. Că prea neobişnuite vaere ieşeau dintr-însa... Făptură omenească nu putea să fie, că urla ca sălbătăciunile! / Însă, curând apărea din cămară un bătrân mut şi surd, care-i alunga cu despicături de lemn. Copiii vecinilor fugeau mâncând pământul şi nu mai cutezau să se apropie de ograda lui Mudaras Balázs, bogătoiul.

Ce-a găsit preotul cu botezul... / La Boboteaza din acest an, preotul Orbán Gábor s-a dus, cu căldăruşa, şi la casa lui Balázs, că popa trebuie să-şi facă slujba față de toți poporenii săi. Şi părintele auzise ceva șoapte prin comună, că în cămara de lemne a bogătanului din **marginea Gheorghenilor** nu-i lucru curat... Şi, de la gustarea ce urmează, după obicei la sfințirea caselor, preotul Orbán a ieşit puțin până afară, fără să fie văzut de cineva, şi s-a îndreptat spre cămara tainică. Acolo, întuneric beznă. Iar dintr-un colț se auzeau nişte lătrături ca de câine gâtuit… Aprinzând un chibrit, preotul a văzut, cu groază, o ladă de lemn, ca de-un metru de înaltă şi într-însa ceva făptură ca de copil, cu obrajii scofâlciţi şi cu ochii lucitori! Numai capul îi ieşea din ladă, un cap mare, îngrozitor, şi nişte brațe subțiri şi sfrijite, cu degetele cumplit de lungi...

Amestecul poliţiei. Preotul Orbán a fugit, îngrozit, de la cămara blăstămată şi, fără să spună nici un cuvânt gazdelor, a alergat numaidecât la poliție, înștiințând-o de ceea ce a văzut. Sosind poliția la fața locului şi deschizând lemnăria, au aflat pe nenorocitul Vilmoş, copilul lui Madaras Balázs de la femeia cea dintâi, care, de 7 ani, stă țintuit într-o cuşcă de scânduri, învelit în zdrențe şi copleşit de toate năcazurile, având abia nişte paie ude sub dânsul… Trupul lui s-a schilodit de o zacere aşa de chinuită, era plin de răni, fără o haină pe el. Păgânii lui de părinți, de ani de zile, nu se duceau nici să-l vadă, ci îl lăsaseră cu totul în seama bătrânului servitor surd şi mut, şi tâmpit şi el, ca şi micul rob, pe care-l hrănea doar cu lepădături de pe masa stăpânilor, Copilul este acum de 11 ani, şi de 7 ani stă în acea groaznică robie! Doamne fereşte şi pe cea din urmă fiară!

Micul Vilmoş a fost dus, de poliție, la spital, unde zace acum sub grijă bună, fiind mai întâi spălat şi scos din starea dobitocească în care se afla. El nu grăiește, ci doar urlă jalnic, cum urlă câinii bătuți… Păgânii lui părinţi sunt în mâna legii şi ei îşi vor lua pedeapsa ce li se cuvine”[147].

1925: „Chestiunea angajaţilor acestor intreprinderi forestiere, în special a celor de pe valea Mureşului. Tot fiind faptul că aceste întreprinderi sunt exclusiv în mâini evreiești, este natural ca patronii, capilaliști, să nu încredințeze administrația decât fiilor neamului ales. Dar mai mult, atunci când nu au de unde angaja evrei autohtoni, merg şi mai departe, importând chiar din străinătate, din Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, sub pretextul că sunt specialişti în industria forestieră, de care nu se află în ţară. / Iată un caz, care ilustrează îndeajuns realitatea: La cele trei întreprinderi forestiere, de pe teritoriul comunelor; **Varvir**, **Sărmaş** și **Gălăuţaş**, judeţul Ciuc, sunt nici mai mult, nici mai puţin, decât 14 „specialişti” de acest fel importaţi, unii din Ungaria şi Cehoslovacia, alții din Polonia. Dacă numai la aceste trei întreprinderi sunt 14 evrei străini, vă puteți închipui care este numărul la zecile de întreprinderi de pe Valea Mureşului, începând de la **Reghin** şi până sus, la **Gheorgheni**. Dar să vedem cum stau acești evrei în ţară, chiar şi după ce le-a expirat pașaportul. Neputând fi clasați, nici cu cea mai mare bunăvoință, în categoria specialiştilor, care nu se pot înlocui prin elemente din țară. Reproducem aci, dispoziția primpreturii **Gheorgheni**, referitor la prelungirea biletului de rămânere în ţară a unuia din sus numiții „specialişti”.

[147] *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 4, Blaj 1925, pp. 3, 4

„**Prim-pretura Gheorgheni**. / În conformitate cu adresa Inspectoratului general de poliţie şi siguranță, Regiunea IV-a Braşov, No. 1420/1925, se prelungeşte valabilitatea rămânerii în țară, până la primirea avizului inspectoratului muncii. / **Gheorgheni**, la 17 aprilie 1925. / primpretor (ss) Voicu". / Biletul de liberă circulaţie, conform paşaportului, este valabil până la 22 februarie 1925, iar prelungirea se face la 17 aprilie. Întrebăm, fără nici un comentariu, dacă aievea există ordinul cu No. 1420/ 1925 a Inspectoratului general de poliţie şi siguranță Brașov şi dacă există, atunci în baza cărei dispoziţii s-a dat acel ordin?"[148].

1926: „**Pacea de la Gheorgheni**. Congresul din acest an al partidului maghiar a decurs în cea mai deplină liniște, conform programului stabilit de mai înainte. / Dl Gheorghe Bethlen a fost reales preşedinte al partidului maghiar şi s-a dat loc în comitetul de conducere şi dlui Nicolae Krenner, fruntaşul celor „nemulțumiți". Această alegere, precum şi a încă 3-4 prieteni politici ai dlui Krenner, a făcut ca „nemulțumirile" aşa-zişilor democrați dizidenţi să dispară ca prin farmec. E o crudă deziluzie aceasta, pentru cei care, induși în eroare de presa „democrată", credeau că la **Gheorgheni** se va da o hotărâtoare luptă între imensa mulțime a ţăranilor unguri şi între „oligarhi".

Dar politica ungurilor din Ardeal nu se orientează după cuvinte fictive şi uzate, ca „democraţie" şi „oligarhie", ci lucrează pentru interesele naționale maghiare, în cadrele Țării românești. / Această puternică minoritate, spre deosebire unii „fruntași" români, este, mai întâi de

[148] *Înfrăţirea Românească*, Anul I, nr. 3, Cluj 1925, p. 9

toate, naționalistă. Acestui naționalism, de care nu ne temem, va trebui să-i opunem un alt naționalism, românesc. La nici un caz, însă, vorbe goale, sau arii din flașneta „principuritor" de la Alba Iulia"[149].

1929: „**Sfințirea bisericii din Gheorgheni**. / Mari şi însemnate zile au fost pentru parohia **Gheorgheni**, din protopopiatul Ciucului, zilele de 25 şi 26 mai, când în acest oraş secuiesc s-a făcut sfinţirea bisericii unite, de către Preasfinţitul episcop al Lugojului, Dr. Alexandru Nicolescu. Întreg oraşul a îmbrăcat haină de sărbătoare, ca să întâmpine pe arhiereul venit, în numele Înalt prea sfinţitului mitropolit Vasile, în părțile acelea, de unde îşi trage Prea sfinţitul şi originea. / **Primirea**. Îndată ce trenul a intrat în prima comună din județul Ciucului, prefectul judeţului, dl Teţu, a ţinut să-l întâmpine încă în tren şi să-l însoţească până la **Gheorgheni**, unde gara era frumos împodobită cu brazi şi un foarte numeros public aştepta pe cel ce mergea întru numele Domnului. Vorbirea de întâmpinare a ținut-o dl primpretor Cotta, la care, răspunzând Prea sfinţitul a fost poftit într-o frumoasă trăsură, trasă de patru cai, după care urmau alte vreo 20 de trăsuri, Înainte mergeau călări 40 de voinici din **Voşlăbeni**, aduşi anume pentru acest prilej de primpretorul Cotta. / Înainte de a intra în piaţă, se ridica prima poartă triumfală, la care l-a întâmpinat primarul orașului, iară aproape de biserică era a doua poartă triumfală, unde a vorbit primcuratorul bisericii noastre, dl Dr. Precup. În fața bisericii, îl aşteptau preoţii romano-catolici, veniți anume, chiar de la mari depărtări, în frunte cu abatele-pleban din **Gheorgheni**, îmbrăcaţi cu toţii în odăjdii bise-

[149] *Ţara Noastră*, Anul VII, nr. 42-43, Cluj 1926, p. 1264

riceşti, iar în uşa bisericii l-a întâmpinat părintele protopop al Giurgeului şi **paroh al Gheorghenilor**, Artemiu Boeriu, şi clerul unit, în frunte cu canonicii de la **Blaj**: Dr. Iuliu Florian și Dr. Alexandru Rusu, protopopul de la **Târgu-Mureş**, Elie Câmpianu, secretarul episcopesc de la **Lugoj**, Dr. Gheorghe Fireza, profesorul de teologie din Blaj, Dr. Vasile Aftenie, preoţii Mihail Marieşan din **Voşlăbeni**, Iuliu Băieș din **Joseni**, Izidor Vlad din **Miercurea Ciucului**, Alexandru Cojocariu din **Corbu**, Ioan Gergely din **Subcetate**, Octavian Neamţu din **Topliţa**, Teodor Branea din **Tulgheş**, şi cu diaconii Iuliu Maior, profesor Blaj, şi Liviu Racoțan, secretar mitropolitan Blaj, iar acuma administrator parohial interimar la **Gălăuţaş**. / Îmbrăcându-l clerul în mantie şi camilafcă, Prea sfinţitul a întrat în frumoasa biserică şi a început rugăciunile de pregătire pentru Sfințirea bisericii, după care a urmat înseratul, împreunat cu mânecat. Era aproape de ora 9, seara, când s-a sfârşit slujba dumnezeiască, iară înaltul ierarh şi suita sa au fost poftiţi la bogata masă a părintelui protopop Artemiu Boeriu.

Consacrarea. / A doua zi, pe la orele 9, dimineața, nu numai în biserică, dar nici în curte nu mai încăpeai, atâta om era, sosit din toate părțile munților Giurgeului. Cu mare pompă a fost adus înaltul ierarh, de la casa parohială, la biserică, unde, după săvârşirea celor prescrise, după încunjurarea bisericii şi aşezarea sfintelor moaște în pristol, Prea sfinţitul a ţinut o foarte pătrunzătoare predică, arătând însemnătatea consacrării. După ce însă cei mai mulți dintre credincioşi, din nefericire, nu înțeleg încă românește. Reverendisimul canonic Dr. Alexandru Rusu, referentul tractului, a ţinut să tălmăcească şi în limba ungurească cuvintele arhiereului, ceea

ce a făcut o impresie minunată asupra celor ce nu pricepeau nici un cuvânt din slujba şi predica românească. / La sfânta liturghie, a cântat corul celor 26 teologi de la **Blaj**, veniţi anume la **Gheorgheni**, sub conducerea părintelui profesor de teologie Dr. Vasile Aftenie, corul fiind condus de clericul I. Florea. Primarul oraşului Gheorgheni, un avocat ungur şi bun cunoscător de note, a declarat celui ce scrie aceste şire că de mult n-a auzit un cor atât de bine disciplinat ca pe al teologilor din Blaj, ceea ce le serveşte spre mare cinste.

Banchetul. / După ce toate corporaţiunile şi autorităţile şi-au făcut onorurile, în faţa Prea sfinţitului Lugojului, după orele două, s-a dat un mare banchet, în sala cea mare a hotelului Laurentzi, la care au luat parte 140 de persoane. Au fost mai multe toaste, care de care mai frumoase, după care Prea sfinţitul a vizitat şcolile din oraş: liceul, şcoala primară de stat şi gimnaziul de fete romano-catolic, de sub conducerea călugăriţelor mizericordiane.

Concertul. / Seara, la orele 9, a început concertul, aranjat de corul teologilor din Blaj, de sub conducerea clericului I. Florea, şi de corul elevilor şi elevelor şcolii primare de stat din **Gheorgheni**, de sub conducerea directorului, dl Popoviciu. / Programul a fost deschis de corul teologilor, cu „Rugăciunea", de Bethowen. Bine reuşite au fost „Drapelul", de I. Mureşanu, „Psalm I", de dl prof. Celestin Cherebeţiu, şi mai cu seamă „Marşul soldaţilor". din „Faust". / Partea a doua a programului a format-o corul elevilor şi elevelor şcolii primare, cu trei coruri, dintre care amintim „Corul bandiţilor", din „Hernani", şi „Vara grânele se coc", de I. Vidu. Au urmat apoi două declamări: „Regele Mihai" şi „Luna". / Foarte dră-

găläşe au fost jocurile naţionale ale elevelor, precum şi jocurile gimnastice ale elevilor. După concert, a urmat joc, care a ţinut până în zori.

Cuvinte de laudă. / Și acuma să nu uităm a arăta şi vredniciile celor ce ne-au pricinuit aceste două zile frumoase. Părintele protopop Artemiu Boeriu este sufletul mişcărilor româneşti din **Gheorgheni**, preot cinstit şi harnic, s-a dovedit minunat aranjator al primirii şi al serbărilor. De mult avea de gând să mărească bisericuţa, întemeiată şi zidită de părintele protopop Elie Câmpeanu, de la **Târgu-Mureş**, pe când era preot şi protopop în **Gheorgheni**. Acuma, că şi-a văzut visul cu ochii, a fost foarte fericit şi s-a dovedit a fi la culmea chemării- Buna înţelegere ce există între Sfinţia Sa şi între conducătorii acelui oraş secuiesc numai spre laudă îi poate sluji. Aceeaşi laudă i se cuvine apoi şi curatorului primar, dlui avocat Dr. Emil Precup, care mult a sârguit pentru zidirea bisericii şi aranjarea serbărilor, precum şi prim-pretorului Simion Cotta, creştin bun, harnic şi însufleţit”[150].

1937: „Zilele de 10 şi 11 iulie, au fost, pentru credincioşii din fruntaşa comună **Voşlobeni**, din judeşul Ciuc, zile de mare praznic şi prilej de multă mângâiere și înălţare sufletească. Înalt prea sfinţitul Mitropolit Alexandru, înconjurat de un sobor de preoţi, printre care pomenim, din **Blaj**, pe părintele Gh. Dănilă, I. Moldovan, canonici; pe părintele Augauatin Folea, directorul consistorial, şi părintele Dr. Septimiu Todoran, profesor, a sfinţit un nou altar de închinare şi de rugăciune. Turma credincioasă a cucernicului părinte Mihail Marieşan a ascultat cu multă evlavie sfânta slujbă şi a sorbit cu nesaț vorbele

[150] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 23, Blaj 1929, p. 3

înțelepte şi ducătoare la mântuire ale Înaltului Vlădică. De față la acest praznic, au mai fost: părintele protopop Artemiu Boer, din **Gheorgheni**, dl general Cicerone Săndulescu, dl Oțetea, prefectul judeţului Ciuc, clericii absolvenţi din Blaj, Florea şi Târziu, şi altă multă lume. După ce s-a sfârşit slujba sfințirii, au avut loc recepţiile şi banchetul. Cu prilejul acesta s-au rostit o mulţime de toaste. Înalt prea sfinţitul Mitropolit l-a ţinut pe cel dintâi, rostind vorbe alese în cinstea Papei de la Roma şi a Maiestăţii Sale Regelui. Cu multă însufleţire şi cuminte a cuvântat apoi dl Cicerone Săndulescu, generalul corpului VI armată din Craiova, arătând rostul mare al bisericii şi al armatei pentru propăşirea neamului. Dânsul a spus: „În numele Armatei, aduc respectuos felicitări acestei biserici, pe care s-a clădit credinţa biruitoare a românismului". În numele şcolii a toastat dl T. Chindea, **directorul liceului din Gheorgheni**, amintind marele adevăr, care s-a cam dat uitării, că „Școala s-a născut în tinda bisericii şi este fiica acesteia". / Praznicul din Voşlobeni a fost apoi nu numai un praznic religios, ci şi unul naţional, căci voşlobenienii, cu acest prilej, au arătat că, deşi ani mulţi în şir, au trebuit să-şi ducă greul vieții sub stăpânire străină, totuşi, cu ajutorul lui Dumnezeu, au izbutit, să-ţi păstreze nu numai credinţa curată, ci şi graiul, și neamul, în vreme ce mulți alţii dintre semenii lor s-au înstrăinat cu totul.

Şi numărul altarelor de închinare se sporește mereu, căci, pe lângă cel din **Voşlobeni**, un altul a fost târnosit, în 18 iulie, în comuna **Budești**, din protopopiatul Șărmaşului, judeţul Cluj. Acest altar a fost ridicat încă din 1926, pe locul dăruit anume de dl Gheza Ferenţiu şi soţia dânsului, doamna Aurelia Ferenţiu, născută Silagi, dar n-a

putut fi terminat cum se cade decât în anul acesta. E un lăcaş de o frumuseţe rară, clădit în întregime din piatră. Lucru ce cam rar se găsește pe câmpie. Sfinţirea lui a fost făcută de P. S. S. Dr. Ion Bălan, episcopul Lugojului, încunjurat de 16 preoţi îmbrăcați în odăjdii de mare preţ. Printre aceştia, amintim, din Blaj; pe părintele canonic Victor Pop, pe părintele Filip Pop, profesor, pe clericii absolvenți A. Hulea, G. Sălăgean şi T. Muntean, şi pe secretarul episcopesc din Lugoj, părintele Ştefan Bălan. / În drum spre Budeşti, părintele Ioan al Lugojului a fost întâmpinat de mulțime mare de credincioşi. Ajuns la marginea comunei Budeşti, dl Ilie Câmpean, notar comunal, l-a salutat în numele comunei, iar învăţătorul director Vasile Moldovan i-a dorit bun sosit, în numele şcolii. În faţa bisericii, aştepta părintele Vasile Micu, cu vorbe calde pe buze, corul şcolii primare, care a cântat „Tatăl nostru", şi mulțime mare de credincioşi, veniţi de prin toate părțile câmpiei. Cu acest prilej, s-au mărturisit şi cuminecat două sute de suflete. Numărul celor care au luat parte la praznic a trecut peste 5.000. Lăcașul Domnului nu i-a putut cuprinde pe toţi"[151].

[151] *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 30, Blaj 1937, p. 2

GHERLA

(prin componentele **Hăşdate, Chireu**, **Silvaşu**, judeţul Cluj)

1352, ianuarie 9, Cluj-Mănăştur: Conventul mănăstirii Cluj Mănăştur confirmă că, „înfăţişându-se Ştefan, fiul lui Ioan de **Moruţ** (**Moruch**, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi, pe de altă parte, Nicolae zis Arrus, în numele său şi al fratelui său Ioan, fiul lui Solomon, acel Ştefan a mărturisit că… a zălogit sus-zişilor Nicolae şi Ioan… până la împlinirea a zece ani, pentru zece mărci de argint, socotind fiecare marcă la optzeci de groşi, dreapta jumătate din moşia numită **Hăşdate** (**Hasdad**, inclus în Gherla, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca… cu jumătate de moară aşezată pe râul Someş şi cu jumătate parte dintr-un heleşteu”[152].

1353, noiembrie 6, Sântimbru: Ştefan, voievodul Transilvaniei, scrie şi porunceşte cercetări capitlului bisericii Transilvaniei, sesizat fiind de „magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că magistrul Iacob, fiul lui Vyd, Castelanul de **Ciceu**, ducându-se cu silnicie, acum câtva timp, împreună cu toţi românii ce ţin de acea cetate, la

[152] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 91, pp. 103, 104

moşiile lui, numite **Cuzdrioara** (Kuzarwar, judeţul Cluj) şi **Chireu** (Kerew, apoi **Băiţa**, parte din **Gherla**, judeţul Cluj), le-a pustiit şi prădat şi, după ce a rănit cumplit pe nişte iobagi ai săi, bărbaţi şi femei, i-a prins şi, aşa prinşi, i-a dus la pomenita cetate Ciceu, fără ca ei să fie vinovaţi cu nimic"[153].

1353, noiembrie 29, Alba Iulia: Cercetările poruncite de voievod „au aflat adevărul acesta: că Iacob, fiul lui Wyd, castelanul de **Ciceu**, a trimis el însuşi pe românii şi cnezii săi, anume pe Petru, fiul lui Mihail, Jula, Ioan, fiul lui Brerer, Voicu, Frath şi Ioan cel Lung, şi pe ceilalţi oameni de rând ce ţin de pomenita cetate Ciceu, la moşiile pomenitului magistru Toma, fiul lui Dionisie, numite **Cuzdrioara** şi **Chireu**, şi a pus să fie pustiite şi prădate cu totul, şi să ridice şi să ducă cincizeci de vite şi două sute de animale mici, anume porci şi oi, şi, rănind cumplit mulţi bărbaţi şi femei, a pus de i-a despuiat şi prădat de haine, şi l-au omorât pe iobagul acelui magistru Toma, pe Petru, fiul lui Dominic, pe care l-au văzut ucis cu ochii lor, iar pe un iobag al său, numit Grigore, l-au prins şi dus la sus-zisa cetate Ciceu şi până acum îl ţin încă în acea cetate. / Şi toate acestea… în timp ce o pricină era pe cale de judecată între sus zisul magistru Toma, fiul lui Dionisie, şi sus-zişii magistru Iacob, fiul lui Wyd, precum şi cnezii şi românii săi mai sus numiţi"[154].

1354, ianuarie 7, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur adevedeşte că, înfăţişându-se în faţa lui „Ştefan, fiul lui Martin, fiul lui martin de **Hăşdatea** (**Hasdad**,

[153] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 226, p. 238
[154] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 230, pp. 239-241

inclus în Gherla, judeţul Cluj), precum şi Dumitru, fiul lui Mihail de **Şintereguţ** (Zilkerek, **Corneni**, judeţul Cluj), pe de o parte, iar pe de alta Ioan zis Acyl, acei Ştefan şi Dumitru au mărturisit că în pricina… cu privire la a patra parte, cuvenită ca fiică, nobilelor doamne Katra, numită cu alt nume Caterina, mama lui Ştefan, fiica lui Mihail, fiul lui Kaza… precum şi doamnei Elisabeta, mama lui Dumitru, fiica lui Ioan, fiul lui Kaza… că pentru a patra parte ce li se cuvine din moşia **Kereztez** (lângă Iclod, judeţul Cluj)… magistrul Ioan zis Acyl le-a plătit 25 mărci de argint”[155].

1357, iunie 7, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic dă „de ştire că Ioan, fiul lui Iwanka de **Iuş** (fost **Iuş,** azi **Fântânele**, judeţul Bistriţa Năsăud) ne-a spus, în chip de plângere, că Ioan zis Acyl a pus să se are cu plugul şi să se strice, de către iobagii săi, semnele de hotar ale moşiei sale, numită **Hăşdate** (**Hasdad**, inclus în Gherla, judeţul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca… / Şi ne-a mai spus că Dominic de **Nireş** (Nyres, înglobat în **Dej**, judeţul Cluj) a pus să se facă pentru sine, deasupra unui heleşteu de-al său, un stăvilar pentru un heleşteu în cuprinsul acelei moşii a sa, Hăşdate, spre nu puţină pagubă şi pierdere a sa. Drept aceea, făcând el întâmpinare, i-a oprit în faţa noastră pe Ioan zis Acyl şi pe oricare alţii de la folosirea zisei sale moşii Hăşdate”[156].

1362, septembrie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că „Ioan zis Acyl, Toma, Desideriu şi Laurenţiu, fiii lui Ioan, fiul lui Emech, şi Simion,

---

[155] AŞSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, Bucureşti 1977, doc. 243, pp. 247, 248

[156] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 156, pp. 145, 146

fiul lui Ladislau zis Wos cel tânăr, în numele lor şi în numele magiştrilor Nicolae Wos cel tânăr şi Petru cel Roşu, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Emech, fraţii lor, înfăţişându-se înaintea noastră, au mărturisit că au făcut o împărţeală veşnică pe moşiile lor **Sântejude** (Sanctus Egidius, judeţul Cluj), **Ţaga** (Chege, judeţul Cluj), **Sucurtard** (Zenthgothard, judeţul Cluj), **Puini** (Pwlion, judeţul Cluj), **Sântioana** (Zenthjuan, judeţul Cluj), **Măhal** (Mohal, judeţul Cluj), **Silvaş** (Ziluas, judeţul Cluj), **Bonţ** (Nyres, judeţul Cluj) şi **Kereztes** (dispărut, lângă Ţaga şi Sântejude, judeţul Cluj), care se află în comitatul Dăbâca, şi **Chesău** (Kezu, judeţul Cluj), din comitatul Cluj, după arătarea semnelor, fără nici o plângere”[157].

1363, ianuarie 25, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, înfăţişându-se „Iacob cel mare, fiul lui Dominic de Pergelyn, nobil de **Chiced** (Kecheth. Kecheth, azi **Alunişu**, judeţul Cluj, şi **Miceştii de Câmpie**, judeţul Bistriţa-Năsăud), iar pentru Nicolae, Pergelyn, Dominic şi Ladislau, fiii lui Ştefan, fratele său după mamă, din acelaşi loc, fără scrisoare de împuternicire… iar pe de altă parte Iacob, nobil de **Şintereguţ** (Zilkerek, azi **Corneni**, judeţul Cluj), acel Iacob cel mare ne-a mărturisit că, deoarece Iacob de Şintereguţ a tras în judecată pe acest Iacob cel mare şi pe fiii lui Ştefan, din pricina cotropirii şi ţinerii în stăpânire a unei moşii din Şintereguţ, zălogită de către Blasiu, Ladislau, Nicolae şi Bartolomeu, fiul lui Ioan, fiul lui Dominic de **Hăşdatea** (**Hasdad**, inclus în Gherla, judeţul Cluj), şi fiindcă încerca să ia înapoi de la ei această bucată de moşie, de aceea acest Iacob cel mare i-a îngăduit lui Iacob de Şintereguţ

[157] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 126, pp. 102, 103

să răscumpere această bucată de moşie… după ce va primi de la el 36 florini de aur”[158].

1366, octombrie 13, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de ştire capitlului bisericii Transilvaniei că, întrucât „Bakow, fiul lui Gheorghe, fiul lui Bere de **Hăşdat** (Hasdatea, inclus în Gherla, judeţul Cluj), i-a chemat la judecată, înaintea noastră, păstrând felul legiuitei chemări în judecată, pe Mihail zis Negru, pe Dominic, fiul lui Emeric, pe Bartolomeu, fiul lui Nicolae, pe Pavel, Ioan şi Mihail, fiii lui Petru, pe Nicolae, fiul lui Weychy, pe Nicolae, fiul lui Oliver, pe Ioan zis Eles, pe Ştefan, fiul lui Ioan, şi pe Iacob, fiul lui Simion, tot de Hăşdat, şi această pricină a fost dezbătută şi amânată la trei soroace… / În cele din urmă, s-au înţeles ca să împartă între dânşii, în cinci părţi de aceeaşi mărime, moşia Hăşdat, împreună cu toate folosinţele sale, a cincea parte a acelei moşii lăsând-o amintiţilor fii ai lui Bere şi ai lui Peth, iar celelalte patru părţi, rămase din acea moşie Hăşdat, trecând pe veci şi rămânând sus-zişilor fiii ai lui Simion, Ioan, Simion şi Ştefan, în temeiul acelei împărţiri”[159].

1367, iunie 3, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur raportează vicevoievodului Petru că omul de mărturie, împreună cu trimisul voievodal „s-au dus la semnele de hotar ale moşiei numită **Micuş** (Mykus, azi **Miceşti**, judeţul Cluj), anume la un loc numit Fâneaţa Mare, înspre partea de răsărit, deasupra unei movile, unde au găsit trei semne vechi de hotar, dintre care unul desparte, dinspre partea de răsărit a moşiei **Pethlend** (dis-

[158] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 152, pp. 126, 127
[159] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 149, pp. 252-259

părut, lângă Tureni, judeţul Cluj), al doilea semn de hotar desparte satul **Comiţâg** (Kampnyadzegh, azi **Comşeşti**, judeţul Cluj), tot dinspre partea de răsărit, şi al treilea desparte moşia Micuş, dinspre partea de miazăzi, adică semne pe care le-au înnoit, punând hotarul moşiei Micuş. Apoi, mergând, de aici, înainte, spre partea de miazăzi, peste aceeași movilă, când au vrut să ridice în culmea acelei movile un nou semn de hotar, lângă unul vechi, numaidecât atunci Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, nobilii de Comiţâg s-au împotrivit, iar când au văzut, prin trecerea acelei movile, mai multe semne vechi de hotar, dar vădite, şi au vrut să ridice lângă vechile semne de hotar pe cele noi, sus-zişii nobili de Comiţâg s-au pus împotrivitori la ridicarea acestor semne de hotar, şi pe aceştia i-au chemat, spre a se înfăţişa înaintea noastră, la octavele sărbătorii Rusaliilor, De asemenea, mergând, de aici, înspre partea de miazăzi, când au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Comiţâg, al doilea satul **Tur** (azi **Tureni**, judeţul Cluj) şi al treilea desparte moşia învecinată Micuş, dinspre partea de miazăzi, unde şi în care loc aceiaşi Chamaz, fiul lui Kania, şi Ladislau, fiul lui Toma, fiind înşişi de faţă, adunând din nou semnele vechi de hotar... şi, după aceea, în partea de miazănoapte a pomenitei moşii Micuş, de asemenea Mihail, fiul lui Ioan, împuternicitul magistrului Ioan de Tur, le-a mărturisit la fel ca adevărate; şi când au vrut să ridice un semn de hotar lângă satul Micuş, nobilii de **Indol** (Indal, azi **Deleni**, judeţul Cluj), fiind înşişi de faţă, s-au împotrivit. Apoi au mers spre partea de miazăzi, unde au găsit şase semne de hotar vechi, din care unul l-au înnoit, dar când au vrut să ridice semne de hotar noi, lângă cele vechi, sus-zişii nobili de Indol s-

au împotrivit, stând împotrivă sub cuvânt de împotrivire, şi au spus că ei au acte cu privire la aceste hotare vechi; şi acolo, la aceste semne de hotar, pe aceştia, adică pe Ladislau, fiul lui Ioan, pe Nicolae, fiul lui Petru, pe Gal, fiul lui Petru, pe Luca, fiul lui Simion, pe Ioan, fiul lui Ştefan, şi pe Blasiu, fiul lui Petru, i-au chemat înaintea nobleţii voastre, statornicindu-le ca soroc octavele sărbătorii Rusaliilor. Apoi au pus, înspre partea de răsărit, la o vale numită Valea Rea, într-o dumbravă, înspre miazăzi, un semn de hotar nou; si apoi, mergând mai departe, spre apus, când au ridicat, dinspre satul numit **Sâncraiu** (Sâncraiul Deşert, Zentkyral, azi **Crăeşti**, judeţul Cluj) al domnului rege... noi semne de hotar de legătură, în care loc nu s-a arătat nici un împotrivitor. De aici, mergând înainte, spre apus, hotarul ajunge la moşia **Kekbik** (dispărut, lângă Crăieşti, judeţul Cluj), unde au găsit trei semne de hotar vechi, dintre care unul desparte satul Sâncraiu, al doilea, moşia Kekbik, dinspre partea de apus, şi al treilea desparte moşia Micuș, lângă care au pus un semn de hotar nou. De aici, au mers deasupra satului Kekbik, unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou. De aici, hotarul trecând peste râul Kekbik, în locul unde au găsit un semn de hotar vechi, lângă care au făcut unul nou. De aici, mergând înainte, către satul **Silvaşu** (Sciluas, Ziluas, încorporat în **Gherla**, judeţul Cluj), în locul unde au găsit trei semne de hotar vechi, lângă care au făcut, din nou, două şi i-au chemat la locul semmelor de hotar pe nobilii din acel sat Silvasu; dar ei, toţi, laolaltă, nici nu s-au îngrijit să vină şi nici nu au trimis pe cineva. De aici, mergând înainte, spre miazănoapte, peste același deal, au făcut, lângă un semn de hotar vechi, unul nou. Mergând înainte, peste acel deal,

spre miazănoapte, hotarul ajunge la drumul mare, care vine de la moşia Silvaşu şi se îndreaptă spre miazăzi, unde au găsit două semne vechi de hotar, dintre care pe unul, pe cel dinspre satul Micuş, l-au făcut din nou. De asemenea, mergând înainte, peste acest deal, către miazănoapte, unde au găsit un semn vechi de hotar, pe care l-au făcut din nou. De aici, mergând spre răsărit, hotarul ajunge la drumul mare, care merge spre Cluj, şi la alt drum, care se îndreaptă spre apus, şi, între aceste două drumuri, au găsit două semne vechi de hotar, lângă care au ridicat altele noi, şi la ridicarea acestui hotar s-au împotrivit **doi români**, anume Nanu şi Teodor, în numele lui Grigore, fiul lui Grigore de **Cean** (Chaan, Chan, azi **Ceanu Mare**, judeţul Cluj), şi al lui Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu. Apoi au mers prin alte pământuri, până la hotarele moşiei domnului episcop şi la capela noastră Sfântul Benedict, unde au găsit mai multe semne de hotar vechi, între moşiile Micuş, **Sălicea** (Zelliche, judeţul Cluj) şi Silvaşu, şi anume în acel loc, **pomeniţii români** s-au împotrivit de asemenea, în numele sus-zişilor Grigore şi Andrei. / De aceea, i-au chemat pe toţi înaintea nobleţii voastre, anume pe nobilii de Comiţig, adică pe Chamaz, fiul lui Kania, şi pe Ladislau, fiul lui Toma, de asemenea pe nobilii de Indol numiţi mai sus, precum şi pe Grigore, fiul lui Grigore de Cean, pe Andrei, fiul lui Pavel de Silvaşu, împotriva magiştrilor Ladislau, fiul lui Ioan de **Dăbâca** (Doboka, judeţul Cluj), a lui Ioan, fiul lui Petru de **Bogata** (Bagath, azi **Bogata de Sus**, judeţul Cluj), şi a lui Petru zis Herceg de aceeaşi Bogata, hotărând

părților ca soroc de înfățișare înaintea voastră octavele sărbătorii Rusaliilor (13 iunie)”[160].

1553, Paul Bornemisza, declaraţii de martor, în procesul pentru uciderea lui George Martinuzi: „Am văzut cetatea **Gherla**, cu alt nume „cetatea nouă” (Wyvar), clădită de el din temelie, pe o posesiune a episcopiei de Oradea, în Transilvania, după dărâmarea cetăţii dinainte, **Unguraş**, dar fără să fi fost terminată sau dusă munca până la capăt”[161].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Îndreptându-ne, de la Cluj, spre nord-est, ajungem, după vreo 20 de mile, tot pe drum şes, la **Castelul Nou** (**Gherla**), o localitate mică, cu patru bastioane puternice, după tipicul de astăzi, şi cu o fortificaţie înaintând dincolo de şanţul care apără bine ambele laturi ale castelului. Zidurile sunt groase şi puternice, cu terasament mare de pământ; şanţul este adânc, lat şi plin cu apă, care parte izvorăşte din pământ, parte este adusă din râurile care curg la vest şi îi dau apă destulă.

La vreo 600 de paşi de aici, este un munte, pe care Balassa (Galassa) l-a folosit, înainte vreme, când această cetate îi aparţinea încă împăratului, pentru a o bate cu artileria, lucru fără de folos, din cauza depărtării prea mari. Iar pe de altă parte, muntele e aşa de scund, încât nu e cu putinţă, în nici un chip, să se poată bate de acolo cu artileria. Un inginer de fortificaţii florentin a fortificat acest loc, la cererea cardinalului, fratele Gheorghe (Martinuzzi), după plecarea reginei Isabella din ţară. Locul acesta este îndestulat cu tot ce-i trebuie, ca să reziste timp

[160] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 236, pp. 373-378
[161] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, P. 10

de trei ani. Şi aici îşi păstrează regele o parte din comorile sale cele mai de preţ, având multă încredere în tăria acestui castel. Acuma este păzit de un preot catolic, cu numele Gheorghe, pus odinioară în slujbă de fratele George şi socotit ca un om de mare ispravă şi credinţă.

Acest loc are, spre sud, o fortificaţie înaintată cu şanţuri de apă şi flancuri, în care să se poată refugia locuitorii din împrejurimi, în timp de război, şi să se apere şi împotriva unui atac inamic serios, şi acum această fortificaţie are o întindere mai mare chiar decât castelul, prin faptul că în ea s-ar putea retrage un număr însemnat, fie de ostaşi, siliţi să cedeze terenul în faţa inamicului, fie de ţărani nevoiaşi, apărarea celorlalte două laturi ale castelului fiind foarte mult înlesnită”[162].

1595, august 25, Cosimo Capponi: „Azi, dimineaţă, alteţa sa Sigismund s-a întors de la **Gherla**, cetate însemnată, unde a mers să-şi ia reşedinţa serenisima soţie, pe tot timpul absenţei principelui, şi poimâine va pleca cu restul armatei, care este aici, şi el nu a rămas la principesă decât puţine ore, pentru a grăbi cât mai mult pornirea”[163].

1595, Pietro Busto: „Alteţa Sa, Sigismund Báthory, fiind chemată la dietă, la **Cluj**, s-a învoit cu ei, dar mai înainte voia să sosească 8.000 de secui, pentru care se şi trimisese poruncă comandantului lor, care fusese, odinioară, camerierul lui prea credincios, şi care erau acum pe drum; şi îndată ce au ajuns, au fost trimişi la **Cluj**, împreună cu saşii, care ţineau partea Alteţei Sale; şi au sosit acolo, vineri, şi sâmbătă a dat de ştire senatorilor,

[162] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 347
[163] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, p. 508

care nu bănuiau nimic, crezând că nici principele nu-i bănuia pe ei, că Alteţa Sa voia să meargă, să asculte liturghia, duminică, dimineaţa, şi că îi poftea să-l întovărăşească, potrivit obiceiului. Această veste a fost pe placul tuturor, căci erau înţeleşi între ei să-l ucidă, în timp ce se ducea la liturghie, spunând: ,,Deoarece nu putem să ne îndeplinim planul nostru cu otrava, suntem siliţi să-l înlăturăm prin orice chip, şi, după ce va fi mort, fiecare se va potoli şi nimeni nu va îndrăzni să facă vreo mişcare împotriva noastră". Dar mâna lui Dumnezeu, care era cu acel bun principe, l-a înştiinţat despre tot ce se uneltise şi, astfel, pe când se aflau adunaţi toţi domnii, duminică, dimineaţa, în sala palatului şi fuseseră rânduite mai dinainte, în mare taină, măsurile pentru zădărnicirea complotului, deodată treizeci din cei mai mari domni ai ţării au fost îndată legaţi, spre uimirea lumii, fără zgomot şi fără vreo apărare, şi, punându-le îndată fiare grele la picioare, au fost aruncaţi în grea închisoare. Şi, punând Alteţa Sa, de îndată, să fie căutaţi, li s-au găsit scrisori şi răvaşe de îndatorare, pe care şi le scriseseră unul altuia şi cu peceţi false, şi, citindu-le Alteţa Sa în faţa lor şi arătându-le lor, nici unul dintre ei nu a îndrăznit să tăgăduiască nimic, ci erau foarte încurcaţi, auzind că sunt mustraţi pentru atâtea trădări groaznice, prin gura însăşi a Alteţei Sale, şi unii din ei, fiind supuşi la cazne, au mărturisit toate întocmai şi s-au aflat toţi părtaşii lor; şi astfel, marţi, dimineaţă, în piaţa din **Cluj**, au fost decapitaţi, pentru fapte dovedite, cinci dintre ei, adică domnul Alexandru Kendy, cu alţi patru (Gabriel Kendy şi Ioan Iffiu, tatăl vitreg al fraţilor Bathoreşti în biserica mică, iar Ioan Forro şi Grigore Literatul, adică Diacul, afară), apoi, după câteva zile, au fost sugrumaţi patru, în închisoare (la

plecarea lui Sigismund, din Cluj, la 8 septembrie, a pus să fie transportaţi Baltazar Báthory şi Kovácsóczy la **Gherla**, iar Francisc Kendy şi I. Bornemisza, la **Gilău**. Toţi au fost gâtuiţi, la 13 septembrie, iar înainte de aceasta, la 1 septembrie, a fost executat George Vass, căpitanul cetăţii **Gherla**), şi alţi patru au fost duşi la Alba Iulia (Ioan Gerendi, Baltazar Silvasi, şi Albert Lonay, fost căpitan al cetăţii Hust. Al patrulea, nenumit); acestora li s-a dăruit viaţa, din îndurare, ca nefiind vinovaţi"[164].

1599, noiembrie 29: „Mihai-Vodă ordonă conventului Mănăştur să introducă pe sfetnicul şi comitele comitatului Cluj, Ştefan Bodoni, în toate moşiile sale, ce i le-a restituit, afară de cetatea **Gherla**"[165].

1602, decembrie 31: „Casierul aulic Hans Undterholzer emite, în numele împăratului Rudolf, un ordin de plată a preţului lanţului de aur, dăruit lui Aga Leka pentru răsplata faptului că a predat cetatea **Gherla** împăratului"[166].

1603, iunie 21: „Moise Székely asediază **cetatea Gherlei**, din care Basta scapă cu vicleşug, mergând la **Sătmar**. Acolo, unindu-se cu oastea lui Radu Şerban-Vodă, se va întoarce în ajutorul cetăţii asediate"[167].

---

[164] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 443, 444

[165] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. V, 1596-1599, Bucureşti 1932, p. 292

[166] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 95

[167] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 135

1661, Evlia Celebi: „Plecând şi de acolo (din Şinteu, Bihor), am mers către miazănoapte, printr-o câmpie întinsă şi populată, pustiind şi nimicind totul, şi, mergând timp de şase ceasuri, am ajuns la cetatea **Gherla**.

Cetatea Gherla. Numele său adevărat este Ugyvar (Samoş-Uyvar. Szamos Ujvár); se află sub ascultarea crailor Ardealului, dar, înainte de domnia lui Suleiman han, era locul de negoţ şi de jalbe al întregii Ungarii. Cetatea ei e o clădire în şase colţuri, puternică şi frumoasă, aşezată pe malul unui lac mare şi are şapte bastioane noi (Cetatea, construită începând din anul 1535, de Ioan Zapolya, continuată de Martinuzzi, I. Sigismund şi Gh. Rákdczi I şi II, a fost avariată de tătari, la 1658. La 1661 avea o garnizoană mică). Are muniţii şi tunuri bine întreţinute şi se află în ea şase mii de ostaşi nemţi, luptători. Când toată oastea noastră glorioasă, ajungând sub zidurile ei, s-a oprit acolo şi când, în zorii zilei, oştirea întreagă, ca nişte roiuri de albine, a dat năvală asupra cetăţii, din patru părţi, ghiaurii abia au putut să tragă o salvă de tun şi să sloboadă o salvă de puşcă; de altceva nici n-au mai fost în stare. Toţi preoţii lor, atârnând de bastioane drapelul de „aman", au început să se vaiete şi să strige: „Îndurare! Îndurare!". În partea de apus a cetăţii, soldaţi rumelioţi, din aripa lui Melek-Ahmed paşa, s-au suit pe zidurile cetăţii, cu scări şi funii, şi mulţi serdenghecitii au intrat în metereze. Când crenelurile şi parapetele s-au umplut de ostaşi musulmani, sute de duşmani s-au aruncat în şanţurile cetăţii ca într-o groapă şi au murit acolo. Neamul lui Mahomed a deschis porţile cetăţii şi toţi gaziii au umplut cetatea. Nu s-a pomenit ca o cetate ca aceasta să fie ocupată, fără a se construi metereze, fără subterane şi fără arme. Dar ce cetate puternică era! De teama oastei

otomane, rămânând fără scăpare, ei au cerut „aman”, dar cererea lor n-a fost împlinită şi câteva mii dintre ei au fost luaţi prizonieri, iar avuţiile lor au fost luate ca prăzi pentru cei săraci. Sărmanul de mine şi şapte slugi ale mele am cântat deasupra crenelurilor ezanul (cântul de chemare pentru rugă) lui Mahomed şi am arborat drapelele victoriei împărăteşti. N-am lăsat în nici o biserică idoli şi cruci şi am scos şi icoanele şi chipurile. Bisericile erau clădiri înalte şi artistice; toate se înălţau până la cer şi erau acoperite cu plumb albastru şi zugrăvite în tot felul de culori. S-a poruncit ca în şapte din aceste biserici să se pună mirhab şi minber şi mahfiluri pentru muezzini şi scăunele (scaune de pus Coranul sau amvon pentru predică) şi s-a hotărât să fie prefăcute în lăcaşuri de rugăciune pentru gaziii musulmani şi pentru trupele drept-credincioase…

Dar efendiul nostru Melek-Ahmed paşa n-a găsit nimerit acest lucru şi, de aceea, aianii Devletului şi oamenii cinstiţi şi cârmuitorii, precum şi comandanţii bătrâni ai gaziilor, s-au întrunit la sfat. Atunci Melek-Ahmed paşa a vorbit astfel: „Spuneţi că aţi alipit ţara Ardealului la ţările islamice, dar acest lucru n-au putut să-l facă nici Baiazid Ildârâm, nici Sari Gazi Suleiman han. Ei au desemnat Dunărea ca hotar şi n-au privit în partea aceasta, şi nu au incendiat-o, ci au zis doar ca aceasta să fie vacuf pentru Mecca şi Medina. Cetatea aceasta se află tocmai în mijlocul ghiaurimii şi, în timp de douăzeci de zile, cu greu am ajuns până aici, de pe pământul islamic. Reparând cetatea, veţi lăsa în ea un număr de slujbaşi ai lui Allah şi veţi pleca; cum veţi putea s-o apăraţi după aceea, de vreme ce, prin împrejurimi, nu există nici urnmă de cetăţi islamice? Dacă răposatul Seidi Ahmed

paşa ar fi trăit acum, ar fi putut să pună aici oameni, căci el băgase spaimă în duşmani şi ucisese multe mii dintre ei. El ar fi putut să cucerească şi să alipească tot Ardealul".

După ce el a spus aceasta şi a tăcut, atunci toţi gaziii, care au luat parte la sfat, au zis: „Este un sfat înţelept. Cetatea aceasta este vechiul scaun al crailor şi chiar dacă o alipim la împărăţia Islamului, duşmanii tot ar ataca-o oricând şi ar cuceri-o, şi s-ar putea să îndurăm necazurile multor expediţii. E posibil ca să clădeşti în ea geamii şi moschei şi clădiri publice, dar nu e cu putinţă stăpânirea ei".

Din această pricină, renunţând la această idee, au luat de prin case şi biserici tot ce era valoros şi, apoi, au dat foc acestui oraş înfloritor şi, astfel, au pus mâna pe atâta pradă, încât nu se poate descrie. Mai mult, în biserica înaltă, din faţa palatului, destinat crailor, ostaşii au găsit sarcofagele multor crai. Unul din ei şedea într-un tron de argint, împodobit cu pietre scumpe, de mare preţ. Ca şi atunci când guverna, el avea pe cap o coroană şi surguci din pietre scumpe, pe umeri o mantie preţioasă de mătase, mijlocul îi era încins cu un brâu şi cu sabia lui Samsam (erou legendar la arabi), iar în mână ţinea sceptrul, împodobit cu pietre scumpe. În cele patru părţi, se aflau, în vase de porţelan aurit, diferite parfumuri, iar în cupe de aur şi de sticlă, stăteau vinuri roşii ca laleaua, iar la dreapta şi la stânga se găseau o sută de pungi cu dinari.

În timpul jafului, ostaşii s-au încăierat între ei şi vreo şaptesprezece au devenit martiri în această luptă. Pentru martiri s-au săpat gropi în tabără şi au fost înmormântaţi în ele; deasupra lor am ars foc, ca să nu li se

cunoască locurile şi ca nu cumva să-i găsească, apoi, duşmanul şi să-i ardă.

În ziua următoare, plecând din **cetatea Gherla**, ne-am îndreptat spre miazănoapte. În ziua aceea, au venit iscoade la serdar şi i-au adus următoarea ştire: „Craiul Ioan Kemény a strâns, împreună cu toţi herţogii şi beii săi, o sută de mii de ostaşi, în ţinutul Ecsedvár (Ecsed, în Ungaria) şi, azi sau mâine, va porni împotriva voastră. Inamicul e în mare fierbere, zicând că Seidi-Ahmed paşa a murit. Atâta vreme cât oastea noastră n-a pătruns în mijlocul ghiaurimii, nici capul nu şi l-a arătat. Fiţi cu băgare de seamă!". După ce au adus aceste ştiri la cunoştinţa serdarului, ei au primit daruri bogate şi au plecat, din nou, să iscodească.

S-a dat poruncă pentru ca, de acum încolo, să nu fie trimise poverile mai înainte şi să nu se plece după pradă, iar tuiurile şi poverile să meargă împreună cu noi. Toată oştirea islamică, bine înarmată, a pornit înce-încet la drum"[168]. / „Descrierea popasului care este **cetatea Gherla**. Nici aceasta, nesupunându-se, în anul 1069 (adică 1658-1659), lui Ali paşa, oraşul ei fusese incendiat; însă, în prezent, ea este mai înfloritoare ca mai înainte. Cetatea ei se află în mijlocul unui lac, dar nu în acea parte a râului Someş unde se află cetatea noastră Oradea. Ea este situată în partea Ardealului şi se găseşte în districtul Solnoc. Dar este o cetate puternică, aflată într-o mlaştină, ca şi Sárospatak şi Săcuieni, şi Kanisza. Are însă bastioane, la distanţe mari"[169].

---

[168] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 550-552

[169] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 681, 682

1687, octombrie 27: **Tratatul de la Blaj** stabilea „trecerea ţării în posesiunea Casei de Habsburg", iar la punctul 1, din capitolul I, se stabilea că „Principele va ţine în lăuntrul ţării, în iernatic, o parte din armata imperială şi, pe lângă observarea de disciplină militară bună, va lăsa să se aşeze în cetăţile şi fortăreţele **Sibiu, Cluj, Bistriţa, Alba-Iulia, Sebeş, Orăştie, Oşorhei** (Osiorheiu), **Deva, Gherla, Şimleu, Mănăştur** (Monastur), **Teiuş**"[170] . „După Cluj şi Sibiu, toate celelalte cetăţi şi fortăreţe ale Transilvaniei s-au supus fără nici o rezistenţă. Singur, **Braşovul** se opusese la ocuparea germană; a şi păţit-o, încât o va ţine minte prin toate generaţiile"[171].

1766, François-Xavier de Feller: „Am vizitat **Gherla**, oraș în întregime armenesc; pe latineşte i se spune **Armenopolis**: n-am văzut oraș mai frumos în Ungaria. Există o garnizoană în cetate, care este veche. Armenii sunt catolici buni și oameni foarte cumsecade; ei fac slujbă după ritualul grecesc, dar bisericile lor au aceeaşi formă cu ale noastre. Își păzesc femeile cu aceeaşi grijă ca și orientalii: limba lor este un amestec de zece alte limbi"[172].

1777: „Pe valea Someșului Mic, într-o regiune cu o străveche istorie românească, ce coboară până în epoca primelor voievodate, se află orașul **Gherla**, care, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, va fi un remarcabil centru cultural-artistic. În apropierea oraşului se află Mănăstirea Nicula, fondată încă în secolul al XVI-lea, care,

---

[170] Bariţiu, George, *Părţi alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889, p. 63
[171] Ibidem, p. 66
[172] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 562

în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, va deveni, împreună cu satul cu același nume din apropiere, cel mai important centru al picturii pe sticlă din lumea românească. De altfel, în regiunea din jurul orașului sunt cunoscuți pentru bogata activitate artistică un număr însemnat de pictori români, încă din secolele XVI-XVII. / În secolul al XVIII-lea, la Gherla exista o puternică comunitate românească, care, în anul 1758, număra peste 500 de membri. Populația românească locuia în actualul cartier Candia, ce reprezintă vechea așezare, premergătoare cetăţii, construită în secolul al XVI-lea, localitate amintită documentar încă de la sfârşitul secolului al XIII-lea, cu numele de **Gherla**, toponimic conservat, de-a lungul vremii, numai de către români. Aşezarea românească se afla la apus de cetate, iar în imediata apropiere a zidurilor fortificaţiei era biserica românească, edificiu de piatră, ridicat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, înlocuind desigur o mai veche ctitorie. În 1769 a fost ridicată o nouă biserică românească, construcție de piatră, cu turn, între ctitori figurând Gherontie Cotorea, personalitate marcantă a vieţii culturale, de la mijlocul secolului al XVIII-lea. / Rolul remarcabil, jucat de această localitate în istoria românilor transilvăneni, se datorează și faptului că, începând cu anul 1715, domeniul Gherlei a fost dăruit episcopiei unite. Episcopul Ioan Inochentie Micu, iniţiatorul luptei politice naţionale a românilor din Transilvania, a locuit adesea aici, până în anul 1736, când domeniile Gherlei şi Sâmbetei de Jos au fost schimbate cu cel al Blajului. / Importanța localităţii, în viața social-politică și culturală a românilor din regiune, este subliniat de existența, pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, a protopopiatului, în fruntea căruia se aflau personalităţi de talia

lui Gherontie Cotorca sau Avram Meheși. / Încă din prima jumătate a secolului, pe lângă parohia românească din Gherla, funcţiona probabil o școală, dovadă fiind menţiunea documentară a „dascălului Condra Simion”, din anul 1737. Spre sfârşitul secolului, școala românească de aici era organizată pe principii mai moderne, fiind una din numeroasele instituţii școlare, înființate după 1786, când în fruntea învățământului românesc din Transilvania este numit Gheorghe Şincai, „director al şcoalelor naţionale”.

O însemnătate cu totul aparte, în contextul cultural românesc transilvan, o constituie întemeierea, la **Gherla**, în anul **1777**, a primei **asociaţii a pictorilor români**, breasla zugravilor, eveniment ce demonstrează valoarea potenţialului artistic din aceste părți, necesitatea desfăşurării activităţii într-un cadru organizat. Iniţiativa organizării unei asemenea asociaţii este legată probabil de numele lui Avram Meheşi, protopopul Gherlei între anii 1775-1792, personalitate culturală marcantă, cu vederi novatoare, ce provine dintr-o familie de intelectuali din elita românească, unul dintre semnatarii actului de întemeiere a breslei. / Documentul, datat în **16 noiembrie 1777**, la **Gherla**, păstrat în Arhivele Statului din Alba Iulia, în Fondul Mitropoliei Blajului, este inedit, deşi conţinutul său a fost comentat de Ioana Cristache-Panait. Tex-tul „tocmelii” a fost redactat şi transcris, neîndoielnic, de protopopul Avram Meheși. Asociaţia pictorilor, întemeiată la Gherla, în 1777, atestă faptul că la această dată o asemenea grupare a forțelor artistice era necesară, datorită numărului relativ mare de pictori, documentul menţionând un număr de unsprezece artiști din patru localităţi. Din **Ocna Dejului** erau în breaslă patru pictori, și anume: Constantin Gavenda, Gheorghiţă Ga-

verda, Ion Tolmaz şi Achim Surlaş. Un număr egal proveneau din **Hășdate**, sat din vecinătatea oraşului Gherla, cei patru fiind: Oana Zugrăvița, Mihăilă Muntean, Petre Potcoavă şi Ure Zugravul. Todosia Zugrăvița şi Irimie Murar erau din satul **Silivaș**, iar Crăciun Zugravul era din **Bunești** (fost **Seplac**). Activitatea artistică premergătoare momentului în care se produce gruparea pictorilor, în breasla din 1777, merită a fi menţionat ca un argument în plus, cu atât mai mult, cu cât ea nu este deloc neglijabilă, nici cantitativ și nici calitativ.

În ultimele trei decenii ale secolului al XVII-lea, în apropierea orașului **Gherla** își desfășoară activitatea un valoros și talentat artist, pictorul Luca din **Iclod**, autorul celebrei icoane miraculoase de la Mănăstirea Nicula, precum și al altor picturi de la monumente românești din valea Someșului. / De la începutul secolului al XVIII-lea surt cunoscute cele mai vechi gravuri, ce provin din **Hăşdate**, sat din apropierea Gherlei, care va deveni cel mai important centru al xilogravurii populare româneşti din Transilvania. Conscripția domeniului **Gherlei** din anul 1737 menţionează ca locuitor al satului **Hășdate** pe pictorul Vasile, probabil inițiator al centrului de pictură din mica așezare românească, în care, la 1777, activau patru pictori. / Conscripția şi urbariul din anul 1750 notau prezența, în orașul de pe Someş, a doi pictori, unul dintre ei fiind probabil Timotei Gavenda, „zugravul din Gherla", menţionat în documentul din 1777.

Breasla întemeiată la Gherla în 1777 a fost considerată ca o asociaţie a xilografilor, în realitate ca era mult mai cuprinzătoare. Breasla grupa în sânul ei, aşa cum precizează de la început textul, „zugravii care zugrăvesc şi tipăresc pe hârtie", presupunând coexistenta celor

două tehnici diferite de lucru în activitatea cotidiană a tuturor membrilor.

Breasla pictorilor români de la Gherla a luat drept model corporaţiile medievale cu caracter profesional. Breslele medievale erau constituite în vederea reglementării producţiei, a desfacerii produselor, procurării materiilor prime, în vederea înlăturării concurenţei, cu scopul de a apăra interesele profesionale ale membrilor în faţa tuturor primejdiilor. / De la bun început, actul încheiat în 1777 menţionează că asociaţia este aşezată sub protecţia instituţiei ecleziastice, membrii breslei „făgăduindu-se supt ascultarea stăpânirii Blajului", scopul fiind clar enunțat: „ca să le fie de ajutor". În cadrul adunării, care a avut loc în ziua de 16 noiembrie 1777 și la care au participat toţi membrii, fiind de faţă protopopul Avram Mcheși şi popa Dumitru din **Bunești**, în calitate de jurat, s-a stabilit, în baza actului scris, un statut de funcţionare, cu acordul tuturor, „această tocmeală o făcură de bună voia sa, dând mâna unul cu altul". Soborul zugravilor alege „peste sine mai mare și îndreptător, în rândul meşteşugului acestuia, pe zugravul Gavenda Constantin, om cu casă de stătut din **Ognă**, ca cel ce fiind şi din părinţi zugravi", calitate care, de fapt, este cea de staroste al breslei. Textul tocmelii arată, în continuare, care sunt atribuţiile starostelui: „acest mai mare al lor va avea grijă și datorie a cerca și lua seama în ce chip lucră fieştecare zugrav şi pe aceia care lucră rău sau fac înpotriva acesteia tocmeli, a-i arăta protopopului și soborului, ca să se globească unii ca aceia și să se îndrepte". Documentul evidenţiază, în unul din pasaje, scopul ce și-l propune breasla, de a menţine nivelul calitativ al lucrărilor, pictorii asumându-și responsabilitatea faţă de produsele lor:

„Această tocmeală s-a făcut pentru aceasta, ca să lege mulţi a lucra şi a tipări icoane și nu la lucru de treabă, că tipăresc pe cum nu se cuvine, grozăvind chipurile sfinților și făcându-le îndărăpt, care chipuri nu se cuvine a le ţine creștinii prin casele lor, nici a le pune în biserică”. / Între cei unsprezece pictori, membri ai breslei întemeiate la Gherla în 1777, figurează şi două femei, Oana Zugrăviţa din **Hășdate** și Todosia Zugrăviţa din **Silivaș**, fapt mai rar întâlnit. / Din păcate, cunoaștem prea puțin activitatea pictorilor ce făceau parte din această breaslă, dar sperăm ca cercetări viitoare, de arhivă şi teren, să completeze măcar parţial această lacună.

Xilogravurile pictorilor din breasla de la **Gherla** au cunoscut o largă răspândire în satele româneşti ale Transilvaniei, constituind, alături de icoanele pe sticlă, ceramică şi textile, principalele podoabe ale interioarelor. Xilogravurile au fost de asemenea găsite și în interiorul unor biserici de lemn. / La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul veacului următor, centrul artistic de la **Hășdate**, în care activau un număr însemnat de pictori, devine principalul producător de xilogravuri, prin intermediul unor negustori şi colportori ele ajungând până în Ţara Românească și Moldova. / Din **Hășdate**, în breasla din 1777, apare și Mihăilă Muntean. Dacă gravurile sale au rămas până în prezent necunoscute, în schimb activitatea sa ca pictor de biserici şi icoane o putem sublinia acum, datorită mai vechilor cercetări ale lui Atanasie Popa. / Biserica de lemn Sf. Arhangheli din **Gâlgău**, judeţul Sălaj, demolată în perioada interbelică, era decorată cu pictură murală, al cărei stil se remarca prin puternica amprentă grafică, amintind de desenul sintetic al gravurilor. Icoanele împărătești (Maria cu

pruncul, Pantocratorul, Sf. Arhangheli) au fost pictate, în 1795, de „Mihăilă Zugravul", semnat pe icoana hramului. Alte două icoane pe lemn, pictate de acelaşi artist, se aflau în pronaos, amintind prin desen şi compoziţie de pictura pe sticlă și xilogravură, în special prin elementele decorative utilizate. Se pare că o bună parte din ansamblul de pictură murală, ce acoperea pereţii absidei altarului, naosul și pronaosul, a aparţinut aceluiași artist, care poate fi identificat cu Mihăilă Muntean din **Hăşdate**. Spiritul decorativ al acestor picturi, atât icoanele, cât și decorul mural, cu numeroase elemente florale, înscrierea în pagină a scenelor, desenul viguros și incisiv, având compoziţii atât de familiare xilogravurilor hăşdăţene, ne duc spre concluzia firească că autorul lor este Mihăilă Muntean, pictor și gravor, membru al breslei din 1777.

În Țara Năsăudului, este cunoscut, după 1778, un foarte activ pictor de icoane, iconostase şi epitafe, Teodor Boer Gherleanu, arta sa aderând stilistic și tehnic spre o formulă de exprimare apropiată sensibil de arta occidentală. Începând cu anul 1783, pictorul utilizează frecvent, atunci când își semnează operele, pe lângă numele său, pe cel de „Gherleanu", explicând, poate, adeziunea sa la breasla pictorilor fondată la Gherla, ori faptul că anii de ucenicie i-a petrecut pe lângă unul din artiştii din acest oraș. Introducerea în repertoriul său a unor compoziţii caracteristice iconografici apusene, inspirate uneori după gravuri de epocă, tendința de prezentare realistă a personajelor, tratate pictural şi în perspectivă, chiar și în cazul reprezentării unor scene tipic tradiţionale, numeroasele elemente decorative, presupun un contact direct cu un mediu orășenesc, care presupunem că este oraşul **Gherla**, în care activitatea artistică se desfăşura în a doua jumătate

a secolului al XVIII-lea pe coordonate baroc. Oricum, atributul adăugat numelui de Teodor Boer, Gherleanu, ca un semn distinctiv, este dovada prestigiului de care se bucura arta pictorilor români de la Gherla şi din împrejurimile oraşului, chiar şi în ţinuturi mai îndepărtate.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, sunt curoscuţi un număr relativ mare de pictori prezenţi în regiune, realizând ansambluri murale sau pictând icoane și care, din punct de vedere stilistic, gravitează în jurul centrului artistic de la **Gherla**, cu care sunt în contact permanent prin însăși aria în care își desfășoară activitatea. Dintre pictorii cunoscuţi din această epocă, amintim pe Gavril Zugravul, activ în deceniile șapte și opt, Alexandru Popovici din **Ciceu-Hășmaș**, între 1785-1795, Nechita Zugravul, prezent în numeroase localități din zonă, între 1745-1795, sau Ioan Ştenţel din **Sânmărghita** și Vasilică din **Cătina**, decoratori ai unor monumente, în ultimele decenii ale secolului. Concomitent, o remarcabilă dezvoltare cunoaște centrul de pictură pe sticlă de la **Nicula**, în evidentă legătură cu ambianța artistică gherleană. / Amploarea fenomenului artistic românesc din regiunea orașului **Gherla**, cu rezonanțe depășind fruntariile unei simple mișcări locale, este desigur în legătură cu importantul moment de la 1777, al fondării primei bresle a pictorilor, fiind una din formele de emancipare și de afirmare a populației românești din Transilvania epocii Supplexului”[173].

1879: „În 29 iulie se va aranja, în **Gherla**, o petrecere de vară, în favorul **nou edificatei biserici de la**

[173] Porumb, Marius, *Breasla pictorilor români, fondată la Gherla, în 1777*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII-XXIII, Cluj-Napoca 1986, pp. 612-617

monastirea Niculei. Petrecerea se va face pe arena băilor de la **Chireu**. Preţul unui bilet de intrare este de 60 cruceri v. a. Contribuirile mărinimoase se vor primi cu mulţămită şi vor fi citate prin ziare”[174].

1887: „Din izvor autentică ştiu, şi cine se îndoieşte se poate convinge din ziarele domnului canonic manipulator, că ajutoarele tuturor văduvelor şi orfanilor de preoți, fără nici o excepțiune, se expediază din **Gherla**, la adresa protopopilor respectivi, când aştern chitanţele. Acolo nu rămâne ajutorul nici unui îndreptățit la acesta. Dacă nu le capătă cei ajutoraţi, să le reclame de la protopopii lor, eventual şi în **Gherla**, de unde oricând li se poate spune data când li s-a expediat. Apoi că ajutoarele nu sunt mai mari, vina nu e a manipulatorilor, ci este a se căuta în modul fructificării capitalelor. Astăzi toată lumea cu bani își depune capitalele în casele de păstrare, numai în Gherla se mai susține datina a fructifica pe lângă intabulare, unde de multe ori pier interesele, cu capital, cu tot, cauzându-se și datorașilor, de multe ori, ruinare totală. Cauza nu o amintim, fiecare o poate afla de sine.

În nr. 20 al „Gazetei”, tot între „Știrile zilei”, din împrejurarea că învățătorul din **Bicaz**, Vasilie Sasu, şi-a schimbată numele în Szasz Laszlo şi a votat la alegerea de jude, pe lângă un evreu, se învinuieşte dicecția instruirii din preparandia din **Gherla**, unde a învățat respectivul. E drept că Vasilie Sasu a absolvit în Gherla, în anul 1878, dar era printre cei mai slabi elevi, aşa încât, de pe cursul al II-lea, a trebuit să repare examenul, ca să poată obţine absolutoriu. De atunci, nu s-a mai arătat pe acolo, nici barem la examenul de calificațiune. Prin ur-

[174] *Observatorul*, Anul II, nr. 47, Sibiu 1879, p. 190

mare, respectivul este numai un învețător suplinitor din cei mai slabi. Şi apoi să fie chiar un isteț dascăl în ale dăscăliei, oare din împrejurarea că, dintre 246 de preparanzi absolvaţi în Gherla, s-a aflat şi unul călbăgit şi un Juda, se poate trage la îndoială direcţiunea educaţiunii şi a instrucţiunii acelui institut?! Cine se îndoieşte poftească a onora institutul respectiv cu prezenţa-i, spre a se convinge de spiritul ce domneşte acolo, la parlamente, unde se află lamura popoarelor, oare nu se află, câteodată, câte un membru care e spre ruşinea celorlalţi? Dar pentru aceea cine învinuieşte întreaga corporaţie"[175].

1887: „O comună română își susține, cu mari jertfe, şcoala confesională; ea este cercetată de 117 copii, ai căror părinţi sunt fericiţi de a-i vedea progresând. În mijlocul acestei paşnice dezvoltări cade ca un trăsnet din senină ordinul ca să se înfiinţeze în comuna românească o şcoală de stat. Şcoala se ridică cu mari cheltuieli și se aduc doi învățători unguri, dar aceștia n-au cui propune. Învăţătorii unguri fac raport la Pesta şi guvernul decide a se împopula școala de stat cu forţa. Se pune în mișcare aparatul administrativ. / Şcoala română confesională are o autoritate superioară legală. Guvernul nu vrea să ştie de aceasta şi fișpanul ordonă senatului şcolar confesional de a trimite jumătate din copii de la şcoala română, la şcoala ungurească. Copii preferă a merge mai bine acasă şi rămân fără instrucţiune un an de zile. / Se pretextează că şcoala română are încăperi prea mici. În urma aceasta, poporenii români ridică o şcoală paralelă, prevăzând-o cu toate cele de lipsă, după cerinţele legii. Cei de la putere împiedecă acum alegerea unui învățător harnic român

[175] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 52, Braşov 1887, p. 2

pentru a doua şcoală şi în cele din urmă le impun românilor un învăţător, odată destituit pentru „neglijenţă” şi „purtare imorală”, de către ambele foruri bisericeşti. Acest învăţător, în unire cu primarul, ameninţat cu destituirea din post, dacă nu va lucra în favoarea şcolii ungureşti, amăgesc 21 şcolari şi-i înscriu la şcoala de stat, continuând a fi un modelă de neglijenţă şi de imoralitate.

Toate aceste se petrec în timp de aproape trei ani şi plângeri peste plângeri se adresează, de către comuna română strâmtorată, consistoriului scolastic din **Gherla**. / Consistoriul, văzându-se bombardat de către credincioşii din **Turţ**, căci de ei este vorba, se hotărăşte, în cele din urmă, a ordona o cercetare, printr-o comisiune mixtă. Aceasta se şi face, în ziua de 1 aprilie curent. / Locuitorii din **Turţ**, de trei luni şi mai bine, aşteaptă în zadar după sentință. Consistoriul din Gherla tace, tace și iarăşi tace. Se comite în Turţ cea mai flagrantă violentare a şcolii române, cultura română și moralitatea publică este în cel mai mare grad ameninţată, dar sfinţii părinți din Gherla nu dau nici cel mai mic semn de viaţă. Parcă s-ar fi cufundat în pământ, împreună cu „Gherla cea bogată, picior de rai”. Poporenii din Turţ sunt cuprinşi de-o adâncă neliniște. Cine să le facă dreptate, dacă mai marii lor îi dau uitării tocmai atunci când le sângeră inima de lovirile crude ale vrăşmaşilor?

În disperarea lor, românii din **Turţ** mai adresează un recurs către **episcopul de Gherla** și-l conjură să-i scape, cât se poate mai curând, de învăţătorul ce li s-a impus cu forța, contra orânduielii autorității şcolare confesionale, căci, la din contră, „îşi vor face ei înşişi dreptate, dându-l peste hotar“. / Locuitorii din **Turţ** sunt oameni energici, aceasta ni-o dovedeşte şi procederea lor

ultimă, faţă cu un proprietar venetic, care vru să exploateze drepturile comunei în folosul său. Ne putem aştepta, dar, că ei își vor face singuri dreptate, dacă nu l-o va face ordinariatul de Gherla. / Dar rugăm pe Prea Sfinţia Sa, episcopul, şi pe membrii venerabilului consistoriu de Gherla să ne spună dacă sunt de credinţă, că este în interesul bisericii şi al scolii ca lucrurile să nu ajungă așa departe. Îi rugăm să ne lumineze, cu privire la acest important şi grav caz, dacă în ziua de astăzi autoritatea bisericească şi şcolară nu mai au altă misiune decât a lua la cunoştinţă violentările şi călcările de lege barbare ale celor de la putere”[176].

1888: „Sfințirea bisericii greco-catolice din **Cuzdriora**, comună mixtă, de 1.000 suflete români, unde au foste 62 coloni urbariali, înainte de 1848, și e prima comună pe linia de la Dej spre Bistrița. / Era în anul 1862, când dl Gavril Manu, judecător primar la comitate, ca curator suprem, mă ia lângă sine, mergem în **Cuzdriora**, unde vine protopopul de odinioară din **Reteag** Trifan Mureșianu, preot era atunci Nicolae Cherebețiu. Aici, în casă la Ion Batinașiu, curator primar, facem contract cu zidarul Grigorie Moldovan, român bun, pe care inginerul Carolă Göllner din **Ocna Deșiului** avea să-l supravegheze, ca să zidească o biserică de piatră, ceea ce, până în 1867, o a și edificat zidarul Grigore Moldovan din **Gherla**, tatăl renegatului profesor de universitate Moldovan Gergely. Biserica s-a ridicată în mijlocul satului, pe un loc mai ridicat, având 15 orgii lungime, 6 lățime, este înaltă de 4 orgii și 4 urme etc. La edificarea bisericii poporul a dat piatră și nisip, apoi zilieri și bani, în sumă

[176] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 139, Braşov 1887, p. 1

de 5.669 florini v. a.

Turnul s-a ridicat numai în anul trecut, 1887, prin maeștrii români Ioan Cristea, Maftei Pop și Ioan Corai din **Corneni**, pentru 1.500 florini v. a. Pe zidul turnului e însemnat anul și numele demnului preot Ioan Goron, care serveşte acolo de 14 ani, fiind curator primar George Ciobănean, docente Vasile Manastorianu și Gavrilă Ilieșu, care asemenea mult s-au ostenit. Aceștia, cu ceilalți curatori, formează comitetul bisericesc, fiind jude comunal Gavrilă Mican. / Internul acestei biserici pompoase e prevăzută cu un fruntar strălucit, ce constă din 24 icoane în cadre aurite, pictate de canonicul răposat Michailă Șerban pentru 650 florini v. a., în rândul de deasupra cărora e scris: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace între omeni bunăvoire".

Au contribuit Ilie Mezei, fătul, 50 florini și a făcută un clopot cu 134 florini; / dl telegrafist, născut acolo, Ioan Pop din Budapesta, a donat un potiră în preț de 50 florini / și dl Alexa Bogdan din Dej, născut iarăși acolo, a dat piatra de clădire a turnului, care o a vecturat poporul, în preț de 15 florini, și a făcut crucea din turn, cu 25 florini. / A costat dară această frumoasă biserică pe bravul popor din **Cuzdriora** 8.031 florini, afară de materialul și lucrul prestat, care, însă calculându-se, se poate evalua prețul bisericii acesteia, ce este decorul ținutului, cam la 12.000 florini vienei.

Pentru sfințirea bisericii acesteia, comitetul parohial a invitat pe Ilustria Sa Dl Episcop de la **Gherla**, care, împiedicat de morb, n-a putută veni; a trimis însă pe dl canonic Vasile Pop, care, însoțit de dl notar consistorial Lazar Huza, împreună cu protopopul tractului, veteranul Vasile Casa de la **Cheşeiu**, preotul local și totodată dem-

nul notar tractual Ioan Goron, domnii preoți Vasile Cherebețiu de la **Vad**; Alexa Nemeș de la **Capalne**; Ambrosiu Pop din **Reteag**, Petru Cherebețiu din **Cascău**, Ilie Centea din **Chiueşti**, Ioan Oltean din **Suciuri**, Michailă Cherebețiu din **Bogata română**, Antoniu Nemeș din **Girolt**, Constantin Iuga din **Negrileşti**, Teodor Farcaș din **Canciu**, Augustină Budu din **Strâmbul**, Ștefan Rebreanu din **Mica** și Teodor Vaida din **Gârbău**, în 30 septemvrie 1888, a sfințit biserica. La prânzul comun au luat parte mai mulți inși și s-a rostit diferite toaste. Seara, a urmat petrecere cu joc, a cărei preț de intrare a fostă 60 cruceri. Au suprasolvit, cu ocaziunea acesta, domnii Alexandru Cherestețiu 3 florini, George Gradovici, 40 cruceri, și Petru Mureșianu, 50 cruceri. Amintesc că, între dame, doamna preotească Victoria Farcaș, de la **Canciu**, s-a prezentat în costum național.

Nu voi lăsa neamintit că, cu ocaziunea sfințirii acestei biserici, comitetul parohial a spesat 186 florini, dintre care s-au reîntors, din oferte, pomeniri, de la banchet și de la venitul petrecerii, cu totul 133 florini, va să zică au rămas deficit 53 florini. Domnii preoți Constantin Iuga și Ioan Oltean au abzis de competența de câte 2 florini, ce li se cuveneau pentru serviciu, în favorul bisericii. / Dl preot I. Goron s-a îngrijită nu numai de biserică, ci și de școală, care constă din 3 încăperi și o cămară; salarul învățătoresc e de 172 fllorini. Învățătorul, dl Vasile Manastorian, corespunde pe deplin oficiului său și ține cor regulat în biserică, cu elevii. / Onoare poporului și conducătorului preot din **Cuzdrioara** pentru completarea paladiului religios, care poate servi de exemplu imitator și

altor comune, în asemeni ori și mai favorabile condițiuni”[177].

1889: „De mult se mai îndeletnicesc şi cu ideea strămutării reşedinţei episcopeşti şi celor ce se țin de ea, din **Gherla**, la **Deşiu**; multe de toate s-au mai zis şi relativ la această treabă, la ce a mai adaus şi un domn anumit, „un fiitor plugar” de lângă Gherla, în Nr. 283 din anul trecut al acestui prețuit ziar, zicând că „relativ la strămutarea episcopiei din Gherla, la Deşiu, treaba e indiferentă, de vreme ce Deşiul un oraş, precum ştim, maghiar şovinist este. Nu oare ar fi mai potrivit la **Baia Mare**, unde este mai multă inteligență română și o să fie și internat pentru studenții gimnaziali români și este în centrul diecezei, și nu cum e Gherla ori Deșul, în margine?”. Aceasta este părerea individuală, a domnului „Un fiitor plugar”. Are cuvântă dumneasa, când s-a exprimat aşa despre Deşiu, şi bine opinează, când pune întrebarea că nu oare mai potrivită ar fi în Baia Mare? Da, lucru firesc, că acolo i s-ar cădea mai bine unei reședințe episcopeşti române şi unui seminar teologic român, unde inteligența română îndeobște e în mai mare număr, dară în asta privință îndeobște considerat mai potrivit ar fi, ca reședință episcopească în **Năsăud** să se strămute, unde mult i s-ar cădea unei reşedinţe episcopeşti şi un seminar teologic român, fiind acolo un gimnaziul român binemeritat, pe terenul cultural al românilor şi întreg oraşul de români e locuit. Un alt Blaşiu ar ajunge să fie **Năsăudul**! E necaz, însă, că Năsăudul şi el cade cam departe, cade asemenea în marginea diecezei. Mai în centrul diecezei este **Şomcuta Mare**. / Dar nu acela este scopul acestei

[177] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 213, Braşov 1888, p. 3

scrisori, să caute care oraș oare ar fi mai potrivit pentru reşedința episcopească din Gherla şi celelalte; nu, de vreme ce această treabă nu de noi se ţine, ci aș voi să spun românilor, care se interesează de acest seminar teologic din Gherla, că de ce oare acela, respective reşedinţa episcopească se strămută din Gherla? / Întru cât sunt informat, şi cred că nu greşit, Ilustritatea Sa Episcopul Gherlei, Dr. Ioan Szabo, ar fi cerut oraşului Gherlei ca să-i dea teritoriul pe care este zidirea hotelului „Corona" şi pe care se întind zidirile de la hotelul numit, până la biserica Franciscanilor; pe acest teritoriu ar fi fostă apoi să se zidească biserica catedrală, seminariul teologic şi reşedinţa episcopească.

Întru adevăr, nicăieri mai bine nu li s-ar fi şezut în acest oraș zidirilor acelor, ca în piață, pe aceea latură, chiar în faţă cu frumoasa biserică a armenilor! Însă armenii din Gherla, oamenii baiului, nu au consimțit cu Ilustritatea Sa Szabo, ci au făcut făgăduială că îi vor da Ilustrităţii Sale locul ce se întinde pe strada așa numită: „Felsö-viz-ucza", de la zidirea gimnaziului armenesc, până mai la localitatea de prezent a poştei, care teritoriu doar şi mai mare este decât cel de Ilustritatea Sa cerut. La asta, însă, Ilustritatea Sa nu s-a învoit, obiectând că prea ar cădea de o latură acele zidiri. Cum am înțeles, Gherla ar fi cerut să se străpună miliţia aici, ca, strămutându-se seminarul teologic de aici, totuşi să nu piardă venitul. / Iată cum dar a ajuns pe tabel ideea strămutării reşedinței episcopeşti din Gherla, în oraşul Deşiu. de realizarea căreia, cum patrioţii din Deșiu au purtat frică, este îndeobşte

cunoscută tuturor românilor, din anul trecut, când mai mult ca niciodată s-a vorbit despre această treabă"[178].

1889: „Pe ziua de 3 septemvrie era anunțată adunarea kulturegyletului în **Gherla**. Întâmplarea a adus cu sine, ca tot pe atunci, să sosească în Gherla și circul lui Sidoli, pentru ca pe gherleni să-i desfăteze, deodată, două comedii. / Pregătiri pentru primirea kulturegylotului s-au făcut, şi încă mari, încât bietul popor se aștepta să vadă pe Tisza cel puțini, dacă nu pe alți profeți noi. Amară dezamăgire, însă, când abia sosiră câţiva oaspeți din **Cluşiu** și câțiva din **Deșiu**. Se vede că și publicul maghiar mai serios se fereşte de această societate, care voieşte să aprindă focul duşmăniei între popoarele conlocuitoare. Deși la această adunare avea să se sfințească steagul kulturegyletului, și deci era rezervată pentru Gherla această solemnitate, totuşi pe foarte puţini i-a adus însufleţirea la această adunare, și dacă nu era rabinul din Clușiu, care să vorbească cu atâta foc de patria strămoşilor săi (sic!), atunci această adunare nu ar fi lăsat în urma sa nici o reminiscență în inimile noilor patrioți… /

Adunarea kulturegyletistă de la **Gherla** nu a fost păgubitoare pentru nimeni altul, decât pentru poporul armenesc din Gherla, căruia, cu voie, fără de voie, i-a scos din buzunar câteva mii de florini (se zice că oraşul a spesat vreo 1.000), după care multora le pare rău, precum îi poate omul auzi căinându-se. Dacă ar fi să ne întrebăm că poporului română din Gherla și jur făcutu-i-a daună sau folos, putem răspunde că i-a folosit întru atâta, încât şi celor mai slabi de înger, şi celor mai orbiți de marea încredere, le-a dat ocaziunea a se convinge că nici chiar

[178] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 23, Braşov 1889, pp. 2, 3

ei, maghiarii, nu au toți încredere în kulturegylet, în jurul căruia abia sunt grupaţi câţiva tiszte-leteși reformaţi și unitari, pe lângă câțiva „rabbi” şi patrioţi mai ieri-alaltăieri cu perciuni pe la urechi, iară astăzi Arpàd-vér…

Orașul „**Gherla cea bogată**” se pregătise cel puţin pentru un număr de trei ori așa de mare de oaspeţi șovinişti din afară. Astfel, banchetul era pregătit pentru 150 persoane, se-nțelege că tot pe cheltuiala, orașului. / Fiind însă numai 49 de inși din afară, armenii din **Gherla** avură ocaziune de-a se sătura, o dată, bine pe socoteala orașului. Cele 101 locuri goale le cuprinseră dar „armeno-maghiarii”, în frunte cu primarul Placsintar, care, deși de la fire e om liniştit şi nu-i plac tămbălăurile lărmuitoare, a trebuită, de astădată, să facă, celor 49 șovinişti, onorurile cuvenite. / Îngrijirile armeno-maghiarilor, în așteptarea unui număr mare de oaspeți, au mers așa departe, încât ei au luat, de cu vreme, măsuri pentru asigurarea vieţii acestor „răspânditori de cultură”, şi anume au dărâmat podul de lemn, care de decenii a servit ca trecătoare, din piaţă, la promenadă, unde s-a aranjati şi banchetul, și în locul aceluia în ruptul capului, în câteva zile au aședat un pod de fier. Negreşit că s-au temut cum că va cădea podul sub povara păcatelor şoviniștilor, când aceştia vor trece peste pod, întorcându-se, bine chefuiți, de la banchet, spre a face ultima ispravă kulturegyletistă, jucând „ciardaş” și chiuind la bal. / Dar era p-aci să uite de cea mai mare ispravă, săvârşită de această pretinsă „adunare generală”(?) kulturegyletistă. / E vorba de sfinţirea steagului kulturegyletişti, sub a căruia egidă vor să-și îndeplinească misiunea de a sădi ceartă și ură între popoarele conlocuitoare. Sfințirea s-a făcut într-o șatră improvizată în mijlocul pieței, prin preotul romano-catolic din **Târgul-**

Mureşului, cu conlucrarea preotului reformat, luteran, și a rabinului din **Cluşiu**... S-a făcut, dar, un *mixtum-compositum* de dar şi binecuvântare interconfesională”[179].

1895: „La **Chireu**, după cum se vede din textul învitării ce-o publicăm mai jos, tinerimea studioasă română din **Gherla** şi jur va da, la 11 august nou, o petrecere. După cum apare din invitare, petrecerea va să aibă caracter românesc, scopul încă e românesc, aranjorii de asemenea sunt români. Cu toate acestea, invitările sunt tipărite, pe-o parte, româneşte, iar pe alta, ungureşte! Aceasta ne pare cu atât mai bătător la ochi, deoarece aranjorii sunt tineri studenți români, de la care aşteptăm dovezi de ambiţiune și mândrie naţională, iar nu servilism şi complezență păcătoasă. Ori doară s-au temut tinerii gherlani că, dacă invitările vor fi numai româneşti, maghiarii, făcuți ori născuți, cu pinteni ori cu perciuni, nu le vor cerceta petrecerea? Dar ce lipsă aveau ei de-a se insinua „bunăvoinței“ unor şovinişti, care de atâtea ori au dovedit că cercetează societăţile române numai pentru ca să ne spioneze şi să caute pretexte de a-și face „merite” prin calomnierea noastră? Dacă-i introduci în societate, îți cer să vorbeşti ungureşte și să sari împreună cu ei la „ceardaş”; dacă-i asculți, te faci de râs; de nu-i asculţi, eşti taxat ca nepariot fanatic şi periculos. Câte neplăceri n-au avut de a îndura românii din cauza introducerii unor astfel de spioni în societăţile lor, şi, din toate acestea, gherlanii încă nici azi n-au învățat minte? Cei ce vor, aşadar, să aranjeze petreceri româneşti, aranjeze-le, dar dacă nu se simt în stare de-a o face aceasta, fără a expune şi înjosi pe români, atunci mai bine să-și vadă de treburi

[179] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 195, Braşov 1889, pp. 2, 3

şi să lase aranjarea petrecerilor în sarcina altora, care sunt mai bărbaţi şi ştiu să reprezinte cu demnitate societatea română”[180].

1896: „Domnul Aurel Simon, farmacist în **Copalnic-Mănăştur** şi proprietarul unui laborator chimic în Budapesta, va tine în Kápolnok-Monostor, din 15 iulie, până în 5 august nou 1896, un curs gratuit de aurărit, colorit şi alte industrii de casă. Numitul domn a ţinut, și mai înainte cu 6 ani, atari cursuri în **Gherla** şi **Sânte Jude**. La cursul, ce-l ține acum, invită cu deosebire pe preoţi, teologi și învățături. Cei ce vor participa la curs vor primi proviziune ieftină sau la case private, sau în ospătăria domnului Stupariu”[181].

1900: „Cetitorii noştri cunosc cazul eliminării unui școlar din a V-a clasă a gimnaziului din **Blaş** de la toate gimnaziile din Ungaria, pe cuvânt că a făcut „agitație”. Aceasta este isprava cea mai nouă a ministrului Wlassics, ce a făcut-o din Tirol, unde-şi caută de sănătate, ca să-i mai treacă de urât. / Ea ne aduce aminte de eliminarea studentului academic de la **Oradea-mare** Bolcaş. Mai are oarecare înţeles, cel puțin ca un tânăr matur de la o academie să fie luat la ochi pentru manifestarea unui naționalism înfierbântat, dar ce agitaţie poate face un şcolar din clasa a V-a liceală? / Mai bine, însă, vom putea aprecia noua faptă vitejească a ministrului Wlassics şi mai bine se ilustrează politica neputincioasă a acestuia de-a face prozeliți pentru așa-zisa idee de stat maghiar, prin terorizarea brutală a tinerimii noastre de toate gradele, care manifestă cât de puţin simţ românesc, cele ce le comunică foia română din Blaş,

[180] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 164, Braşov 1895, p. 3
[181] *Unirea*, Anul VI, nr. 29, Blaj 1896, p. 229

privitor la geneza persecuţiunii îndreptată în contra tânărului şcolar gimnazist. Iată ce s-a petrecut:

„În septemvrie anul trecut, se înscrie la gimnaziul nostru, între alţii, şi Zaharie David, venit de la **gimnaziul de stat din Gherla**. Băiatul, după chip şi înfăţişare, e blând şi blajin, sărac şi paşnic. / Dar abia trece o lună şi direcţiei gimnaziale din loc i se transmit câteva scrisori private, desfăcute de direcţiunea gimnaziului din Gherla. Scrisorile erau de ale unor şcolari, venite de acolo, adresate foştilor con-şcolari. / În una din scrisorile acestea, elevul David, în termeni cam aspri, se năpusteşte asupra **unora dintre profesorii din Gherla**, fiindcă l-au luat la ochi, pentru că l-au găsit citind româneşte; şi au dat, într-o notiţă de a lui, peste un pasaj din „Sentinela română". El îi îndemnă să vină în **Blaş**, fiindcă aici sunt altfel de oameni. / Direcţiunea de aici, provocată să introducă cercetare şi să pedepsească pe cei vinovaţi, şi-a făcut datorinţa, aşa după cum i-a dictat simţul de dreptate şi tactica pedagogică cerută în astfel de cazuri, Ministrul de culte şi instrucţiune publică, însă, nu s-a mulţumit cu sentinţa adusă de profesorii noştri, ci pe numitul elev l-a eliminat nu numai din Blaş, ci din toate școlile medii din ţară, pe motivul că agită contra statului maghiar". / Citiţi și vă convingeţi despre „bunele întenţiuni" ale guvernului față cu românii"[182].

1900: „Azi, duminecă, în 12 august nou, s-a cetit în sfânta biserică din comuna noastră (**Dăbâca**), din partea preotului, concursul de stipendii, din fondul şcolii centrale al fostului comitat al Dăbâcăi, edat de Consistoriul de la **Gherla**, sub Nr. 6425. Cred că același lucru se

[182] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 70, Braşov 1900, p. 2

va fi petrecut şi în celelalte 42 comune ale fostului comitat al Dăbâcăi… / Pe timpul când, în fruntea fostului comitat al Dăbâcăi se afla Ioan Bohăţel, iar episcop în **Gherla**, fostul mitropolit Ioan Vancea, locuitorii acestui fost comitat şi-au recăpătat banii împrumutului de stat. Cele 42 comune, care se amintesc în circulară, au lăsat, la îndemnul conducătorilor, o parte din acei bani ca fond pentru ridicarea unor şcoli (gimnaziu şi şcoli elementare) în capitala diecezei noastre, adică în **Gherla**. Suma de fundare, după spusa bătrânilor, a fost de vreo 40.000 florini… / Văzând aceasta, fruntaşii comunelor fundatoare au început a murmura şi, în urmă, au decis a lua fondul de la administratorii de până acum şi a-l pune în mâna capitulului de la **Gherla**. Acesta, la rândul său, a însărcinat pe fostul prepozit Ştefan Bilţiu cu manipularea. Bilţiu, se zice că, ajutat de avocatul diecezan Gr. Steţiu şi preotul din **Hăşdate**, T. Szabo, l-a manipulat cu un aşa rezultat, că abia a crescut acel fond la 60.000 florini, când apoi a intrat între membrii capitulului actualul prepozit, venerabilul Ioan Papiu. Se zice că, dacă până la acel timp, fondul ar fi fost manipulat conştiincios, ar fi trebuit să crească cel puţin la vreo 120.000 florini (despre fondul acesta se spune că a zis fostul paşă Banffy: „akár mit legyen aval az alappal, csak iskola ne legyen" – pe româneşte: „întâmple-se orice cu fondul acela, numai şcoală să nu fie")… / La întrebarea cum stă fondul şcolii centrale, e foarte greu de răspuns. Pe cât ştiu eu, fondul are azi **a)**. o casă cu 7 odăi, care se foloseşte ca local pentru preparandie; **b)**. o grădină mare, cu vreo două case mai slabe, tot în **Gherla**, pe care a folosit-o şi o foloseşte avocatul diecezan, pe ce bază nu ştim; **c)**. capital fundaţional, care se fructifică cu 8 %, nu se ştie cât e; din

interesele acestuia, am auzit că se dau stipendiile arătate în concurs”[183].

1900, Diaconovich: „**Gherla** (magh. Szamos-Ujvàr, germ. Armenierstadt), cel mai mare oraş armenesc în Transilvania, comitatul Solnoc-Dobâca, lângă Someşul Mic. Edificii mai însemnate: biserica armenească, palatul episcopesc şi claustrul ordinului franciscan. Reședința episcopului și capitulului român greco-catolic al Gherlei, a preturii și judecătoriei cercuale, cum şi a unui notariat public regional; seminar teologic şi pedagogic român greco-catolic, gimnaziu de stat şi orfanotrofiu catolic armenesc, mai departe şcoala industrială, fabrica de spirt, perceptorat regional, oficiu al căilor ferate, de poştă şi telegraf. Târguri însemnate, 5.793 locuitori (în 1891), dintre care 2.440 maghiari, 1.979 români, 1.195 rrmeni, 137 germani. Orașul a fost întemeiat de armenii imigrați, sub Leopold I. În Gherla se află şi o prinsoare de stat. / **Gherla, dieceză română** greco-catolică, înființată la anul 1853, canonizată cu bula papei Pius IX „Ad Apostolicam Sedem” din 1853, şi formată din parohii române, care mai înainte aparțineau diecezei rutene a Muncaciului și diecezei române a Făgăraşului. Dieceza Gherla a avut, până acum, următorii episcopi: 1). Ioan Alexi, 2). Ioan Vancea, 3). Mihail Pavel, 4). Ioan Szabó. E supusă mitropolitului român greco-catolic de Alba Iulia şi Făgăraș. Parohii 489, filiale 385, suflete 474.538, şcolari 70.244. / **Gherla, protopopiat român** greco-catolic, compus din 13 parohii, cu 9480 suflete”[184].

1908: „**Răspuns la raportul dlui Anton Domide**.

---

[183] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 172, Braşov 1900, p. 3

[184] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 547

/ În numerele din urmă, 76 și 78 a. „Gazetei Transilvaniei", s-a sulevat afacerea dlui Anton Domide, fost profesor la **preparandia din Gherla**. Atât în protestul atât de necuviincios a câtorva învățători, cât și în raportul final al dlui Domide, le place, și unora, și altora, a-l prezenta pe acest din urmă publicului român ca pe un martir național, care a căzut jertfă stărilor abnormale din **Gherla**. Eu nu vreau să trag la îndoială bună credința și intențiunea curată a nimănui, dar cutez a-mi exprima convingerea că, dacă cauza neamului nostru n-a avut şi n-are decât astfel de luptători și martiri, atunci e pierdută cu totul. Pentru ce o afirm aceasta, se va vedea din cele următoare, în care trebuie să rup vălul de pe naționalismul acesta mistificat, care mie mi se pare că nu e mai puțin stricăcios cauzei naționale ca pretinsele păcate, ce dl Domide vrea a le atribui gherlenilor. / Înainte de toate, rog pe dl Domide să declare ulterior publicului român că, în raportul său final, a uitat a aminti că domnia sa, înainte de a se începe investigarea dispusă, pe baza plângerii elevilor, a denunțat institutul la ministrul de culte, că n-ar corespunde din punct de vedere patriotic. Să spună domnul Domide că a zis aici, în Gherla, când i s-a imputat această faptă, că va declara înaintea Excelenței Sale Episcopului diecezan, când va merge la el, că el n-a denunțat, și când ar fi putut-o face, temându-se că i se va arăta documentul, a renunțat a face acea declarație. Să spună mai departe că, înaintea elevilor, în clasă, a declarat că dacă va merge el de la institut, așa se va risipi acesta, că nici piatră pe piatră nu va rămânea, întocmai cum s-a risipit Ierusalimul. Pe ce bază a afirmat aceasta nu știu. Poate a avut informații de sus. Și toate aceste le-a făcut acel domn Domide, care, în adunările românești, își bătea pieptul, să-l audă din cea

parte a românismului, încât se pot aceste uni, judece publicul nepreocupat. / Aducă-și apoi aminte dl Domide că, cu ocaziunea concertului său ultim, ce-l amintește și în raportul său final, atacând într-un mod atât de bădăran pe colegii săi, care au luat parte și despre care și eu cred că au uitat de el, când au mers la acel concert, cu toate că au cunoscut procedura dlui Domide, a ținut un toast înflăcărat, pentru ce redactorul foii „Szamosvölgye" a voit să-l atace în foaie, iar el, auzind, l-a rugat să-i dea pace acum, căci numai în stare turmentată a vorbit astfel. / Să-și aducă apoi aminte dl Domide că elevii care ședeau la el în cvartir și erau în cea mai intimă legătură cu el, ceea ce, deși nu știm atâta pedagogie cât domnia sa, totuși cred că nu e admisibil, au mers, lipsind de la ore, la inspectorul regional, în **Dej**, și i-au spus că limba maghiară se propune la preparandie românește, din limba română se fac ocupări despre „Mama lui Ștefan cel Mare" și „Sobiesky și Românii", în care se cuprind idei contrare statului. La a cui sfat au făcut aceasta, nu vreau să caut. / Pentru a ajunge la gloria de martir, eu cred, domnule Domide, că trebuie tărie, statornicie și intenționi curate, și martiriul să te ajungă pentru fapte nobile. / Dacă ai vrut să ieși în public cu cauza dumitale, pentru ce nu ai tăria a publica acuzele pentru care ai fost demis, ca publicul să se poată convinge despre nevinovăția martirului. / Ai cugetat doară că voi mistifica lucrurile, fără a-ți răspunde cineva, căci așa ar fi fost datina în **Gherla**? Cu părere de rău, însă, revoltat în sufletul meu de mistificarea faptelor și provocat prin însăși procedura dumitale, în interesul adevărului și al bisericii, al cărei credincios și servitor sunt, pe care dumneata vreai să o hulești și în public, mă simt dator a rupe cu datina de mai înainte și a nu suferi ca

și pe nedreptul să ne ataci. Drept aceea, voi aduce la cunoștința publicului român, la care atâta apelezi, cauzele demiterii, ca acesta să se convingă că ești martirul păcatelor dumitale, şi nu ale altora.

Voi expune, deci, pe scurt, cauzele pentru care ai fost lipsit de oficiu, așa cum le știu deja toţi în **Gherla**: **1)**. Așa știm, că s-a dovedit, în decursul procesului disciplinar, că ai vătămat religiunea și biserica înaintea elevilor. Aceștia au mărturisit că le-ai zis că popii îl îmbracă pe Dumnezeu în nădragi roșii husăreşti și-l fac mai puternic decât este, că ideea despre Dumnezeu e falsă, căci nu-i ființă supremă, ci trebuie căutat în natură. Unui elev, care ți-a zis că v-a merge să se mărturisească, i-ai zis să meargă, căci cu atâta îi stropșește mai tare pe profesori etc. Și sunt alte multe, de care, ca și de acestea, te cuprinde (greața) dezgustul, când le auzi. / **2)**. Vei fi știind, apoi, domnule Domide, că despre superiori ai folosit atari epitete, care Consistoriul a hotărât că nu convin cu demnitatea lui să le reproducă? Pe colegi i-ai numit flenduri, porci, măgari, înaintea elevilor, deși, afară din clsă, ai zis, că vei da pălmi unui coleg, să-i sară ochii. N-ai cruțat nici pe elevi. Nu le-ai știut da epitete mai frumoase decât flenduri, troageri, slujnice, bulendre, moașe sătești și alte multe, pe care bunul gust mă oprește a le reproduce. Și acestea, numai în interesul adevărului le reproduc și să vadă publicul până unde merge cultura dumitale, care încontinuu ne-ai imputat-o nouă, cultură de finanț, necultură, ba într-un mod atât de puțin cult şi aderenții dumitale de la Cluj. Să se vadă apoi cine a batjocorit elevii, despre care susțineai că „cei cu rochie” le stârpesc orice ambiție. / **4)**. Vei fi știind, apoi, că s-a adus un punct despre călcarea datorinţelor de profesor. Elevii au măr-

turisit că i-ai provocat să facă grevă contra dumitale, zicâdu-le: „Nu vedeți voi cât de urâți îmi sunteți, că nu mă pot uita la voi?”. Au mărturisit. apoi, că ai băut cu ei în birturi, acolo ai jucat înaintea lor, i-ai condus la crâșme dubii, pentru conturbarea liniștii a-ţi fost admonestați și de poliție. Pe coriști i-ai aţâţat, să bată pe elevi, să-i lase întinși, numai să nu-i omoare. / **5)**. Ai aţâţat elevii la călcarea legilor școlare. Le-ai ținut ore întregi, în care i-ai aţâţat, i-ai cercetat la cvartir, îndemnându-i la grevă contra profesorilor care nu-ți conveneau și promițându-le că, dacă vor fi eliminați, îi vei așeza la preparandii de stat. / **6)**. Ai încasat taxe necompetente, abstrăgând de la aceea că nu ți s-a adus acuza cu „mensa” elevilor. Iată, dară, domnule Domide, că, după cum știu eu, acestea sunt acuzele ce ţi s-au adus și pentru care ai fost destituit. Aceste le-ai știut și dumneata, căci ai copia deliberatului, dar nu le-ai publicat, în interesul bine priceput al dumitale. Aceasta, în urmă, o pricepem, dar nu pricepem pentru ce ataci pe alții, pentru a-ți acoperi păcatele. / Acestea sunt cauzele adevărate, pentru care a fost destituit fostul profesor Anton Domide, în care, la începutul activității sale, mulți oameni de bine și-au pus mare încredere, ba poate prea mare și această împrejurare se poate că i-a grăbit ruina. După acestea, judece oricine: se mai putea suferi, la un institut oarecare? / Le-am publicat acestea, ca să se convingă publicul român nepreocupat despre adevăr și să nu judece și pe nedreptul **Gherla**. Va fi având și Gherla scăderile sale, ca multe alte centre, dar, dacă e convins publicul român că le are, trebuie să fie convins și despre aceea că, după rețeta domnului Domide și cu mijloacele întrebuințate de el, nicicând nu se vor delătura. Un astfel de procedeu, altcum cred că e departe

de caracterul poporului român. De unde și de la cine l-a învățat el însuși, eu nu știu. El poate va fi știind. Și cred, că e în interesul cauzei ca publicul să nu părtinească atari mijloace, care sunt contrare moralei. / Înainte de a încheia, nu pot trece cu vederea raportul final al fostului profesor, căci mulți, citindu-l fugitiv, vor crede că toate sunt drepte, ce le scrie și singur a domnului Domide e meritul, că preparandia stă acum mai bine și ca răsplată, acum a fost demis din oficiu.

E adevărat că s-a dedicat și institutului, și a conlucrat mult la progresul în studii, dar a stricat moravurile și disciplina în institut, care nici când nu se poate recompensa prin progresul unilateral. / Că s-au introdus manuale corespunzătoare cred că nu e meritul dumisale, căci acestea se impun prin forurile mai înalte. Poate că atâta merit are, că, despre manualele ce s-au folosit și se folosesc şi azi în gimnazii și sunt aprobate, a zis elevilor, că „sunt niște traduceri popești ale unor oameni inconștienţi". / E frumos că, și prin coregerea temelor din matematică i-a învătat pe elevi a concipia, cât să poată scrie articol destul de slabe prin gazete, dar eu cred, că exercițiul acesta și-l vor fi câștigat la alte studii. Și apoi a scrie articole se poate în diferite forme. / E adevărat că a înființat reuniunea de cântări și a adunat elemente foarte periclitate, dar nu e adevărat că cineva nu l-ar fi lăsat să cânte în biserică. Că nu i-au lăsat coriștii și coristele în cor cu teologii, ca pe aceștia să-i incomodeze, cred, că nu e de mirat. Mă mir apoi cum a și așteptat dl Domide ca preoțimea să se prezinte la concertul lui, după cele ce a făcut. Că buchetul ofițerilor, respectiv ofițerului de husari etc. îl i-a drept premiu, e chestie de gust. / Muzeul nu dumnealui l-a creat, cum zice, ci l-a aranjat. Obiectele din

muzeu, în cea mai mare parte, sunt din donaţiunea Mult Onoratului domn Demetriu Dragoș, vicepretor onorific în **Băiuțiu**, celelalte sunt plătite prin direcțiunea preparandiei. Și acele pe care domnia sa le-a umplut, i s-au plătit. / Că a ținut conferințe, la adunările învățătorești, e adevărat. Rezultatul s-a dovedit la adunarea din **Minthiul Gherlei,** anul trecut, unde dl Dărăban, învăţător la școala greco-catolică din Cluj, acela care mai bine îi pricepe munca și care și-a însușit mai multă cultura, a strigat: „Jos cu reverenda!”. / Mai caracteristică e mărturisirea de sub pagina 12 din raport, care recunosc că va fi sinceră. „Am zis și către cel mai sărac cu duhul, că ca dumneata nu e mai cuminte nimeni, ba am tratat cu ei mai ca cu Noro, zicând că poporul îi admiră”. O caracterizare mai nimerită, nu putea să-ți facă nimeni, domnule Domide. Aceasta lozincă te-a condus, bag seamă, în toate acțiunile. Nu știu de unde a-i împrumutat-o, dar trebuie să te convingi că, cu fățărnicii și lingușiri, nu poți duce nici un lucru la bun sfârșit. Și e dureros când cineva se folosește de atari mijloace și când e vorba despre cele mai sfinte lucruri, ideale, compromițându-le în forma aceasta.

Ca de încheiere, rog pe dl Domide să nu nege numai simplamente faptele, după datină, ci să și probeze ceea ce afirmă. Prin mistificarea lucrurilor, negarea faptelor tot nu va ajunge la rezultatul dorit, căci adevărul tot se descoperă mai iute sau mai târziu. La aceea nu se cugete că vom tăcea și vom lăsa să ne atace biserica și instituțiunile, și chiar credința. Tonul acel dur al dumisale și aderenților săi nu-l vom urma, căci n-avem cultura lor, dar în altă formă vom face să iasă la lumină adevărul. / **Gherla**, la 20 aprilie 1908. / **Dr. Vasile Moldovan**, profesor de teologie.

Nota Redacțiunii. După principiul ce l-am avut întotdeauna, să fim drepți, nepărtinitori, pe cât stă în putința omului, mai ales în chestiuni de interes public național, am dat loc răspunsului de mai sus, la motivele desfășurate în coloanele foii noastre, de către dl profesor Anton Domide, cu privire la actul „deliberării" (demisionării) sale din postul ce l-a ocupat, până acum, la **pedagogiul din Gherla**.

Motivele au dat expresiune prea înfocată mâhnirii firești a celui ce se crede persecutat și nedreptățit. Răspunsul profesorului de teologie Moldovan, adresat și învățătorilor din Cluj, care au protestat pentru Domide, se exprimă sub forma apărării prestigiului autorității superioare și a celor atacați prin protest și motive, o amărăciune tot așa, dacă nu încă și mai mult pronunțată, în contra acelui care turbură cvietismul gherlanilor, cu pretinsele sale aluri de martir, care a căzut jertfă stărilor anormale. / Dr. V. Moldovan răspunde foarte prelung, luând asupră-și greaua misiune de a spăla harapul, despre care însuși recunoaște că, din păcate, își are și el păcatele sale, care sunt atât de cunoscute publicului nostru, încât acesta poate fi ușor cucerit în favorul dlui Domide. De aceasta se teme dl Moldovan și vrea să prevină, dar o face cu oarecare mulțămire, că i se dă, în cele din urmă, ocazia de ași vărsa necazul față cu omul ce i-a turburat și i-a neliniștit așa de mult, timp de trei ani, pe gherlani. / Dl Moldovan recunoaște că, în acest timp, Domide s-a dedicat institutului pedagogic și a contribuit mult la progresele realizate. Prea tare se vede însă intențiunea dumisale de a micșora meritele lui Domide, ceea ce nu prea insuflă încredere în aserțiunile sale. Poate să aibă dreptate că Domide, ca fire impulsivă, va fi făcut și greșeli, și că

procedeul lui nu este potrivit pentru ajungerea scopului. Dar, cu toate ce le zice despre Domide, nu are nici o legătură logică afirmarea sa că acest zelos, inteligent și stăruitor profesor ar fi un denunțiant. Așa-ceva nu putem nicidecum crede și ar fi prea de tot trist, dacă s-ar putea adeveri. / Dl Moldovan amestecă lucruri grele cu lucruri foarte mărunte și, de aceea, este foarte greu a te orienta asupra celor ce le înșiră. D1 Moldovan a luat, cum zise-răm, sarcina grea de a scoate pe autoritate față cu acuzările lui Domide, din încurcătură. Cum de au-toritatea, numai după trei ani, găsește pe acest profesor netolerabil, cu toate meritele sale, ce nu se pot nega? / Dorim să se facă lumină și să se constate, cât mai curând, deplinul adevăr"[185].

1923: „Profesorii de la liceul **Gherla**, pătrunși de marea poruncă a vremii, care cere îndreptarea vieţii din stricăciunea în care a lunecat, și-au început propaganda culturală la sate, din primăvara anului acestuia. Dumi-necă, 22 aprilie, au mers **în comuna istorică Dobâca** 6 profesori şi peste 100 de elevi. Înainte de masă, a cântat foarte frumos corul elevilor, la slujba servită de 4 preoți. După masă, la ora 1, s-a adunat poporul din **Dobâca** și din satele din jur în curtea şcolii, unde directorul liceului, prin cuvinte însuflețitoare, a îndemnat poporul la iubire de neam și de țară, manifestată prin îndeletniciri sănă-toase, prin râvnă spre cruțare şi îmbogățire și printr-un spirit de jertfă pentru binele neamului din ceea ce au. Elevii au cântat 3 cântări, au recitat 5 poezii, un elev a vorbit despre moșia strămoșească, iar alţii au reprezentat un trialog foarte potrivit pentru combaterea beţiei. S-au

[185] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 80, Braşov 1908, pp. 2, 3

făcut și producții gimnastice. După terminarea programului, plin de efecte înălțătoare asupra poporului simpatic din **Dobâca**, directorul liceului a mulțumit preotului local și tuturor sătenilor care au jertfit pentru reușita serbării și i-a rugat pe cei de față să de-a fiecare câte 25 sau 50 bani, pentru a face o sumă din care să se plătească abonamente la o gazetă poporală pentru țăranii din comunele care au luat parte la serbare. S-a adunat suma de 326 lei, din care se vor putea face mai multe abonamente, așa că serbarea, pe lângă succesul moral, va avea și un rezultat real. Inimosul protopop al **Lonei**, care încă a fost de faţă, mulțumind profesorilor pentru apostolatul început, le doreşte spor și roadă în acest apostolat, elevilor le adresează cuvinte pline de suflet, iar poporului îi arată cum fără apostoli nu triumfă nici o idee. Iubire şi muncă cere apostolatul. Iubire și muncă să învețe elevii de la profesorii lor, iar poporul să urmeze cu credință sfaturile binevoitorilor lor. După această înălțare sufletească, toți au cercetat cetatea romană, unde domnul protopop Mureşianu şi preotul local au dat lămuririle necesare, La ora 4 elevii și profesorii au plecat spre gară, însoțiți de dragostea poporului, care şi-a exprimat dorinţa de a-i mai avea în comună”[186].

1930: „Vicariatul general al Rutenilor și Administratorul apostolic al Armenilor. Ordinariatul noii eparhii va constitui, conform Concordatului, pentru cele 38 parohii rutene, un vicariat general; iar pe armenii catolici din România, bula papală îi supune unui Administrator apostolic, cu **reşedinţa în Gherla**. Acest administrator va fi ales de Sfântul Scaun şi supus direct aceluia”[187].

---

[186] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 18, Blaj 1923, p. 2
[187] *Vestitorul*, Anul VI, nr. 14-15, Oradea 1930, pp. 4, 5

1945: **„Şcoala Normală de fete din Gherla**. / Gherla are multe aşezăminte bisericești şi culturale. Din 1854, când a fost numit Episcop Ioan Alexi, a fost scaunul de reședinţă a celei mai mari Dieceze române-unite (de care ţinea şi Maramureşul, unde toţi sunt greco-catolici). Episcopii Gherlei au înființat mai multe aşezăminte culturale și bisericești, pentru binele credincioșilor și pentru propăşirea lor sufletească. În toamna anului 1914, s-a deschis la **Lugoj** o şcoală normală de fete. Pe vremea aceea era episcop de Lugoj Î. P. S. Sa Dr. Valeriu Traian Frenţiu. În 1915, Consistoriul din **Gherla** a cerut guvernului de la Budapesta să aprobe înfiinţarea unei şcoli normale (preparandii) greco-catolice de fete, Deși era război, sau poate tocmai din acest motiv, guvernul a aprobat, cu rescriptul Nr. 5175, înființarea unei **şcoli normale la Gherla**, cu profesori plătiți de stat. Încă în martie 1915, se ştia că guvernul a aprobat ca, în septembrie, să-şi înceapă cursurile Școala Normală din Gherla. Dieceza de Gherla era condusă de episcopul Dr. Vasile Hossu. A fost necesară înființarea Școlii Normale din Gherla, fiindcă era lipsă de învăţători şi de învăţătoare. Mulţi învățători au plecat pe front, așa că multe şcoli erau lipsite.

Deschiderea Preparandiei din Gherla a fost primită cu multă bucurie. Se deschidea un nou aşezământ de creştere creştinească şi românească. De la început, s-a spus că, la acea şcoală, vor îi primite şi elevele neunite. În toate şcoalile greco-catolice este așa. Ne pare rău că, în ultimul timp, la școlile neunite aproape nu vor să primească elevi sau eleve de credință catolică. De exemplu, la **Beiuș**, de când e şcoală normală confesională, nu primesc mai mult de două eleve unite, în clasa întâi. / De treizeci de ori pe ape line nuferii s-au stins, cu anii, de

când **Preparandia din Gherla** dă, an de an, învăţătoare crescute sub aripa ocrotitoare a Bisericii. Între 1940-1944, a rămas tot şcoală românească, sub scutul Episcopiei, care acum îşi are reşedinţa în Cluj, în frumoasa capitală a Transilvaniei.

Şcoala de care vorbim s-a deschis în 5 septemvrie 1915. Episcopul Diecezan n-a putut lua parte la serbarea de deschidere, fiind bolnav. În numele său a vorbit canonicul Petru Fabian, spunând, printre altele, că „şcoală de apostoli are să fie acest Institut, alături de celelalte institute diecezane, ai căror leviţi şi leviţe, cu crucea în frunte, vor pleca în viaţă cu deviza să zeleze (muncească) pentru întărirea bisericii, pentru răspândirea culturii, pentru fericirea sufletească şi bunăstarea părintească, care vor înălța vaza neamului nostru". / În părţile someşene, cea mai veche şcoală de fetițe a fost la **Năsăud**, în vestita cetate culturală, unde, la începutul secolului trecut, s-a făcut o școală, mai ales pentru fiicele ofiţerilor de la Regimentul al doilea românesc de graniţă. Vicarul Ioan Mărian a deschis, încă în 1836, un curs preparandial la **Năsăud**. / Ambele aşezăminte au avut viaţă scurtă la **Năsăud**, în orăşelul lui Coşbuc. Preparandia pentru băieţi s-a redeschis la Gherla, unde, în 1915, s-a deschis şi şcoala de care vorbim. / Iosif E. Naghiu"[188].

[188] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 35-36, Blaj 1945, p. 2

GHERTINIŞ

(Gherteniş, Gertyanus, azi **Ghertiniş**,
judeţul Caraş-Severin)

1348: „Ioan şi fraţii săi, fiii lui Paul Himfy, zălogesc o parte din posesiunea lor, **Remetea**, pentru 40 de mărci, lui Iacob Beed, oştean al curţii regale. Partea zălogită se întinde, la sud, până la râul Bârzava, la vest până la **Gherteniş**, la nord până la **Şoşdea** şi la est, până la **Iersig**. Suma le este necesară spre a-şi plăti dările faţă de comitatul Caraş"[189].

1365, martie 7, Arad: Capitlul bisericii de Arad dă de ştire că, înfăţişându-se „Konya de **Murani** (Murun, judeţul Timiş), în numele lui Andrei şi Ştefan zişi Chepe de **Gherteniş** (Gertyanus, azi **Ghertiniş**, judeţul Caraş-Severin), stăpânii săi, a făcut întâmpinare şi împotrivire, oprind pe nobila doamnă Ossana, fiica, şi pe Filip şi Mihai, fiii lui Iacob de Saar, de la vânzarea, zălogirea şi înstrăinarea părţilor lor de moşie ce le au în **Pişchia** (Pysky, judeţul Timiş) şi **Nadăş** (Nadast, judeţul Caraş-Severin), aflătoare în comitatul Timiş, iar pe Ioan zis Bonch

[189] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 90

şi pe oricare alţii de la cumpărarea şi luarea lor în stăpânire”[190].

1370, ianuarie 26: „Regele îi cere capitlului din Cenad să cerceteze faptele din 13 ianuarie, atunci când Andrei Chep de **Gherteniş**, în prezența omului trimis de capitlu, a dorit să fie introdus în posesia moşiei Bykach, iar Iacob de Beuldre s-a împotrivit „dimpreună cu oamenii din acelaşi Beuldre, urmărind pe câmp, cu duşmănie şi cu braţele armate pe omul nostru şi pe acela al capitlului. După ce i-au lăsat să plece slobozi, au tăbărât asupra lor. Şi au rănit, au săgetat şi au pus să-l săgeteze, cu mai multe aruncături de săgeți, pe Konia, slujitorul şi împuternicitul acelui Andrei, şi au străpuns, cu o aruncătură de săgeată, piciorul lui Konia, iar caii lor i-au rănit cu mai multe săgeți şi au luat acolo în prinsoare pe zişii oameni... şi aşa prinşi i-au dus îndărăt, în zisul sat **Beuldre**, unde acel Iacob încă i-a batjocorit tare şi mai ales i-a bătut cumplit”; regele cere capitlului rezolvarea acestui conflict. Iar capitlul raportează situația pe 3 aprilie”[191].

1370, iulie 27; „Vicecomitele şi juzii din Caraş îi dau dreptate nobilului Andrei Chep de Nyeg (de **Gherteniş**, dar numit acum după o altă posesiune a familiei), care, pe 25 iulie, şi-a trimis un iobag la târgul obişnuit de la Bodugazunfalwa, iar slujbaşul din **Vizuar** i-a luat aceluia cu silnicie un cal”[192].

---

[190] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 391, pp. 408, 409

[191] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 120, 121

[192] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 121, 122

1374, mai 25: „Lipova, Regele Ludovic I opreşte orice vânzare, zălogire sau înstrăinare a posesiunii Foktalan din Caraş de către deținători, întrucât prioritatea în oricare dintre aceste dorințe a deţinătorilor îi aparține lui Andrei de **Gherteniş**, cu dreptul „nemijlocitei vecinătăți şi megieşii”[193].

1376: „Conflictul existent deja între nobilii din **Remetea**, Himfy, şi cei din **Gherteniş** aduce, acum, un nou element: Ștefan, fiul lui Chep de **Gherteniş** vine la **Remetea**, dă foc unui car cu fân şi-i duce pe iobagii de aici pe moşia sa, fără a plăti cuvenitele dări de strămutare”[194].

1378, mai 26: „Regele cere capitlului din Arad să-l introducă pe Andrei Chep de **Gherteniş** în stăpânirea posesiunilor **Pişchia**, **Nadăş** şi **Erdeuhegh** din comitatul Timiş”[195].

1380, mai 27 – iulie 10: „Regina cere şi capitlul din Cenad îl introduce pe Ştefan Chep de **Gherteniş** în posesiunea Symafalva, în ciuda opoziției văduvei lui Petru Himfy”[196].

1387, decembrie 3: „Capitlul din Arad confirmă, la cererea regelui de a cerceta cazul, faptul semnalat de Șefan, fiul lui Petru de **Remetea**, că într-adevăr Ladislau Pascha şi Ioan, precum şi Balgar, fiul lui Andrei, zis Chep de **Gherteniş**, au furat, de pe domeniul **Remetea-Himfy**,

---

[193] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 129
[194] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 132
[195] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 134
[196] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 135

fânul, un bou al lui Stoian, o turmă a iobagilor din **Şoşdea**, l-au rănit pe iobagul Laurent şi au deviat cursul Bârzavei, provocând mai daune acestui domeniu"[197].

1390, ianuarie 1: „În prezența regelui, aflat la Timişoara, mai multi români din districtul Cuieşti se declară solidari cu ceilalți locuitori de acolo, în privința a doi oameni, ţinuţi de Ștefan de **Remetea**, în temniţă la **Gherteniş**; acolo, în prezența mai multor nobili, se va judeca cine are dreptate"[198].

1405, iunie 20: „Regele cere capitului din Arad să verifice plângerea nobililor de **Gherteniş**, cum că Toma de Helymba a venit aici şi le-a tăiat toată pădurea"[199].

1405, octombrie 17: „Vicecomiţii de Caraş, Paul de Chiapy şi Valentin de Thul, aduc la cunoştinţa regelui Sigismund de Luxemburg că Dumitru, fiul lui Ladislau zis Dan de Dobaz i-a reclamat pe frații Iacob, Andrei şi Nicolae, fiii lui Andrei zis Chep de **Gherteniş** că, în urmă cu patru ani, când s-a făcut din nou împărţirea stăpânirilor Nyek şi Gherteniş, frații au preluat, sub formă de zălog, partea răposatului condivizional Ladislau, spre marea daună a lui Dumitru; prin hotărârea vicecomiţilor, Dumitru urma să redobândească două porțiuni din sus-numitele posesiuni"[200].

1406, martie 13: „Văduva Caterina cere capitlului din Arad să-i oblige pe nobilii de **Gherteniş** să-i achite

---

[197] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 141
[198] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 143, 144
[199] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 164
[200] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 166

suma de o sută de florini, pentru că le-a vândut părțile sale din posesiunea Nogbykach. Pe 17 iunie, regele cere capitului din Cenad să-i introducă în stăpânirea unor părți din posesiunea Kerev din Torontal”[201].

1407, ianuarie 8: „Nobilii de **Gherteniş,** împreună cu judele şi oamenii lor, au intrat cu forţa în satul Helwmba, de unde l-au luat pe Ştefan cnezul, fără ca acesta să-şi plătească darea cuvenită de strămutare şi cinci boi; protestul celor păgubiți ajunge în faţa vicecomitelui şi juzilor de Caraş”[202].

1407, noiembrie 4: „Încălcările repetate ale posesiunilor, între nobilii de **Remetea** Himfy (azi punctul Pătruieni, la nord de Berzovia) şi cei din **Gherteniş** cunosc, acum, o nouă înfăţişare în fața regelui, pentru distrugerea a 24 de mori de pe Bârzava, cu o pagubă de o mie de florini”[203].

1409, martie 31: „În fața capitlului din Cenad, Iacob, zis Chep de **Gherteniş** cere să se interzică lui Andrei şi Simion, fiii lui Danciu de Macedonia şi lui Nicolae, fiul lui Petru de Macedonia să se folosească de pertinenţele ce țin de posesiunea **Gherteniş**”[204].

1409, august 8: „Juzii nobiliari din Timiş arată că stingerea tuturor conflictelor juridice dintre nobilii de Duboz şi cei din **Gherteniş**, celebri în epocă, alături de cei din **Remetea**, pentru numeroasele plângeri (ale lor

---

[201] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 166
[202] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 168, 169
[203] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 172
[204] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 173

împotriva altora şi ale altora împotriva lor), va fi făcută cu prilejul congregaţiei comitatense cărăşene, ce se va desfăşura pe 23 ale lunii august, la **Şemlacu Mare**"[205].

1409, octombrie 27: „Atestare a unei încercări de înfrățire pe moşie, între cnezul Gheorghe, aflat în posesiunea unui cnezat ereditar, **Pachach**, şi un alt cnez, înfrățire adusă la cunoştinţa vicecomitelui de Caraş, Iacob Chep de **Gherteniş**, de către magistrul Ştefan, fiul lui Petru de **Remetea**, stăpânul cneazului Gheorghe. Adunarea nobililor din comitatul Caraş hotărăşte ca toate bunurile acestui cnez Gheorghe să poate fi luate de pomenitul magistru Ştefan"[206].

1410, august 23: „În faţa comitelui de Timişoara, se încheie actul de împăcare dintre vicecomitele de Caraş, Iacob Chep de **Gherteniş** şi nobilul Dumitru, fiul lui Ladislau Dan de **Duboz**, împăcare survenită în urma unor neînțelegeri privitoare la stăpânirea asupra unor iobagi şi la plata unor daune în valoare de 100 florini"[207].

1411, august 29: „Magistrul Iuga, vicecomitele Caraşului, adevereşte că nobilul Iacob Chep de **Gherteniş** a luat cu forţa un cal de la cnezul Dionisie din **Secaş**"[208].

1413, aprilie 28: „Din Udine, deci, la încheierea campaniei antiveneţiene, regele le cere oficialilor regatului să procedeze cu prudență în privința judecăților şi

---

[205] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 174
[206] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 174, 175
[207] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 177
[208] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 180

strângerii taxelor şi impozitelor, de la şi de pe posesiunile nobililor Andrei, Iacob şi Nicolae, fiii lui Andrei şi Ioan, fiul lui Paska de **Gherteniş**. Acest act de clemenţă este urmarea meritelor lor militare demonstrate în respectiva campanie"[209].

1414, iulie 24: „Capitlul din Arad raportează regelui că Bologdy şi fiul său, Emeric, zişi de Wodad, au intrat cu forța în posesiunile nobililor de **Gherteniş**, anume Nyek şi Chokal, devastându-le"[210].

1414, octombrie 13: „Cu prilejul unui jaf al celor din **Gherteniş** asupra **Remetei** sunt sechestrați şi caii destinaţi să care materiale pentru construcția bisericii de acolo; doi cai ai lui Petru, croitorul de acolo, au fost ucişi etc."[211].

1415, mai 16: „Comitele de Timiş le scrie vicecomiților săi din Timiş, Caraş şi Cenad, anunțându-le mersul campaniei militare din Bosnia şi cerând noi contingente militare. Excepție fac iobagii familiei de **Gherteniş**, care au participat, deja, la multe lupte şi sunt scutiți acum"[212].

1417, martie 3: „Brayan, omul lui Ştefan Lazarević, care este şi vicecomite de Torontal, aflat la Aracha, o ia în grija sa pe văduva lui Iacob de Beldre (şi **Gherteniş**)… / **septembrie 9**: Scolari, întors din Bosnia, este la Timişoara, de unde se adresează soției lui Iacob Chep

---

[209] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 182
[210] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 183
[211] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, pp. 183, 184
[212] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 187

din **Gherteniş**, dispărut în luptele de acolo, şi o ia sub protecţia sa personală”[213].

1426, august 14: „Bartolomeu şi fiii săi, Ştefan şi Ladislau, arendează pe 20 de ani posesiunea lor, Abradfalva din Caraş, ragusanilor Pasku şi Maroia, din **Gherteniş**, pentru 450 de guldeni”[214].

1427, mai 14: „Nobilii de **Remetea** şi **Gherteniş** se prezintă în fața capitlului din Arad, cu o scrisoare de adeverire, din partea capitlului din Cenad, care confirmă pagubele aduse acestor familii de Pasca şi Maroya, raguzanii amintiți mai sus, din **Gherteniş**”[215].

1928: „**Gherteniş**. Tânăra nevastă Terezia Volk, plecată în vilegiatuă la Steierdorf, s-a îmbolnăvit acolo şi a cerut să fie dusă acasă, ca să-şi vadă soţul şi feciorul. Transportată cu automobilul, a murit la marginea satului, fără să-şi fi putut realiza ultima dorință”[216].

1928: „Pentru darea în întreprindere a lucrărilor de transformare a şcolii primare rurale din comuna **Gherteniş**, în ziua de 3 noiemvrie 1928, ora 10 a. m., se ţine licitaţie publică (Prefectura judeţului, Etaj II, No. 78), conform publicaţiunii”[217].

1938: „Un înfiorător omor a fost săvârşit, mai în zilele trecute, în comuna **Gherteniş**, din judeţul Timiş. Săteanul Toma Spala a fost ucis, într-un mod sălbatic, de fiul său Gheorghe și servitorul său. Toma Spala avea o

---

[213] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 187
[214] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 199
[215] Haţegan, Ioan; Boldea, Ligia; Ţeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006, p. 201
[216] *Svastica Banatului*, Anul II, nr. 35, Timişoara 1928, p. 4
[217] *Svastica Banatului*, Anul II, nr. 44, Timişoara 1928, p. 4

avere destul de frumoasă. Era printre fruntaşii satului. Dar, pe lângă bogăție, mai avea şi darul beţiei. Din cauza acestei patimi, trăia în certuri continue cu nevasta şi cei doi copii ai săi, o fată şi un băiat. Aceştia se temeau că tatăl lor va bea totul şi ei vor rămâne săraci. Acum câteva zile, Toma Spala a plecat la câmp, cu fiul şi servitorul său. Acolo, fiind cam afumat de băutură, s-a culcat pe un răzor şi a adormit. Cel doi tineri sau apropiat, cu toporul, şi cu câteva lovituri l-au omorât. După săvârşirea fărădelegii, au luat trupul şi l-au îngropai în marginea pădurii, în nişte frunze. Planul lor a dat greş, deoarece un pădurar a descoperit mortul şi a anunţat jandarmii. Aceştia au venit şi au arestat nu numai pe ucigaşi, ci şi întreagă familia, mai ales că lumea vorbea că văduva mortului ar fi fost în legături de dragoste cu sluga”[218].

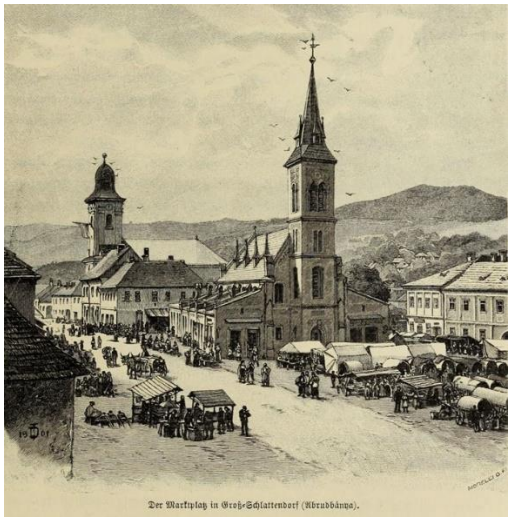

[218] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 46, Blaj 1938, p. 6

GHIJASA

(Seez, judeţul Sibiu)

1364, februarie 6, Vişegrad: Voievodul Dionisie dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Petru zis Chech, comite sau, cum se spune în vorbirea obişnuită, greav de **Cisnădie** (Helta, judeţul Sibiu), ca pârâş, iar pe de altă parte Kinya, fost comite în Pojon, fiul răposatului voievod Toma, ca pârât, în numele său şi al venerabilului Mihai, episcop de Agria, fratele său, după ce au dobândit, mai întâi, învoirea noastră judecătorească de a se împăca, cu privire la nişte moşii numite **Jidveiu** (Sytwe, judeşul Alba) şi **Bălcaciu** (Bolkach, judeţul Alba), aşezate în comitatul Târnava şi aflate, de fapt, în stăpânirea lui Konya, pe care moşii zisul Ioan, fiul lui Petru, le cerea pe cale judecătorească, drept moşii ale răposatului Nicolae, fiul lui Corrard de **Tălmaciu** (Tolmach, judeţul Sibiu), ţinând prin cumpărătură de numitul Nicolae şi dăruite de acesta lui Petru zis Chech, tatăl său, împreună cu sora lui, adică mama acestui Ioan, dată lui prin legătura căsătoriei… / În faţa noastră, cad la învoială în chipul următor: anume că magistrul Konya şi fratele său, episcopul Mihail, au dat lui Ioan, fiul lui Petru, alte două moşii ale lor, **Metişdorf** (Mortunfolwa, azi **Metiş**, judeţul Sibiu) şi **Ghijasa** (Seez, judeţul Sibiu), aflătoare tot în comitatul

Târnava… pomenitele moşii Jidveiu şi Bălcaciu rămân lui Konya şi episcopului Mihail”[219].

1927: „Sâmbătă, în 3 decemvrie 1927, o ceată de domni din Blaj mergeau vseli pe drumul ce duce de la Mediaş, spre miazăzi, pe poarta Muşnei, către Pelişor… / Mergeau la o sărbătoare rară, la sfinţirea Casei Domnului, în comuna **Pelişor**. Tot satul era în sărbătoare: nu numai credincioşii greco-catolici, ci și ortodocşii şi saşii. Căci frumoasa biserică nouă, cu turn nou, cu clopote nou, aşezată în cel mai frumos loc al satului, de mult şi cu drag aşteptată de poporul credincios. S-a ridicat ca prin minune, prin ajutorul lui Dumnezeu şi prin truda oamenilor de inimă, care şi-au adus aminte de cavintele Mântuitorului nostru Isus Hristos: „Nu vă adunaţi comori pe pământ, ci vă adunaţi vouă comori în cer, pe care furii nu le fură şi moliile nu le strică, căci unde este comoara voastră, acolo e şi inima voastră”. / Ajunşi în sat, au făcut cu cucernicie slujba preafrumoasă a înseratului. Popor mult se adunase în biserica încăpătoare, boltită, cu frumoase fereşti înguste, care se înalţă şi se adună la vârf, ca nişte mâini aduse laolaltă, spre rugăciune. Iconostasul era împodobit cu icoane modeste şi două icoane mai pompoase ale Domnului Hristos, a Maicii Domnului şi cu una făcută de pictorul Antonie Zeiler din Blaj, care arată scoborârea Spiritului Sfânt peste Apostoli, hramul bisericii. Stranele şi pereţii bisericii erau înfrumuseţaţi, din loc în loc, cu frumoase covoare şi ţesături ţărăneşti, din grija doamnei Mărioara Stoian, soția domnului notar Stoian, a doamnei preotese văduve Aron, şi a doamnei preotese tinere. Seara, o masă bogată şi binefăcătoare a aşteptat pe oaspeţii

[219] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 234, pp. 220-224

obosiţi de calea lungă, ce o făcuseră. / Clopotele sunau vesele, din toate puterile lor, în dimineaţa zilei următoare, duminecă, în 4 decemvrie 1927. Reverendisimul Domn Dr. Ioan Bălan îşi zicea cu evlavie rugăciunile de dimineața, în sfântul altar. Prin curţile oamenilor se vedea o mişcare vie. Fiecare se grăbea să-şi isprăvească mai repede treburile, ca să vină la sărbătoarea care li se vestea. Ortodocşii îşi începură slujba de dimineaţă, ca să poată veni şi ei la praznic… / Din altar se aude vocea melodioasă a preoţilor, dintre care se remarcă vocea părintelui Stoian din **Ghijasa**, cântăreț mai distins încă decât fiul său, cu toate că se apropie de anii 70 ai vieţii… / După acestea, a urmat o masă bogată, la care au luat parte, afară de oaspeţii din Blaj, Părintele Stoian din **Ghijasa**, tot comitetul parohial, fruntașii comunei, în frunte cu preotul săsesc şi ortodox, consiliul comunal, în frunte cu dl Stoian, notarul, domnii învățători Suciu senior, autor a multor broşuri frumoase de literatură poporală… / Dl notar Stoian a toastat, în numele comunei, pentru Î. P. Sa Mitropolitul şi pentru reprezentantul său, Dr. Ioan Bălan. Părintele Munteanu, ortodox, pentru parohienii greco-catolici; părintele luteran pentru înălţarea gândului creştinesc; au mai vorbit şi alţii, iar în urmă părintele Victor Gizdavu, pentru toți cei care s-au ostenit la ridicarea sfântului locaș, lăudând mult între altele hărnicia şi omenia măiestrilor, care l-au zidit. Cei de faţă însă au constatat că Stinţia Sa a uitat pe sine însuşi, trecând în tăcere gândurile multe, care l-au frământat, planurile după care a lucrat şi a făcut pe alţii să lucreze, şi multele drumuri şi alergări, pe care a trebuit să le îndure, ca să adune, din tot locul, de unde se putea aduna ceva, căci lipsa nu era nicăieri mai mare, decât tocmai în parohia greco-catolică

din **Pelişor**. Dacă s-a uitat el, nu trebuie să-l uite credincioşii. / Masa s-a sfârşit cu mare veselie. După sfânta slujbă a înseratului, oaspeţii s-au îndreptat iarăşi spre Blaj, în uralele poporului, ducând și lăsând cele mai plăcute amintiri”[220].

1931: „**Primele misiuni sfinte în Ghijasa de sus**, judeţul Târnava Mare. / În zilele de 10, 11 şi 12 octombrie, s-a întâmplat un mare eveniment, în viaţa sufletească a credincioşilor uniţi din parohia **Ghijasa de sus**. În aceste zile, s-au ţinut, în această comună curat românească şi curat unită, cele dintâi misiuni sfinte, din partea Prea Onoratului Toma Oprean, administrator protopopiat şi paroh în **Vurpăr**, şi Onoratului Silviu Raica, administrator parohial în **Mihăileni**. Au decurs în felul următor: / Sâmbătă, 10 octombrie, pe când înserarea se lăsa peste sat, toaca şi clopotele bisericii au început a chema pe credincioşi la slujba vecerniei, pe care a oficiat-o Onoratul Valeriu Stoian, parohul local, După aceea, părintele Silviu Raica a ţinut prima predică, despre „Scopul misiunilor”, invitând credincioşii la meditaţie şi pocăinţă, iar la sfârşit părintele Toma Oprean, înflăcărat ca un apostol, a vorbit despre frumuseţile şi minunăţia acestei lumi, creată de Dumnezeu pentru om, şi, în legături cu aceasta, despre „Scopul omului“. Predicile au fost ascultate cu multă plăcere şi atenţie şi nu puţini au fost aceia, cărora li s-au umezit ochii. / Duminică, dimineaţa, s-a slujit, cu multă cucernicie, sfânta Liturghie de către toţi preoţii prezenţi, iar ca lector fiind subsemnatul. Răspunsurile au fost date de cantorii Teodor şi fiul acestuia, Ion Irod, însoţit de glasurile argintii ale tineretului, în special fete şi copii. Bi-

[220] *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 51, Blaj 1927, pp. 3, 4

serica, deşi foarte mare, s-a dovedit, de astă dată, aproape neîncăpătoare pentru mulţimea de credincioşi, care au venit să asculte cuvântul Domnului din gura preoților misionari. După cetirea sfintei Evanghelii, a urcat amvonul şi a vorbit iarăşi minunat părintele S. Raica despre „Păcat" şi urmările lui îngrozitoare. Liturghia a continuat, apoi, mai departe, în cântări frumoase, până la priceasnă, în locul căreia părintele Toma Oprean a vorbit despre „Păcatul necurăţiei şi despre concubinaj", arătând, în cuvinte clare şi avântate, urâciunea şi răutatea acestor păcate, care au robit multe suflete prin satele noastre. / La ora 2 d. m., s-a slujit iarăşi vecernia, de către Onoratul Gheorghe Spineanu, paroh în **Răvăşel**, şi a predicat Onoratul Silviu Raica despre „Taina sfintei Mărturisiri". Îndată după Vecernie, preoţii s-au retras în patru părți şi au început a mărturisi până la ora 7 d. m. Atunci a început sfântul Paraclis al Născătoarei de Dumnezeu, oficiat de părintele T. Oprean, care, după sfânta Evanghelie, a ţinut o frumoasă şi însufleţită predică despre Preacurata Fecioară Maria. Înainte de a se cânta „Cuvine-se cu adevărat", poporul, în frunte cu preoții, a ieşit afară şi au înconjurat biserica de 3 ori, cu prapuri şi lumânări aprinse, şi cu cântări de laudă în cinstea Preacuratei. Era o adevărată plăcere să vezi, în întunerecul nopţii, biserica înconjurată de un cerc nesfârşit de foc, şi să auzi în văzduh cântările de preamărire a Născătoarei de Dumnezeu: Cuvine-se cu adevărat şi de tine se bucură. În felul acesta s-a sărbătorit amintirea Sinodului ecumenic efezan, ţinut acum cincisprezece veacuri. Am intrat iarăşi în biserică, unde s-a continuat Paraclisul până la încheiere. / Luni, dimineaţa, pe când stelele străluceau încă pe albastrul cerului, clopotele au început a trage de liturghie. A slujit părintele

Gh. Spineanu, dimpreună cu ceilalţi preoţi. După sfânta Evanghelie, părintele Silviu Raica a vorbit, cald şi la inima poporului, despre „Sfânta cuminecătură" şi despre darurile sufleteşti, pe care le-au dobândit în aceste sfinte misiuni. La sfârşit, s-au cuminecat aproape la 200 credincioşi, fără copii. Acesta a fost rodul binecuvântat al misiunilor. / Valeriu Stoian, absolvent de teologie"[221].

1936: „În ziua de 19 iulie, credincioșii noștri din **Ghijasa de sus**, fruntașa comună de valea Hârtibaciului, au trăit clipe de adevărată bucurie sufletească, Bucuria lea fost prilejuită de faptul că preoțimea tractului Ţichindeal, în programul de activitate al căreia intră, ca un punct de onoare, ținerea regulată a unui sinod de vara în parohii, l-a fixat, în data aceasta, în susnumita parohie. / Dimineaţa, la ora 8, la sunetul clopotelor ca la o chemare de sus, sătenii se îndreaptă, pâlcuri, pâlcuri, spre biserica din sat, care, deşi spațioasă, se dovedeşte, de astădată, neîncăpătoare pentru mulțimea credincioșilor veniţi să asculte cuvântul lui Dumnezeu din gura preoților slujitori. Sfânta liturghie este săvârşită de Toma Opreanu, protopop în **Vurpăr**, având, de o parte şi de cealaltă, pe părintele Valeriu Stoian, parohul locului, părintele Em. Craţu din **Vecerd**, părintele Silviu Raica din **Mihăileni**, părintele Ioan Vlad din **Glâmboaca** şi părintele Traian Bslaşcu din **Alţina**, iar ca diaconi pe părintele Ional Albu din **Bârgăiş**, părintele Valeriu Stoian din **Moşaz**. După „Cuvinese cu adevărat", părintele S. Raica ţine o frumoasă predică despre P. C. Fecioară Maria, iar la loc de priceasnă, părintele Albu vorbeşte cu însufleţire despre iubirea aproapelui, piatră de temelie a creştinismului. Du-

[221] *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 44, Blaj 1931, p. 5

pă sfânta liturghie, urmează mărturisirea preoţilor. / La ora 12, Prea onoratul T. Opreanu, face închiderea solemnă a sinodului propriu-zis, și, printr-o inimoasă cuvântare, îndeamnă preoţimea la alipire şi luptă pentru afirmarea şi întărirea Bisericii Unite. Părintele Giurca din Coluz citește o conferință religioasă, despre combaterea sectelor, iar despre necesitatea unei bune catehizaţii vorbeşte documentat părintele E. Creţu. După citirea şi discutarea mai multor ordine cu caracter administrativ şi pastoral, sinodul se închide. / După-amiază, se face vecernie. Slujește părintele Ioan Vlad, iar la sfârșit, părintele Victor Șerbu din **Vurpăr**, tâlcuiește poporului, prezent număr mare, cuvintele din rugăciunea Domnului „Și ne iartă nouă, păcatele noastre": După încheiere, părintele protopop districtual își arată satisfacţia că vede un popor atât de iubitor de biserică, apoi mulțumește părintelui Valeriu Stoian pentru primirea prietenoasă şi entuziastă, pe care le-a făcut-o"[222].

1940: „Credincioşii bisericii române unite din **Ghijasa-de sus**, judeţul Târnava-mare, aduc, şi pe această cale, Domniei Sale, dlui Iuliu V. Albini, proprietar de mină din **Zlatna** și mare protejator al bisericii noastre, sincerele şi viile lor mulțumiri, pentru darul de 2.000 lei (două mii lei), făcut bisericii noastre. Bunul Dumnezeu să-i dea multă sănătate, iar jertfa să-i fie primită la tronul ceresc. / Părintele Simion Stoiţă"[223].

[222] *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 31, Blaj 1936, p. 4
[223] *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 24, Blaj 1940, p. 7

GHILAD

(Gilad, judeţul Timiş)

1554-1557: „Nahiile sangeacului de Timişoara erau: Timişoara (4 oraşe: Timişoara, Recaş, Sarad şi Utvin, 3 mănăstiri: Sfântul Gheorghe, **Ghilad** şi Szekldobediste, 82 puste şi 141 sate, cu 3.232 case impuse la dare)”[224].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menţionată familia „**Muntean** de Lăpuşul Superior (Muntyán de Felsó-Lapos), în comuna **Ghilad**, 1 familie”[225].

1904: „Din dieceza đe Lugoj, sâmbăta trecută, Ilustria Sa dl Episcop Vasile a mers la **Folea**, unde avea să sfinţească biserica. La gara din **Voitec**, a fost salutat, în numele comitatului Timiş, de protonotarul Ioanovich. La **Folea** mulţime de popor a luat parte la frumoasele serbări, ascultând cu drag învăţăturile date de bunul Arhiereu. Tot în ziua aceea, a mers în vizită canonică la **Ghilad**, la hotarul căreia îl aştepta un frumos banderiu. Luni, a plecat spre **Ciacova**, unde i s-a făcut o călduroasă

[224] Haţegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005, p. 86
[225] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 45

primire, fiind așteptat, la gară, de o imensă mulţime. După-amiază, s-a dat banchet în onoarea distinsului prelat. De la **Ciacova**, a mers mai departe, la **Petromani**, spre a sfinți biserica radical restaurată. Şi aici primirea ce i s-a făcut a fost una dintre celea mai splendide. Popor mult a grăbit la frumoasele festivități"[226].

1904: „Zile de sărbătoare şi nespusă mângâiere şi mângâiere au fost, pentru credincioşii uniţi din întreg districtul greco-catolic al Ciacovei, zilele de la 9 la 13 iulie, pentru că în aceste zile ne împărtăşirăm de fericirea de a avea în mijlocul nostru pe iubitul şi prea bunul, nostru Arhiereu Ilustritatea Sa Domnul Episcop de Lugoj, Dr. Vasile Hossu… / La jumătate pe 7 ore, ia calea către fruntaşa comună **Ghilad**, abătându-se în drum pe la familia Návay, spre a-şi face onoarea. / La hotarul comunei **Ghilad**, Ilustria Sa a fost salutat, în fruntea antistei (primăriei) comunale, de notarul comitatului, de marele proprietar G. Breban şi de protopretor, apoi între în comună, între salve de tracturi şi sunetul campanelor greco-catolice și romano-catolice, aici cele neunite, la porunca preotului neunit, care a privit intrarea în comună a Înaltului cap din fereastra unui poporean al său, au fost amuţite. Observ că preotul neunit a fost invitat de cel greco-catolic, în mod oficios, atât la festivitate, cât şi la cină, dar a rămas ascuns. / Punct la orele 7 şi 45, bunul Episcop se dă jos din trăsură şi se îndreaptă către capela ce e află în curtea parohială, unde îi aştepta imensa mulţime de popor. În uşa capelei, l-a primit parohul local G. Muntean, în ornatele bisericeşti, care, predându-i spre sărutare crucea, îi bineventează, prin o vorbire plină de dragoste ade-

[226] *Unirea*, Anul XIV, nr. 1, Blaj 1904, p. 277

vărat fiasca, la care Ilustria Sa, adânc mişcat, răspunde cu cele mai dulci cuvinte, prin care îndeamnă pe credincioşi să fie cu alipire către sfânta noastră biserică şi aşezămintele ei. După aceasta, intrând în capelă, ceteşte o rugăciune pentru ploaie, în genunchi, și făcând dezlegarea zilei, împărţeşte mulţimii binecuvântarea arhierească. Ieşind din capelă, merge în locuinţa parohului, unde i-a fost cvartirul. La 9 ore, parohul a dat cină în onoarea înaltului oaspe”[227].

Zigeunermädchen.

[227] *Unirea*, Anul XIV, nr. 32, Blaj 1904, p. 304

GHILVACI

(**Gyluas**, judeţul Satu Mare)

1352, ianuarie 24, Buda: „Nicolae, palatinul Ungariei şi jude al cumanilor, dă câştig de cauză lui Pouch, fiul lui Benedict de **Rakamaz** (în Ucraina), în procesul împotriva rudelor sale din mai multe sate din comitatul Szabalocs şi din alte comitate… S-a prezentat şi scrisoarea capitlului din **Oradea**, din **25 iulie 1342**, cuprinzând o altă scrisoare a aceluiaşi capitlu, din **21 iunie 1291**, şi o altă scrisoare, din **25 martie 1347**. Se amintesc moşiile **Sanislău** (**Stanyzlo, Zanislou**, judeţul Satu Mare), **Carei** (**Karul, Karol**, judeţul Satu Mare), **Ghilvaci** (**Gyluas**, judeţul Satu Mare), precum şi comitele secuilor Nicolae, fiul lui Briciu, şi magistrul Grigore notarul, omul de mărturie al conventului din Dealul Orăzii”[228].

1937: „Într-un oraş ardelean, în Satu Mare, pe vremurile tulburi ale anilor 1918-1919, se înstăpâniseră bandele roşii agitate de Bela Kunn. În gara **Ghilvaci**, lângă Satu Mare, aparţinând detaşamentului Samuelli, teroriza populaţia şi maltrata pe ţăranii sătmăreni un româm renegat şi bolşevizat, Lazăr Mihai, comandant al staţiei

[228] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 97, p. 107

amintite mai sus, ca delegat al armatei roşii. / După ce s-a potolit vijelia, în anii de după război, alături de toate renunţările noastre, s-a făcut tabula rasa şi cu acest episod dureros. / Lazăr Mihai, omul care n-a ascultat de glasul disperat al mamei sale, în 1918-1919, renegatul care a pornit urgia împotriva propriului său neam, a fost pensionat, în 1933-1934, ca invalid de război. La intervenţia unor locuitori din Satu Mare şi-n baza anchetei ordonate de M. A. N., făcută de dl colonel Papadopol, comandantul Regimentului 87 Infanterie, i s-a retras pensia. Lazăr Mihai, neastâmpărat, intervenind prin avocatul Fudulu Marin, a fost repus în drepturile sale… / Cazul e revoltător. Mai ales dacă ne aducem aminte că, tot pe plaiuri sătmărene, în România reîntregită, pe drumul care duce spre Baia Mare, tăvălit în noroi, maltratat de bătăuşii electorali de pe acele vremuri, a fost găsit un sfânt al neamului. / În ochii acestui mucenic al Seghedinului şi al Vacrului s-a abătut o lacrimă amară, când ţăranii l-au ridicat şi l-au dus la spital. Bătrânul din praful drumului era Popa Lucaciu. / Valeriu Cârdu”[229].

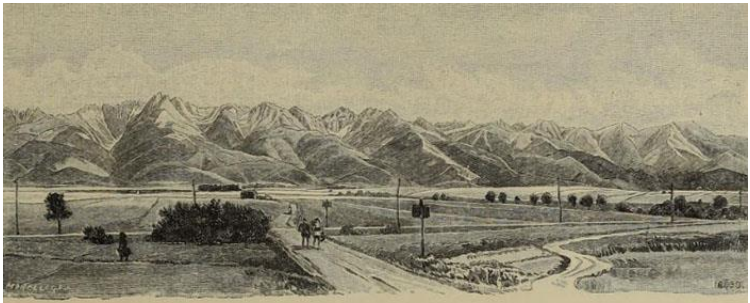

Die Fogarascr Berge, von Kerecz gesehen.

[229] *Buna Vestire*, Anul I, nr. 97, Bucureşti 1937, pp. 1, 3

GHIMBAV

(**Widenbach**, judeţul Braşov)

1351, octombrie 18: Ştefan, ducele Transilvaniei dă de ştire tuturor şi „îndeosebi lui Nicolae, fiul lui Briccius, comite de **Braşov**… că, venind înaintea înălţimii noastre cinstiţii bărbaţi şi domni: domnul Nicolae, decanul şi parohul de Braşov, şi domnul Cristan, parogul de **Ghimbav** (Widenbach, judeţul Braşov), plângându-se… că zisele biserici sunt asuprite cu mare împovărare de suszisul Nicolae, fiul lui Briccus, şi de înaintaşii săi… în aşa chip că ei uzurpă pentru dânşii pe nedrept a patra parte din dijmă… / Noi, înduplecaţi de milă… poruncim să nu mai îndrăzniţi a lua parte din dijmele ziselor biserici”[230].

1357, mai 29, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că, venind „Simion, fiul lui Nicolae de **Ghimbav** (Widenbach, judeţul Braşov), şi comitele Iacob, zis de **Braşov**, fiul comitelui Nicolae cel Mare de **Râşnov** (Rosno, judeţul Braşov), pe de altă parte, acest Simion ne-a spus că, deoarece nu are alţi moştenitori, ci doar două fiice copile şi pe soţia sa… toate bunurile sale de moştenire din moşia Ghimbav, pe care le-a primit de la

[230] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 69, pp. 66, 67

înaintaşii săi… le dăruieşte şi le hărăzeşte, în temeiul înrudirii de sânge, cu înlăturarea celorlalte rude ale sale, pomenitului comite Iacob, zis de Braşov”[231].

1368, martie 8, Sântimbru: Voievodul Petru dă de ştire că pricina dintre „Petru, fiul lui Mihail de **Ghimbav** (Widenbach, judeţul Braşov), în numele căruia s-a înfăţişat la judecată Nicolae zis Magiar, slujitorul său, împotriva lui Tyl de **Prejmer** (Prasmar, judeţul Braşov), care s-a înfățișat el însuşi la judecată, am hotărât, cu voia amânduror părţilor, s-o amânăm, în aceeaşi stare, pe octavele sărbătorii viitoare a fericitului mucenic Gheorghe (1 mai)”[232].

1794: „Învățătorul din **Ghimbav**, I. Stoica, se plânge că, fiind ales, în 1794, a fost întărit în 1797 de directorul şcolilor neunite din Ardeal, Tempea, iar acum Haines l-a destituit fără nici un motiv şi, în locul lui, a pus pe ginerele popii. Cei din **Rotbav** se plâng contra lui, că vrea să-i silească să țină pe dascălul lor, Todor Dumitru, cât va trăi și să-i plătească și o simbrie mare, pe când la ei, ca și în alte părți, dascălul se alege numai pe un an și după tocmeală”[233].

1802, iunie 26 „Principele României, Mihail Şuţu merse, din Braşov, la **Sighişoara**, şi cei mai mulii boieri, pe la începutul lui august, se reîntoarseră în România. Boierii cauzară mare scumpete în Ţara Bârsei, mulți se împărţiră şi prin sate, prin **Ghimbav**, **Cristian** şi **Codlea**.

---

[231] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 154, pp. 142-144

[232] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 294, pp. 457, 458

[233] *Ţara Bârsei*, Anul VI, nr. 2, Braşov 1934, p. 101

Tot aici să retraseră şi în anul 1807, când ruşii năvăliră în Moldova şi România”[234].

1883: „Cu ocaziunea ţinerii balului român, aranjat în comuna **Ghimbav**, în favorul fondului şcolar al şcolii române greco-ortodoxe locale, conform listei de contribuiri benevole, următorii prea onorați domni și doamne s-au aflat îndemnați a contribui, după cum urmează:

a). Din **comuna Ghimbav**: Mult onoraţii domni N. Popoviciu, paroh, și Iosif Comănescu, paroh în Codlea, 3 florini 20 cruceri; / A. Volf, paroh evanghelic, 50 cruceri; / G. Liehn, primar 1 florin; / P. Römer, viceprimar, 1 florin; / I. Durmes, notar, 1 florin; / H. Zilack, medic local, 1 florin; / Fr. Schmidts, jurat 1 florin; / I. Olesch, jurat, 1 florin; / I. Römer, învăţător-director, 1 florin; / G. Popoviciu, cantor 1 florin; / D. Comșa, epitrop, 1 florin; / I. Cârstocea, epitrop, 1 florin; / N. Hamsea, 1 florin; / N. Muntean, 1 florin; / P. Neamţu, 1 florin; / I. Comșa, 1 florin; / I. Coman, 1 florin; / B. Arsu 1 florin; / N. Râşnovean, 1 florin; / G. Rusuleţu senior, 1 florin; / G. Rusuleţu junior, florin; / D. Șurariu, 1 florin; / B. Nistor, 1 florin; / Comșa Mitrea, 1 florin; / D. Pop, 30 cruceri / B. Râşnovean, 1 florin; / Thieberger, 1 florin; / Iosif Stĕner, 1 florin; / A. Gutt, 1 florin; / G. Fröhlich, 1 florin; / H. Goldschmitdt, 1 florin; / B. Pădurice, 1 florin; / Ana Rusuleţu, 80 cruceri; / N. Șurariu, 50 cruceri; / D. Irimie 50 cruceri; / Mar. Marcu 50 cruceri; / N. Oltean 50 cruceri; / I. Gohănean, 50 cruceri; / N. Ferariu, 50 cruceri; / Zörgö I., sergent, 50 cruceri; / Fritze Preis, 50 cruceri; / Frieda Dendörfer, 40 cruceri; / Frietze Dendörfer, 40 cruceri; / Juliana Stenner, 40 cruceri; / Loniza Rosenauer,

[234] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVIII, nr. 265, Braşov 1885, p. 1

50 cruceri; / C. Preidt, consilier, 50 cruceri; / Ana L. Tohănean, 40 cruceri; / P. Nan 40 cruceri; / R. Tohănean, 30 cruceri; / N. Dodoe, 30 cruceri; / El. Marcu, 30 cruceri; / El. Pădurice, 30 cruceri; / A. Toma, 40 cruceri.

b). Din **Cristian**: Mult onoraţii domni Zacharia Pop, învăţător-director, 1 florin 20 cruceri; / Şt. I. Proca, 1 florin; / I. Barbu, 1 florin; / Sava Inachie, 1 florin; / G. Barbu, 1 florin; / D. Rucărean, 1 florin.

c). Din **Zărneşti**: Mult onoraţii domni N. Garoniu, avocat, 2 florini; / I. Străioiu, învăţător, 1 florin; / N. Pană, învăţător, 1 florin; / A. Gidofalvi, magistru poştal, 1 florin; / C. Ioanoviciu, compt., 1 florin; / D. Ioanoviciu, compt., 1 florin.

d) Din **Stupini**: Mult onoraţii domni I. Macsimilian, paroh, 4 florini; / I. Macsimilian, învăţător, 1 florin; / I. G. Puiul 1 florin; / N. Marin, 1 florin; / I. Coman, 1 florin; / G. D. Voicu, 1 f florin; / G. Popoviciu, 1 florin; / D. Constantin, 1 florin; / N. Bârsan junior, 1 florin; / N. Barbu, 1 florin; / Sp. Spiridon, 1 florin; / Z. Bârsan, 1 florin; / G. Paraschiv, 1 florin; / I. Negură, 1 florin; / I. Bârsan senior, 50 cruceri; / Marhát Istvan, 50 cruceri; / I. Cojocar, 50 cruceri; / N. Puiu, 40 cruceri.

e). Din **Braşov**: G. Spiridon, 50 cruceri; / I. Cârstea, 50 cruceri.

Suma contribuirilor benevole: 76 lorini 09 cruceri, din care, subtrăgându-se spesele de 45 florini 31 cruceri, rezultă un folos de 30 florini 78 cruceri, care s-au și predat epitropiei bisericeşti şi şcolare, spre administrare. / Primească prea onoraţii contribuenţi, prin subscrișii, cea mai cordială mulțămită publică, atât pentru generozitatea documentată prin ofertele indigitate, cât şi pentru binevoitoarea dumnealor participare la balul menționat, prin

ceea ce au oferit comunității române greco-ortodoxe din loc plăcuta ocaziune de a-şi petrece românește, într-un mod cât se poate mai vial şi mai încântător. / Ghimbav, 24 ianuarie 1883. / Iosif Maximilian, învățător şi președintele comitetului aranjator. / Dumitru Popp, casar comitetul aranjator”[235].

1895: „Alegere de deputat în **Ghimbav**. Sâmbăta viitoare, 21 septembrie nou, se va face, în **Ghimbav**, alegerea suplementară de deputat dietal, în locul dlui Filtsoh, care şi-a depus mandatul. Ştim că, aici, doi candidați sași stau faţă în faţă: unul, dl Lutz Korodi, care este susținut din partea saşilor „verzi”, iar celălalt, dl Dr. Carl Schmidt, susținut de saşii moderați. Lupta între acești doi candidaţi promite a fi înverşunată. De acest cerc electoral, al doilea, din comitatul Braşovului, se ţin comunele: **Ghimbav**, **Cristian**, **Râșnov**, **Vulcan**, **Codlea**, **Helchiu Nou**, **Crisbav**, **Bod**, **Feldiora**, **Rodbav**, **Măieruş** şi **Apața**. / Alegătorii români, se-ntelege, n-au să ia parte nici la această alegere, precum n-au luat parte nici la alegerea deputatului Filtsoh, rămânând credincioşi hotărârilor luate de conferinţele noastre naţionale, care, faţă cu alegerile dietale, au decretat pasivitatea absolută şi generală pentru toate cercurile din Transilvania şi Ungaria”[236].

1895: „Astăzi, 9 / 21 septembrie 1895, s-a ţinut, în comuna **Ghimbav**, alegerea suplementară de deputat dietal, în cercul electoral de sus al Ţării Bârsei. / De dimineaţă, începură a sosi, încontinuu, mulţime de alegători din cele 13 comune, care formează acest cerc electoral, aşa că mica piaţă a comunei era înțesată de numărul res-

[235] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 24, Sibiu 1883, p. 96
[236] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 199, Braşov 1895, p. 2

pectabil al alegătorilor. Pentru susținerea ordinii fisolgăbirăul Kostend dispuse a se prezenta 10 jandarmi. De astădată, poporul săsesc, care până acum a excelat în principiul solidarităţii lui nationale, a ajuns, în urma fabricaţiunii legilor celor noi bisericeşti, din partea guvernului maghiar, în poziţiunea de a se separa în două castre antagoniste, zis aşa-numita partidă a „verzilor" (tinerilor) şi a „negrilor" (bătrânilor), botezată de-altcum şi „moderați". / Desele lor conferinţe, şi dintr-o parte, şi dintr-alta, ţinute în timpul din urmă, în diversele comune din menționatul cerc electoral, au dovedit, în mod destul de elocvent, sforțările ce şi-le dădeau şi unii, şi alţii, pentru reușirea la alegerea din cestiune. / Apeluri peste apeluri, la adresa poporului săsesc, publicară ziarele lor antagoniste, și se afișară, în ziua alegerii, pe zidurile **Ghimbavului**, cerând sprijinul poporului pentru reuşirea candidaţilor lor. / Era de tot bătător la ochi că, în multe familii, părinţii figurau ca „moderaţi" (negri), iar fiii lor ca „verzi", ceea ce dovedeşte că sciziunea politică în sânul poporului săsesc de pe la noi este de tot serioasă. / De sine înţeles că aproape toţi membrii primăriilor, ai corpului didactic şi preoţesc săsesc figurau între oportuniştii moderați. / „Moderaţii" au candidat pe avocatul Dr. Carol Schmidt, iar „verzii" pe redactorul Lutz Korodi. Cei dintâi se prezentară în număr considerabil, purtând cocarde, parte cu insignele maghiare, parte cu de cele săseşti, parte cu de amândouă. „Verzii", care reprezentau numai cam a treia parte din complexul alegătorilor, purtau ramuri verzi pe pălării. Amândouă partidele erau separate, şi separat au şi votat. / Alegerea a fost nominală. Candidatul moderaților obţinu 457 voturi, al „verzilor" 141 voturi.

Românii, în genere, s-au abţinut de la alegere, ţinând sus şi tare la principiul pasivităţii. Doi alegători români au participat, totuși, cu votul lor la alegere, prezentându-se în ceata moderaţilor şi încă cu tricolorul maghiar pe piept. Aceşti rătăciți sunt: învățătorul din Nou (**Ujfalu**), Gerasim Comănescu, şi un plugar din **Măieruș**. Cel dintâi păcătos se scuză cu aceea că speră a fi pensionat cât de curând; al doilea, că a fost necesitat de-a se prezenta la poruncă, fiind păzitor la podul Oltului. / Ca cititorii să fie în clar cu sciziunea întâmplată în sânul poporului săsesc în timpul din urmă, mai observ că fracţiunea „verzilor" își are ca principiu eluptarea drepturilor, într-un mod mai demn, şi, combătând tot ce este nejust şi nelegal, pe când moderaţii persistă, şi de aici, înainte a merge cu torentul, oriunde i-ar duce. / Ca de încheiere, notez că nu mult după alegere, care s-a sfârşit cam la o oră după masă, sosi alesul candidat Dr. Schmidt. Prezidiul îi comunică oficios rezultatul și-l prevăzu imediat cu mandatul de ablegat, după ceea-ce alesul mulțămi alegătorilor sași şi celor câţiva alegători unguri, prin două cuvântări scurte, ţinute în limba germană și maghiară, pentru încrederea pusă în el. / Urmă, la fine, prânzul, în decursul căruia se ținură diferite toaste"[237].

1895: „Alegere de deputat-sas. Sâmbătă, s-a făcut alegere de deputat în cercul **Ghimbav** (Weidenhach), în Ardeal. Au fost doi candidaţi saşi, unul „verde", Dr. Lutz Korodi, redactor la „Kronstädter Zeitung", celălalt „negru" (liberal-guvernamental), Dr. Carl Schmidt, redactor la „Kronstädter Tageblatt". A reuşit ultimul, cu o majoritate de 310 (din 592) voturi. Câte abuzuri guverna-

[237] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 202, Braşov 1895, p. 3

mentale se vor fi făcut în aceasta luptă săsească nu ştim încă”[238].

1900: „**De la Ghimbav, la Kronstadt**. Numai de curând s-a constatat, în reprezentanţa comunală din loc, că, din vechime numele oficial al oraşului nostru, Braşovul, este „Kronstadt”. Se vede că la posta de aici nu toți funcţionarii ţin seamă de aceasta, căci iată ce a păţit un om din satul **Ghimbav**, vecin cu Braşovul. Având, adică, în zilele aceste, să-şi reguleze o afacere cambială în Braşov, trimite polița într-o epistolă recomandată, adresându-o, în limba germană, la „Kronstadt”. De la poşta din loc, însă, această scrisoare s-a expediat, de-a dreptul, la „Kronstadt”, în Rusia. Respectivul funcționar oare să nu fi ştiut că există, și lângă **Ghimbav**, un Kronstadt şi că cu acesta, iar nu cu oraşul de port al Mării Negre obişnuiesc a coresponda cei din Ghimbav? În orice caz, astfel de confundări nu pot fi agreabile pentru publicul din **Ghimbav**, care are afaceri cambiale cu Brașovul”[239].

1903: „În luna februarie s-au întâmplat două incendii: unul în **Ghimbav**, unde a ars şura zidită din material solid a lui Ion Coman, împreună cu puţin fân şi paie, ce erau în ea. Paguba: 1.660 coroane. Şura era asigurată, Al doilea incendiu a fost în **Codlea**, unde a ars casa, grajdul și şopronul lui Irimie Tecușanu, împreună cu puţin nutreţ. Paguba a fost 928 coroane. Acarelele erau asigurate. Din ce sa provocat incendiul, nu s-a putut stabili”[240].

1903: „Comitetul administrativ al comitatului Braşov şi-a ținut ședința ordinară lunară, în ziua de 11 mai, sub preşedinția fişpanului contele Ştefan Lazar. Re-

[238] *Dreptatea*, Anul II, nr. 201, Timişoara 1895, p. 2
[239] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 186, Braşov 1900, p. 2
[240] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 48, Braşov 1903, p. 3

levăm, din raportul vice-șpanului, Dr. Frederic Jekel, pe luna aprilie, următoarele: Deces subit s-a întâmplat în cercul superior, unul în hotarul comunei **Cristian**, unde Vasile Bârsanu din **Bran** a căzut din car şi a rămas mort pe loc. În **Codlea**, s-a întâmplat un caz de sinucidere, iar în **Ghimbav** s-a găsit în părău cadavrul unui prunc, fără să se afle mama criminală. In cercul inferior, s-au întâmplat incendii în **Feldioară**, **Crisbav**, **Apața** și **Bod**. Sinucidere s-a întâmplat una în **Bod**. Boli molipsitoare sporadice, ca şi în cercul superior. Între animale, n-a fost epizootie. În oraşul Braşov au fost 5 cazuri de difterie. În cercul **Săcelelor** starea sanitară a fost bună. În Societatea de ajutorare a muncitorilor și servitorilor s-au înscris membrii: în **Turcheş**, **Crisbav**, **Bacifalu** şi **Codlea**. Cursul de tâmplărie şi rotărie din **Feldioara** a dat bune rezultate. Lăptăria din Braşov, care și-a început lucrările în august 1901, a furnizat, în 1902, 2.039.257 litri de lapte şi 73.713 kg unt. S-a încasat, în 1902: 308.196 coroane. Raportul mai aminteşte de premiile, de câte 50 coroane, acordate de ministeriul agriculturii pentru muncitorii sârguincioşi şi credincioşi, între care vedem şi numele lui C. Bratu din **Săcele**"[241].

1903: „Bibliotecile poporale ambulante, înfiinţate de „Astra", s-au mai înmulţit cu una… / Lele 14 biblioteci poporale sunt distribuite în modul următor: nr. I-a e destinată pentru comuna **Preşmer**: nr. II-a se află în comuna **Crisbav**; nr. III-a în comuna **Măeruş**: nr. IV-a în comuna **Braşov vechi**; nr. V-a în comuna **Dârste**; nr. VI-a în comuna **Ghimbav**; nr. VII-a în comuna **Feldioara**; nr. I-b în comuna **Bod**, nr. II-b în **Cristian**, nr. III-b în

[241] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 97, Braşov 1903, p.

Braşov Tocile; nr. IV-b în **Herman**; nr. VII-b în **Râşnov**; nr. I/c în **Satulung**, nr. II/c în **Ţânţari**"[242].

1907: „Prelegere și petrecere poporală în **Ghimbav**. Sărbătorile mari din iarna aceasta s-au încheiat în **Ghimbav**, în ziua Sfântului Ioan, cu o prelegere populară, ţinută, în numele despărţământului Asociaţiei Braşov de dl învăţător-director A. Boldor, şi cu o producţie de cântări şi declamări din partea tinerimii adulte… / După terminarea prelegerii, s-a început producţiunea. S-a cântat „Sună Buciumul", „Păsărică trecătoarea" şi „Numai Popă" (să tot fii, de Muzicescu). Îţi era mai mare dragul să vezi şi să asculţi tinerimea toată, îmbrăcată în port naţional şi condusă cu destoinicie de dl învăţător D. Marcu. Deosebit plăcută impresie a făcut publicului declamarea poeziilor „Duşmancele", de către Valeria Şurariu, şi „Rada", de către Elena Toma, ambele împodobite cu portul de flori şi fluturei. După producţiune, s-a jucat „Căluşerul" şi „Bătuta", de 11 voinici, care, cu aceeaşi dibăcie, ştiu răsturna glia şi bubui şi pământul. S-a continuat apoi cu jocul până-n zori, cu curaj şi voie bună, aşa numai cum românul ştie să-şi petreacă, dovedindu-se, şi prin aceasta, forţa şi setea lui de viaţă şi libertate. Şi era o animaţie şi o ropoteală, şi la domni, şi popor, de parcă sosise „ceasul vremilor răzbunătoare" de jale şi asuprire. Astfel, seara de Sfântul Ioan a fost și instructivă, şi plină de veselie, şi să dea Dumnezeu, când o fi mai rău, numai aşa să fie! / Ghimbav, 10 (23) ianuarie 1907. / Iosif Comănescu, paroh"[243].

1907: „Comitetul despărţământului Braşov al „Asociaţiunii" a reorganizat, duminică, în 11 faur vechi,

[242] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 131, Braşov 1903, pp. 5-6
[243] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 8, Braşov 1907 p. 4

agentura comunală din **Ghimbav**, constituindu-se comitetul. în modul următor: preşedinte Iosif Comănescu junior, paroh; / secretar şi bibliotecar, D. Marcu, învăţător; / casar, I. Gâlcă, econom; / controlor, Vasile Marcu junior, măestru. / Cu această ocazie, dl A. Boldor a ţinut o prelegere foarte interesantă şi pe înţelesul tuturor, arătând, cu skioptikonul, scene de viaţa lui Cristos şi alte tablouri geografice şi istorice; iar dl Bogdan, secretarul despărţământului, a vorbit despre munca cinstită şi despre cruţare, combătând risipa şi luxul (mândria), ce începe a copleşi poporul nostru de la ţară; a vorbit apoi despre influienţa dezastruoasă a băuturilor spirtoase, arătând, cu exemple scoase din viaţă. Efectele nimicitoare ce le are acest flagel asupra organismului omenesc"[244].

1908: „**Ghimbav**, 17 decembrie nou 1908. În coloanele preţuitului ziar ce îl redactaţi, nr. 258, pagina 3, a apărut, între ştirile zilei, sub titlul „Un incident condamnabil la o petrecere săsească", o scurtă descriere, cuprinsul căreia pe mine m-a suprins; m-a surprins, zic, deoarece, în partea ultimă a acesteia, iese la iveală că, și în secolul al 20-lea, numit secolul luminii și al progresului, se mai află câte un individ uitat de Dumnezeu și încă chiar din sânul națiunii ce-și atribuie întâietate în cultură, care intenționează a conturba raportul simțământului de iubire și stimă reciprocă între ambele națiuni conlocuitoare din comuna **Hărman**. / Incidentul este următorul: La producțiunea muzicală-teatrală, aranjată de tinerimea săsească din loc, a fost invitată și inteligența română. După ce s-a terminat cu piesa muzicală și teatrală, se arată pe bină un domn, necunoscut de inteligența ro-

[244] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 36, Braşov 1907, p. 4

mână, însă desigur cunoscut aranjorilor și declamă mai mute poezii comice; cu aceasta, dispare, după aceea se arată din nou acel necunoscut, reprezentând pe un preot romano-catolic, care vorbea încontinuu săsește. Pentru ca să-l poată înțelege și românii, a început a vorbi românește: „Măi Ioane, du-te afară și cheamă pe toți oamenii la troacă". După câteva momente, repetă de nou fraza aceasta, mai adăugând câteva cuvinte înjositoare. În momentul acesta, pierzându-și românii pacienta și văzând că necunoscutul nu-i mai slăbește, ba chiar îi omoară cu dragostea, au părăsit, ca și la un moment dat, indignați fiind de cele auzite, sala de petrecere.

Se naște acum întrebarea, cum de-a ajuns inteligența română desprețuită din partea necunoscutului, când, precum știu eu, între inteligența aceasta și cea săsească a domnit pacea, buna înțelegere încă din timpul absolutismului. Această favorabilă împrejurare se poate adeveri prin următoarea aserțiune: fiind subscrisul denumit, din partea părintelui protopop I. Petric, în decursul vacanței de vară de la 1890, ca administrator parohial în aceasta comună bisericească, mă simt fericit de a-mi putea exprima, cu ocaziunea aceasta, simțământul de bucurie, când am văzut că, în ziua de 6 august stil vechi, ziua serbării nașterii Împăratului și Regelui nostru, colegii învățători sași, după ce au participat la serviciul divin, în biserica lor evanghelico-luterană, au venit de au asistat la serviciul divin și în biserica română și, după ce s-a terminat serviciul, am mers cu toții la casa preotului bătrân Dogariu, unde am petrecut împreună o jumătate de oră. Cu ocaziunea aceasta am întrebat pe colegii sași că de mult există frumosul obicei că cercetează ambele biserici? La aceasta mi-au răspuns că așa au pomenit. / Ce

rezultă de aci? Rezultă prea evident că, până la anul sus amintit, ba se poate că și după aceea, până la un timp oarecare, între inteligența de ambele confesiuni și prin urmare și între popor a dăinuit legătură de amiciție, stimă și încredere reciprocă. Iar acum, față de procederea necorectă și purtarea provocatoare a acestui uitat de Dumnezeu, trebuie să-mi exprim indignarea și totdeodată a-i face observarea că, dacă din întâmplare, a avut ceva pică pe vreun român, te miri din ce motiv, trebuia afacerea sa particulară să o aplaneze pe cale privată, însă a cuteza să transpună o cauză de caracter privat pe teren comun, provocând, prin aceasta, duşmănia, nu se potriveşte cu demnitatea sa de om cult, de cumva aparţine clasei culte"[245].

1908: „Tinerimea romană din **Ghimbav** invită la petrecerea muzicală-teatrală, care se va aranja vineri, în 26 decembrie vechi 1908 (8 ianuarie nou 1909), a doua zi de Crăciun, în sala cea mare a birtului „Zur Partie" din **Ghimbav**"[246].

1929: „La **Ghimbav**, lângă Braşov, s-a găsit, mai deunăzi, un om ucis de tâlhari. Poliţia a vestit cazul prin gazete și mortul a fost pus, mai multe zile, într-o odaie, spre vedere publică, doar îl va recunoşte cineva. După ştirea din jurnale, a şi sosit atunci la Braşov o doamnă din București, cu numele Maria Anghelescu, al cărei bărbat plecase de acasă de vreo două săptămâni şi nu se mai întoarcea. Doamnaa, văzând mortul de la Braşov, a spus cu durere că-i bărbatul ei şi i-a făcut prohod frumos, jelindu-l cu toate rudeniile. A pus şi parastas şi alte slujbe, după obiceiul creştinesc. Iată, însă, că, în zilele de curând

[245] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 280, Braşov 1908, p. 5
[246] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 280, Braşov 1908, p. 4

trecute, se întâmplă o mare şodenie. Doamna Maria Anghelescu se trezeşte, într-o bună zi, că soţul său, negustorul Marin Anghlescu se întoarce acasă, întreg şi sănătos, precum plecase, înainte cu două luni! Mirarea doamnei, la vederea „mortului", nu se poate prinde în slove „Tu nu eşti mort, Marine?", îi zice soţia. „Vorbeşti prostii, femeie. Tu nu vezi că sunt, slavă Domnului, în carne şi-n oase?". „Atunci noi pe cine am îngropat?". Bineînţeles, bucuria femeii a fost cum nu se poate mai mare şi a scris, cu mâna ei, la Braşov, la poliţie, să caute alte rudenii pentru mortul de la **Ghimbav**, că bărbatul său, Marin Anghelescu, s-a întors acasă sănătos. Acum poliția de la Braşov se întreabă, iarăşi: cine-i ucisul de tâlhari de la **Ghimbav**?"[247].

1944: „În cursul nopții de 23-24 august, Comandamentul Corpului de munte a luat o serie de măsuri ca: ocuparea şi punerea sub pază a tuturor instituțiilor de stat; evacuarea echipelor de telefonişti ale armatei germane din clădirea telefoanelor, de unde au fost luati 42 de prizonieri; blocarea telefoanelor; întărirea gărzilor la întreprinderile industriale, fabrici de armament şi a posturilor de radioemisie de la **Bod** si **Rotbav**; aducerea în Braşov a subunitătilor de recruți, dispersate prin comunele județului Braşov"[248].

„Care era situaţia în împrejurimile Braşovului? Postul de radio-emisie **Bod** a fost atacat de către hitlerişti, la orele 5, dimineaţa, cu scopul de a-l ocupa, dar au fost respinși de către garda care făcea paza postului; gara din

[247] *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 34, Blaj 1929, p. 5
[248] Romanca, M., *Trupele române împotriva unităţilor fasciste la Braşov*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca*, XXII, Cluj-Napoca 1979, pp. 22, 23

Hărman a fost ocupată de trupele germane; la **Prejmer**, grănicerii şi jandarmii români au fost dezarmati de trupele germane, iar funcţionarii ceferişti români au fost forțați să lucreze pentru germanii, care au ocupat stația şi oficiul poştal; de la **Sânpetru**, trupele germane s-au îndreptat spre **Bod**; dinspre **Comarnic**, trupele germane, în camioane, se îndreptau spre Braşov, fiind oprite la **Dârste** şi **Timisul de Jos** de către ostașii români; la **Ghimbav** se găseau 500 de ostași germani înarmaţi, gata să intervină; la **Feldioara** se găseau 2 camioane cu trupe germane, care s-au cartiruit în localitatea respectivă, cu concursul grupului etnic de acolo; legătura telefonică între **Hălchiu**-Braşov-Hălchiu-Feldioara a fost întreruptă; **gara Bod** a fost încercuită de trupele germane, iar **aeroportul Ghimbav** ocupat. / Pe frontieră, de asemenea, s-au constatat acţiuni ale trupelor hitleriste şi horthyste, care intenționau să vină în ajutorul trupelor din Braşov”[249].

GHIOLŢ

vezi **ŢAGA** (Ghiolţ**,** Geuch, înglobat în **Ţaga**, judeţul Cluj).

[249] Ibidem, p. 25

GHIRBOM

(Byrba, judeţul Alba)

„Recent s-a descoperit la **Ghirbom** (Alba), într-un strat aparţinând fazei mijlocii a culturii Petrești, un fragment dinspre tăișul vertical al unui topor cu gaură de înmănuşare. Din nefericire, este practic imposibil să-l determinăm tipologic. Îmi permit doar să-mi exprim impresia că nu cred să fie un topor-ciocan de tip Pločnik. Fragmentul provine mai degrabă de la un topor-ciocan, de dimensiuni relativ mari (cam 20-22 cm lungime), de un tip ulterior tipului Pločnik. Aceasta ar implica datarea fazei Petreşti AB, aproximativ la aceeaşi vreme cu Cucuteni AB. Desigur, descoperirea, de la **Ghirbom** nu este însă nici pe departe suficientă pentru a convinge în favoarea acestei ipoteze, așa încât problema atribuirii culturale a topoarelor din Transilvania centrală rămâne deschisă”[250].

1369, mai 11, Mănăştur: Capitlul mănăstirii Mănăştur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală numită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)… au

[250] Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche*, Anul II, tom 24, Bucureşti 1973, p. 232

început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârşit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obișnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să ţină hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, numiţi Ladislau şi Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, şi de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moşie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hotarul moşiei episcopale **Berghin** (Berwe, judeţul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi mai departe, pe coasta acelui deal, între nişte

pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, şi, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui mărăciniş, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeş**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelui deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe acelaşi drum şi pe aceeaşi creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând pe acelaşi drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc şes, mergând mai departe, au reînnnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, şi, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; şi încă mai departe, pe acelaşi drum, au reînnoit un semn de hotar vechi şi, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secaşului, pe care, trecându-l, începe să ţină hotar cu moşia **Roşia** (Wereseghaz, azi **Roşia de Secaş**, judeţul Alba) a pomeniţilor nobili. Şi, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moşia Roşia a numitilor nobili, înspre apus cu moşia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moşia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, judeţul Alba), şi acolo începe să ţină hotar cu nobilii de pe această moşie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi,

apoi, ocolind spre aceeaşi parte, în creştetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebeşte sus-zisele moşii Tiur şi Berghin, de moşia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, judeţul Alba), unde începe să ţină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând dealul, pe costişa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou şi mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou şi, pe costişa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi şi, aproape de capătul acelei creste, au aşezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe acelaşi deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, şi, încă mai departe, pe aceeaşi creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârşit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; şi acolo părăseşte semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu şsi începe să ţină hotar cu nobilii de **Mihalţ** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, judeţul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal şi ocolind cam între miazăzi şi apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând şi mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi,

altul nou, şi, în sfârşit, au ajuns pe şesul văii, la un drum ierbos, şi din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pârâul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au aşezat altul nou, şi, acolo, hotarul părăseşte semnele de hotar ale moșiilor nobililor de Mihalţ. / De acolo, trecând un pârâu, numit Zegws, şi tot cam între miazăzi şi apus, au ajuns şi au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obişnuită, Bwduskuth... şi acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, judeţul Alba), în numele său şi al fraţilor săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliştea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit şi miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hăţiş şi mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moşia Henig şi trecând acea vale, pe urcuşul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea şi reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure şi pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, judeţul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moşiei **Dumitra** (Demeterpataka, judeţul Alba), a zişilor nobili, şi cele ale moşiei episcopale **Hăpria** (Herepe, judeţul Alba), unde sus-zişii nobili şi-au dat învoirea şi încuviințarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe acelaşi drum, lângă acel nou semn de hotar şi puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou şi un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă acelaşi drum, trecând mai departe. Ieşind din pădure, pe acelaşi drum, într-un loc din câmp,

lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moşia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moşii episcopale, iar celălalt spre zisa moşie Totoiu, a lui Ştefan şi Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înşişi de faţă, şi-au dat bine-voitoarea învoire şi încuviinţare. De acolo, coborând puţin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeaşi parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socoteşte drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiaşi văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelui deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au aşezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus şi mergând puţin, au pus două semne de hotar noi şi, coborând puţin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuş, au pus două semne de hotar şi, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeaşi creastă, au pus două semne de hotar noi şi, mai departe, pe coborâşul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea,

Căpuş, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar şi, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelui deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureş, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, judeţul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, coborând prin dumbravă, lângă un rât numit... aproape de alt drum, fânaţul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar şi, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureş, au ridicat două mari semne de hotar şi acolo se sfârşesc semnele de hotare ale ziselor moşii episcopale şi ale sus-numiţilor nobili de Totoiu. / Şi, deoarece sus-zişii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moşia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi şi de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Maiestăţii voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moşii, spre a sta faţă cu acel domn episcop, hotărindu-le ca soroc de înfăţişare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”[251].

1380-1390: „Itinerariul de la Bruges” menţionează, printre alte localităţi din Transilvania, şi „**Ghirbom**”[252].

1907: „Despărţământul Sebeş al reuniunii învăţătorilor greco-catolici din arhidieceza de Alba-Iulia şi

[251] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, 384, pp. 593-599
[252] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, p. 24

Făgăraş este convocată pe duminecă, în 13 ianuar 1907, la adunarea ordinară, în comuna **Ghirbom**"[253].

1924: „La poliția din Alba Iulia s-au făcut plânsori că vameşii oraşului iau mai multă vamă, decât se cade. Unui român din **Ghirbom** i-au luat astfel 11 lei pentru o pereche de boi, în loc de 4 lei, cât s-ar fi căzut după tarif. Și altora, din alte sate, tot aşa, păgubindu-i cu câte 4, 8, 10 lei peste taxa legiuită. Precum se vede, în unele părți s-au apucat să facă „chilipiruri" şi vameşii. Ar fi bine ca pretutindeni, la intrarea în oraşe, să fie puse, spre vedere, taxele de vamă, ca să le poată cunoaşte oamenii şi să nu mai fie jefuiţi. Iar sătenii să fie cu ochii-n patru şi să nu plătească nimic fără ţidulă"[254].

1928: „**Misiuni sfinte în Ghirbom**. Într-una din duminecile lunii august, la rugarea Sinodului de primăvară al tractului Sebeş, Prea Onorata Reuniune de misiuni sfinte din Blaj a binevoit, cu toată dragostea părintească, a ne trimite doi preoţi misionari în parobia **Ghirbom,** şi anume: pe Mult Onoratul Elie Magda, din Alba Iulia, și pe Onoratul Iosif Pop, din **Galtiu**. / Cu săptămâni înainte, părintele nostru din **Ghirbom** ne-a vestit, în biserică, despre sosirea misionarilor. Și fierbea comuna întreagă, căci poporul nostru nu mai avusese niciodată parte de misiuni şi oamenii se întrebau şi discutau: oare cum va fi acest lucru sfânt? Şi ce învățături ne vor aduce preoții, trimişi din partea Blajului? / Părintele Nicolae Cosma s-a silit, în tot chipul, să ne lumineze asupra rostului misiunilor şi să le facă să iasă cât mai măreţe şi mai pline de rod. Sfinţia Sa, venind în această comună din Munţii Apuseni, unde mai adeseori se fac misiuni sfinte şi

[253] *Unirea*, Anul XVII, nr. 1, Blaj 1907, p. 22
[254] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 12, Blaj 1924, p. 4

procesiuni religioase, pe la mănăstiri, avea, în această privinţă, o bună practică. / Încă de sâmbătă, la amiază, clopotele au dat de ştire poporului că se apropie sfânta începere a misiunilor. În aceeaşi zi, spre seară, se dă signal nou, tot prin clopote, după care am ieşit, cu prapori şi cu cântări sfinte, întru întâmpinarea preoţilor misionari. / Sosind Sfinţiile lor şi întâmpinându-i cu multă bucurie şi evlavie, s-a început slujba înseratului, la biserică. Fiind zi de lucru, oamenii erau cam puţini de faţă, dar ca mâine cu atât mai mare va fi bucuria misionarilor, că poporul dornic de sfinţenie va alerga cu mic, cu mare. / Aşa a şi fost. În dimineața următoare, erau pline drumurile spre biserică de popor. Bătrâni, bărbaţi, femei și copii, atât din comuna noastră, cât şi din împrejurimi, care alergau la cuvântul misionarilor şi la sfintele slujbe. / Biserica se umple şi nici nu mai încap mulțimile. Începe serviciul dumnezeiesc! Părinţii misionari se întrec unul pe altul în predicile bine pregătite şi adânc pătrunzătoare. Ochii credincioşilor luceau de lacrimile înţelegerii și ale înmuierii inimilor. Pe feţele predicatorilor încă se putea ceti bucuria şi mulţămita că nu seamănă în deşert cuvântul lui Dumnezeu şi secerişul le este bogat. Mii de suflete şi-au mărturisit păcatele și s-au împărtășit cu Sf. Cuminecătură. / Înălțător a fost când doamna preoteasă Cosma s-a apropiat de Sf. Împărtăşanie, cu coilaşii de mână. Iar la Paraclisul de după-amiază, tot doamna preoteasă a cântat în strană, pe note, „Cuvine-se cu adevărat”. / În ziua ultimă a misiunilor, după vecernie, mult onoraţii propovăduitori ai cuvântului dumnezeiesc se pregăteau de plecare, mulţumiţi de bunele roade pe care le-au văzut cu ochii. Credincioşii se pun în rânduri frumoase şi îi petrec cu prapori şi cu cântăreți din 7 sate, până departe. Preotul

local adresează misionarilor un inimos cuvânt de mulțămită. Le răspunde, foarte mişcat, onoratul Iosif Pop”[255].

1941: „**Parohia Ghirbom, în refacere**. După instalarea noului păstor sufletesc, al părintelui Victor Negrea, la **Ghirbom**, se vede că, din primele zile, după ce a văzut zelul credincioşilor săi, a început să strângă fonduri pentru zidirea unui nou locaş de închinare și mărire lui Dumnezeu, în locul celui vechi şi neîncăpător pentru credincioşii săi numeroşi. / Desigur că acest gând măreț a încolţit în sufletele credincioșilor din **Ghirbom**, după ce părintele le-a arătat, prin frumoase dumineci şi sărbători, ce minunat este şi vrednic de toată lauda a avea în sat o biserică frumoasă, cu turn înalt, care se vede din depărtare şi care arată hărnicia şi vrednicia acelor credincioși. / Pentru îndeplinirea acestui gând, credincioșii s-au hotărât şi obligat, de bună voie, ca, la treieratul grâului, care este destul de aproape, să dea fiecare, după puteri, și cât le va ajuta Dumnezeu, de la 2, până la 10 feldere de grâu, pentru acest scop, ceea ce ar face peste 1.000 de feldere. Acestea, socotite după prețul zilei, se urcă la o sumă destul de însemnată, acum, la început. / Părintele Negrea va continua, desigur, cu acest îndemn, până la sfârşit, văzând că este înţeles de credincioşii săi, așa cum a fost înțeles şi ascultat şi de credincioşii din parohia din care a plecat de curând, unde a făcut mule lucruri bune şi frumoase, cu toate piedecile ce i se puneau din partea minoritarilor, și pentru care nu va fi uitat niciodată. Bunul Dumnezeu să le ajute”[256].

1942: „**Ziua eroilor, la Ghirbom**. Dimineaţă, s-a slujit sfânta liturghie, de către părintele Negre Victor,

[255] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 38, Blaj 1928, p. 5
[256] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 27-28, Blaj 1941, p. 6

după care s-a făcut o procesiune la Mormântul Eroilor, frumos împodobit cu cununi de flori, de elevele școlii primare. Aici s-a slujit un parastas pentru sufletul eroilor, apoi dl Cosma Vasile a rostit o frumoasă cuvântare, iar elevii şcolii au declamat poezii. La sfârşit, s-a mai făcut o procesiune, la ţarină, serbarea sfârşindu-se cu defilarea premilitarilor”[257].

Klausenburg: Kirche und Collegium der Reformirten in der Wolfsgasse.

GHIRIŞ

vezi **CÂMPIA TURZII**, judeţul Cluj.

[257] *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 24, Blaj 1942, p. 3

GHIRIŞA

Gyres, judeţul Satu Mare

1367, ianuarie 7, Csenger: Vicecomitele şi cei patru juzi de Satu Mare dau de ştire că, înfăţişându-se „văduva lui Dominic zis Chichach, cu numele Margareta, fiica lui Petru de **Ghirișa** (Gyres, judeţul Satu Mare), împreună cu Ștefan, fiul ei încă copil, iar pe de altă parte, Petru şi Pavel, fiii lui Ladislau zis de **Ardud** (Erdeud, judeţul Satu Mare), zisa doamnă Margareta a spus prin că, deşi zişii Petru si Pavel l-au ucis pe Dominic, soţul ei, totuşi, prin rânduirea unor bărbaţi cinstiţi, s-au înțeles ca aceşti Petru şi Pavel să-i plătească 22 de florini, pe care florini i-au plătit pe deplin și în întregime. De aceea, această doamnă Margareta, în temeiul şi prin mijlocirea scrisorii de faţă, îi socoteşte, atât pentru ea, cât si în numele zisului copil al ei, pe Petru si Pavel, pe ei şi pe moştenitorii lor, descărcaţi şi iertaţi în toate chipurile, în ceea ce priveşte moartea zisului Dominic”[258].

[258] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 188, p. 306

GHIROLT

(Gerolth, judeţul Cluj)

1356, iulie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că venind „Andrei şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul lui Nicolae de **Girolt** (Gerolth, Ghirolt, judeţul Cluj), pe de o parte, iar pe de alta Ilie, fiul lui Gheorghe, Andrei şi Nicolae au mărturisit că, pentru a scăpa de mai multe nevoi, au zălogit, pe timp de 10 ani lui Ilie, fiul lui Grigore, partea lor de moşie din moşia **Tonciu** (Tonhaza, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, pentru 12 mărci, fiecare marcă fiind socotită la 30 groşi… şi o zălogesc cu această îngrădire, că nu vor putea să o răscumpere cu banii altuia, numai cu banii lor”[259].

1358, februarie 2, Turda: Vicevoievodul Dominic face cunoscut „că Toma şi Albert, fiii lui Ioan de **Fiscut** (Fizkuth, Fiscut, azi **Sălcuţa**, judeţul Bistriţa-Năsăud), au tras în judecată pe Ilie, fiul lui Gheorghe de **Tămaşa** (Tamasfalwa, judeţul Sălaj), cu privire la a patra parte, cuvenită ca fiică doamnei Clara, mama lor, adică fiica lui Ioan, fiul lui Nicolae de **Ghirolt** (Gerolth, judeţul Cluj), ce-i privea de drept din moşiile lor părinteşti şi mai ales

[259] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 28, p. 29

din moşia **Tonciu** (Tonchaza, judeţul Bistriţa-Năsăud)… Ei au mărturisit că au ajuns la următoarea învoială… întrucât moşia Tonciu se afla zălogită magistrului Ilie, fiul lui Gheorghe, ei îl dezleagă pe Ilie cu privire la acea pătrime de fiică, pe tot răstimpul, până când va fi răscumpărată de fiii lui Ioan, fiul sus-numitului Nicolae, cu îndatorirea ca Toma şi Albert să aibă sloboda putere de a dobândi pomenita pătrime de fiică a doamnei, mama lor, de la fiii lui Ioan, fiul lui Nicolae de Ghirolt"[260].

1896: „La 21 mai, la 8 ore a. m., s-a luat examenul în **Ghirolt**. Prezenţi: 24 băieţi şi 3 fetiţe. Obligaţi 198. Învăţătorul Valeriu Cossian, care funcționează din 1 septemvrie 1895, a propus din toate obiectele. Răspunsurile: clare şi bune. A citi şi a scrie au ştiut toţi 27. Ziare şi scrisori de examen au fost curate şi în ordine. Examenul bun. Poporul şi aici este îndărătnic și pârâș mare. În toată ziua nu vezi pe la judecătorii decât mai numai oameni din **Ghirolt**. Trist de tot!"[261].

Aussicht von der Magura Kalului gegen Pietrosul hin.

[260] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 214, pp. 221, 222
[261] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 127, Braşov 1896, p. 5

GIACĂŞ

(Gyakus, judeţul Sibiu)

1360, mai 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfăţişându-se „Nicolae, fiul răposatului ban Simion de Dârlos, iar pe de altă parte Iacob, Petru, Ioan şi Simion, fiii lui Mihail de Şmig, fiul aceluiaşi ban Simion, aceştia ne-au mărturisit că au făcut între ei următoarea împărţeală a celor cinci sate sau moşii ale lor, **Dârlos** (Darlaz, judeţul Sibiu) şi **Şmig** (Sumugyn, judeţul Sibiu), **Alma** (Alma, Almas, azi **Almaş**, judeţul Sibiu), **Giacăş** (Gyakus, judeţul Sibiu) şi **Băbuţ** (Babuch, azi **Băbuţiu**, judeţul Cluj): sus-zisele moşii Şmig, Alma şi Giacăş… precum şi dreapta jumătate a moşiei Băbuţ au căzut sus-zişilor fii ai lui Mihai, fiul banului Simion, iar moşia Dârlos, precum şi cealaltă dreaptă jumătate a moşiei Băbuţ cad magistrului Nicolae, fiul răposatului ban Simion”[262].

1924: „**În biserica din Giacăş**, într-un colţ de strană, am aflat nişte rămăşiţe dintr-o cazanie scrisă cu slove bătrâne, în limba slavonă sau bulgărească. Mânecând Sfinţia Sa, Mitropolitul Dr. Vasile Suciu, de la

[262] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 473, pp. 488-490

această cazanie, pe care o ia în mână şi o arată poporului, începe a cuvânta cam în felul următor: „Dragii mei! Am aflat cartea aceasta, scrisă în limba bulgărească, aici, în biserica voastră şi vă întreb cum a ajuns cartea aceasta într-o biserică românească? Şi cum de văd scrisori pe icoanele din biserica voastră, pe care voi nu le puteţi ceti, că sunt scrise cu slove bulgăreşti? La întrebarea aceasta voi nu îmi puteţi răspunde, dar vă voi spune eu, ca să ştiţi, ce lege au avut strămoşii voştri şi ce lege aveţi voi, căci aşa se cade, să ştim ce suntem și ce credem, precum şi vouă vă pare bine când ştiu spune copiii voştri că ai cui sunt, când zic ei că sunt ai tatei sau ai mamei, ai bunicului ori ai bunicii.

Legea strămoşească. Știm cu toţii că neamul românesc se trage de la Roma. Strămoșii noştri au fost aduşi aici, pe plaiurile acestea, de Împăratul Traian. Tot de la Roma au adus strămoşii noştri şi legea creştinească, precum se poate dovedi aceasta în multe forme, dintre care să pomenesc numai două cuvinte: numele de *Duminică*, care a rămas tot acelaşi ca la vechii romani creştini, şi numirea de *paresimi*, care nu este altceva decât cuvântul vechilor romani *Quadragesima*, cu care ei numeau postul Paştilor. / Dacă am fi primit legea creştină de la Constantinopol sau Țarigrad, atunci am chema ziua Duminecii *Chiriachi*, iar postul Paştilor *Tessarakonta*, aşa cum se chemau acolo, precum şi voi bine ştiţi, că dacă cumpăraţi o pereche de boi nu le schimbaţi numele, ci îi folosiţi tot cu numele lor cel vechi. / Tot asemenea şi-au avut strămoşii noştri creştini slovele şi scrisoarea lor română sau latină, şi preoţii lor slujeau în biserică în limba romană. Cum s-a întâmplat, dar, că a intrat în bisericile româneşti slova şi limba bulgărească? Lucrul s-a întâm-

plat aşa, că fiind înconjuraţi românii de popoare slave, de sârbi, bulgari, ruși şi poloni, au început să se amestece cu ele şi, cam pe la anul 900 după Hristos, au dat mâna cu bulgarii, făcând o împărăție cu ei, iar rupându-se bulgarii de Roma, îi silesc şi pe români să se rupă de către Papa, care a fost părintele lor, până atunci, şi ascultau de el întru toate, îi silesc să-şi lepede limba romană, în care slujeau ei, şi să-şi bage în biserică limba bulgărească, le scot din toate scrisorile slovele romane sau latine şi le bagă slove bulgăreşti…”[263].

1933: „Comitetul parohial al bisericii greco-catolice din **Giacăş**, pe această cale exprimă viile sale mulţumiri dlui Alfred Thieskeş, mecanic în **Dumbrăveni**, pentru repararea şi sudarea gratuită a clopotului bisericii din **Giacăş**, rugând pe Dumnezeu să-i răsplătească fapta frumoasă. / Totodată, îl recomandă cu căldură şi altora, fiind un meşter priceput în repararea clopotelor. / **Giacăș**, 22 ianuarie 1933, preşedintele comitetului, / Gheorghe Vamoșiu, paroh greco-catolic”[264].

1945: „Gheorghe Vamoşiu, preot român unit, pensionar, protopop onorariu, a decedat, în ziua de 15 februarie 1945, în al 83-lea an al vieţii, al 60-lea an al cinstitei sale preoţii şi al 2-lea an al văduviei, împărtăşit fiind cu Sf. Taine. Înmormântarea a avut loc sâmbătă, 17 februarie, în cimitirul român din **Giacăș**. În veci pomenirea lui!”[265].

---

[263] *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 43, Blaj 1924, p. 1
[264] *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 5, Blaj 1933, p. 8
[265] *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 10, Blaj 1945, p. 4

GILĂU

(Gyalu, judeţul Cluj)

1242, Jancsó, Benedek: „Invazia tătară a provocat și o mare schimbare în harta etnică a Transilvaniei. Regele Béla, întorcându-se în țară după ce tătarii au dispărut, l-a trimis pe voievodul Lőrincz, în 1243, să adune oamenii acolo. Nu știm nimic despre cât succes a avut voievodul Lőrincz, în această misiune. Dar măsura în care populația Transilvaniei a fost distrusă de invazia tătarilor ne este lăsată într-o dovadă documentară, respectiv în scrisoarea episcopului Ardealu-lui Gallus, în care se plânge regelui că județul său a devenit atât de depopulat, după invazia tătarilor, încât acum abia întâlnești o singură persoană în scaunul lui, Fehérvár (**Alba Iulia**) și alte moșii episcopale, precum Herinán (**Harina**) și Biolokolon (**Bilacu**), în județul **Doboka**, Gyalun (**Gilău**), în județul Kolozs, Zilahon (**Zalău**) și Tasnádon (**Tăşnad**, Satu Mare), în județul Szolnok. Nu are nici o speranță de a aduce coloni, dacă nu promite mai multă libertate celor care vor să se stabilească în Transilvania. De aceea, el cere ca regele să-i scoată pe vechii coloniști, care locuiesc pe moșiile sale, precum și pe noii coloniști, care se vor muta acolo în viitor, de sub autoritatea voievodului și a autorităţilor de judeţ, ca să nu mai aibă alți stăpâni decât

pe el, episcopul. Regele îndeplinește cererea episcopului”[266].

1355, decembrie 6, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Martin, nobil de **Chegea** ((Kegye, Kege, judeţul Satu Mare)), Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii aceluiaşi Ioan, fiul lui Martin, în numele lor şi al lui Ladislau, fiu tot al lui Ioan, care era lipsă, iar pe de altă parte chibzuitul bărbat Ioan, parohul din **Gilău** (Gyalu, judeţul Cluj), în locul domnului Andrei, episcopul bisericii din Alba Transilvaniei, care a mărturisit că, printr-o învoială de schimb a unor moşii… acel Ioan, fiul lui Martin, şi Iacob, Petru, Ioan, Andrei şi Mihail, fiii lui au hărăzit în chip de schimb părintelui Andrei, episcopul Transilvaniei, dreapta jumătate din moşia Chegea, aflătoare în comitatul Solnoc… în schimbul locului de curte sau curţii acelui domn episcop, aflătoare în părţile Transilvaniei şi în oraşul **Cluj**, în locul târgului, curte înzestrată cu clădiri de piatră şi de lemn, precum şi în schimbul viei lui, de două iugăre, bine lucrată, aşezată în hotarul aceluiaşi oraş Cluj”[267].

1357, decembrie 19, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea raportează regelui Ludovic despre hotarnica moşiei **Căpuş** (Kapus, azi **Căpuşu**, judeţul Cluj) şi a locurilor care ţin de ea, a episcopului bisericii Transilvaniei Dominic, făcută de trimisul regal Blasiu de **Rediu** (Reudh, judeţul Cluj) şi de Turul, slujitorul bisericii din Oradea, „după ce au chemat pe toţi vecinii şi megieşii ei,

---

[266] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 200-202

[267] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 359, pp. 384-387

aduşi acolo de Ioan, fiul lui Luca, castelanul domnului episcop din **Feneş** (Feneş, Fenes, azi **Floreşti**, judeţul Cluj), şi de Mihail cel Mare, slujbaşul domnului episcop din **Gilău** (Gyalo, judeţul Cluj)… / Mersul hotarelor acelei moșii începe din partea de miazăzi, la locul numit Dealul Cortului, și merge până la capătul satului numit **Zamartelek** (dispărut, lângă Dumbrava, judeţul Cluj). De acolo, el se urcă la o creastă, pe care se află o movilă de hotar; de acolo, el se coboară pe lângă un drum mare și, în partea stângă, este un semn de hotar de legătură. De acolo, mersul hotarelor trece râul Valea Căpușului și, acolo, este un semn de hotar de legătură și se îndreaptă spre semnul de hotar Stânca Păpurișului, unde sunt două movile de hotar; de acolo, se coboară la Făgetul lui Paznan, în satul numit **Inucu** (judeţul Cluj), și la împreunarea a două râuri, în livada lui Andrei, fiul lui Hete, este o movilă de hotar; de acolo, se urcă spre miazăzi, înspre **Aghireș** (Egeres, Egrespataka, azi **Aghireşu**, judeţul Cluj), și ajunge la trei stejari; de aici, ajunge la un semn de hotar, făcut din piatră, și acolo se sfârșesc semnele de hotar ale sus-zisei moșii”[268].

1592, iulie 11, Atilio Amalteo: „Am vizitat, la **Gilău**, castel al domnului cardinal Andrei Báthory, pe domnul Baltazar, fratele său… Cât a stat la Gilău, a fost pus un preot catolic, într-un târg însemnat al cardinalului, cu 200 de focuri, unde mai înainte au fost doar eretici”[269].

1595, Pietro Busto: „Alteţa Sa, Sigismund Báthory, fiind chemată la dietă, la **Cluj**, s-a învoit cu ei, dar mai

---

[268] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 204, pp. 202-204

[269] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 340, 341

înainte voia să sosească 8.000 de secui, pentru care se şi trimisese poruncă comandantului lor, care fusese, odinioară, camerierul lui prea credincios, şi care erau acum pe drum; şi îndată ce au ajuns, au fost trimişi la **Cluj**, împreună cu saşii, care ţineau partea Alteţei Sale; şi au sosit acolo, vineri, şi sâmbătă a dat de ştire senatorilor, care nu bănuiau nimic, crezând că nici principele nu-i bănuia pe ei, că Alteţa Sa voia să meargă, să asculte liturghia, duminică, dimineaţa, şi că îi poftea să-l întovărăşească, potrivit obiceiului. Această veste a fost pe placul tuturor, căci erau înţeleşi între ei să-l ucidă, în timp ce se ducea la liturghie, spunând: „Deoarece nu putem să ne îndeplinim planul nostru cu otrava, suntem siliţi să-l înlăturăm prin orice chip, şi, după ce va fi mort, fiecare se va potoli şi nimeni nu va îndrăzni să facă vreo mişcare împotriva noastră". Dar mâna lui Dumnezeu, care era cu acel bun principe, l-a înştiinţat despre tot ce se uneltise şi, astfel, pe când se aflau adunaţi toţi domnii, duminică, dimineaţa, în sala palatului şi fuseseră rânduite mai dinainte, în mare taină, măsurile pentru zădărnicirea complotului, deodată treizeci din cei mai mari domni ai ţării au fost îndată legaţi, spre uimirea lumii, fără zgomot şi fără vreo apărare, şi, punându-le îndată fiare grele la picioare, au fost aruncaţi în grea închisoare. Şi, punând Alteţa Sa, de îndată, să fie căutaţi, li s-au găsit scrisori şi răvaşe de îndatorare, pe care şi le scriseseră unul altuia şi cu peceţi false, şi, citindu-le Alteţa Sa în faţa lor şi arătându-le lor, nici unul dintre ei nu a îndrăznit să tăgăduiască nimic, ci erau foarte încurcaţi, auzind că sunt mustraţi pentru atâtea trădări groaznice, prin gura însăşi a Alteţei Sale, şi unii din ei, fiind supuşi la cazne, au mărturisit toate întocmai şi s-au aflat toţi părtaşii lor; şi astfel, marţi, dimineaţă, în

piaţa din **Cluj**, au fost decapitaţi, pentru fapte dovedite, cinci dintre ei, adică domnul Alexandru Kendy, cu alţi patru (Gabriel Kendy şi Ioan Iffiu, tatăl vitreg al fraţilor Bathoreşti în biserica mică, iar Ioan Forro şi Grigore Literatul, adică Diacul, afară), apoi, după câteva zile, au fost sugrumaţi patru, în închisoare (la plecarea lui Sigismund, din Cluj, la 8 septembrie, a pus să fie transportaţi Baltazar Báthory şi Kovácsóczy la **Gherla**, iar Francisc Kendy şi I. Bornemisza, la **Gilău**. Toţi au fost gâtuiţi, la 13 septembrie, iar înainte de aceasta, la 1 septembrie, a fost executat George Vass, căpitanul cetăţii **Gherla**), şi alţi patru au fost duşi la Alba Iulia (Ioan Gerendi, Baltazar Silvasi, şi Albert Lonay, fost căpitan al cetăţii Hust. Al patrulea, nenumit); acestora li s-a dăruit viaţa, din îndurare, ca nefiind vinovaţi”[270].

1601: „Pentru biografia lui Petraşcu notăm următoarele. A fost aşezat de tatăl său în colegiul Iezuiţilor din Cluj, ca să înveţe carte latinească. În toamna anului 1599, se află însă iarăşi în casa părintească. În bătălia de la Şelimbăr, se găseşte lângă Mihai Vodă, cu care pare a fi intrat în **Alba Iulia**. Dar, după bătălia de la **Mirăslău**, a fost predat ca ostatec generalului Basta, dus în tabăra lui de Ştefan Chiaky, în 17 Octomvrie 1600. De acolo, fu trimis în castelul de la **Jilău** (Gyalu), lângă Cluj, unde îi urmă, peste câteva zile, şi Doamna Stanca, cu Florica. Aci au şezut, chiar după mărturisirea lui Petraşcu, „pacifice et quiete”, tot timpul cât Basta era în Ardeal, au suferit însă mult după ce Basta a fost alungat din ţară de către nemeşii unguri. Permisul de a merge la împăratul Rudolf, spre „a-i supune plecăciunea sa”, precum se exprima,

[270] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti 1971, pp. 443, 444

Petraşcu îl ceru în 18 August 1602, din **Făgăraş** şi, primindu-l, plecă din Ardeal, în Decemvrie, întrucât aflăm, dintr-un aviz de la Constantinopol (din 24 Fevruarie 1603) cum că „Fiul lui Mihai Voievod a fost adus la Viena pentru a i se da ţara tatălui său, şi anume Ţara Românească". / Petraşcu pare să fi fost născut în 1586 ori 1587, deoarece nunţiul Germanico Malaspina, în drum spre Roma, în Decemvrie 1599, vorbind de el, scrie că era „un giovane di dodici in tredeci anni"[271].

1661, Evlia Celebi: „Această cetate **Gilău**, întărită şi puternică, nesupunându-se lui Ali paşa, oraşul său fusese incendiat, capturându-se prăzi şi avuţii nenumărate şi nemăsurate. Acum am văzut-o înfloritoare. Cetatea se află într-o vale întinsă şi este o construcţie solidă şi puternică, având o formă pentagonală, dar este mică. Râul Someş curge, pe aici, dinspre răsărit şi este o apă dătătoare de viaţă. În această cetate, am rămas o noapte şi, luând de la căpitanul ei daruri şi însoţitori, am trecut râul Someş, călare"[272].

1784, Răscoala în munţii Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluţia şi în munţii Abrudului, Horia, văzând cursul repede şi norocos al mişcării revoluţionare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere şi circulare, pe ţăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărăteşti. În acelaşi timp, căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea de pe Valea

[271] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. VII, 1602-1606, Bucureşti 1934, p. 97

[272] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 683, 684

Crişului (**Criştior**, **Brad**, **Ribiţa** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munţii Abrudului şi, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia şi Cloşca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniş**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toţii, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viaţă picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ţărani, care îi urmau fidel şi nedezlipiţi, intrară în orăşelul **Câmpeni**, unde Crişan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, ţăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice şi pivniţei fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeaşi zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca şi Crişan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** şi **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungureşti. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde îşi găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin judeţele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloşca şi Crişan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineaţa, când trupele de țărani răsculați se înmulţiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Şuluţ din

Cărpeniş, care avusese imprudenţa să se opună singur în contra torentului revoluţionar, ieşit din albia-i normală, invitând pe ţărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un ţăran de pe Valea Crişului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Şuluţ, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!", ţăranii năvăliră în oraş şi, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buţile şi vărsând vinul. Bogătaşul ungur Ion Csany căzu lovit de furia ţăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec şi peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi saşilor au fost distruse şi numai locuinţele românilor, aşezate printre ele, au rămas scutite de dezastru". Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât oraşul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte". / Luni, 8 noiembrie, ţăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieţii, că „porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este că cine nu trece la religia românească şi cine nu se îmbracă în haine româneşti va fi tras în ţeapă, în faţa casei sale, sau i se taie capul".

Rezultatul acestei publicaţiuni a fost că, la **Abrud** şi la **Roşia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleaşi scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani. Mulţi din aceştia se ascunseseră prin gale-

riile întunecoase ale minelor de aur din **Roşia Montană** şi **Corna**, de unde au fost scoşi de către răsculaţi, prin fumul provocat de fânul şi de paiele aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluţiei, la **Curechiu**, şi mişcarea ţăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigaţiei, făcută printre ţăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi ţăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieşanu. Dar Horia şi oamenii săi fură, însă, curând eliberaţi, de către Ionuţ Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa ţăranilor, care ocupase **Abrudul** şi **Roşia Montană**, se împărţi în două: o parte din ţărani, cu căpitanul Cloşca în cap, plecă pe Valea Arieşului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcţiunea spre **Zlatna** şi Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul şi acelaşi: să revolte, în drumul lor, toate comunele româneşti şi apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă şi să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** şi să elibereze pe toţi ţăranii deţinuţi acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat şi condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloşca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoş**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa ţăranilor din **Zarand**, condusă de Crişan. Aici, în Mogoş, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toţi ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcţionari români; însă ţăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care ştie

să scrie, să nu rămână în viață". Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoş** plecară şi ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Şularea, care purta ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeaşi zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloşca şi Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile… Ştefan Meteş mă informează că armistiţiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie şi dispreţ general, nenorocitul preot ținea, cu orice preţ, să se reîntoarcă în Galda de Jos şi, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul judeţului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința şi puţinul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia" şi să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos… / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău…

În zilele de 6 şi 7 noiembrie, ţăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei şi atacă populaţia ungurească din **Vurpăr** şi **Vinţul de Jos**, omorând vreo 17 nobili şi prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 şi 9 noiembrie, revoluţiunea străbătuse şi în comitatele Sibiului, Clujului şi Aradului, exact în aceeaşi formă şi asprime, ţăranii arzând castelele şi gospodăriile boiereşti de prin toate comunele, în care pătrundeau…

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura judeţului Alba execută, fără cercetare, 11 ţărani români, printre care şi pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistiţiului de la Tibru**. Aceleaşi execuţiuni sângeroase încep şi la Arad, împotriva ţăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în ţeapă, la roată, la tăierea mâinilor şi a capului, la ardere şi la furci, iar populaţia întreagă a judeţului, bineînţeles cea românească, bărbaţi, femei şi copii, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, bice şi vărgi…

Faţă cu această situaţiune din ce în ce mai rea şi în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistiţiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenţi ţărani cutreieră satele şi dau iar semnalul răscoalei. Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti. Se fixează atacurile şi se distribuie trupele în acest scop. Atacul oraşului **Deva** se hotărăşte pentru ziua de 30 noiembrie, iar ţăranii din munţii Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenuşă, că vor trece prin ascuţişul sabiei pe toţi cetăţenii unguri şi chiar şi pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluţiei, ei au ascuns pe unguri în casele lor şi le-au dat mijloace de existenţă. Pla-

nul general era ca țăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din munţii Abrudului să înainteze, cu toţii, spre inima Transilvaniei şi să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**… / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mişcare, din toate părţile, către munţii Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad şi Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăştie** şi **Vinţul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detaşamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munţii, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoş** şi **Baia de Arieş**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe poziţiuni la **Gilău** şi **Huedin**. Câte un preot sau doi erau ataşaţi pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populaţia şi să o îndemne să depună armele. Situaţiunea era critică…

În ziua de 27 noiembrie, operaţiunile armatei începură pe toată linia. În unele părţi, ţăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** şi **Lupşa**. La Rămeţi, țăranii strigau: „Nu vă lăsaţi odată cu capul, feciori, că vine Horia cu ţara!”. La Brad, după ce Crişan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldaţi ai săi, îl urmăreşte până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupşa**, pe Valea Arieşului, țăranii bat detaşamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împuşcă, împreună cu 8 soldați ai săi…

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munţii Abrudu-

lui, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul şi, în special, satele de pe Valea Crişului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoţit şi de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Ţăranii din **Brad** şi **Criştior** sunt chemaţi de preoţi, care îi dojenesc şi le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului şi Crişţiorului se liniştesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenţie a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunaţi peste 600 de ţărani, înarmaţi cu puşti, pistoale, lăncii şi furci de fier. Episcopul trimite doi preoţi la trupa ţăranilor, ca să-i invite să depună armele şi să se liniştească, făgăduindu-le dreptate şi amnistie. Ţăranii răsculaţi refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoţilor, porneşte la atac pe grănicerii secui şi se încinge o luptă între armată şi ţărani, care durează până seara târziu şi în cursul căreia cad 85 de ţărani, afară de răniţi şi prizonieri. Printre cei căzuţi era şi Micula Bibarţu, căpitanul ţăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniştea în comitatul Zarand şi avu urmări şi pentru o repede liniştire a revoluţiei şi în munţii Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia…

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa şi cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoţi şi câte 6 ţărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeniş**, **Roşia Montană**, **Bucium**, **Lupşa** şi **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea

adunată să renunțe la revoluţie şi publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa ţăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldaţi. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei ţărăneşti de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestăţii Sale Împăratului, după ce îl vor însoţi pe dânsul până la **Albac** şi peste munţi, de unde, apoi, îşi va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise şi comandase în scopul de a obţine dreptate şi libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, ţăranul plin de inimă şi de nemărginită dragoste pentru fraţii săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**"[273].

1849: „Colonelul Zarziczky, căruia Bem i-a încredințat, în primăvară, supravegherea liniei de protejare a satelor maghiare împotriva atacurilor Oláhilor din munți, în același timp cu campania lui Kemény, şi-a concentrat linia de gardă în două zone din **Huedin** (Bánfi-Hunyad) și **Gilău** (Gyalu). Cele două trupe s-au unit în **Mărişel** (Marisel), în valea Someşului Rece (Hideg-Szamos), iar de acolo au plecat, paralel de Kemény, prin munți, până la

[273] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 161-176

valea Turzii (Aranyos), până la **Câmpeni** (Topánfalvá). Dar Bem, care a călătorit la Oradea (Nagy-Várad), tocmai în aceste zile, pentru a-l întâlni pe Kossuth, și primise deja vești despre planurile rușilor de a invada Transilvania, a ordonat retragerea. Decretul a venit chiar la începutul războiului; totuși, trupele din Huedin (Bánfi-Hunyad), mergând înainte, nu au mai putut primi ordinul, iar când au ajuns la Mărişel (Mariseli), au hotărât să-și aștepte însoțitorii din Gilău (Gyalu). În zorii zilei următoare, au fost înconjurați de un grup mare de Olahieni. O mână de ostaşi maghiari au pe-trecut aici două zile și două nopți stânjenitoare, atacați în permanență de Olahieni. În cele din urmă, văzând că așteaptă degeaba, brigada din Gilău (Gyal), au hotărât să străpungă încercuirea. Tânărul Pál Vasváry, maiorul trupei Rákóczy şi comandant de armată, devenit atât de celebru, în martie anul trecut, prin discursurile sale la adunarea publică de la Pesta, către mai experimentatul căpitan László Buzgó, care a fost anterior pensionat din armată, şi i-a predat comanda. Vasváry a murit, în munţi, la doar de 26 de ani. La fel ca savantul Kőváry, Contesa Blanka Teleki, ilustra fecioară națională, şi tânărul erou al libertății, după ce a trecut prin furtuna războiului, își odihneşte osemintele în mormântul familiei sale”[274].

1880, aprilie 25: „Factorul puternic… pentru prosperarea naţională se numeşte solidaritate… O astfel de întreprindere salutară îmbrăţişează şi junimea română universitară din **Clusiu**, când, încă în decursul anului, prezintă aranjarea unui „Maial” în favoarea fondului unui

[274] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, pp. 294-304

gimnaziu, înfiinţând, în **Şomcuta mare**, comitatul Satumare, şi în favoarea fondului şcolii confesionale din **Gilău**, comitatul Clusiului; voind, de o parte a reîmprospăta şi promova o idee de mare salut pentru românismul întreg, pe de altă parte de a scapă de la pierire o şcoală a unei comune, care a avut şi va să aibă un nume neşters în istoria românilor"[275].

1884: „Opidul (târguşorul) **Gilău**, din comitatul Clușiului (Cojocnei), este nume istoric pentru noi, românii. Gilăul a fostă reşedinţa ducelui românilor Gelu. Gilăul este locuit astăzi în majoritate de români, numărând aceştia peste 1.600 suflete. Şi chiar acest număr frumos scoate ochii la străini, care, vor să-l stingă de pe fața pământului, ca măcar la locuri centrale, cum este **Gilăul**, să nu se pomenească. / Pentru aceea, regimul nostru fericitor de naţionalităţi, în mânia românilor, susţine acolo o şcoală maghiarizatoare, cu spesele sale, în „cetatea Gilăului", care îl costă peste 2.000 florini vienezi pe an. / Românii de acolo, văzând silința regimului, şi-au ridicat un edificiu scolastic cu propriile sale puteri, întru toate corespunzător legilor, de poate fi fala oricărei cetăți. Durere că acest popor brav, iubitor de cultură cultură nu are nici un izvor de venit, ci toate lipsurile scolastice şi bisericeşti şi-le acoperă prin repartiţiune, care, în fiecare an, se urcă la 500 florini vienezi, care se folosesc pentru a solvi învățătorul, a susține în ordine bună scoala, a acoperi spesele bisericeşti etc. / Este însă peste putinţa bietului popor din **Gilău** de a rivaliza cu un regim, care este în stare să sacrifice orişice pentru maghiarizare, fără ajutorul românilor; de aceea acest popor s-a adresat, cu

[275] *Observatorul*, Anul III, nr. 34, Sibiu 1880, p. 135

fierbinte rugare, către Escelenţa Sa Prea Sfinţitul Nostru Mitropolit Dr. Ion Vancea, care, în marea sa iubire, ce o are către fiii sufleteşti, s-a îndurată prea graţios a asemna, din fondul scolastic arhidiecezan, 200 florini vienezi pe an, ca ajutor la plătirea unei învățătorese.

În anii trecuţi, brava junime română de la Universitatea din **Cluşi**u, încă a sărit cu o sută de florini, în ajutorul şcolii din Gilău, bani veniţi din aranjarea unui maial, cu care ajutor s-au procurat, în parte, mobilele cele necesare în şcoală. Însă, cu toate acestea, opul cel măreț nu e dus în îndeplinire de tot, multe sunt încă **neajunsurile şcolii româneşti din Gilău**. / Poporul, cel gata spre sacrificii naţionale, văzând, pe de-o parte, că stăpânii zilei îl tot necăjesc, băgând de vină când la una, când la alta, în ceea ce priveşte şcoala, văzând, de altă parte, că sacrificiile sale, făcute pentru biserică, în anii 1868-1869, când poporul pentru edificarea bisericii care în Gilău este în stare de tot deplorabilă, jelind gloria străbună din timpii trecuţi, a colectată de la sine mai multe mii de florini, din care bani, la 1.000 florini vienezi fură defraudaţi, din nesocotinţa, ca să nu zic rea-voinţa conducătorilor săi de atunci; văzând că suma acesta defraudată nu se poate căpăta nici cu procesul urzit, încă din anul 1877, la tribunalul regesc din **Clușiu**, unde, cu ajutorul legilor celor măiestrite ungureşti, până în ziua de astăzi nici actoratul nu e constatat deplin, văzând, deci, poporul gilăuan aceste apucături, nu e mirare că a început a dispera de ajungerea scopurilor sale naționale. / Aşa stând lucrul, după ce poporul din Gilău tot a făcut ce se poate aștepta de la el, după ce cei chemaţi, asemenea, au sărit întru ajutorul şcolii române din Gilău, şi după ce mai sunt unele lipsuri de acoperit, pentru ca şcoala din Gilău să corespundă pe

deplin recerinţelor legii, și așa să fie scoasă, din gura şcolii statului, senatul scolastic a decis aranjarea unui „Maial", în Cluşiu, în folosul şcolii, pe ziua de 3 (15) mai, în grădina „Stadler", la care „Maial" deja s-au şi expediat invitaţiile, / Subscrişii, când aduc aceasta la cunoştinţa prea onoratului public român, cu toată reverența se roagă de tot sufletul român să binevoiască, în interesul nostru naţional, a contribui ceva pentru ajutorarea şcolii din Gilău / Ofertele mărinimoase sunt a se adresa reverentisimului domn protopop Gavril Pop, în Cluşiu, de unde se vor administra la locul său şi se vor chita pe cale ziaristică. / Din partea senatului scolastic / Basiliu Podoabă, notar tractual şi prezidentul „Maialului"; / Ioan Pop, paroh în Gilău şi prezidentul senatului scolastic; / Ion Micheşiu, inspector scolastic"[276].

1887: „Din **Gilău**, se scrie că un bătrân zdravăn şi în deplină putere de viaţă, cu numele Mihail Vidreanu, intră, în zilele acestea, în cancelaria pretorială de acolo, în cauza unui proces bagatelă. La întrebarea că de câţi ani e, bătrânul răspunse cu sânge rece, că e de **107 ani**. Nimenea nu voia să-i creadă bătrânului, până când, informându-se mai cu de amănuntul, aflară că, în adevăr, aşa e: el este născut în o comună de pe Someşul rece, nu departe de **Gilău**. Altminteri se zice că în acest ţinut muntos nu e raritate a vedea **oameni de câte 100 de ani**"[277].

1888: „Foaia oficială din Pesta a publicat, zilele acestea, înaintarea la rangul de nemeş unguresc, cu predicatul „**de Gilău**", a lui Bernard Rosenberger, **proprietar în Gilău**, drept „recunoaştere a meritelor sale pe tărâmul public". / Cu justă mirare, întreabă foile opozi-

[276] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 60, Braşov 1884, pp. 2, 3
[277] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 264, Braşov 1887, p. 1

ţionale ungureşti cari sunt aceste „menite", căci nimeni nu le cunoaşte. / „Dacă are vreun merit secret", scrie „Ellenzék", „atunci de ce nu i s-a dat răsplata tot în secretă? Căci ori are sens şi preţ titlul de nobil maghiar, ori nu, şi dacă are, atunci abuzează ministrul, când recomandă pentru această distincţiune indivizi care în adevăr n-au nici un merit". / Se vorbeşte că acest Rosenberger a dăruit patru mii de florini Crucii roşii. / „Crucea roşie, însă", adaugă foia opoziţională, „nu e o instituţiune patriotică, ci numai o greutate pe capul societăţii maghiare. Dar chiar să fie, de când patru mii de florini au ajuns a avea acelaşi preţ cu cel ce-l au faptele bărbaţilor care s-au distins în bătaie sau au sacrificat o viaţă întreagă spre a înainta cauza naţiunii în ştiinţă, în arte, în industrie ori în politică? / Toate ca toate, însă ca să meargă guvernul unguresc aşa de departe şi să plăsmuiască nemeşi noi, fără a le pretinde măcar a-şi schimba numele, pe unguri aceasta totuşi a trebuit să vatăme adânc pe şovinişti".

Unul din organele lor de frunte, „Budapesti Hirlap", se şi tânguieşte amar din cauza aceasta: / „Deşi nu cunoaştem meritele, câştigate pe tărâmul afacerilor publice, care au adus după sine distincţiunea prea înaltă, nu putem să discutăm acest drept al coroanei. Dar trebuie să ne ridicăm vocea în contra diformităţii, după care nimbul şi strălucirea nemeşugului maghiar se leagă de nişte nume familiare străine". / „Este deja, în scurt timp, al treilea caz că aspirantul la distincţiune a cerut nemeşugul maghiar şi l-a primit, dar n-a aflat de lipsă a-şi maghiariza numele său de familie germană. Aceasta însă n-ar fi iertat să o lăsăm într-atâta, pentru că contribuie la slăbirea vieţii noastre publice şi e o apariţiune prea provocatoare, dacă, pe lângă familiile vechi nemeşeşti, creaturile timpului

nou nu se străduiesc a se contopi nici măcar prin maghiarizarea numelor lor cu națiunea care îi face nemeşi. Tagma nemeșească a Rosenbergerilor, Sehossbergerilor, Goldbergerilor, reprezintă la noi o specie superfluă a indigenatului nemeşesc şi, cu numele lor, se vede că voiesc a documenta că nu stau în legătură cu năzuinţele noastre de existenţă naţională".

Desigur că, aşa este cum zice „Budapesti Hirlap", noile creaturi ale indigenatului nemeşesc maghiar formează şi vor forma întotdeauna o tagmă deosebită. Numai cât se înşeală amar, dacă crede că, prin botezarea lor cu nume maghiarizate, îşi vor pierde „specialitatea superfluă". / Puţin ne importă pe noi dacă uni Rosenberger poartă titlul „**de Gilău**" și se poate făli cu nemeşugul unguresc. Pentru acest câştig nu-i invidiem pe nemeșii unguri"[278].

1900, Diaconovich: „**Gilău**, magh. Gyalu, comună rurală în Transilvania, comitatul Cluj, cu 2.857 locuitori, români (1579) şi maghiari; are mai multe ferăstraie și un comerţ însemnat cu lemnării. Munţii Gilăului, partea răsăriteană a acelei grupe din munţii Bihorului, care e situată între Crișul Repede şi Crișul Alb, pe teritoriul comitatelor Cluj şi Turda-Arieș, cu văi foarte adânci. Sunt acoperiți cu păduri întinse, păşuni se găsesc numai în partea dinspre nord. Cele mai înalte piscuri sunt: Vârful Vârfului, 1.672 m. şi Vârful Muntelui, 1.829 m. În acești munți izvorăsc râurile: Someșul Cald, Someşul Rece, Arieșul Mic și Arieșul Mare. Aici se află şi peștera de la Scărişoara"[279].

---

[278] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 106, Braşov 1888, p. 1

[279] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, pp. 554, 555

1902: „Cel ce a protejat pe valahi", după cum îl acuzau foile maghiare, avocatul şi protoficsul comitatului Cojocna, Ioan Petran, care „a repausat la Clusiu, la 22 decembrie stil nou 1899, fără copii… cu o avere activă, rămasă după dânsul preţuită la 136.359 coroane 58 bani… a a dispus, în testamentul său, datat 26 martie 1888, aşa ca „Asociațiunea" este erede universal, dar numai după moartea soţiei sale, născută Fáni Intze, şi după solvirea legatelor de 17.200 coroane, intră în proprietatea averii, care este datoare a o administra sub titlul de „fundaţiunea Ioan Petran"… / După moartea doamnei Fáni Petran, născută Intze, jumătate din venitul averii se va capitaliza, până ce capitalul, cu interesele capitalizate, cu tot, va ajunge la 100.000 florini, pe când cealaltă jumătate a venitului averii se va distribui ca stipendii studenţilor români, care vor excela în orice ram al ştiinţelor ori artelor. **Şcoala greco-catolică din Gilău** va căpăta, în tot anul, din venit, 30 florini, pentru provederea elevilor săraci cu cărţi şi vestminte. Tot şcoala din Gilău capătă şi partea de realităţi ce a avut-o testatorul în **acea comună a sa natală**. Dacă capitalul, cu interesele capitalizate, va ajunge la 100.000 florini (200.000 coroane), atunci jumătate venitul se va distribui, în tot anul, ca stipendii, aşa cum s-a arătat mai sus, pe când o a patra parte a venitului se va întrebuința pentru ajutorarea sodalilor români de industrie, iar altă a patra parte se va da, ca premii de încurajare, agricultorilor români sârguincioşi şi cu purtare bună din orașul Clușiu sau comitatul Coşocnei"[280].

1907: „**Petrecerea din Gilău**. În comuna Gilău, la 27 ianuarie, s-a dat, în folosul școlii greco-catolice de

[280] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 240, Braşov 1902, p. 2

acolo, o producțiune declamatorică-muzicală-teatrală, după următorul program: 1). „*Dragă și iar dragă*”, cântată de corul țăranilor. 2). „*Rugămintea din urmă*”, poezie de Coșbuc, declamată de flăcăul Ioan Șinca. 3). „*Cinel-Cinel*”, comedie într-un act de Vasile Alecsandri, predată de țărani și țărance. 4). „*Spusu-mi-a frunza de vie*”, cor țărănesc. 5). „*Herşcu bocegiul*”, cântecel comic de Vasile Alecsandri, predat de Ștefan Moldovean.

Persoanele care au jucat teatru au fost: Ioan Maier (Sandu, boierul), Ilie Iacob (Graur), Pelagia Oltean (Smărăndița), Maria Sopon (Tincuța) Lucreția Cordoș (Florica) și alți vreo patru inși, cu roluri secundare. Toate punctele din program au fost executate cu deplin succes. Îți era mai mare dragul, văzând pe harnicii noștri țărani jucând teatru, cu o dexteritate ce pe toți i-a pus în mirare, deși pentru prima oară au pășit pe scenă. Meritată laudă preotul și învățătorii din **Gilău**, căci nu le-a fost zădarnică osteneala pe și-au dat-o, instruindu-i.

Au luat parte, la această producțiune, peste 400 persoane. După producțiune, a urmat petrecere poporală, care a durat, cu veselie, până în zori. Venitul curat a fost de 132 coroane 4 fileri. Suprasolviri au intrat de la următorii domni: Rozenberger Bernát **de Gilău**. 5 coroane; / Aurel Baciu, jurist, 2 coroane; / Rozenfeld Elek, 50 fileri; / Rozenberger Mátyás **de Gilău**, 1 coroană 40 fileri; / Augustin Pop, 1 coroană; / Gràf Adam, l coroană; / Tigerman Mor, 1 coroană; / Gaskó Istvàn, 1 coroană; / Gregoriu Maier, 1 coroană; / Azbej Victor, 3 coroane; / Melețiu Corușan, 2 coroane; / familia Lustig, 2 coroane; / Iuliu Kovács, 3 coroane; / Nicolau Pop, primpretor pensionat, 4 coroane; / Engelbrecht Antal, 1 coroană; / Betegh Marton, 50 fileri; / Csákány Ödö, 1 coroană 50 fileri; / Csá-

kàny Geza, 50 fileri; / Rozenberger Mór **de Gyalu**, 2 coroane 50 fileri; / Bidermann Iózsef, primpretor, 2 coroane; / Nicolau Vidor, 1 coroană; / Péchy Pal, 2 coroane 50 fileri; / Beniamin Rus, preot, 2 coroane; / Ioan Stan, primar, 3 coroane și Nicolau Maier, învățător, 2 coroane. Dumnezeu să le răsplătească. / N. M."[281].

1908: „**Veniturile parohiei Gilău**. Din Gilău ni se trimite următoarea scrisoare: / Onorată Redacţiune! / Cineva, din interes particular, de bună samă cu intenţiune, a trimis la Veneratul Consistoriu din Blaj veniturile parohiei **Gilău** greşite şi schimonosite fără de cale, de bună samă ca să-şi ajungă ceva scop particular. Aici trimit circulara pentru concurs. Din el lipsesc următoarele: 1). Casă modernă, cu trei chilii, o culină (bucătărie) mare, cămară, pivniţă și grădină de legume foarte mare şi superedificată economic; 2). 240 de metrete de bucate şi tot atâtea zile de lucru. Stola încă e schimonosită, căci parte e lăsat afară, parte e micşorată de tot. Vă rog să îndreptaţi, pentru ca să nu cugete concurenţii că noi nu avem nici locuinţă la preot. / Gilău, în 7 septembrie 1908. / Curatorii bisericii."[282].

1923: „**Revărsarea Someşului**. În noaptea de 28 spre 29 noiemvrie, Someșul, umflat de ape, s-a revărsat peste maluri, nu departe de **Huedin**, și a inundat satul **Sebeșul-mare**. 150 de case sunt sub apă. Locuitorii s-au refugiat pe dealuri. Someșul a rupt și podul de la **Gilău**, așa că nu se mai poate merge, de la Cluj, la **Gilău**"[283].

---

[281] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 36, Braşov 1907, p. 6
[282] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 189, Braşov 1908, p. 3
[283] *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 48, Blaj 1923, p. 4

GIROLT

(Gerolth, județul Cluj)

1356, iulie 22, Mănăştur: Conventul mănăstirii Mănăştur dă de ştire că venind „Andrei şi Nicolae, fiii lui Ioan, fiul lui Nicolae de **Girolt** (Gerolth, județul Cluj), pe de o parte, iar pe de alta Ilie, fiul lui Gheorghe, Andrei şi Nicolae au mărturisit că, pentru a scăpa de mai multe nevoi, au zălogit, pe timp de 10 ani lui Ilie, fiul lui Grigore, partea lor de moşie din moşia **Tonciu** (Tonhaza, judeţul Mureş), aflătoare în comitatul Cluj, pentru 12 mărci, fiecare marcă fiind socotită la 30 groşi… şi o zăloges cu această îngrădire, că nu vor putea să o răscumpere cu banii altuia, numai cu banii lor”[284].

1896: „Multe epistole şi-a păstrat Gavril Man poate chiar până la moarte, de la mulţi bărbaţi de frunte şi de la vechii redactori Iacob Mureşianu, Georgiu Bariţiu, Dr. Gr. Silaşi şi alţii, cu care susținea şi raporturi ziaristice de interes public, arătând și deșteptând interesul românilor asupra unor și altor moşii nobilitare româneşti, îngreunate, ori chiar pierdute la aparenţă, precum a călugărilor bazilitani din **Blaşiu**, în comunele **Feiurd**, din co-

[284] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 28, p. 29

mitatul Cluşiului, **Girolt**, din comitatul Şolnoc-Dobâca şi altele"[285].

1900: La conferinţa de primăvară, din 16 iunie 1900, ţinută la **Gherla**, împreunată cu jubileul de 40 de ani de preoţie a protopopului tractual Alesandru Leményi, „predica a ţinut-o preotul din **Girolt** Niculae Tincu. El a vorbit despre dignitatea oficiului preoţesc, în asemănare cu oficiul triplu al Mântuitorului nostru Isus Christos de profet, preot şi Judecător şi, cu cuvinte calde, arată vrednicia preotului, care, cu credinţă, iubire şi devotament, serveşte altarului sfânt, acuma de 40 ani"[286].

1908: „Ca să fie deplin răvaşul, am să amintesc cazul şi mai trist al preoţilor Pap Lajos şi Pap Gyula, cel dintâi din **Firiza**, şi cel din urmă din **Girolt**, care bat toba mare prin foile maghiare, spre a-şi putea clădi biserici românești, cu ajutorul publicului patriotic. Cetind avizul acestora, îmi vine în minte cazul unui preot, de odinioară, care a făcut contract cu diavolul, că dacă acesta îi ajută, în schimb își dă sufletul lui. Scopul şi l-a ajuns, dar conştiinţa nu i-a mai dat pace. Tot mereu auzea glasul înfiorător al conştiinţei: „Nu-i scăpare, eşti pierdute" (vezi mai pe larg, în „Păstorul sufletesc din **Şimleul Silvaniei**, 1 februarie 1908, pagina 104); iar pe părintele Breban, din **Baia-Mare**, nu-l mai lasă în pace, ca să-și termine biserica, fostul vice-prezident al reuniunii învăţătorilor din **Sătmar-Ugocia**, ci îi adună cărbuni pe cap, ca să introducă în biserica din Baia-Mare limba maghiară"[287].

---

[285] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 7, Braşov 1896, p. 3
[286] *Unirea*, Anul X, nr. 25, Blaj 1900, p. 212
[287] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 26, Braşov 1908, p. 3

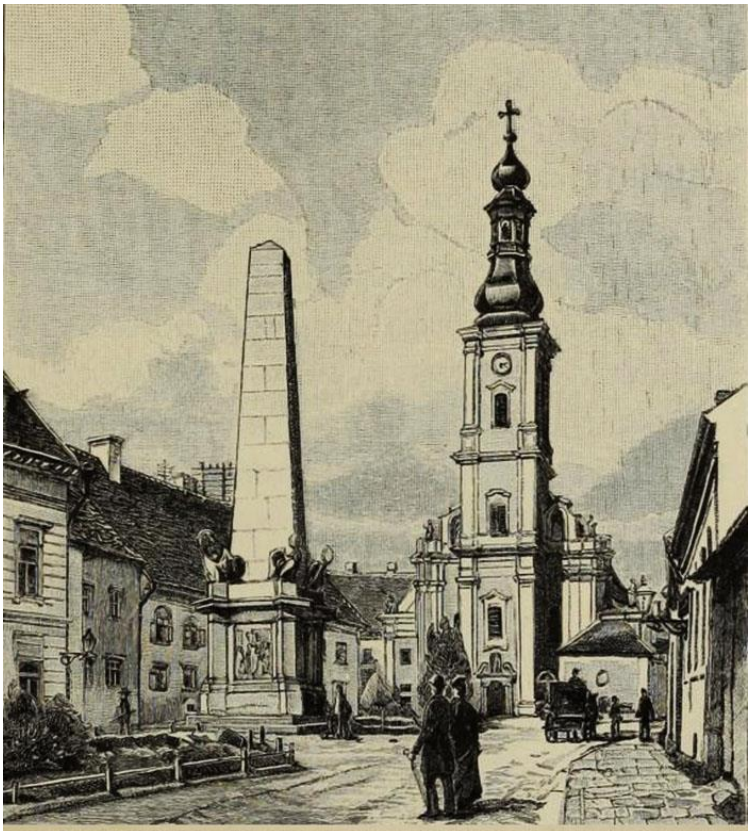

Die Kirche in der alten Burg und das alte Refectorium zu Klausenburg.

GIULATELEC

vezi **COASTA**, judeţul Cluj.

GIULEŞTI

(Gylahaza, judeţul Maramureş)

1335, octombrie 12: Regele Ludovic dă de ştire că venind „Dragoş Românul, fiul lui Ghiula, fiul lui Dragoş… ne-a înfăţişat două scrisori: una a noastră, întărită cu pecetea noastră de taină, rotundă, iar altă scrisoare a lui Ioan, fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureş, şi a lui Nicolae, fiul lui Petru, omul magistrului Andrei, fostul comite al secuilor, de Braşov şi de Maramureş, întocmite cu privire la darea în stăpânire a moşiilor numite **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Maramureş), de lângă râul Maramureş, şi **Nyres** (râu în Maramureş), făcută pe seama aceluiaşi Dragoş, precum şi a pomenitului său tată, de asemenea, Ştefan, Tatar, Dragomir, Costea şi Mirislău, fraţii săi… / Noi, ascultând preaplecatele cereri… întărim cu puterea noastră regească pentru ei şi pentru urmaşii lor”[288].

1349, septembrie 15, Bistriţa. „Mandatul regelui Ludovic către Joan, fiul lui Juga, voivodul românilor din Maramureş, pentru statuarea lui Giula, fiul lui Draguș, și a fiilor lui Giula, Draguș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costa

[288] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 344, pp. 362-364

şi Miroslav în moşiile **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Maramureş) şi **Valea Mare** (Nyres, râu în Maramureş), din care moşii i-a scos Ştefan, fratele voivodului, căzut în nota *infidelitatis*, împreună cu unchiul său Bogdan, oarecândva voievod”[289].

1349, septembrie 21, Zigeth: „Relaţiunea lui Ioan, fiul lui Juga, voivodul românilor din Maramureș, și a lui Nicolau, fiul lui Petru înerezutul Magistrului Andrea Laczk către regele Ludovic, despre statuarea lui Giula, fiul lui Draguș, în moșiile **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Maramureş) şi **Valea Mare** (Nyres, râu în Maramureş), făcută fără contrazicere (împotrivire, deci act administrativ de tip întâmpinare – n. n.)”[290].

1355, octombrie 12: „Regele Ludovic transcrie și confirmă cele două diplome din anul 1349, adică: 1). mandatul de statuare, adresat lui Joan voivodul, fiul lui Juga, pentru statuarea lui Giula, fiul lui Draguș, în moșiile **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Maramureş) şi **Nyres** (azi **Valea Mare**, judeţul Maramureş); 2). relațiunea voivodului despre statuare”[291].

1355, noiembrie 29, Agria: Capitlul bisericii din Agria, primind scrisoarea regelui Ludovic, a „trimis, dimpreună cu comitele Dragoş, român din **Bedeuhaza** (Bwdwu, în Ucraina), pe omul regelui şi pe omul nostru… ca să ia seama la hotărnicirea şi ridicarea semnelor de hotar a unor moşii, numite **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Mara-

[289] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 13, pp. 26, 27
[290] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 14, pp. 28, 29
[291] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 17, pp. 33, 34

mureş) şi **Nyres** (râu în Maramureş), aşezate în ţinutul Maramureş şi să pună în stăpânirea lor pe Dragoş, fiul lui Giula, şi pe fraţii săi români. În cele din urmă, aceşti oameni au mers, în joia dinaintea sărbătorii trecute a sfântului mucenic Dumitru (22 octombrie), la moşiile Giuleşti şi Nyres, chemând în chip legiuit pe vecinii şi megieşii lor, le-au hotărnicit după adevăratele semne de hotar, ridicând, lângă cele vechi, semnele noi arătate mai jos… / Iar semnele de hotar se despart şi se deosebesc de moşiile vecine, şi se desfăşoară în acest fel: mai întâi, hotarul porneşte de la un râu, numit Pârâul Maramureş, ce curge de la miazăzi, din creste şi munţi înzăpeziţi, către miazănoapte… trece de drumul obştesc şi ajunge la două movile de hotar, ridicate acum dintâi; de la acestea, mergând la vale, spre miazăzi şi printr-o pădure mare, ajunge la o movilă de hotar, aşezată sub un stejar şi ridicată acum dintâi, şi de aici, mergând de-a dreptul spre miazăzi, intră într-o albie… peste care trecând către apus, ajunge la o cărare, pe de o parte şi de cealaltă a căreia au ridicat două movile de hotar; de acolo, mergând tot în aceeaşi parte de apus, către obârşia pomenitei albii şi trecând peste drumul obştesc, hotarul ajunge la o movilă de hotar, ridicată tot acum dintâi sub un stejar; de la acesta, coborând în aceeaşi parte de apus, ajunge la un mic izvor, numit Puţul Rece, lângă care este ridicată, tot acum dintâi, o movilă de hotar, de la care, trecând ceva mai jos, ajunge la un pârâiaş, numit Pârâul Sărat, unde iese şi, mergând puţin, intră într-un drum care duce la ocnele de sare; mergând pe acesta, tot în partea de miazănoapte, spre sprânceana dealului, ajunge la o movilă de hotar, unde iese din acelaşi drum spre partea de apus şi, mergând, ajunge la izvorul unui râu, Pârâul Stu-

fărişului… de la care, coborând în jos spre partea aceea, ajunge de asemenea la o movilă de hotar, ridicată într-o livadă, aproape de un lac mic, numit Obârşia Sărată, şi de acolo, mergând puţin în aceeaşi parte, pe lângă Râpa Înaltă, intră în pomenitul râu Maramureş, pe care, coborând în jos, pe o bucată de întindere spre partea de miază-noapte, iese cu el spre apus şi ajunge la un tufiş de răchită, numit Răchitiş în limba obişnuită, împrejmuit cu o movilă de hotar; de la care, hotarul, mergând în aceeaşi parte, intră în alt râu, numit Pârâul Arinilor, şi apoi, mergând tot în aceeaşi parte, ajunge la locul numit Podişul Stâncos, pe a cărui coastă mergând o bună întindere, coboară într-un şes mic, numit Câmpul Sălciilor; de acolo, mergând puţin în aceeaşi parte, ajunge la locul numit Făget şi de acolo, coborând, ajunge la o movilă de hotar, aşezată pe sprânceana unui deal, lângă un drum, de la care, mergând puţin, intră în râul Maramureş şi vine la cel dintâi semn de hotar, acolo de unde începuse şi acolo hotarul se sfârşeşte”[292]. „La mandatul regelui Ludovic, se face reambularea metale (hotarnica – n. n.) a moșiilor **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Maramureş) şi **Nyres** (azi **Valea Mare**, judeţul Maramureş), în favoarea lui Draguș, fiul lui Giula, și a fraţilor săi români, metele (hotarele – n. n.) se statoresc fără contrazicere (întâmpinare de împotrivire – n. n.)”[293].

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, vouă, credinciosului nostru, măritului bărbat, magistrul Simion, fiul lui Mauri-

[292] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 353, pp. 375-378
[293] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 18, pp. 35-37

ciu, comite de Maramureș, prin cuprinsul celor de față vă însărcinăm, dându-vă ca poruncă, şi vă poruncim ca, după ce veţi fi văzut cele de faţă, să împărţiţi, după dreptate, între Dragoş, Ştefan, Miroslav preotul şi Dragomir, în părâile ce li se cuvin, moţiile numite **Giuleşti** (Gylahaza, judeţul Maramureş) şi **Nyres** (Nireş, azi **Valea Mare**, judeţul Maramureş), aflătoare în zisul Maramureş, după cum se spune dăruite de maiestatea noastră lui **Giula românul** şi, de asemenea, lui Dragoş şi Ştefan, preotului Miroslav şi lui Dragomir, chemând pe toţi megieşii acelor moşii şi, de faţă cu ei, precum şi cu unul sau doi juzi ai nobililor din acel comitat şi cu alţi nobili cinstiţi din acel ţinut; şi să-i increding̨aţi fiecăruia partea sa, cu toate foloasele sale, spre a o stăpâni şi a o ţine în pace. / Dacă, dimpotrivă, din vreo oarecare pricină arzătoare, n-aţi putea face acest lucru, atunci să-i însărcinaţi pe cei doi juzi ai nobililor şi pe ceilalți nobili cinstiţi să facă aceasta”[294].

1374, iulie 22, Lipce: „Mandatul regelui Ludovic, către conventul din Lelesz, pentru reambularea metelor (înoirea hotarelor – n. n.) posesiunii **Nyres** (Nireş, azi **Valea Mare**, judeţul Maramureş) a lui Balk, fiul românului Zolon din Nireş”[295].

1389, Octombrie 23: „Maria, regina, la cererea lui Costa, fiul lui Draguș din **Giulești**, permite, în cazul când ar trece dânsul din viaţă fără prunci, ca în moșiile sale să succeadă soru-sa, nobila doamnă Stana”[296].

---

[294] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 342, p. 536

[295] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 39, p. 71

[296] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 55, p. 96

1421, Sziget: „Patru juzi ai nobililor adeveresc că Michael din **Șugatag** s-a învoit cu Joan din **Giuleşti** despre împărțirea moșiilor **Copaci**, **Doroszlo** și **Bărbeşti**”[297].

1425, iunie 2, Buda: „La mandatul regelui Sigismund, Jancu, fiul lui Pop din **Giuleşti,** cu fiii săi Giula și Tătar, se introduc în jumătatea posesiunii **Giuleşti** și în posesiunea **Brebului** întreg. Nimeni nu contrazice”[298].

1435, mai 26: „Miclea, fiul lui Ladislau, fiul lui Draguș din **Giulești**, resignează (redă) lui Petru Gherheș, nepotului după mamă al lui Draguș din Giulești, părțile ce i se cuvin din moșiile **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Deseşti**, **Șugatag**, **Giulești** și **Valea Mare**”[299].

1435, mai 30, Posoniu: „Regele Sigismund pune să se transcrie și confirmă literile (scrisoarea) reginei Maria, dată în anul 1359 lui Costa, fiul lui Draguș din **Giuleşti**, despre dreptul de ereditate al surorii sale Stana, mama lui Petru Gherheș”[300].

1437, ianuarie 25: „Conventul din Lelesz adevereşte că, în urma literilor (scrisorilor) judecătoreşti ale palatinului Mathyus de Palocz, a reintrodus pe Petru Gherheș din **Saraseu** în posesiunea moșiilor **Breb** și **Copaciu** (dispărut), neluând în considerare contrazicerea lui Nan Pop din **Giuleşti** sau a altora”[301].

---

[297] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 149, p. 258

[298] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 154, pp. 264, 265

[299] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 172, pp. 295, 296

[300] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 174, pp. 298, 299

[301] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 177, pp. 305, 306

1438, iunie 28, Buda: „Mandatul regelui Albert, prin care comitatul se îndatorește ca să execute sentința palatinului Mathius de Palocz și să-l apere pe Petru Gherheș din **Saraseu** în contra lui Pop Nan din **Giuleşti** în posesiunea moșiei **Breb** și a prediului Copaciu”[302].

1439, aprilie 18, Ocna Sibiului: „Franko de Talloutz, Banul Severinului şi Comitele Maramureșului provoacă pe nobilii din **Giuleşti** să restituie nobilului Nicolau din **Șugatag** moșia **Hărniceşti**, ocupată de dânșii, în caz contrar dă în comisiune magistratului ca, în înțelesul mandatului regesc, să-l apere pe numitul Nicolau în contra orișicui și să-l despăgubească”[303].

1442, noiembrie 28: „Relaţiunea capitlului din Oradea către regele Vladislau I, despre aceea că, după mărturisirea mai multor nobili, Nan Pop (popa – n. n.) din **Giuleşti** din nou a ocupat, de la Petru Gherheș, moșiile **Breb** și Copaciu, și, în urma judecăţii şi a mandatului regesc, când au ieșit, cu vecinii, să-l restituie, atunci Nan Pop, cu mulţi nobili și iobagii lor i-au oprit în cale, el pe omul regelui cu sabia, Ștefan Steezk din **Bărbeşti** pe comitele Andrea de Thar cu săgeţi a vrut să-l omoare, cu toții s-au opus restituirii și aceaa nu s-a putut efectua, drept aceea ambele părți au fost citate, în prezența personală a regelui”[304].

1444, mai 26, Sziget: „Magistratul Comitatului adevereşte că, deși moșia **Breb** s-a judecat prin Curia

---

[302] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 179, pp. 307, 308

[303] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 180, pp. 308, 309

[304] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 186, pp. 320-322

regească lui Petru Gherheș din **Saraseu** judele nobililor, deși acesta a fost introdus în posesiunea moșiei, prin trimisul regelui şi al conventelor din Lelesz şi Oradea, totuși nobilii Pop Nan (era popă şi în **Giuleşti**) și Ștefan Pank din **Crăciuneşti**, cu omenii lor înarmaţi, au năvălit asupra moșiei, au prădat toată moșia și toate averile chinezului (kenezului) Petru Gherheș și pe acesta l-au scos din posesiune; deci, magistratul, citând pe numiții înaintea sedriei, ei s-au înfăţişat cu o mulțime înarmată cu scut, cu săbii, cu lăncii şi cu tot felul de arme, suduind și amenințând, astfel încât nici sedria nu s-a putut ține”[305].

1445, septembrie 21: „Petru Zovay, comitele maramureșean, adevereşte că, deoarece Pop Nan din **Giuleşti** nici după admonestări n-a plătit gloabele stabilite în procesele cu Petru Gherheş din **Saraseu**, pentru aceea Pop Nan a fost deținut ca un rebel”[306].

1449, Sziget: „Patru juzi ai nobililor din comitat adeveresc că, deoarece fiul lui Petru Gherheș din **Saraseu**, pentru o faptă potenţiară (penală), a fost judecat se plătească comitelui Kenderes și lui Pop Nan (popa din **Giuleşti**) 50 de mărci Budense (bătute în Buda – n. n.), și pe acesta din urmă, neavând de unde să-l îndestuleze, Petru Gherheş a impignorat (zălogit) a treia parte din moșia **Breb**, cu condițiunea ca el sau urmașii săi, oricând ar întoarce suma de 25 mărci, Pop Nan să fia dator a restitui lor numita partea a treia”[307].

---

[305] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 191, pp. 329, 330

[306] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 192, pp. 330, 331

[307] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 198, pp. 338, 339

1450: „Magistratul comitatului adevereşte că, la întrevenirea (intervenţia) mai multor nobili, Ivanka din **Giuleşti** s-a împăciuit cu Miclea din **Şugatag**, astfel încât a resignat (returnat) acestuia moşia întreagă **Hărniceşti**, iar Miclea a abzis de dreptul său la jumătatea moşiei Dorozlofalva, la moşia întreagă Copaciufalva şi la partea a patra a moşiei **Giuleşti**"[308].

1450, martie 9, Buda: „Mandatul lui Joan din Huniad, guvernatorul ţării, către nobilii Ivanka şi Georgiu din **Giuleşti**, ca să se lase de ameninţările ce au ridicat în contra lui Petru Gherheş din **Saraseu**, care a mijlocit sentinţa definitivă în contra lui Pop Nan sau „Ţigan" Nan (popa din **Giuleşti**); în caz contrar, s-a demandat (ordonat) lui Odwardus, comitele Maramureşului, să-l apere în drepturile sale pe Petru Gherheş, în contra orişicui"[309].

1453, ianuarie 10, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte că Mihail şi Georgiu Ficze din **Giuleşti** au fost citaţi înaintea congregaţiei comitatului, constituit ca tribunal, pentru că numiţii, adunând nişte oameni străini înarmaţi, făcători de rele, au prădat moşia **Brebu** a lui Petru Gherheş din **Saraseu**, dar dânşii nu s-au înfăţişat; drept aceea, s-a dat ordin a-i aresta şi a depreda (confisca) moşiile lor; deodată, Petru Gherheş, la mandatul guvernatorului Joan din Huniad, s-a introdus în posesiunea moşiei sale"[310].

---

[308] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 199, pp. 339, 340

[309] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 202, pp. 343, 344

[310] Mihályi, Joan, de Apşa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 213, pp. 263, 264

1453, iulie 12, Bistrița: „Joan din Huniad, comite bistriţean, adevereşte că Petru Gherheș din **Saraseu** înaintea lui s-a împăcat cu Mihail Wlad și Georgiu Iwanka din **Giuleşti**, astfel că moşia **Brebu** și jumătate din Copaciu să fie a lui Petru Gherheș, iar acesta să dea în recompensă lui Mihail și Georgiu averi mişcătoare în valoare de 100 florini și alți 25 florini de aur, în bani guta”[311].

1457, noiembrie 23, Szigeth: „Magistratul comitatului adevereşte că Gregoriu Ezeni și soţul său, vicecomiți, au ieșit, fără judele nobililor, în moșia **Nireș** și au vrut să ia averile lui Draguș din Nireș; acesta, cu Georgiu Ficze din **Giuleşti**, s-au opus şi au omorât pe vicecomitele Gregoriu Ezeni. Cauza s-a cercetat înaintea tribunalului. Dar numiții Georgiu și Drăguș, aflându-se nevinovați, au fost absolviti, pentru că vicecomiţii au procedat în cauză nejudecată și nedreaptă”[312].

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) şi din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Vănceşti (**Onceşti**), Jurea din **Călineşti**, Georgiu Ficze din **Giuleşti**, Bud din **Budeşti** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potenţiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**”[313].

---

[311] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 218, pp. 370, 371

[312] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 237, pp. 404, 405

[313] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

1462, octombrie 6, Rupea: „Înaintea scaunului judecătoresc, ținut prin regele Mathia în opidul Rupea, în Transilvania, Joan Giula, fiul lui Nan, numit altcum Popa Jancu din **Giuleşti**, a acuzat pe Mihail Sthybor, aşijdere Giula din Giuleşti, că acesta a ocupat partea sa din Giuleşti, pe tutorul său Mihail Fiţe l-a capturat, a stors de la dânsul, cu putere, documentele sale și a luat, cu nedrept, de la iobagii săi şi de la mama sa, Margaretha, 7 boi, un cal, 16 oi sau berbeci și un florin de aur; Michael Sthybor s-a apărat că și dânsul este fiul lui Pop Nan, pe actorul și pe mama sa din moșia nu i-a scos, obiectele amintite nu le-a luat; pentru aceea, regele dispune să se cerceteze starea lucrului şi să i se facă relaţiune”[314].

1464, ianuarie 18: „Conventul din Lelez adevereşte că Petru Gherheș din **Saraseu** a protestat pentru acea că Mihail Stybor din **Giuleşti**, în anul precedent, cu mai mulți complici, a năvălit, cu mâinile armate, asupra curţii sale din Saraseu, a spart ușile caselor și armariile, a scos averile și literile (scrisorile) sale, a mânat staua și turmele sale, pe fiul său Simon l-a rănit greu și l-a dus prins, și astfel l-a păgubit, afară de literile (scrisorile), cu 400 florini de aur”[315].

1464, martie 18, Buda: „Literile (scrisoare) prorogatorie ale regelui Mathia Corvinul, prin care se amână procesul lui Joan, fiul lui Mikle din **Șugatag**, în contra lui

[314] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 261, pp. 445, 446
[315] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 268, pp. 460, 461

Perșe, fiul lui Michail Ficze (din **Giuleşti** – n. n.), și alți cointeresați”[316].

1475, decembrie 5, Sziget: „Magistratul comitatului adevereşte, că, după moartea lui Ivanca din **Giuleşti**, văduva sa, Anca de Rethnek, și fiul său, Georgiu, asemenea de Rethnek, au impignorat (zălogit) jumătatea moșiilor **Șugatag**, **Hărniceşti** și **Crăceşti** lui Joan Micle din Șugatag, unchiului lui Ivanca, pentru suma de 400 florini”[317].

1475, Sziget: „Litere divisionale (scrisoare de împărţire), dată prin magistratul comitatului, prin care se adevereşte că nobila doamnă Anca Rednik, văduva rămasă după Ivanka din **Giuleşti**, pe de o parte, iar pe de altă parte Joan Micle, fiul lui Vlad din **Șugatag**, și Mihail Fitze din Giuleşti, unchiul lui Georgiu Rednik, sistând procesul ce a curs între dânșii, s-au împăciuit înaintea sedriei, astfel încât jumătatea moșiilor **Şugatag**, **Hărniceşti**, Deseşti (**Dereşti**), **Crăceşti** și Nireș (**Valea Mare**) și două părți din trei ale moșiilor Giuleşti și Dorosleu se cadă în partea văduvei Anca, a fiului ei și a fraților acestuia, iar cealaltă jumătate și treia parte să fie a lui Joan Miclea și a fiilor săi, Lupșa și Mihail”[318].

1635: „La 2 noiembrie 1635, subcomitele Francisc Stoica de Krácsfalva, împreuna cu Ioan Rad de Somosfalva, pretor de **Cosău**, Mihail Szinérváraljai de **Sziget**, notar, şi cu Grigorie Rednic junior de **Gyulafalva**, pretor,

---

[316] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 269, pp. 461, 462

[317] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 306, pp. 527, 528

[318] Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureşene*, Sziget 1900, doc. 307, pp. 528-530

ţinând scaun de judecată în **Onceşti**, s-a prezentat în faţa lor, de o parte, nobilul Iacob Moldovan, altfel Iacob Vancia de **Nanfalva**, Luca, Grigore, Francisc şi un alt Iacob, de altă parte Margareta Birthana de Fejéregyháza, văduva lui Ioan, cândva Iura de **Váncsfalva**, ca să se împace asupra unui preţ de trădare (homicidium) de 20 florini aur, asupra unei moşii nobile din **Năneşti** şi asupra unei alte omucideri. Mai târziu, la 2 februarie 1639, principele Rákóczy I dispune, tot în cauza unei volnicii, ordonând cercetare în contra susnumitului Iacob Váncia de **Nanfalva**, care deţinu un iobag al lui Ioan Iura de Váncsfalva"[319].

1691: „La 19 octombrie 1691, juzii de tablă Ivan Váncsa de Váncsfalva şi Grigorie Nemeş, împreună cu Nicolau Steţiu de Bardfalva, pretor de **Coşău**, din încredințarea lui Ionaş Iura de Váncsfalva, au tras la răspundere, în comuna **Oncesti**, pentru dreptul de posesiune asupra imobilului numit Boltesca, pe muirea Sofronia Bolt alias Tompoş (soţia lui Lupu Godşe). Aceasta răspunse că imobilul i-a rămas de la bunica sa, Nasta Barcza, iar Lupu Godşe, că de la Titiana Iura, ca moştenire. Hafia Pintek a moştenit de la cele trei fete ale Titianei Iura (Nasta, Hafia şi Marica Barczan). Maria Váncsa crede că a moştenit de la oarecare strămoş al său. Cu Ilie Godşe personal n-au convenit, însă mama acestuia, Marika Tivadar, a declarat că şi a ei parte o ţine în biruință Ionaş Godşe şi, pentru aceasta, ea, în persoana sa, nu poate pârî. Lui Ivan Bolt încă i-a rămas, de la Titiana Iura, ln Feresti Bălaş și Mihok Pintek, încă se afirmă de erezi legali și fără proces nici unul nu e aplicat a ceda. Anuţa

[319] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 140, 141

Bornea (soția lui Grig Vlasin) nu ştie de la cine a moştenit. Pe Dan Váncsa nu-l găsiră acasă; dar tatăl său, Puţul Váncsa, spune că ei au moștenit de la Titiana Iura, soţia lui Moldovan alias Ioan Váncsa. / Cu ocazia rechiziţiei quindenale a Comitatului Maramureş, ținută tot în acea zi (19 octombrie 1691), Ionaş Iura, locuitor în **Onceşti**, acuză pe Ivan şi Sofronia Bolt, Matei Zah, Hafia Pintek, Marika Tivadar, locuitori tot în **Onceşti**, precum şi pe Dan Váncsa, Anuţa Borne, Bălaş Pintek şi Mihoc Pintek, locuitori din **Fereşti**, că stătutul aflător în câmpul numit Boltesc, vecin cu imobilele Zehetzk şi Szetyenszk-Mevenszk, împreună cu apartenențele constătătoare din pământuri arătoare și fânaţ, şi care formau din moşi-strămoşi stătut nemeşesc, le-au acaparat de la el. Și, deoarece atare averi, după legile ţării, trebuie să revină descendenților veritabili, pentru a înconjura cearta, i-a somat să producă documentele de justificare, ceea ce, nesatisfăcând, cere redarea imobilelor. / Pârâţii afirmă că imobilul, înainte de aceasta cu vreo 80 de ani, a fost moştenit ca competenţă după tată, de Titiana Iura, de la care a trecut în familia lor şi ei pot dovedi rudenia cu Iurenii. Însă Iura afirmă că pârâţii sunt în eroare: „Titiana Iura a avut alt bărbat, nu acela, după care îşi formează acuma dreptul la moşie; venise aici, în comună, un diacon străin, și fiindcă comuna nu avea preot, l-au angajat de preot, avere însă n-a adus aici, ci, căsătorindu-se, preotul acela s-a așezat pe acel stătut, unde, locuind până la moarte, n-a fost cine să-l cerce, iar urmașii lui fiind toţi mojici, averea nobilă nu compete mojicului, iar reclamantul, fiind adevăratul îndreptățit, ce vom dovedi în instanţă, cerem ca acel stătut, împreună cu pământurile aparținătoare, să se judece în favorul reclamantului.

Reclamantul ceru Scaunului nobilimii ordonarea unei noi dezbateri şi hotărâre în baza că feciorii cu vărsarea sângelui apără patria cu arma, până când femeile sunt incapabile de aşa-ceva. La aceasta, Scaunul din nou obligă pe Iura să jure pe aceea că statutul pretins a fost înstrăinat de fostul Petru Iura, prin faptul măritării soţiei sale; „atunci stătutul, împreună cu apartenenţele, se va adjudeca reclamantului, iar dacă el n-ar presta jurământul, să jure pârâţii toţi că reclamantul n-are nici un drept la pământul pretins şi atunci le rămâne lor, şi că strămoşul lor a fost om nobil". Însă Iosif Moldovan alias Oncze şi Pricop Moldovan alias Oncze au reținut pe Ionaş Iura de la prestarea jurământului, fiindcă acel stătut formase proprietatea lui Francisc Popa Iura; ei ştiu bine şi cu siguranţă că acel pământ nu-i Iuresc, ci Onczesc (Oncesc). La protestul avocaţilor acestora, Iura a replicat cu protest separat.

La o săptămâna şi jumătate, Toma și Ștefan Rednic de **Gyulafalva**, împreună cu Ivan Zah de Váncsfalva, juzi de tablă, la invitarea lui Ionaş Iura, au descins în **Onceşti**, la casa nobilului Lupu Ungur, ca să asculte martori în cauza lui, referitor la aceea ce ştiu sau auzit, iar martorii au spus că Francisc Popa pentru ce s-a ţinut pe sine om nobil, dintre urmaşii se mai este oarecine preot şi că ştiu că avea Boltească, de care curie şi familie s-a ţinut? Mireus Godşa, om de vreo 60 de ani, nobil, numai atât a auzit, că Popa Francisc a fost venetic în **Onceşti**, „şi dintre Iureni unul şi-a dat fata după el de soţie, cu care căpătă în biruinţă stătutul Bolteszka defalcată din moşia Iuraszka, fiind preot evlavios... Dintre rămăşiţele Popii Francisc nici unul n-a fost popă".

După spusele unui iobag, cu numele Tompoş, Popa Francisc a fost ţăran şi n-a avut nici vreun fecior popă. Mihail Dragoş, nobil din **Onceşti**, expune chestia ca şi o istorie, în modul următor: Odată, Ionaş Ungur, Timosi Dragoş şi Ihnat Fole, locuitori din **Onceşti**, prăjind ovăs pentru preparat de bere, am nimerit a merge între ei, unde, după ce am povestit şi discutat multe de toate, am început a povesti şi de moşiile zărăstite; au povestit şi de averea aceasta Boltaszka, care ce a ştiut, fiind oameni bătrâni. Dintre care, Ihnat Fole zise că Boltaszka îi ruptă din Iuraszka, cu multe pământuri la câmp, dintre care unele le-a şi înşirat; dar povestise despre stătutul acesta, că veni în sat un diac român (cantor), cu numele Popa Fodor, pe care, văzându-l om înțelept şi cuminte, un Iuresc l-a împreunat, prin căsătorie, cu o soră a sa mai mare, ce se chema Titiana; şi cerând Popa moşie de la Iuresc, fiind puţini în sat şi având o prelucă lângă biserică, i-a dat-o acestui Popa Fodor, unde să-şi poată face o casă; făcându-şi casă, Iura ceru sătenilor că pământul acela, unde stă casa Popii Fodor, să o numere între intravilane, şi sătenii, văzând învăţătura lui Popa Fodor, recepționară locul, pe care stătea casa Popii Fodor, drept intravilan, care acum se cheamă Boltaszka. Că fost-a de origine nobil ori nenobil n-am auzit; nici că din urmaşii lui oarecare să fi fost preot nu ştiu.

Între martori, a fost şi Ioan Pipa, preotul din **Onceşti**, om cam de 60 ani, indiscutabil că se chema Popa, însă l-au poreclit Pipa, întocmai precum şi Vasile Grigor, în fasiunea sa, îl numeşte Pipa pe Popa Francisc, căruia, de altcum, nu i-au rămas urmaşi, care să fi fost preoţi. Şi Matei Negre, nobil din **Onceşti**, aşa a auzit de la străbunul său, Filip Grigor, că „Francisc Pipa, fiind un bun

diacon român, dintre locuitorii satului, care de care a donat acestui Popa Francisc, văzându-l ce preot evlavios este, pământuri în seama bisericii“. / Este mai pre sus de orice îndoială că preotul acesta, înrudit cu Iurenii, in urma popularității sale mari, a avut mare influență în românizarea nobili lor din **Onceşti**. Astfel, Ștefan Mezei Szolgai şi Ștefan Tivadar de **Sâpănţa**, la 3 noiembrie 1691, continuară ascultarea martorilor şi în **Săpânța**, în cauza acestuia, şi, dintre cele 19 fasiuni ale martorilor, cea mai interesantă este a nobilului Chirilă Steczka (Steţca), care „nici din poveste nu a auzit de numele omului acesta, în Săpânța, nu că încă să fie de naştere de acolo ori să fi posedat oarecare porțiune de moşie; nici să fi avut aşa fecior, nu ştie“. / La 27 noiembrie, Ionaş Iura protestează, în fața Sedriei Judeţene, că Iosif Moldovan sau oricine altul, pe cine interesul l-ar îndemna să revendice drept la moşia Bolteasca. / Acest lucru însă deocamdată a rămas în suspans, Iurenii, fiind preocupaţi cu alte cauze şi îngrijorări. Cam pe la 16 octomvrie 1693, după cum se expuseră lucrurile în faţa Scaunului Judeţean din 25 ianuarie 1695, Lucaciu Bukrics, locuitor în **Rona de jos**, a maltratat până îl ucise pe un anumit Ulics, din **Rona de jos**, un iobag al lui Vasile Iura de Váncsfalva, din care cauză acuzatorul cerea să fie judecat în baza art. 2 din Cap. 64 şi art. 31 din Cap. 3 pentru volnicie”[320].

1695, mai 13: „Înfiinţată mănăstirea din **Giuleşti** în veacul al XVII-lea, cu hramul Sf. Arhanghel Mihail, adăpostea, în 13 mai 1695, pe episcopul Iosif Stoica. Din călugării care au vieţuit în acest locaş cunoaştem câţiva, din pomelnicul păstrat: preotul Macavei, monahii: Anto-

[320] Başca, George, *Fragmente din istoria Maramureşului*, I, Sighetu Marmaţiei 1931, pp. 145-151

nie, Tofan, Vasian și Iosif, apoi ieromonahul Ieroteiu şi monahia Todosia. / În iulie 1777, zugravul Alexa face o icoană pentru această mănăstire şi care se mai păstra și în anul 1911.

Pe un *Antologhion*, tipărit la Râmnic, în 1737, este următoarea însemnare: „*Mineiul* acesta aparţinător bisericii greceşti, filiala de la mănăstirea **Giudeștilor**, numită biserică, l-au căpătat, în schimb pentru un *Mineiu* rutenesc, de la parohia Napcor, în comitatul Szabolcs, care oarecând de români era locuită, care însă s-au rutenizat, în anul 1860, fiind preotul locului Petru Salca, asesor consistorial şi protopop”[321].

1767, François-Xavier de Feller: „Episcopul românilor uniți, care îşi are sediul la **Blaj**, este un om învăţat şi cu multă râvnă: el a pus să se picteze şi să se graveze un arbore bisericesc, destul de asemănător cu acela al domnului Cars. Preoţii de rit grecesc și latin de la conciliile din Lion şi de la Florenţa sunt trecuţi în acest arbore; Fotie, Marcu din Efes etc. sunt înlăturați, împreună cu Arie și Nestor, pe care îi înghite iadul. Această pictură, expusă în biserici, a convertit pe mulți schismatici. Acest prelat a înfiinţat un seminar de clerici, de la care se așteaptă mult; acest; vrednic episcop se numește Atanasie Rednik de **Giuleşti** (păstorește între anii 1764-1772)”[322].

1848: „La 30 sept. 1848, borşenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie şi alungă jandarmii din comună, precum şi pe comisarul Ludovic Jura, încre-

---

[321] Meteş, Ștefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936, pp. 160-162

[322] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, IX, serie nouă, Bucureşti 1997, p. 566

dinţat cu recrutarea celor 23 moiscieni şi a celor 58 borşeni. La aceasta, pleacă la **Borşa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldaţi unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca şi cu Ioan Săpânţanu, preşedintele curții marţiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borşeni înarmaţi cu furci, securi, coase şi pari. Conducătorii borşenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban şi de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declaraţa că şi ei sunt prieteni cu împăratul, precum şi arătarea vulturului cu două capete, din partea ofiţerilor unguri, au dat greş. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldaţii, a fost silit să se retragă la **Vişeu**. / A doua zi, **Borşa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borşeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vişeu**, pentru întărire, 1.526 de ostaşi unguri, din care 600 erau din oraşele regeşti, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borşenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiţia să nu fie obligaţi să-şi calce jurământul dat împăratului şi nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuşi, la 28 octombrie, ora 14, în faţa forței superioare, **Borşa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluţionară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de

grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de ţărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată şi, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuşi, spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomireşti** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** şi **Şieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliştea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul**, **Cuhea**, **Dragomireştii** şi **Săliştea**, iar la 13 decembrie ocupă şi **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireştii** de **Telciu**. În Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa. / Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budeşti** şi fruntaşul Pop Andraş al lui Toader din **Giuleşti**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost per-

sonal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenţia personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populaţia de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în faţa forţei superioare a armatei, care a înființat, la **Budeşti**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** şi autoritățile iau măsuri ca revoltaţii să fie opriţi pe dealul Herca, ca nu cumva, uniţi cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulţumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populaţiei din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi, încredinţaţi cu paza oraşului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populaţia a fost lăsată în pace, cu excepţia celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluţiei. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe **Vişeu**. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”[323].

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Rednik** de Gyulafalva, în comuna Giuleşti, 1349, 33 patrifamilii. Familia aceasta e una din cele mai importante ale ţării, încât donaţiunea i s-a dat ca la *primis ac veris regni nobilibus*.

Papp de Gyulafalva, în comuna Giuleşti, 1442, 14 patrifamilii.

---

[323] Filipaşcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluţiei din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

Fejér Gyula de Gyulafalva, în comuna Giuleşti, 1494, 7 patrifamilii.

Berca de Bicsad, în comuna Giuleşti, 1500, 4 patrifamilii.

Bedei a Bedó (acum **Bedevan**), în comuna Giuleşti, 1462, 7 patrifamilii.

Ficze Perzsa (acum **Pirzsa**), în comuna Giuleşti, 5 patrifamilii.

Papp de Bartfalva, în comuna Giuleşti, 1620, 2 patrifamilii.

Onitza Bud Fejér de Budfalva, în comuna Giuleşti, 1481, 7 patrifamilii. Oniţa, 5 patrifamilii. Familiile Budu-Oniţa Fejér, precum se spune în o donaţiune, se află, însă, cu donaţiunea în Budeşti.

Kodra de Bartfalva, în comuna Giuleşti, 5 patrifamilii.

Birlya de Bartfalva, în comuna Giuleşti, 6 patrıfamilii.

Bud de Budfalva, în comuna Giuleşti 2 patrifamilii,

Mich de Kabolapatak, în comuna Giuleşti, 1 patrifamilie.

Tivadar de Alsó Rona, în comuna Giuleşti, 3 patrifamilii.

Jura de Váncsfalva, în comuna Giuleşti, 2 patrifamilii”[324].

[324] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 6

GIULVĂZ

(Ghulues, Guluez, judeţul Timiş)

„Ceramica pictată de la **Giulvăz**, prin motivele, constând din cârlige spiralice și benzi paralele verticale, pictate cu o culoare brună, pe un fond roşu-portocaliu, are analogii în Iugoslavia. Fragmentul de cupă, pictat cu benzi paralele, are analogii tot în Iugoslavia. Fragmentul de vas de provizii, pictat cu spirală, se aseamănă cu cel de la Ostrovu Golu, având analogii la Zelenikovo, Tečić si Vinća. / Pictura de la Ostrovu Golu este de proastă calitate: pasta e amestecată cu pleavă şi e arsă slab, având unele straturi superficiale, care parţial s-au desprins. Motivele ornamentale sunt benzi rectilinii sau uşor curbate şi spirale, având aceleași analogii ca exemplarele de la **Giulvăz**. Prin motive şi caracteristici, această pictură aparţine însă fazei a IV-a a culturii Starčevo-Criş”[325].

1355, septembrie 3, Haram: Petru zis Bot şi Iacob, juzii nobililor comitatului Caraş, dau de ştire că, înfăţişându-se „pe de o parte, Ştefan, fiul lui Dumitru, iar pe de alta, Nicolae, fiul lui Mihail, au mărturisit că acel Nicolae, fiul lui Mihail, a zălogit, pentru o marcă şi jumă-

[325] Lazarovici, Gh., *Cultura Starčevo-Criş în Banat*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VI, Cluj 1969, p. 14

tate, acelui Ştefan, fiul lui Dominic, o bucată din moşia sa, şi anume un loc de curte din **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş), precum şi 20 iugăre de pământ din **Baiola** (Bayla, lângă Giulvăz, judeţul Timiş), în aşa fel că, dacă bucata de pământ s-ar înstrăina de acel Nicolae, atunci acesta să fie dator a da acelui Ştefan o bucată de pământ asemănătoare, într-un alt loc al moşiei sale"[326].

1355, noiembrie 8: Scaunul de judecată al comitatului Caraş dă de ştire că „Ştefan, Mihail şi Andrei, fiii doamnei Catrina, ne-au înfăţişat scrisoarea domnului Nicolae, canonic al bisericii din Strigoniu şi Cenad… şi cea a părintelui Toma, vicar general al bisericii din Cenad, în care scrisori am văzut că se spune să binevoim a trimite din mijlocul nostru, dimpreună cu Ştefan, Mihail şi Andrei… să aşeze şi să pună pe acea doamnă şi pe fiii ei în stăpânirea unui pământ, a treia parte, înspre miazăzi, din moşia **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş), parte ce fusese dăruită de Nicolae, fiul lui Iacob de **Ciortea** (Chortow, judeţul Caraş-Severin), dimpreună cu fii săi Ioan şi Matei, doamnei Caterina, surorii sale, şi prin ea, fiilor ei… Iar aceşti oameni ai noştri, întorcându-se, ne-au spus că Nicolae, fiul lui Iacob, fiind faţă Matei şi Ioan, fiii săi, despărţind prin ridicarea unor semne de hotar a treia parte din moşia Giulvăz, au dat-o doamnei Caterina şi fiilor săi, drept parte cuvenită ei ca fată, împreună cu un deal şi un pământ nelucrat, pe care se obişnuieşte să se sădească vie, despărţin această sesie, aflată pe bucăţile lor

[326] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 340, p. 360

de moşie Ciortea, **Bayla** (Baiola, Bayla, lângă Giulvăz, judeţul Timiş) şi Giulvăz de acele moşii”[327].

1355, noiembrie 23, Galambuch: Juzii comitatului de Caraş dau de ştire că „deoarece Ştefan, fiul lui Dominic cel Roşu din **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş) trebuia să facă un jurământ, împreună cu cinci inşi asemenea lui… faţă cu Pavel şi Benedict, slujitorii magistrului Nicolae diacul, cu privire la rănirea şi schilodirea acestora; sosind acel soroc, Ştefan s-a înfăţişat, cu suszişii oameni, dar, stând la jurământ, ei au spus că, prin mijlocirea unor nobili, au ajuns la această învoială de împăcare, şi anume că fiecare şi-a luat de prieten pe celălalt, au smuls dintre ei orice ură şi plătindu-se faţă de noi plata de împăcare, noi l-am descărcat şi dezlegat pe el întru totul”[328].

1364, august 7: Laurenţiu, fiul lui Dominic, castelan de Haram şi vicecomite de Caraş, dă de ştire că, înfăţişându-se „Ioan, fiul lui Nicolae de **Ciortea** (Chortow, judeţul Caraş-Severin), iar pe de altă parte Ştefan fiul lui Dominic de **Giulvăz** (Ghulues, Guluez, judeţul Timiş), Ioan ne-a spus că el l-a descărcat pe Ştefan, fiul lui Dominic, în judecata care se iscase între dânşii din partea lui Fabian, slujitorul numitului Ştefan”[329].

1370, mai 12, Şemlacu Mare: Palatinul Ungariei dă de ştire că, înmulţindu-se „răufăcătorii şi tâlharii din regatul său, regele ne-a trimis în oricare comitate ale re-

---

[327] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 348, pp. 371, 372

[328] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 352, pp. 374, 375

[329] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 309, p. 317

gatului, pentru a ţine adunări obşteşti, şi noi am ţinut adunare obştească cu obştea nobililor şi a altor oameni, de orice stare şi seamă, din comitatul Caraş, aproape de oraşul **Şemlac** (Mezeudomplyo, azi **Şemlacu Mare**, judeţul Timiş), pentru a înfrâna pe hoţi şi pe tâlhari, a stârpi pe orice răufăcători şi a împărţi, oricui s-ar plânge, dreptatea cuvenită. În acea adunare, am cerut obștii nobililor zisului comitat să ne dea, ca asesori juraţi, pe Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Pousa, Ioan zis Babig, Andrei zis Torma, Dionisie zis Kepe, Toma zis Dyakolch, Petru, fiul lui Laurentiu, Nicolae de... usnuk, Petru, fiul lui Gegus, Ștefan de Bayton (dispărut, judeţul Timiş), Ladislau, fiul lui Gal, Nicolae, fiul lui Andrei, şi Toma, fiul lui Cosma de Ianova (dispărut, judeţul Caraş-Severin), şi apoi acei asesori juraţi, împreună cu Petru, fiul lui Chulnuk, vicecomitele Emeric, fiul lui Ioan de Helymba (dispărut, lângă Şoşdea, judeţul Caraş-Severin), Gheorghe cel Roşu, Simion, fiul lui Heym de Teyed (dispărut, în Banat), si Mihail, fiul lui Petru de Biserica Albă (în Serbia), atingând lemnul Crucii Domnului, au jurat… Şi ţinând între ei sfat chibzuit, ni i-au trecut în condica lor, drept hoţi obşteşti şi răufăcători înveteraţi, care trebuie scoşi în afara legii şi predaţi spre a-și căpăta cuvenita pedeapsă, pe Prosa, iobagul magistrului Ladislau, fiul lui Gal de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Roviniţa Mare**, judeţul Timiş), locuind pe moşia aceluia Kundench... la magistrul Ladislau, locuind pe moşia sa **Denta** (Dench, judeţul Timiş); pe Benedict zis Orrus, iobagul acelui magistru Ladislau, locuind în zisul sat Denta; pe Toma cel Roşu, care locuieşte în oraşul **Şemlac**, iobag al regelui; pe Ioan, fiul lui Avram, locuind în zisul oraş; pe Hranoya cnezul, iobag regesc, locuind în satul Zuhor (dispărut, judeţul Timiş), ca

gazdă de hoţi; pe Ladislau, fiul lui Brata cnezul, iobag regesc, locuind în satul Zcepteleky (dispărut, în Banat), de asemenea gazdă de hoţi; pe Bratak, iobag regesc, locuind în satul Soma (dispărut, judeţul Timiş), pe pământul ce ţine de cetatea) Erdsomplyo (cetate în judeţul Caraş-Severin); pe Valentin, fiul lui Nicolae cnezul, iobag regesc, locuind în satul lui Petru, fiul lui Balc, pe pământul ce ţine de Borzwafeu (dispărut, judeţul Caraş-Severin); pe Bratizlou si Bucha, iobagii magiştrilor Benedict şi Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem, locuind în satul **Radimna** (azi **Moldova Nouă**, judeţul Caraş-Severin); pe Vanchuk, locuitor pe pătrimea fiicelor din moşia **Doman** (Doman, judeţul Caraş-Severin): pe Drugan, iobag regesc, locuind în satul Basta (dispărut, judeţul Caraş-Severin), ce tine de cetatea Erdsomplyo; pe Ladislau..., iobag regesc, locuind în Moxond (ţinut în Serbia); pe Andrei, fiul lui Toma zis Kutus, care e pribeag; pe Iacob, fiul lui Kopaz, ce se ascunde; pe Choga şi pe Petru, fiul lui Tudor, locuind în satul Hom (dispărut, judeţul Caraş-Severin), iobagii lui Francisc, fiul magistrului Konya, fostul ban; pe Stoica şi Voicu, fiul său, iobagii zisului Francisc, locuind în satul Ters (dispărut, judeţul Caraş-Severin), gazde de hoţi; pe Bakaan, care se ascunde; pe Boguzlou, care e pribeag; pe Radouch, locuind în satul Bozyas (dispărut, judeţul Caraş-Severin), iobag al lui Nicolae, fiul lui Nicolae de Jank (dispărut, judeţul Caraş-Severin); pe Rada, fiul lui Mycos, locuind în satul **Hom**, iobag al sus-zisului Francisc, fiul magistrului Konya, şi pe Wolp, fiul lui Ztyrw, iobag al regelui, locuind în satul Novak (dispărut, în Banat); pe Mihail, fratele suszisului Bucha, iobag regesc ce locuieşte în satul Kuzegh (dispărut, în Banat) şi ţine de cetatea Galambuch (cetate în

Serbia); pe Kychyn, fiul lui Nogyhna, ce e pribeag; pe Rados fiul lui Tyseu, iobag regesc, locuind în satul Teremfeu (dispărut, în Banat); pe Farkas, altfel numit și Faryan, pe Veytyh, Benche, Buchan şi Luca, ce sunt pribegi; pe Stoian, fiul lui Bratyzlou, care stă în satul Karalus (dispărut, judeţul Timiş), pe pământul ce ţine de oraşul **Şemlac**; pe Dumitru zis Bychench şi Drusoys, iobagii lui Toma, locuind în satul său numit Matyaz (dispărut, lângă Ilidia, judeţul Caraş-Severin); pe Mykola, locuind în satul Kygyos (dispărut, în Banat), făuritor de bani falşi; pe Ladislau, fratele sus-zisului Mykula, care şade pe lângă magistrul Karapch, făuritor de bani falşi; pe Ladislau, fiul lui Kragnus, iobag regesc, locuind în satul Kragunfalva (dispărut, judeţul Caraş-Severin), pe pământul ce ţine de **Ilidia** (Ilyed, judeţul Caraş-Severin), ca gazdă de hoți; pe Ratk, iobagul lui Petru, fiul lui Heem, locuind în satul **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, judeţul Caraş-Severin); pe Gozcyn, care e pribeag, pe Dobra, iobagul lui Gheorghe, fiul... răposatului voievod, locuind în satul Teyed (dispărut, în Banat); pe Ztahna, care e pribeag; pe Buda şi Haal, iobagi regeşti ce stau în satul Almaş (dispărut, în Banat); pe Sysa, rătăcind fără căpătâi; pe Dobray şi Prodan, fiul lui Balkonya, şi pe Pryan, iobagi regeşti ce locuiesc în satul Herczek (?); pe unul zis V... care este pribeag; pe Wolka, iobagul lui Zemere, locuind în satul Talyanfalwa (dispărut, în Banat); pe Syuka, fiul lui Ztanyzlou, ce stă ascuns; pe Toma zis... iobagul... locuind...; pe Horgach, iobagul fiul lui Nicolae, locuind în satul Chazarteteu (?); pe Vasile şi pe Luca, fiul lui Mladin, ce sunt pribegi; pe Veze, rătăcind fără căpătâi; pe Ladislau, fiul lui Drayan, şi pe Rada, fratele său, ce sunt pribegi; pe Valentin, fiul

lui Luca, ce stă ascuns; pe H..., pe Zla...; pe Blasiu, iobagul magistrului Petru, fiul lui Heem, locuind în Ersig; pe Rad, locuind în satul Rad (dispărut, lângă Belinţ, judeţul Timiş); pe Olyad, fiul lui Dragoya, ce stă ascuns; pe Kya, fiul lui Druguzlou; pe Mihail zis Buka, ce stă în satul **Giulvăz** (Giulvez, judeţul Timiş)... şi pe Mekenye, fiul lui Kur, locuind în Şemlac.

Şi cum aceşti răufăcători, puşi în afara legii, deşi au declarat că se vor supune legii şi dreptăţii, nu s-au îngrijit să vină sau să trimită pe cineva la acea adunare a noastră şi să se supună judecăţii… am hotărât ca, oriunde şi la oricine ar putea fi găsiţi, de către oricare şi de oricine, acei răufăcători toţi sau unul câte unul să aibă dreptul de a-i ucide, spânzura şi căzni pe unii ca aceştia, cu orice chin, şi de a-şi lua şi ţine pentru sine bunurile şi lucrurile lor”[330].

1751: „**Giulvăz**, comitatul Timişoara-Torontal: Satul e sistematizat în 1751. Era proprietatea familiei macedo-române Dadan Năum şi Constantin, îngropaţi aici, în biserică, pe care au şi ctitorit-o, în 1725-1730. Mai târziu, familia a fost înnobilată Dadanyi. Matricolele de la 1709 sunt românești”[331].

[330] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 511, pp. 770-774

[331] Grofşorean, Dr. C., *Situaţia Românilor bănăţeni, în decursul secolului al XVIII-lea*, Timişoara 1944, p. 29

GIURTELECUL ŞIMLEULUI

(**Giurtelec, Gyurteluke**, judeţul Sălaj)

1351, decembrie 6, Buda: Ludovic, regele Ungariei, judecă pricina dintre „Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria)… în numele nobilei doamne Ana, soţia sa, fiica magistrului Mauriciu de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare)” şi „Simion, fiul aceluiaşi Mauriciu, fratele bun al nobilei doamne… cu privire la a patra parte”. Regele hotărăşte ca „Ana şi, prin dânsa, moştenitorii şi urmaşii moştenitorilor ei… să le ţină şi să le stăpânească pe veci şi în chip nestrămutat o cetate a sa, numită **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), aflătoare lângă râul Crasna, dimpreună cu moşiile care ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu**, **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj), **Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurtelec** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), **Hodig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama ce se obişnuieşte să se ia în numitul sat Hidig, de asemenea şi moşia **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba) din părţile Transilvaniei, aşezată lângă râul Mureş, în comitatul Alba, cu toate folosinţele… Afară de acestea, fiindcă bunicul şi tatăl magistrului Simion au dăruit cu

drept de veci nişte bucăţi de pământ, despărţite din moşiile ce ţin de cetatea Şimleu, şi anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj) lui Sudak şi fratelui acestuia Nicolae, şi de asemenea moşia **Siciu** (?, judeţul Sălaj) lui Ladislau şi Petru, pentru faptele lor de credinţă – părţile au lăsat într-un cuget în stăpânirea acelor nobili moşiile Uileac şi Siciu[332].

1352, ianuarie 8, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de ştire că, „la octavele Anului nou (8 ianuarie)… acea doamnă numită Ana, soţia magistrului Ladislau, fiica răposatului magistru Mauriciu de Medieş" a beneficiat de „scrisoarea noastră privilegială, întărită cu puterea peceţii noastre"[333], pentru moşiile şi satele menţionate în diploma regală din 6 decembrie 1351.

1356, ianuarie 8, Oradea: Privilegiul capitlului din Oradea, prin care „Ana, soţia magistrului Ladislau, fiica magistrului Mauriciu, fiul lui Nicolae de **Medieş** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieşul Aurit**, judeţul Satu Mare) adică al răposatului voievod Nicolae", dăruieşte fratelui ei Simion… „toate stăpânirile sale de moşie… / Iar acel Simion, întru răsplătirea deplină a hărăzirii, a dat Anei, sora lui preaiubită, o cetate, numită a **Şimleului**, aflătoare aproape de râul Crasna, cu părţile de moşii ce ţin de ea şi cu satele numite **Şimleu** (azi **Şimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, judeţul Sălaj), **Periceiu** (**Perechun**, judeţul Sălaj)**, Ceheiu** (**Chehy**, judeţul Sălaj), **Giurteleku** (azi **Giurtelecul Şimleului, Gyurteluke**, judeţul Sălaj), şi **Hidig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, judeţul Sălaj), cu vama

[332] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 83, pp. 84-88
[333] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 90, pp. 101-103

ce se obişnuia a se lua la Hidig; de asemenea, moşia **Micoşlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparţinând de **Ocna Mureş**, judeţul Alba), aşezată pe râul Mureş, în comitatul Alba… / Pe lângă acestea, deoarece bunicul şi tatăl magistrului Simion, hărăzise pe veci, pentru faptele lui de credinţă, lui Nicolae, fratele acestuia, nişte părţi de moşie, despărţite din moşiile ce ţin de Şimleu, anume **Uileac** (**Vylak**, în judeţul Sălaj)**, Sudak** (judeţul Sălaj) etc., de asemenea lui Ladislau şi lui Petru moşia **Siciu** (judeţul Sălaj), ei au lăsat acestor nobili acele moşii"[334].

1912: „Învăţătorul şcolii confesionale greco-catolice române din **Băseşti**, Dariu Pop, a fost suspendat. Deşi la zidirea acestei şcoli statul nu a contribuit chiar cu nimica, precum nici la susținerea ei şi nici la regularea salarului învăţătoresc, săvârşindu-le toate acestea, în mare parte, dl Gheorghe Pop de Băseşti, care a contribuit cu **peste 3.000 coroane la zidirea şcolii** şi la salarul învăţătoresc cu jumătate sumă, iar celelalte le-a tăcut şi le face poporul, ministrul a suspendat pe susnumitul învăţător şi, în cauza suspendării, va fi cercetarea, sâmbătă, în 16 noiembrie nou, la cancelaria casei comunale din Băseşti. Cauza? Un raport, pe care învățătorul harnic Dariu Pop la scris despre adunarea generală a Reuniunii învăţătorilor români sălăgeni, ţinut în 23 iunie nou, în **Giurtelecul Şimleului**, sub titlul de „R. I. R. S.", în Nrul 133 din „Românul" din Arad, în care raport dl Dariu Pop, ca şi oricare român cinstit, a luat în nume de rău faptul că învățătorii lingăi de tălpile inspectorului din Sălaj şi a solgăbirăului din **Şimleu**, învățătorii Pocola-Pokola şi Ilie Tivadar, la banchet au toastat pentru suspomeniţii, în limba ma-

[334] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 2, pp. 1-5

ghiară, şi nu româneşte. La investigaţia pe care o va face fisolgăbirăul din **Ceu**, Nikolaetits, e vorba că vor veni inspectorul Nagy Károly din Zalău şi procurorul din **Zalău**, căci patria e în mare primejdie, dacă învățătorului Dariu Pop din **Băseşti** nu-i convin toastele în limba maghiară, la un banchet românesc. În şcoală, firește fiind suspendat, nu propune învățătorul, ci preotul, acum"[335].

1913, octombrie 10 „**Un învăţător martir: Dariu Pop**. Zilele acestea, după cum s-a anunţat, curtea cu juraţi din **Oradea-mare** a osândit la 4 luni închisoare şi 400 coroane pedeapsă pe unul dintre puţinii oameni de bine ai generaţiei tinere de învăţători, pe Dariu Pop, învăţător în **Băseşti**, comitatul Sălajului. Cazul acesta merită o atenţiune mai mare de cum i s-a dat, şi anume pentru motivul că condamnatul e un învățător şi că motivul condamnării lui e unul dintre cele mai frumoase, care pot împodobi caracterul unui om. / Să vedem cum s-au petrecut lucrurile? La 10/23 iunie 1912, Reuniunea învăţătorilor români greco-catolici din comitatul Sălajului şi-a ținut adunarea generală, în **Giurtelec**. Adunarea aceasta a fost un adevărat scandal, din toate punctele de vedere. Câţiva dintre învățătorii cei mai slabi de conştiinţă au făcut să se voteze nişte hotărâri care erau egale cu o trădare naţională şi cu o totală uitare de sine. Şedinţele adunării au fost o ruşinoasă dovadă despre starea sufletească rătăcită a majorităţii învăţătorilor din Sălaj, iar banchetul a fost şi el o nouă dovadă de lipsă de demnitate şi de o slugărnicie fără pereche. Pe orice om cu oarecare simţ a trebuit să-l revolte halul în care a ajuns această învățătorimea. / Domnul Dariu Pop s-a opus, cât putea să se opună un om

[335] *Românul*, Anul II, nr. 246, Arad 1912, p. 7

tânăr, care abia s-a aşezat în Sălaj. A luat parte la discuţii, în şedinţe, a cercat să se afirme, în decursul banchetului, dar nenorociţii de „conducători", cari voiau să se insinueze în faţa inspectorului şi a prim-pretorului, au ieşit ei învingători, spre cea mai mare durere a şcolii româneşti. / După adunare, presa noastră s-a ocupat de decursul ei. Unul din cei mai buni şi mai cumsecade învăţători din Sălaj, dl A. Man, a scris un articol cuminte, în „Gazeta Transivaniei", iar un alt participant, dl Dr. G. Oprean, a scris un articol lung, în „Luceafărul" (nr. 29-30), pe care l-a reprodus şi într-o broşură, dedicată episcopului V. Hossu, „cu prilejul suirii lui în scaunul episcopesc din Gherla" („Învăţătorimea română din Sălaj", Sibiu, 1912, pagina 47). În broşura aceasta se arăta foarte amănunţit mentalitatea învățătorilor Emil Pocola, Teodor Ille, V. Filip şi alţii, care de mult şi-au pierdut terenul moral şi naţional de sub picioare, fiind gata a face orice în hatârul stăpânului". / Şi dl Dariu Pop a fost unul dintre aceia care n-au putut tăcea. Avea la inimă o greutate şi trebuia să se descarce, făcând, prin aceasta, pe colegii săi să-şi dea și ei puţin seama de halul în care au ajuns. A scris, deci, în nr. 133 al „Românului", un articol întitulat: „R. R. R. S" (Reuniunea învăţătorilor români sălăgeni), în care a vorbit ca un om liber, cuminte, energic şi cu sentiment. A înfierat tendințele de „trădare a învăţământului românesc" (dl Pocola, fostul vice-preşedinte, zicea „Să căutăm sprijin la cel ce poate să ni-l dea nemijlocit, şi la cel ce dispune de putere în mod nemijlocit") şi de „trecere în cealaltă tabără", iar de încheiere, a zis către colegii săi: „Dascălilor sălăgeni! Nu fiți slugarnici, primoloco! Lepădați masca slugărniciei, ce o purtați înaintea asupritorilor voştri. Cine e român, român să fie, iar cine nu, al lor să

fie! Aleagă-se neghina din grâul curat! Nu vă faceți sau nu lăsați să se facă de ruşine înaintea milioanelor de români, ai căror factori sunteți. Aveţi cea mai mare răspundere înaintea neamului. Grijiți, că pe drumul ce l-ați apucat vi-ți alege cu harakiri: vă veți sinucide în modul cel mai scârbos!".

Despre banchet, a scris următoarele: „Eu, raportorul, am avut obrăznicia a demonstra contra scandalului nemaipomenit, am poftit toast românesc de la un dascăl confesional român (dintre cele cinci toaste, de la început, patru au fost ungureşti, două rostite de învățători români), şi m-am ales cu dizgrația inspectorului. Adică, mă rog, nici grația, nici dizgrația lui nu mă importă". / **Aceasta e crima dlui Dariu Pop**, pentru care a fost suspendat, timp de un an de zile, din oficiu, şi condamnat la 4 luni închisoare şi 400 coroane pedeapsă în bani. A cerut, adică, de la educatorii maselor să fie oameni liberi, neşovăielnici şi cinstiți față de ai lor. N-a atacat pe nimeni cu nici un cuvânt, n-a spus o vorbă împotriva limbii maghiare şi a autorităţilor, ci numai împotriva scandalului şi a lipsei de caracter. În alte țări, un om ca Dariu Pop ar fi distins pentru caracterul său dintr-o bucată, la noi el e aruncat în temniţă! / Dar nu-i nimic! Idealurile mari cer jertfe. Aici, libertatea poporului nostru nu se poate cuceri, fără jertfe multe, pe toate terenurile. Acum e un învăţător la rând, și încă tocmai din Sălajul tuturor învăţătorilor fără relief, ca să nu zicem mai mult... Din parte-ne, suntem mândri că învăţătorimea română, care, sub povara legii lui Apponyi, poate a-şi pierde, pe de-a-ntregul conştiinţa, se trezeşte acum la conştiinţa adevărată şi nu se lasă să fie călcată în picioare, de frica lefei şi a inspectorilor. Să ştie toţi învățătorii că niciodată o robie ca a

lui Dariu Pop n-a dezonorat pe cineva, în schimb, totdeauna lipsa de demnitate şi de conştiinţă a fost aluatul care a dospit decăderea. / Dascăli români, gândiţi-vă, în cariera voastră, la Dariu Pop şi luaţi de la el exemplu, ori ce-ar fi să vi se întâmple! / Iubiţi-vă legea şi limba în orişice împrejurări şi apăraţi-v-o în faţa oricui. Iubirea de ce ai mai scump nu-i crimă, decât înaintea răilor, iar voi aveţi să plantați această iubire din sufletele voastre în sufletele viitoarelor generaţii, care vor avea să fie toate aşa cum trebuie să fie sufletul vostru, al educatorilor. Dacă Providența va cere noi martiri din rândurile voastre, fiți mândri de aceasta, căci martirii se aleg numai dintre cei buni. Dintre cei răi se desprind numai trădătorii, aceste existenţe abjecte şi nenorocite. / Aveţi o misiune mare şi grea!”[336].

1913: Un învăţător român din Sălaj, Emil Pocola, puternic contestat în epocă, pentru că „cetește cărţi şi reviste românești, ungureşti şi chiar franţuzești, dar le ceteşte rău. Din ele domnia sa nu-şi însuşeşte idei, ci fragmente fără înţeles, pe care le aplică cu totul greşit. Scrisul dumisale bâlbăie de plagiaturi, dintre cele mai puţin inteligente, după cum se va vedea mai jos… / Ceea ce citeşte asimilează greşit. În lucrările dânsului, cetite la **Giurtelec**, sunt mai multe părți plagiate după „Contribuţiune la munca pentru ridicarea poporului”, de Spiridon Popescu (București, ed. H. 1911) şi după „Către noua generaţie”, de Simion Mehedinţi (Bucureşti, 1912), şi ceea ce e şi mai regretabil, părţile plagiate sunt aplicate pe dea-ndoaselea şi neînţelese nici de către însuşi autorul (într-

[336] *Românul*, Anul III, nr. 212, Arad 1913, p. 3

un loc lucea, de exemplu, „durerea cunoştinţelor", în loc de „durarea cunoştinţelor", cum e la Sp. Popescu"[337].

1932: „Misiuni în **Ceheiu**, judeţul Sălaj. În zilele de 4-8 noiembrie, părintele misionar diecezan Dr. Dominic Necolăeş a predicat misiuni sfinte în parohia **Ceheiu**, producând, prin cuvântările sale convingătoare, efecte statornice în credincioşii ascultători din loc, **Giurtelec** şi C**rişte**lec. Au fost 350 cuminecări. La mărturisiri, au ajutat prea cucernicii preoţi: reverendisimul Petru Cupcea, vicarul Șimleului, monseniorul Avram Dragoş din **Siciu**, Onoratul Vasile Moody, paroh II în **Şimleu**, onoratul Ilie Vetişan din **Porţ**, onoratul Andrei Plăian, profesor de religie în **Şimleu**, şi reverendisimul Alimpiu Coste, parohul local. / Mult am fi dorit ca atât corespondentul ziarului „Universul", cât şi alţii, cărora le place a pescui în ape tulburi, să fi participat şi la aceste manifestaţii creştineşti şi româneşti, după cum a făcut la ceva botezuri deale baptiştilor, ţinute aici, în primăvară, alarmând lumea că creştinii din **Ceheiu** se „pocăiesc" cu toţii, şi astfel să se fi încredinţat că parohia Ceheiu, abstrăgând de la câţiva „baptişti", ce sunt aici, este o parohie creştinească greco-catolică română, cu viaţă sufletească adâncă"[338].

[337] *Românul*, Anul III, nr. 217, Arad 1913, p. 5
[338] *Vestitorul*, Anul VIII, nr. 22, Oradea 1932, p. 8

GLADNA ROMÂNĂ

(prin Zaad, dispărut, lângă Gladna Română,
judeţul Caraş-Severin)

1364, iulie 24, Cenad: Capitlul bisericii Cenad raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea poruncilor sale de către trimişii la moşia **Icuş** (Ikus, Ikws, dispărut, lângă Fârdea, judeţul Caraş-Severin), pentru a ridica noi semne de hotar pentru pământurile românilor Stanislav şi Carapciu şi a fraţilor lor:

„Iar hotarele prin care sus-pomenita moșie Icuș, cu cele ce țin de ea, se despart și se deosebesc de bucățile de moșie vecine, după cum ne-au spus și ne-au dat seama în scris omul înălțimii voastre și omul nostru, se înșiră în felul următor: cel dintâi semn de hotar începe la obârșia în două râuri, numite Obârșia Tupla și Obârșia Bosar, unde sunt două movile de hotar nou ridicate; iar aceste două semne de hotar despart sus-zisa moșie Icușul de Sus de moșia regească numită **Nădrag** (Nodrag, judeţul Timiş) și de moșia lui Ladislau, fiul lui Gali; de acolo, luând-o pe creastă, spre miazănoapte, și coborând o bună bucată, hotarul ajunge la o cărare, unde de amândouă părțile sunt de asemenea două movile de hotar nou ridicate, și, trecând dincolo de ele, tot pe creastă, în aceeași parte, sunt două movile de hotar, ce despart pe Carapciu și pe

frații săi mai sus-pomeniți de Ladislau, fiul lui Gall; de acolo, trecând-o mai sus, în aceeași parte, pe aceeași creastă, o bună bucată, acolo sunt de asemenea așezate două movile de hotar; coborând de la acea creastă, în aceeași parte, între obârșiile a două râuri, numite Izvorul Lupului și Obârșia Bosarul Mic, se află de asemenea ridicate două movile de hotar, și pe acea vale mergând, de asemenea spre miazănoapte, o bună bucată, între cele două râuri pomenite mai sus, Izvorul Lupului și Obârșia Bosarul Mic, sunt așezate două movile de hotar; de la acestea, îndreptându-se în aceeași parte, între două râuri, Obârșia Cuscrișorului și Valea Lupului, sunt așezate două movile de hotar, și, de acolo, luând-o în aceeași parte, prin aceeași vale, hotarul ajunge la o creastă, la care creastă se împreună cele două râuri, cu apă din belșug, anume Obârșia Icuș și Valea Cuscrișorului, unde sunt așezate două movile de hotar; de la acestea, mergând o bună bucată, în aceeași parte, între două văi sau râuri, numite Valea Cuscrișorului și Obârșia lui Vece, sunt ridicate două movile de hotar; de acolo, coborând pe aceeași creastă, în aceeași parte, o bună bucată, hotarul ajunge la izvoarele a două pâraie, numite Obârșia lui Vece cel Mic și Obârșia Cuscrișorului Mic, între care sunt ridicate două movile de hotar; de acolo, mergând pe aceeași creastă, o bună bucată, în aceeași parte, hotarul ajunge la un loc numit, în vorbirea obișnuită, cum îi zic românii, Cărămida, unde sunt ridicate două movile de hotar; apoi, mergând mai departe, în aceeași parte, mai sus de izvorul unui râu, anume Valea lui Muchna, între acesta și Valea lui Vece sunt așezate două movile de hotar, care despart pe Carapciu și frații săi de Ladislau, fiul lui Gall, mai sus-amintit; de acolo, mergând pe aceeași creastă, în aceeași

parte, hotarul ajunge la două semne de hotar neîntrerupte, între două pâraie, și anume Obârșia lui Vece și Mâtnic, îndreptându-se acolo, pe aceeași creastă, spre partea de apus, hotarul ajunge la două semne de hotar neîntrerupte; înaintând mai departe, pe aceeași creastă, hotarul ajunge la alte două semne de hotar neîntrerupte; apoi, mergând înainte, în aceeași parte, acolo se află, lângă o cărare, două semne de hotar neîntrerupte; de asemenea, mergând în aceeași parte, la izvorul pârâului se află ridicate două movile de hotar; de acolo, mergând în aceeași parte, ei au ridicat două movile de hotar; de acolo, înaintând pe aceiași creastă, pe o bună bucată, au înălțat două movile de hotar; de acolo, înaintând pe aceeași creastă, tot spre apus, acolo sunt două movile de hotar, așezate una după alta; de acolo, îndreptându-se pe aceeași creastă, au ridicat două movile de hotar; după aceea, mergând în aceeași parte, pe vârful aceleiași creste, sunt două semne de hotar nou ridicate, de acolo, îndreptându-se în aceeași parte, pe vârful aceleiași creste, sunt așezate două semne de hotar neîntrerupte; înaintând mai departe, pe o bună bucată, pe aceeași creastă, acolo sunt ridicate trei movile de hotar, de colț, dintre care una dinspre miazăzi face hotarul dinspre Ladislau, fiul lui Gali, cealaltă dinspre apus face hotarul dinspre Blasiu de Zeech, iar a treia, dinspre miazănoapte, face hotarul dinspre Carapciu și frații săi, întorcându-se de acolo și coborând, între partea de miazănoapte și cea de apus, spre o vale cam la o bătaie de săgeată sau ceva mai mult, la un semn de hotar neîntrerupt, cotind în aceeași parte, o bună bucată, lângă Pârâul cu fagi, lângă malul acestuia, au așezat un semn de hotar neîntrerupt; înaintând, de acolo, spre apus, acolo este un semn de hotar neîntrerupt nou ridicat; întorcându-

se, pe urmă, în aceeași parte, pe lângă o cărare, se află o movilă de hotar nou ridicată, înaintând mai departe, o mică bucată, în aceeași parte spre apus, acolo este o movilă de hotar nou ridicată, de asemenea trecând înainte, în aceeași parte, acolo e așezat un semn de hotar neîntrerupt; înaintând, de acolo, spre partea de apus, lângă un drum, au ridicat o movilă de hotar; mergând mai departe, o bucată mică, în aceeași parte, acolo este așezată o movilă de hotar, apoi hotarul ajunge la un semn de hotar neîntrerupt; înaintând mai departe, în aceeași parte, se află un semn de hotar neîntrerupt, nou, așezat lângă un drum, pe care se merge, de la **Bakchok** (Bachoch, dispărut, lângă Fârdea, judeţul Caraş-Severin), la **Endreud** (dispărut, dispărut, lângă Fârdea, judeţul Caraş-Severin), unde au așezat o nouă movilă de hotar; apoi, mergând mai departe, când au voit să ridice semnele de hotar, Iacob, fiul lui Bekus, a declarat că, dacă opreliștea sa poate să-i folosească întru ceva, atunci el îi oprește de la sus-amintitele Obârșia Vecei și Obârșia lui Endreud, deoarece, de la pomenitul loc, Obârșia Vecei, până la locul numit Valea lui Bachol și mai departe, totul este al său și al fraților săi, așa cum se arată mai jos, și că ei au fost și sunt în stăpânirea lui, iar tot ce vor face omul înălțimii voastre și omul nostru, cu privire la aceasta, sus-zișii Iacob și frații săi lasă la cugetul lor.

Dar, deoarece amândouă părțile, adică Carapciu și frații săi, precum și Iacob, de asemenea cu frații săi, au venit cu o mare mulțime de oameni și deși acel Carapciu și frații săi au fost acolo cu acea mulțime, potrivit dreptului și în chip legiuit, și nu pentru a lovi în partea potrivnică, cum totuși omul înălțimii voastre și omul nostru și-au dat limpede seama că Iacob și frații săi se străduiesc și

au de gând să facă vrajbă și zavistie, ceea ce a și arătat cu vorba Iacob, spunând că, dacă ei ar porni să ridice o sută de semne de hotar sau și mai multe, el nu le va da voie să le ridice nicidecum, și pentru ca să nu se poată isca neînțelegeri între acele părți, ei nu au mai îndrăznit să treacă la ridicarea mai departe a semnelor de hotar. Și, deși Blasiu de **Chura** (Chure, dispărut, lângă Jdioara, judeţul Timiş) și Ioan Bench au încredințat și au voit să încredințeze pe omul luminăției voastre și pe omul nostru, stând chezășie, cu moșiile și cu capul lor, ca să se ducă și să meargă fără nici o frică să ridice mai departe acele semne de hotar, totuși, socotind ei între ei că cei doi oameni nu vor putea și nu vor fi în stare să-i apere împotriva acelei mulțimi, și temându-se pentru viața lor, omul înălțimii voastre și omul nostru nici n-au îndrăznit să se ducă mai departe. Cu toate acestea ei au putut să afle cu toată grija vechile semne de hotar ale acelui pământ, și anume că hotarul, mergând de la cel din urmă semn de hotar, Valea lui Bacholcha, pe acea vale, și coborând, cade în valea lui Endreud și merge, de-a lungul său, la un drum obștesc, pe care se trece și se merge spre părțile transilvănene, după mersul acelui drum vechi, iar acest drum trece în mersul său peste cele două moșii ale fiilor lui Bekus, numite **Kysendreud** (?) și **Feleste** (dispărut, lângă Botineşti, judeţul Caraş-Severin), și merge mai departe și ajunge la hotarele moșiei lui Ștefan cel Șchiop și pământul acesta ce se întinde, de la sus-pomenita Valea lui Bacholcha, până la pomenitele semne de hotar ale lui Ștefan cel Șchiop, l-au lăsat și l-au trecut sus-pomeniții oameni ai înălțimii voastre, de față cu omul nostru de mărturie, în stăpânirea lui Carapciu și a fraților săi mai sus însemnați. Ei ne-au mai spus că au aflat că

pământul cuprins între sus-zisele semne de hotar, adică de la Valea lui Bacholcha, până la semnele de hotar ale lui Ștefan cel Șchiop, a fost în folosința slujbașilor luminăției voastre, aflători în slujbă, și că acei slujbași și Bekus, precum și fiii săi s-au folosit împreună de pământurile de arătură, de păduri și de dumbrăvi, precum și de livezi, că sus-zișii voștri slujbași au luat și au strâns de asemenea și birul porcilor și alte folosințe și roade ale acelei păduri. Și au mai spus că au aflat că sus-zisul Bekus a mărturisit, pe când mai avea suflarea vieții, că acel pământ, cuprins între pomenitele hotare, ar fi al său și ar ține de el.

După săvârșirea acestora, când au voit să meargă la hotarele sus-pomenitului Ștefan cel Șchiop, acest Ștefan, la întrebarea lor dacă le îngăduie să hotărnicească semnele de hotar dintre moșiile sale și moșia Icuș de Sus și să ridice noi semne de hotar, a răspuns că, deoarece înstrăinarea moșiilor oricăror oameni este lucru potrivnic și jalnic, el n-ar fi de loc bucuros să-și înstrăineze moșiile sale și, dacă ei s-ar pune să ridice semne de hotar, el nu vrea să se învoiască la aceasta și nici nu vrea să le-o îngăduie nici într-un fel. Și fiindcă și acel Ștefan venise acolo în tovărășia acelor fii ai lui Bekus, de aceea, pentru ca să nu se iște, de asemenea, cearta între părți și să fie primejduită viața lor, nu s-au încumetat să meargă mai departe, să ridice zisele semne de hotar. După auzirea acestora, așa cum au putut ei să afle adevărul despre semnele de hotar ce despart și deosebesc moșia de aceea a sus-zisului Ștefan, printr-o cercetare făcută cu grijă, hotarul începe de la locul unde se sfârșesc semnele de hotar ale pomeniților fii ai lui Bekus și, mergând o bună bucată, de-a lungul pomenitului drum obștesc, spre răsărit, mai jos de pomenitul sat Icuș de Jos, hotarul cade în

râul Timiș și, urcând pe râu, în sus, ajunge la locul unde valea numită Icuș se varsă în râul Timiș; ieșind, acolo, din râul Timiș, hotarul cade în pomenita Vale Icuș, pe care, mergând în sus, ajunge la zisa Vale Ragusna și de-a lungul acestei văi Ragusna merge până la hotarele satului **Zaad** (dispărut, lângă Gladna Română, județul Caraș-Severin) și acolo se sfârșesc hotarele sus-numitei moșii. Iar acest pământ, înconjurat de sus-numitele semne de hotar, l-au dat în stăpânire și l-au lăsat lui Carapciu și fraților săi adesea numiți”[339].

1900, Diaconovich: „**Gladna**, comună mică în Banat, comitatul Caraș-Severin, cercul administrativ şi de ocol Făget, cu peste 700 locuitori români”[340].

[339] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 298, pp. 295-303
[340] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 562

GLIGOREŞTI

(Sămărtinu Sărat, Sânmartinul-Sărat,
magh. Sószentmárton, Gerendszentmárton,
Szentmárton, germ. Martinsdorf,
comuna Luna, judeţul Cluj)

1848: „Semnalul de alarmă al clopotelor din **Luna** este preluat de satele din jur, conform, se pare, unei înţelegeri anterioare. Apoi oameni de legătură au fost trimişi la **Grindeni**, ca Nuţ Hada, Dănilă Cămărăşan şi Vasilică Maier la **Urca**, existând indicii că au mai fost trimişi mesageri şi la **Luncani**, şi în celelalte sate. De remarcat, deci, organizarea minutioasă a confruntării, având în vedere că „agenţii de legătură“ de la **Luna**, pentru o mai mare operativitate, erau dublaţi de cei ai satelor vecine. Spre exemplu, Ioan Câmpean al Roşului din **Gligoreşti** şi Iuon Păcurar, la auzul clopotelor din **Luncani** (prelungiri ale semnalelor din **Luna**), au plecat imediat la **Hădăreni**, pentru a mobiliza poporul, iar preotul din **Gligoreşti** a trimis şi el vorbă celor din **Hădăreni**, pentru a merge să opună rezistenţă la Luna. A doua zi, în 12 septembrie, Toader Chiş şi Ştefan Pavel din **Cheţani** au plecat la **Hădăreni**, după întăriri suplimentare. / Merită relevată în mod special ordinea în care grupuri de 40, 100 sau mai mari de ţărani din satele

vecine veneau încolonate, înarmate şi disciplinate, pentru a-i sprijini pe cei din **Luna**. / În acest mod, s-a adunat o mare masă de ţărani, probabil vreo 900, la început, circa 1.200-1.500, a doua zi, din 8 sate: **Luna, Luncani, Gligoreşti, Grindeni, Gura Arieşului, Hădăreni, Cheţani** şi **Urca**, înarmaţi cu tradiţionalele unelte ce puteau fi folosite şi ca arme, bine pregătiţi psihologic, cu moralul ridicat, dispuşi în rânduri ordonate, constituiau o formă redutabilă. Lipsa armelor de foc îi punea totuşi în inferioritate şi s-a şi dovedit a le fi fost fatală. În afară de **Luna**, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte sate se pare că a luat parte câte un om de la fiecare casă… / Dintre cele 8 sate, participante la răzvrătire, Jancsó Károly enumeră 5, care au dat victime: **Luncani**, 6 (3 români, 2 maghiari şi 1 ţigan); **Luna**, 3; **Grindeni**, 1; **Cheţani**, 2; **Gligoreşti**, 1. Se poate bănui micşorarea intenționată a numărului de victime, datorită faptului că din **Luna**, din care erau majoritatea ţăranilor adunaţi, şi din rândul cărora ne-am fi aşteptat să fie cele mai multe victime, totuşi, ziaristul indică doar 3 morţi… / Perspectivele sumbre ce dominau cele 8 sate sunt expuse mai detaliat în cea de-a doua corespondență a lui Anton Kurz, în care arată că se prevede o amendă, ce s-ar putea ridica la o sumă de 4000 florini, aproape irealizabilă, spune corespondentul sas, pentru aceşti oameni sărmani. Aminteşte că doar cu câteva săptămâni în urmă, satul **Cheţani** a suferit o execuție militară, care l-a silit să-şi plătească aşa-zisele restanţe ale unor robote iobăgeşti… / Un rol important l-au jucat şi juzii săteşti, Toader Boar din **Luna** (1817-1862), Grigore Cismaş din **Gligoreşti**, Dumitru Lungu din **Cheţani** şi Ion Brad, judele mic din **Grindeni**, care, acţionând deschis, apar mereu în fruntea

sătenilor… / Am depistat şi un „grad“ distinctiv, acordat de comisia de anchetă, unor conducători ai maselor, acela de „comisar al poporului”, pentru Blag Giurgiu, căzut în luptă, şi Sand Fetiţa din **Luna**; Ştefan Neamţu din **Luncani** şi Grigore Cismaş din Gligoreşti. / Între conducătorii de cete, pot fi identificaţi următorii: Gheorghe Hada, căzut în luptă; Constantin Boar, dispărut din localitate, după evenimente; Nuţ Hada, Vasilică Fetiţa, Nuţ Tulai şi văduva Todora Grof [Mazere], pentru ceata de femei, şi ea dispărută din localitate, pe timpul cercetărilor, toţi din **Luna**; Vasile Udrea, Vasile Mocanu, ambii căzuţi în luptă şi Décsei Jancsi, conducătorul cetei de maghiari, din comuna **Luncani**; Vasile Şerban din **Cheţani**, căzut în luptă, acelaşi pe care l-am menţionat a fi fost dus în lanţuri, în iunie, la închisoarea din Turda; Petru Pop din comuna **Gura Arieşului**, după evenimente dispărut din localitate; Pavel Decean din **Hădăreni** şi Simion Căluşer din **Grindeni**, dispărut şi el din sat, pe timpul cercetărilor. / Şi-au mai adus contribuţia la mobilizarea maselor: Vasile Pogăceanu, Gligor Giurgiu a lui Gheorghe, Petru Ilea, Ioan Suciu, Ioan Mărginen, Vasile Rusu, Pascu Hidişan, Todosia Barta şi Maria Ilea din **Luna**, Vasile Nistor, dispărut în timpul cercetărilor, Matei Sângerean, ulterior împuşcat de „echipele de vânători“ din **Luncani**; Ion Câmpian al Roşului din **Gligoreşti**, Ion Pop din **Gura Arieşului**, dispărut din localitate, Ioan Lungu din **Cheţani**, Ioan şi Petru Pop din Urca”[341].

[341] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, pp. 215, 220, 225, 227

GLOBURĂU

(comuna Mehadia, judeţul Caraş-Severin)

1773, mai 19, Iosif al II-lea: „Am plecat călare, din **Mehadia**, la ora cinci, dimineaţa, străbătând valea Bolvaşnita, trecând peste **Globurău** (comuna Mehadia, judeţul Caraş-Severin), spre **Rusca** (azi **Rusca Montană**, judeţul Caraş-Severin), după aceea la **Feneş** (comuna Armeniş, judeţul Caraş-Severin), de aici la **Armeniş** (judeţul Caraş-Severin) şi am ajuns la **Ilova** (comuna Slatina-Timiş, judeţul Caraş-Severin), unde am inspectat compania noilor grăniceri români. Sunt, printre ei, oameni chipesi; nici ei nu par prea mulţumiţi. Mai ales cei din Rusca se plâng de pământurile lor rele, care sunt foarte mici, şi pe terenurile aşezate la înălțimi mai mari, ei nu pot cultiva nimic, deoarece bucatele nu se coc şi nişte vecini le-ar fi luat din pământul lor. Mai ales, însă, se plâng de contribuția care e prea apăsătoare pentru ei. I-am liniştit, spunând că, odată ce vor fi militari, vom avea grijă de ei. Munţii sunt foarte înalți şi despăduriti cu totul şi mişună de nenumărate oi şi capre. Satele sunt toate aşezate pe văi şi nu le vezi decât atunci când intri chiar în ele. Se mai plâng că ar fi suferit foarte mult de pe urma molimei la vite. Văile râurilor Bellareca, Sebeş şi Timiş sunt numai în parte militarizate, iar satele situate pe el îşi

au pământurile, de cele mai multe ori, amestecate cu cele ale grănicerilor. Muntele de la **Globurău** e foarte prăpăstios şi abrupt. În fiecare din aceste sate, se află numai câte un detaşament din batalionul garnizoanei lui Wolfenbüttel. Toţi se plâng de scumpete şi de imposibilitatea de a-şi face rost de legume. De la **Slatina**, am plecat spre **Caransebeş**"[342].

[342] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, I, serie nouă, Bucureşti 1998, pp. 137, 138

GLOD

(judeţul Alba)

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalva** (lângă Govăjdia, judeţul Hunedoara), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu**,** judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara”[343].

[343] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

GLODENI

(Şarpotoc, Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş)

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi… atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianului, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alunişu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonţida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuş** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneş** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechinţa** (Lekenche, judeţul Bistriţa-Năsăud) şi **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistriţa**, să fie datori să treacă prin Bonţida, ca să plătească vama acolo”[344].

[344] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica,* 1361-1365, vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 62, pp. 46, 47

GOAGIU

(Gagy, sat în Cristuru Secuiesc, judeţul Harghita)

1606: „În 1606, un primipil din **Goagiu** s-a tocmit pentru recolta unui păr, oferind pentru ea un florin, o pâine şi o bucată de slănină”[345].

1656, Conrad Iacob Hiltebrandt: „Aceşti secui nu se deosebesc nici ca limbă, nici ca port, de ceilalţi unguri din Transilvania. Ei sunt liberi şi nu trebuie să plătească nici un bir sau tribut. Mai înainte, fuseseră supuşi regelui Ungariei, acum ascultă de principele Transilvaniei, care, între altele, poartă în titulatura sa princiară şi pe cea de *comes Siculorum* (comitele secuilor), dar s-au supus în astfel de condiţii că sunt cu toţii oameni scutiţi şi liberi, care nu datoresc nimic principelui, decât doar că trebuie să se ridice, la porunca lui, şi să plece cu el la război; deci, principele Transilvaniei are asupra secuilor numai puterea militară, de a-i chema la oaste. Troster scrie că ei trăiesc ca nobili şi, în temeiul acestei nobleţi, îl însoţesc, ca şi ceilalţi unguri transilvani, pe principe la război, cum se poate citi în descrierea tuturor luptelor şi expediţiilor făcute de transilvani. În ce priveşte religia, ei sunt, în cea

[345] Imreh, Şt.; Pataki, I., *Agricultura Transilvăneană*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, IV, Cluj 1967, p. 182

mai mare parte, reformaţi sau calvini, ca şi ceilalţi unguri. În **Ciuc** însă sunt catolici, după cum am constatat personal, străbătând călare ţinutul şi văzând, pe munţii înzăpeziţi, multe capele, m-am mirat cum pot ajunge catolicii acolo. În **Gheorgheni**, un ţinut aşezat adânc în munţi, care are numai nouă sate şi care ţine de Ciuc, sunt de asemenea catolici. În Trei Scaune se găsesc şi arieni. Şi ei poartă piei de lup, atârnate în jurul umerilor. Când pleacă la război, poartă măciuci, baltage, securi, săbii şi pumnale sau spărgătoare de platoşe. Arma lor cea mai însemnată este aşa-numita „kopja“. Aceasta este o prăjină sau o suliţă lungă de molift, cu un fier ascuţit la capăt, ca suliţele din Germania, şi, dedesubt, un steguleţ mic, roşu şi albastru. Aceste prăjini sunt vopsite în roşu şi albastru. La o distanţă de vreo şchioapă, de capătul de jos, această suliţă are un buton rotund. Cât timp este călare, călăreţul poartă suliţa pe piciorul drept, atunci când o foloseşte la luptă. Când un asemenea soldat atacă, el aşează butonul sub braţul drept, spre piept, şi dă astfel năvală asupra duşmanului. Numele acestei suliţe derivă de la „copidiile” romanilor. Acestea erau nişte prăjini, la al căror capăt erau înfipte coase ascuţite, aşa cum fac polonii şi ţăranii ardeleni în timp de război…

Mi s-au părut oameni foarte simpli şi cei mai mulţi nu erau înarmaţi decât doar cu amintita suliţă împestriţată şi cu săbii. Domnul Bethlen povesteşte lucruri ciudate despre secuii din **Odorhei**. În scaunul sau districtul lor se află un sat, numit **Goagiu** (Gagy, sat în **Cristuru Secuiesc**), care este un adevărat sat de nătângi. Satul acesta este aşezat între munţi, n-are nici un râu, în schimb are destule izvoare de munte, care au apă bună la gust, dar capătă, de la diferite straturi de pământ, pe care le

ating, o putere atât de dăunătoare, încât toţi cei ce beau apa aceea din tinereţe, ajung pociţi, cu guşi mari şi, afară de aceasta, apa aceea îi prosteşte pe locuitori în aşa măsură, încât ei nu ştiu nimic nici despre religie, nici despre vreun obicei omenesc. Astfel, unul a socotit că sunetul clopotelor de la biserică este grohăit de porci speriaţi de lupi. Altul, îndemnat de socrul său să se ducă în pat, lângă mireasa lui, a răspuns că el nu va face niciodată aşa-ceva, ca să se dedea la desfrău şi că a plătit pe altul, cu bani, ca să-l înlocuiască, socotind că raporturile dintre soţi sunt acte de desfrâu. Unul l-a rugat pe un altul să-i arate pe feciorul său, pe care îl născuse. Altul n-a putut deosebi o căprioară de un viţel. Cutare a luat o vulpe drept câine şi a ucis pe toţi câinii roşcaţi din sat. În ultimul război cu turcii, primarul acestui sat a ucis, dintr-odată, cu suliţa sa de vânătoare, pe un turc, care s-a culcat cu tânăra sa nevastă, lucru la care l-a împins trezirea poftei fireşti în cugetul său grosolan etc."[346].

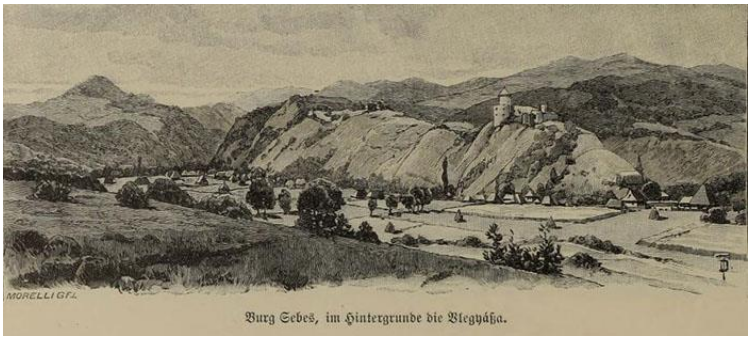

[346] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, V, Bucureşti 1973, pp. 590, 591

GOGAN VAROLEA

(Wywar, judeţul Mureş)

„Valea Târnavei Mici a fost cuprinsă, în mare parte, în comitatul Târnavei (Cetăţii de Baltă), constituit la sfârşitul secolului al XII-lea, iar pe teritoriul său exista, în afara acestei cetăți, şi cea de la **Gogan-Varolea**. Organizarea administrativ-teritorială a comitatului era asemănătoare cu a celorlalte comitate transilvane, iar conducerea recrutată dintre aristocraţii unguri”[347].

1357, ianuarie 26, Vişegrad: Regele Ludovic scrie voievodului Andrei şi castelanilor săi din „**Deva** (Deua, Dewa, judeţul Hunedoara), **Cetatea de Baltă** (Kukulleu, Kykulleu, Kwkeoleo, judeţul Alba), **Gogan Varolea** (Wywar, judeţul Mureş) şi **Cohalm** (Keuhal, Kuhalm, Kuholum, azi **Rupea**, judeţul Braşov)” că i s-au plâns credincioşii capitlului bisericii de **Alba Transilvaniei** „că voi şi slujitorii voştri aţi luat dijmele ce trebuia să le vină acelora din satele, din satele ce ţin de zisele noastre cetăţi Deva, Cetatea de Baltă, Gogan Varolea şi Cohalm, precum şi din alte sate. Deci, deoarece dijmele trebuie să le vină acelor feţe bisericeşti… poruncim cu straşnică po-

[347] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 33, I, Cluj-Napoca 1996, p. 126

runcă regească să le lăsaţi lor să culeagă dijmele pe deplin, fără nici o ştirbire”[348].

1900: „Între fruntaşii politici romani de la începutul secolului nostru, în comitatul Târnavei Mici, s-a remarcat dr. Romul Boilă, organizator al comitetului şi clubului parlamentar, colaborator şi apoi director al despărţământului local al „Astrei”, colaborator apropiat al fruntaşului naţional şi jurist-consult al Mitropoliei Blajului, dr. Iuliu Maniu. Începutul activităţii profesionale, dar şi a carierei sale politice se leagă de zona Târnavei Mici, părinţii, dar şi rudele sale domiciliau în satul **Gogan**, care azi aparţine comunei Bahnea”[349].

1926: Pentru „darurile cucernice, făcute bisericii greco-catolice din Măgărei” au contribuit, din America, unde emigraseră, şi „Ioan Câmpean din **Gogan-Varolea**, 2 dolari… / Aron Crişan şi George Rusu din **Gogan Varolea**, cu câte 1 dolar”[350].

1937: „Transferări condiţionate la şcoli rurale: Baia Maria, de la **Gogan-Varolea**, la Bahnea; / Baia Laurian, de la **Gogan-Varolea**, la Bahnea”[351].

1941: „Subsemnatul Şef Portărel prin aceasta publică că, în baza deciziunii Nr. G. 1883/1941 a judecătoriei mixte **Dumbrăveni**, în favorul reclamantului văduva Lazar Gr. Susana, născută Szabó, reprezentată prin avocatul Dr. Ilarlu Holotu, avocat cu domiciliul în Dumbrăveni, pentru încasarea creanţei de 1.050 lei și acce-

---

[348] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 84, p. 86

[349] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 33, I, Cluj-Napoca 1996, p. 126

[350] *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 1, Blaj 1926, p. 7

[351] *Universul*, Anul 54, nr. 199, Bucureşti 1937, p. 6

sorii, se fixează termen de licitaţie pe ziua de 20 decembrie 1941, orele 15, la faţa locului, în comuna **Gogan-Varolea**, la domiciliul urmăritului, nr. 120, unde se vor vinde prin licitaţiune publică judiciară: 1 viţel, 1 porc, 1 maşină de cusut, 1 şură etc., în valoare de lei 10.509”[352].

[352] *Unirea Poporului*, Anul XXIII, nr. 50-51, Blaj 1941, p. 12

GORUIA

(judeţul Caraş-Severin)

1862: În conscripţiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menţionaţi „**Rácz** de Karansebes, în comuna Cacova, comitatul Caraş şi Lugoj, 1667, 8 familii, adică în **Lipova**, comitatul Timişului, 4, în **Lugoş**, 1, în **Cacova**, 1, în **Goruia**, comitatul Caraşului, 1”[353].

1895: „După petrecere de două zile în Oraviţa, savantul profesor Dl Dr. Weigand, cu gentila sa doamnă, plecară, miercuri, în 2 octombrie, la 8 ore dimineaţa, însoţiţi de domnii Alesandru Popovici, protopresbiter greco-ortodox român, şi Dr. Petru Cornean, avocat, cu doamnele soţii, spre **Cacova**… / După-amiază, la expresă invitare, cercetă comunele **Goruia** şi **Ticvaniul-mare**, însotit tot de dl protopresbiter Alsandru Popovici. **În comuna Goruia** se lăţeşte vestea despre sosirea savantului profesor Weigand cu iuţeala fulgerului şi se începe o mişcare neîndătinată, iar notăreşelul unealtă, plin de invidie pentru această ovaţiune, văzând pe domnii T. Popovici, preot, A. Popovici, învăţător, şi G. Stan, comer-

[353] Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiiu 1892, p. 45

ciant, pregătiți de a ieși întru întimpinare, le zice: „Ce faceţi atâta paradă, că doară nu vine vreun föispan!" şi căută, cum de cum, să pună bețe în roată acestor manifestaţiuni. Aceştia, însă, nu se lăsară ademeniţi de notar, ci ieşiră spre întimpinare, tocmai până în comuna vecină **Giurgiova**. Savantul profesor fu, apoi, însoţit și condus, între mări de „Să trăiască!", în locuinţa dlui comerciant G. Stan, unde a fost bineventat de către învăţătorul Aureliu Popoviciu. Curând după aceasta, notarul-jandarm, îngrijit de soarta patriei, vine într-un suflet şi se prezintă ca atare; astfel, savantul domn profesor numai sub strașnic control putu cerceta unele cărţi şi scripte vechi, ce se aflau în archiva bisericească, ducând cu sine o colecțiune de numere din prima foaie română, „Foaia de Duminică", din anii 1830 şi 1837. / La reîntoarcere, către seară, fu întimpinat de către o imensă mulţime de popor, în **Ticvaniul-mare**, şi bineventat de către învăţătorul G. Caiman, apoi condus în locuinţa demnului bărbat Nicolae Braia, unde i se făcu, din partea corului vocal din loc, şi o frumoasă serenadă, pentru care savantul profesor mulțumi tuturor, în termeni foarte calzi, prin grai dulce românesc"[354].

1905: „Pentru anul 1906, s-a stabilit deja definitiv lista membrilor municipali ai comitatului Caraş-Severin: 300 virilişti, 300 membri aleşi şi 10 membri din oficiu. Lista s-a publicat în nr-ul 55 al foii oficiale a comitatului. / Între membrii municipali aflăm şi pe următorii români, pe care îi publicăm în ordine alfabetică: virilişti: Traian Băiaş, şi Mateiu Popovici din **Goruia**"[355].

---

[354] *Dreptatea*, Anul II, nr. 214, Timişoara 1895, p. 3
[355] *Drapelul*, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905, pp. 2, 3

1907: „Alegerea de membrii în congregaţia din cercul Rafnicului, comitatul Caraș-Severin, la care aparțin comunele fruntașe românești **Goruia** și **Gârliște** şi comunele craşovenești (iliri-sârbi) **Nermeth**, **Vodnic** şi **Rafnic** a fost la 18 noiembrie. / Alegerea aceasta încă s-a făcut după calapodul cunoscut al alegerilor comitatense. Alegătorii noștri, 67 din **Goruia**, 60 din **Gârlişte**, 22 din **Nermeth**, toți într-o grupă au ajuns la vreme în **Rafnic**, dar a intrat boala în ceasul președintelui, șovinistul popă catolic din **Rafnic**, umbla cu 20 minute înaintea altor ceasuri, care nu-s dedate cu alegeri congregaționale, și astfel ai noştri au aflat biroul deja constituit. Membri de încredere au fost tot oamenii lor, patru țărani craşoveni din **Rafnic**. Nu am avut, dar, nici un bărbat de încredere, dar președintele a interzis și intrarea oricăruia în chilia unde s-a făcut „alegerea”. / Candidaţii noştri au fost Dr. Gheorghe Duca, avocat în **Oravița**, şi părintele Axentie Popoviciu, din **Gârliște**, ambii dintre cei mai harnici fruntaşi ai noștri din părțile acestea. Însuflețirea din partea noastră a fost mare, căci, din **Nermeth**, partida contrară a avut numai doi, iar din **Rafnic** noi am avut 10, așadar, după toată mintea şi socoata românească, considerând că în **Rafnic** și **Vodnic** erau, afară de cei 10 ai noștri, de tot numai 128 de alegători conscriși în liste, socotind şi pe cei morţi, şi pe cei duși din comună, partida contrară nu putea atinge cifra alegătorilor noştri. Totuși, la sfârşit ieși că noi aveam 115 şi candidații stăpânirii, un medic evreu și un birtaș au avut 140 de voturi. / Faimosul fibirău D’Ellevoux, de la **Reșița**, acest făt-monstru al naţiei franceze, s-a arătat și aici cine e. / A amenințat pe avocatul Dr. L. Cigăreanu, din **Oravița**, şi pe candidatul nostru, părintele Popoviciu, în repetate rânduri, fără nici

un motiv, cu deținerea. A scos, cu jandarmii, pe alegătorii noştri chiar şi din comună, care, după ce și-au dat votul, au stat să vadă cum curg „domnii” după voturi. A pus jandarmii cordon, la capul satului şi lângă casa comunală, cu porunca ca pe acela care se apropie de casa comunală, unde se făcea „alegerea”, să-l țină imediat. De-abia a succes fruntaşilor a liniști şi potoli înverşunarea poporului, care, dacă izbucnea, se întâmpla un nou masacru. Pe advocatul Cigăreanu şi pe părintele Popoviciu jandarmii nici pe o bancă, care sta pe marginea părăului, vis-a-vis de casa comunală nu le-a conces să şadă. Ba nici trăsura numiților n-a fost conces să fie în comună, a trebuit să stea afară în hotar. / Alte incidente mici nu le mai înșir, constat numai că nici un cociș (căruţaş) de la Kecskemét nu e capabil de atâta bruschețe ca „eroul” de la **Rafnic**, fibirăul D'Ellevoux. / O tristă figură a fost la alegerea aceasta şi vicenotarul Pocreanu, care se vede că astfel vrea să ajungă „strugurii” notariatului din **Gornia**. Tot așa tristă figură a fost şi unicul din **Gârlişte**, care a fost în tabăra contrară, popa „Weisz”, adică popa unit pensionat Popoviciu din **Gârlişte**. / Ambele comune, **Gornia** și **Gârlişte**, s-au purtat românește. Alegerea va fi atacată”[356].

1908: În cadrul Banchetului Serbărilor culturale de la Oraviţa, de la sfârşitul lui august 1908, „Acordurile îndepărtate ale unui marş românesc ne vesteau că vin ţăranii de prin sate, în frunte cu fanfara bravilor iubitori de muzică din **Vărădia**. O lume de oameni s-a adunat, apoi, la **nedeia din curtea bisericii**. Privitorii au avut ocaziune să admire o mulțime de jocuri particulare

[356] *Lupta*, Anul I, nr. 242, Budapesta 1907, p. 3

acestor ţinuturi; tot atâtea părţi ale vastului nostru repertoriu de dansuri naţionale. Ne-a umplut de admirație și interes mai cu seamă jocul „Călușanilor” sau jocul „glogilor” ale sătenilor din **Agatici**, care joc, după cum ne spuneau ei înşişi, are rolul acelaşi ca în alte ţinuturi al „paparudelor”: anume, de a cere ploaie, în secetă. În acest joc, însă, reiese frumosul la iveală, poate mai mult ca în toate dansurile jucate pe aici. Un eveniment demn de toată lauda am văzut în lucrările unui învăţător, cu numele Pavel Gerga, care conduce şi dezvoltă dansurile românești în comuna **Goruia**, despre ce privitorii s-au putut convinge din numeroasele dansuri, care formau numai o parte din repertoriul bogat de dans al acestei comune. Am asistat, apoi, la premierea costumelor originale românești: un frumos îndemn al naţionalismului nostru. Premii de 20 coroane au obţinut trei fetiţe din **Oravița-română** şi două gingaşe copile din **Răcăşdia**, iar premii de 10 coroane, două fetiţe din **Mărcina**, care erau îmbrăcate în port săliştenesc. Petrecerea a ţinut până seara”[357].

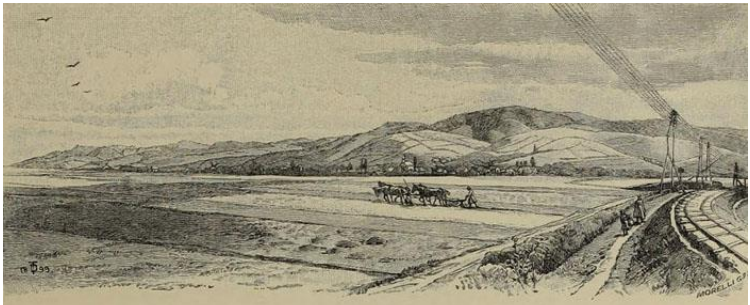

Die Arader Hegyalja, von Gyorok geſehen.

[357] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 181, Braşov 1908, p. 2

GOTHATEA

(**Kuthathya**, judeţul Hunedoara)

„De o atenţie deosebită s-a bucurat analiza variatelor tipuri de descoperiri din aşezările epocii bronzului, gropile de formă aparte de la **Gothatea**… / un tip aparte de complexe adâncite, din aşezarea epocii târzii a bronzului, de la **Gothatea**… / Gropile aduse în discuţie sunt de formă tronconică, pe fundul acestora săpându-se o groapă secundară, cu diametrul mai mic, de formă cilindrică. / Una dintre aceste gropi a ieşit în evidenţă datorită conţinutului aparte: un număr de opt vase sparte, produse prin aceeaşi tehnică, ale căror fragmente au fost găsite atât în groapa principală, cât şi în cea secundară. Din umplutura gropii au fost recuperate mai multe fragmente disparate, din alte vase, similare ca forme, majoritatea arse secundar, unele până la deformare. Cele opt vase, trei oale, un castron şi patru străchini, au putut fi reconstituite, din ele lipsind doar părţi din zona fundului sau a mijlocului. / Prezentarea vizează acest tip de gropi, descoperite la **Gothatea** şi formularea câtorva opinii privitoare la rostul şi utilizarea acestora, precum şi la prezenţa fragmentelor celor opt vase într-un astfel de complex. Se pune întrebarea dacă este vorba de un context obişnuit, urmare a unei „pagube materiale”, sau de unul

ritualic, care invită la interpretări, a căror corectitudine este constrânsă de măsura timpului care ne desparte de epoca menţionată?”[358].

1352: Conform unei prime împărţiri de moşii, în anul 1352 (primariam divisionem), menţionată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârâşul Clemente de **Folt** şi pârâtul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menţionate „moşiile **Folt** (**Folth**, judeţul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, judeţul Hunedoara), **Nădăştia** (**Nadast** inferiori et superiori, judeţul Hunedoara) şi satele apărţinătoare lor: **Gedenfalva** (lângă Govăjdia, judeţul Hunedoara), **Tătărăşti** (**Tatarfalva**, judeţul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan, Boanfalva**, judeţul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, judeţul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, judeţul Hunedoara), **Bobâlna** (**Bobolna**, judeţul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek,** lângă Geoagiu**,** judeţul Hunedoara), **Almaşul Mare** (**Nagalmas**, judeţul Alba), **Veresneegfalva** (judeţul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, judeţul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, judeţul Hunedoara), **Glod** (judeţul Alba), toate din comitatul Hunedoara”[359].

1896: „Examenele de la şcolile poporale din Tractul Iliei: **Gothatea**, învățător examinator Iosif Olariu; elevi 40. Rezultatul: îndestulător. Învățătorul definitiv I. Russ a răposat, de la jumătatea anului, și așa învățământul

[358] Oţa, Liana, *Sesiunea anuală de comunicări ştiinţifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*, în Academia Română, *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*, Tomurile 73-74, Bucureşti 2022-2023, pp. 246, 261, 262

[359] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 89, p. 101

a suferit. Comuna e frumoasă, locuitorii în stare bună: ar fi de dorit ca să zidească o școală corespunzătoare”[360].

GRĂDINARI

vezi **CACOVA**, judeţul Caraş-Severin.

[360] *Revista Orăştiei*, Anul II, nr. 27, Orăştie 1896, p. 117

GRĂDIŞTEA DE MUNTE

(Varheli, judeţul Hunedoara)

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „**Orăştie**, numit de saşi Bros, la o milă depărtare spre sud de Câmpia Pâinii, este aşezat pe râul Mureş. Pământul este nespus de roditor, dând din belşug grâu, vin şi tot felul de poame; acolo, locuitorii sunt foarte îndatoritori şi se apropie mult, în privinţa portului şi a felului de hrană, de obiceiul şi deprinderea românilor, care locuiesc răspândiţi prin tot locul, pe câmpii pustii, de jur-împrejur, într-un fel de posesiuni ale lor, şi au o climă minunat de temperată. Iar în pădurile foarte dese trăiesc iepuri, căprioare şi cerbi, în mare mulţime, şi e mare belşug acolo de peştii cei mai buni.

De la amintitul oraş **Orăştie**, dacă înaintezi prin munţii împăduriţi, cam două mile, ai în faţa ochilor, deodată, o ţară ca şi nouă. Este o mică ţărişoară, în colţul cel mai îndepărtat al Transilvaniei, în care e aşezat oraşul **Haţeg**. Aceasta ţărişoară, despărţită de restul ţării, e înconjurată, de jur-împrejur, de dealuri şi munţi foarte înalţi, mai ales dinspre răsărit şi miazăzi, unde este o trecere foarte largă, spre Moesia, care se numeşte, în vremea noastră, Ţara Românească. Această regiune se întinde cam la opt mile, şi aproape chiar în centru este

aşezat orăşelul numit **Haţeg**, după numele acestei regiuni. Acest orăşel e locuit de români, amestecaţi cu unguri.

În partea de miazăzi a acestei regiuni, mai apar, încă, şi sunt călcate în picioare, vastele temelii ale unui oraş, ce se întinde foarte departe, şi se văd pereţii năruiţi ai clădirilor. Locul se numeşte **Varheli**, ceea ce înseamnă „locul oraşului" (Corect: locul cetăţii). Aici, aproape în fiecare zi poţi să întâlneşti români, care răscolesc mormanele de dărâmături şi scot la iveală, din măruntaiele pământului, pietre scumpe şi medalii, atât de aur, cât şi de argint, şi felurite alte monumente antice"[361].

1564, Giovan Andrea Gromo: „**Grădiştea**, odinioară oraş frumos, acum doar un sat, unde se văd încă multe temelii de ziduri şi se găsesc multe medalii îngropate. La o depărtare de două mile, tot ungureşti, de aceasta, se află Turnul Sfintei Marii, făcut de romani deasupra unui munte, care domină diferite văi, ducând toate spre acea frumoasă câmpie; la picioarele acelui munte, se unesc două râuri, care nu sunt navigabile, deşi sunt destul de mari"[362].

1576, noiembrie 3: „Raportul trimişilor Gaspar More şi Petru Naláczi, către Cristofor Báthory, despre felul cum au introdus pe cele două surori More Katalin şi Anna în stăpânirea moşiilor lor din **Pâclişa** şi aiurea din comitatul Hunedoara"[363]:

---

[361] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 222, 223

[362] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, pp. 317, 318

[363] Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. II, 1573-1584, Bucureşti 1930, p. 117

„Să știi, Măria Ta, că, în ziua tuturor sfinților, joi, ne-a adus Cătălina More, văduva lui Petru Brázovai, și Ana More, soția lui Nicolae Boldogfalvi, porunca de introducere, în care poruncești Măria Ta ca noi să le introducem pe dânsele în **Pâclișa**, **Cârnești**, **Grădiște**, **Breazova**, **Poieni**, **Galați** și **Fizeș**, care le-au fost în pașnică stăpânire. Din care pricină, noi, cu supunere, luarăm acea poruncă de introducere a Măriei Tale și, în ziua scrisă în ea, am mers la **Pâclișa**, și, fiind cu noi megieșul și vecinul Ion Totesdi, și nemeș din **Râu-bărbat**, Mihailă Nagy din **Toteșdi**, și norod din vecini, jobagii lui Petru Brázovai, Iacob Bogdaneasă și Opra, fiul lui Stănilă; a doua zi, vinerea, merserăm la **Cârnești** și, chemarăm pe Ștefan Krana Cârnești eanul și pe Iovan Karlota, așijderea iobagi de-ai lui Petru Brázovai. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Grădiște** și chemarăm pe iobagii lui Ion Szerecsen (Sărăcin – n. n.), pe Dumitru Popa și pe Lațcu Hrană. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Breazova** și chemarăm acolo pe Lațcu Ștefan, iobagul văduvei lui Mihail Roman, și pe Ștefan Krana, iobagul lui Petru Brázovai. În aceeași zi merserăm, de acolo, la **Poieni** și chemarăm pe Petru Dimetrasa și pe Mihail Pej, iobagii lui Mihail Pesténi. După aceea, în a treia zi, sâmbătă, merserăm la **Fizeș** și chemarăm acolo pe Crăciun Boțea, iobagul lui Mihail Pej, și pe Mihonya Duma, iobagul lui Petru Buda. În aceeași zi, merserăm de acolo la **Galați** și chemarăm pe Iancu Hernye și pe Petru Buda, care sunt nemeși și noi, a treia zi fiind în moșia sus numită, nimeni nu ne-a împiedecat. După aceea, cetind noi inșilor mai susnumiți porunca Măriei Tale, am înțeles că pe noi nu ne-a împiedecat nimeni. Pentru aceea, noi am lăsat ca moșia să o stăpânească în pace Cătălină More și Ana

More, ceea ce noi am scris Măriei Tale, după credința noastră. Dumnezeu să țină pe Măria Ta în bună sănătate”[364].

1794, Johann Centurius von Hofmannsegg: „În **Marga** era molimă între vite şi, din această cauză, nu era voie să treci nici o vită cornută dincolo de hotarul satului. Am căpătat deci numai cai. Drumul obişnuit spre Transilvania trece prin Lugoj, dar un alt drum, de un interes strategic, pe care împăratul Iosif a pus să fie făcut în vederea războiului, trece prin valea Hațegului. Pe acesta l-am urmat noi şi acuma scriu din târgul **Haţeg,** în timp ce fierbe supa noastră. De la Marga, am avut, azi-dimineaţă, o etapă foarte grea, plină de munţi, păduri, râuri si bolovani şi cu un drum extrem de rău spre „Värhely”, pe românește, „**Grădiştea**“. Aici a fost, odinioară, o frumoasă colonie urbană romană, iar la o oră de aici se pare că se mai află un mic templu roman, din care s-a făcut o biserică creştină. Dar eu nu puteam face acest înconjur. Transportul de soldaţi a rămas aici, eu însă m-am înțeles cu țăranii mei, ca să mă ducă la Haţeg, care nu era decât la o milă depărtare şi unde se poate afla mai mult confort la han, printre germani. Grădiştea este un loc care nu este supus administrației militare şi aparţine mai multor nobili. Haţegul însă este iarăşi un loc de graniţă şi aici stă un maior, cu mai mulți ofițeri. Soldaţii de pază au fost desemnaţi, acum câtva timp, ca să meargă la război, dar ei au refuzat, iar când au vrut autoritățile să-i constrângă, s-au refugiat în munţii cei înalți”[365].

---

[364] Ibidem, pp. 118, 119

[365] AR, *Călători străini despre Ţările Române*, X, II, serie nouă, Bucureşti 1998, p. 1195

1887: „Dl dr. Dominic Kamel de Hardegger, unul dintre cei mai avuţi şi mai generoşi nobili din Moravia, a donat la clădirea din nou a bisericii greco-catolice române din **Petroşani**, ţara Jiului, 10 florini v. a., iară doamna Clothilda de Hardegger, pentru clădirea super-edificatelor, arsă în anul 1882, din **Grădiştea**, 50 florini vienezi. / Atras de faima acestui ținut, privitoare la mulțimea fiarelor sălbatice și, cu deosebire, a urşilor, care în adevăr, după restrângerea folosirii puștilor, s-au înmulțit foarte, domnia sa, ca vânător pasionat, a fost luat, încă înainte cu trei ani, arenda vânatului peste teritoriul extins al comunei **Clopotiva**, din ţara Haţegului, şi succesiv linia întreagă către apus, până la **Bauţariul de jos**, mărginaşi cu confiniile militare de odinioară, vărsând sume enorme în casele comunale, pentru folosirea acestui drept, care, până acum, nu aducea nici un venit. Aşa a depus, singur, pentru teritoriul **Clopotivei** pe 3 ani, suma însemnată de 900 florini v. a.”[366].

1900, Diaconovich: „**Grădişte** (magh. Vàrhely), comună rurală în Ţara Haţegului, comitatul Hunedoarei, cu 1.005 locuitori români. Aici a fost capitala Daciei Ulpia-Traiană. Ruinele ei se cunosc și acum, rămășiţe de ziduri, pivnițe etc. Ele au aspectul unui cimitir. Grădiştea este clădită, în parte, pe aceste ruine, iar spre comuna vecină, Ostrovul Mare, se cunoaşte calea romană şi, de ambele ei laturi, cimitirul fostei capitale. Printre ruine s-au dezgropat multe antichităţi romane, precum statui, mozaicuri, monete și arme romane etc. În Grădiştea se află reşedinţa protopopiatului român greco-catolic al Ulpiei-

[366] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 17, Braşov 1887, p. 3

Traiane, care numără 14 parohii și 14 filiale, cu 11.920 locuitori”[367].

1900: „Din dieceza Lugojului. Concurse la stațiuni cantor-docentale. Se escrie concurs, cu termenul de 10 septemvrie nou, pentru completarea următoarelor stațiuni cantor-docentale: / **Grădişte**, protopiatul Ulpiei Traiane (în H.Vàrhely), cu emolumintele: Salar anual 600 coroane. Lemne din pădurea şcolii, cu un venit anual de 16 coroane. Cvartir”[368].

1905: „Aviz. Acţiunile nr. 709-718, 767-770 şi 776-781, semnate la „Ulpiana”, **institutul de credit în Grădişte**, în lipsa solvirii totale, prin aceasta se declară de anulate, în înțelesul paragrafului 8 din statutele institutului. / Direcțiunea.”[369].

1908: „Reuniunea învăţătorilor greco-catolici din ținutul Haţegului își va ţinea adunarea generală în 24 septemvrie stil nou, în sala Şcolii greco-catolice din **Vàrhely-Grădişte**. Din obiectele primei ședințe, relevăm: Dizertaţie, de dl N. Lateş; Prelegere practică (în limba maghiară), ţinută de dl G. Grecu, și raportul delegaților trimişi la adunarea generală a Reuniunii învăţătorilor greco-catolici din Lugoj. Din obiectele ședinței, a II-a: Disertație, ţinută de dl I. Ciora. Prelegere practică, ținută de dl F. Gliga și Andrei Grecu”[370].

---

[367] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 593

[368] *Unirea*, Anul X, nr. 34, Blaj 1900, p. 285

[369] *Unirea*, Anul XV, nr. 1, Blaj 1905, p. 3

[370] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 198, Braşov 1908, p. 3

GRĂNICERI

(Ciavoş, Chawas, azi **Grăniceri**, judeţul Timiş)

1360, octombrie 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic despre împlinirea poruncii transmise, trimişii hotărnicind şi împărţind între urmaşii lui Pancraţiu, Laurenţiu şi Nicolae mai multe moşii. „Mai întâi, au împărţit moşia numită **Ineu** (Yenew, judeţul Bihor), în aşa fel că o uliţă cu un singur rând de case, numită Ineul cel Mic, aflătoare înspre partea de miază-noapte, întinzându-se spre răsărit, până la capăt, a căzut, prin tragere la sorţi arhiepiscopului de Calocea şi fratelui său Clement. De asemenea, o altă uliţă, aşezată în trei locuri, pe la jumătatea râului Criş, a căzut în stăpânirea magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu… iar a treia uliţă, numită Vorsinanta, aflătoare spre partea de miazăzi, le-a venit lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, judeţul Bihor)… totuşi în aşa fel, ca uliţa Ineul Mic să fie de acelaşi preţ, au dat din uliţa Vorsinanta trei locuri de curte din pământul lui Nicolae de Zala (în Ungaria), împreună cu o uliţă cu două rânduri de case, până la capăt…

Apoi au trecut pe moşia **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criş**, judeţul Bihor) şi au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel ca o uliţă cu un rând de case, aflătoare lângă

râul Criş, în partea de miazăzi, a venit, prin tragere la sorţi, în partea arhiepiscopului şi a fratelui său Clement. De la zisul semn de hotar, adică de la casa lui Grigore ţi împreună cu ea, o uliţă cu două rânduri de case, întinzându-se spre răsărit, până la casa lui Mihail şi împreună cu aceasta, a căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae de Tileagd. Iar a treia uliţă, aflătoare în partea de miazănoapte şi întinzându-se spre apus, a venit sus-zişilor Ioan şi Toma, fiii lui Ladislau.

Iar moşia numită **Botean** (Battyan, judeţul Bihor) au împărţit-o în trei părţi, în aşa fel că o uliţă cu un rând de case, întinzându-se spre apus, pe lângă râul Criş, de la casa lui Nicolae zis Istenus, până la capăt, a căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. O altă uliţă, tot cu un rând de case, întinzându-se spre miazănoapte şi despărţită printr-un semn de hotar a căzut lui Nicolae şi Gheorghe, fiii lui Nicolae, iar a treia uliţă, de la sus-zisul semn de hotar, anume de la casa sus-zisului Nicolae zis Istenus şi fără aceasta, întinzându-se spre răsărit, a căzut fiilor lui Laurenţiu.

Apoi au mers la moşia **Olahtelek** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), pe care au împărţit-o în două părţi drepte şi deopotrivă de mari, în aşa fel că jumătatea dinspre apus, cu toate folosinţele, a căzut magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, iar cealaltă jumătate, magiştrilor Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bun având acelaşi preţ, a fost dată arhiepiscopului şi fratelui său Clement, drept a treia parte, moşia **Cuieşd** (Kwest, judeţul Bihor).

Iar celelalte **moşii româneşti** le-au împărţit în acelaşi chip, că o moşie numită **Ewrmenes** (dispărut, lângă Uileacu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de

sesie, aflător lângă Pârâul Bulboacă a căzut, prin tragere la sorţi, în stăpânirea lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, iar ca bun de acelaşi preţ, moşia numită **Lwk** (dispărut, lângă Uileanu de Criş, judeţul Bihor), împreună cu un loc de sesie numit Brusturi, a căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar ca a treia parte, având acelaşi preţ, moşiile **Dobricioneşti** (Dobrachenhaza, Dobrachonhaza, judeţul Bihor) şi **Kwesdrew** (dispărut, lângă Birtin, judeţul Bihor) au căzut arhiepiscopului şi fratelui său Clement. De asemenea, un loc de curte, aflător pe moşia Ineu, cu două mori de piatră, aşezate spre partea de miazănoapte, au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu; iar ca bunuri având acelaşi preţ cu acele mori, un loc din oraşul **Oradea**, aşezat în uliţa sfântului Iacob, de asemenea cu două mori, aflătoare pe acea moşie Ineu, în partea de miazăzi, au căzut lui Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae; iar ca bun de acelaşi preţ, un pământ din moşia **Pispeky** (dispărut, judeţul Bihor), cu două mori, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

De asemenea, în părţile Transilvaniei, lângă Mureş, părţile din moşiile **Benic** (Benenyk, judeţul Alba), **Cetea** (Chaklya, judeţul Alba), **Filepkwwe** (dispărut, pe Mureş, judeţul Arad), lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar magiştrilor Gheorghe şi Nicolae, fiii lui Nicolae, moşia **Stanislowhaza** (dispărut, lângă Căpioara, judeţul Arad), precum şi moşiile Zent Demeter (dispărut, în Ungaria) şi Moharew (în Serbia); iar ca bunuri având acelaşi preţ, moşia **Teş** (Teyes Hwdus, judeţul Timiş), care cu alt nume se cheamă Hwdus, şi **Almazeg** (dispărut, lângă Zimandcuz, judeţul Arad) şi **Weresegyhaz** (dispărut, lângă Zimandeus, judeţul Arad), aflătoare în comi-

tatul Arad, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement.

În comitatul Cenad, părţile de moşie Makofalwa (în Ungaria), Thembes (în Ungaria), Zylwazegh (în Ungaria) şi Zombor (în Ungaria), cu pădurea ce ţine de ea, precum şi jumătatea pădurii moşiei Ladan (în Ungaria), moşia Monostoros Kanysa (în Serbia) şi jumătatea moşiei Weresegyhaz, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, iar ca bunuri cu acelaşi preţ, moşiile Nagy Tarnuk (în Ungaria), Kys Tarnuk (în Ungaria), **Kemechye** (dispărut, lângă Beba Veche, judeţul Timiş), Palatha (în Ungaria), cu pădurea ei, şi **Bodoganzonfalwa** (dispărut, lângă Pordeanu, judeţul Timiş) au căzut lui Ioan şi Toma, fiii lui Laurenţiu, iar vama obişnuită, ce se cere pe moşia Tharnuk (în Ungaria), au lăsat-o în folosinţa lor dimpreună. De asemenea, ca bunuri cu acelaşi preţ, moşia Zent Lewrenkz (în Ungaria), cu pădurea ei, şi cu moşiile Wyfalw (în Ungaria), Warasfalw (în Ungaria), Kisfalw (în Ungaria), precum şi moşia Ladan în întregime, cu jumătate din pădurea ei, şi moşiile **Pordeanu** (Pordan, judeţul Timiş), Rabe (în Serbia) şi Vruzlanus (în Serbia), au căzut lui Gheorghe şi Nicolae. De asemenea, printr-o altă împărţire prin tragere la sorţi, moşia Akach (în Serbia), împreună cu moşia Zent Miklos (în Ungaria) şi heleşteul ce ţine de ea, şi moşia Bochijard (în Serbia) au venit magiştrilor Ioan şi Toma, iar moşiile Rasan (în Serbia) şi Zent Miklos (în Ungaria), cu heleşteele, au venit arhiepiscopului şi fratelui său Clement, fiii lui Pancraţiu. De asemenea, moşia Choka (în Serbia), cu heleşteele, precum şi cu locul zis Sula (în Serbia) şi moşia Zanad (în Serbia), cu heleşteele şi Zethen (în Serbia) şi Zijmard (în Serbia), cu Suztulahaza (în Serbia), fiilor lui Nicolae.

De asemenea, printr-o altă împărţeală prin tragere la sorţi, moşiile Such (în Serbia) şi Humukrew (în Serbia) au căzut fiilor lui Laurenţiu, iar fiilor lui Nicolae de Tilegard le-au căzut moşiile **Ciavoş** (Chawas, azi **Grăniceri**, judeţul Timiş) şi **Keer** (dispărut, lângă Folia, judeţul Timiş), iar fiilor lui Pancraţiu, moşiile Temerken (în Serbia) şi Kyngerth (în Serbia) şi cu moşia Vrs (în Ungaria), iar moşia Hodegyhaz (în Serbia) au împărţit-o în trei şi fiecărei părţi i-au căzut 12 locuri de curte”[371].

GRIND

vezi **Luncani**, judeţul Cluj.

[371] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 526, pp. 555-561

GRINDENI

(Grind-Cristur, magh. Gerendkeresztúr,
comuna Chețani, județul Mureș)

1848: „Semnalul de alarmă al clopotelor din **Luna** este preluat de satele din jur, conform, se pare, unei înţelegeri anterioare. Apoi oameni de legătură au fost trimişi la **Grindeni**, ca Nuţ Hada, Dănilă Cămărăşan şi Vasilică Maier la **Urca**, existând indicii că au mai fost trimişi mesageri şi la **Luncani**, şi în celelalte sate. De remarcat, deci, organizarea minutioasă a confruntării, având în vedere că „agenţii de legătură“ de la **Luna**, pentru o mai mare operativitate, erau dublaţi de cei ai satelor vecine. Spre exemplu, Ioan Câmpean al Roşului din **Gligoreşti** şi Iuon Păcurar, la auzul clopotelor din **Luncani** (prelungiri ale semnalelor din **Luna**), au plecat imediat la **Hădăreni**, pentru a mobiliza poporul, iar preotul din **Gligoreşti** a trimis şi el vorbă celor din **Hădăreni**, pentru a merge să opună rezistență la Luna. A doua zi, în 12 septembrie, Toader Chiş şi Ştefan Pavel din **Cheţani** au plecat la **Hădăreni**, după întăriri suplimentare. / Meritată relevată în mod special ordinea în care grupuri de 40, 100 sau mai mari de ţărani din satele vecine veneau încolonate, înarmate şi disciplinate, pentru a-i sprijini pe cei din **Luna**. / În acest mod, s-a adunat o mare masă de ţărani, probabil

vreo 900, la început, circa 1.200-1.500, a doua zi, din 8 sate: **Luna, Luncani, Gligoreşti, Grindeni, Gura Arieşului, Hădăreni, Cheţani** şi **Urca**, înarmaţi cu tradiţionalele unelte ce puteau fi folosite şi ca arme, bine pregătiţi psihologic, cu moralul ridicat, dispuşi în rânduri ordonate, constituiau o formă redutabilă. Lipsa armelor de foc îi punea totuşi în inferioritate şi s-a şi dovedit a le fi fost fatală. În afară de **Luna**, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte sate se pare că a luat parte câte un om de la fiecare casă… / Dintre cele 8 sate, participante la răzvrătire, Jancsó Károly enumeră 5, care au dat victime: **Luncani**, 6 (3 români, 2 maghiari şi 1 ţigan); **Luna**, 3; **Grindeni**, 1; **Cheţani**, 2; **Gligoreşti**, 1. Se poate bănui micşorarea intenționată a numărului de victime, datorită faptului că din **Luna**, din care erau majoritatea ţăranilor adunaţi, şi din rândul cărora ne-am fi aşteptat să fie cele mai multe victime, totuşi, ziaristul indică doar 3 morţi… / Perspectivele sumbre ce dominau cele 8 sate sunt expuse mai detaliat în cea de-a doua corespondență a lui Anton Kurz, în care arată că se prevede o amendă, ce s-ar putea ridica la o sumă de 4000 florini, aproape irealizabilă, spune corespondentul sas, pentru aceşti oameni sărmani. Aminteşte că doar cu câteva săptămâni în urmă, satul **Cheţani** a suferit o execuție militară, care l-a silit să-și plătească aşa-zisele restanţe ale unor robote iobăgeşti… / Un rol important l-au jucat şi juzii săteşti, Toader Boar din **Luna** (1817-1862), Grigore Cismaş din **Gligoreşti**, Dumitru Lungu din **Cheţani** şi Ion Brad, judele mic din **Grindeni**, care, acţionând deschis, apar mereu în fruntea sătenilor… / Am depistat şi un „grad“ distinctiv, acordat de comisia de anchetă, unor conducători ai maselor, acela de „comisar al poporului”,

pentru Blag Giurgiu, căzut în luptă, şi Sand Fetiţa din **Luna**; Ştefan Neamţu din **Luncani** şi Grigore Cismaş din Gligoreşti. / Între conducătorii de cete, pot fi identificaţi următorii: Gheorghe Hada, căzut în luptă; Constantin Boar, dispărut din localitate, după evenimente; Nuţ Hada, Vasilică Fetiţa, Nuţ Tulai şi văduva Todora Grof [Mazere], pentru ceata de femei, şi ea dispărută din localitate, pe timpul cercetărilor, toţi din **Luna**; Vasile Udrea, Vasile Mocanu, ambii căzuţi în luptă şi Décsei Jancsi, conducătorul cetei de maghiari, din comuna **Luncani**; Vasile Şerban din **Cheţani**, căzut în luptă, acelaşi pe care l-am menţionat a fi fost dus în lanţuri, în iunie, la închisoarea din Turda; Petru Pop din comuna **Gura Arieşului**, după evenimente dispărut din localitate; Pavel Decean din **Hădăreni** şi Simion Căluşer din **Grindeni**, dispărut şi el din sat, pe timpul cercetărilor. / Şi-au mai adus contribuţia la mobilizarea maselor: Vasile Pogăceanu, Gligor Giurgiu a lui Gheorghe, Petru Ilea, Ioan Suciu, Ioan Mărginen, Vasile Rusu, Pascu Hidişan, Todosia Barta şi Maria Ilea din **Luna**, Vasile Nistor, dispărut în timpul cercetărilor, Matei Sângerean, ulterior împuşcat de „echipele de vânători" din **Luncani**; Ion Câmpian al Roşului din **Gligoreşti**, Ion Pop din **Gura Arieşului**, dispărut din localitate, Ioan Lungu din **Cheţani**, Ioan şi Petru Pop din Urca"[372].

1883: „Concurs pentru întregirea parohiei de clasa a II-a **Grind-Cristur**, în protopresbiteratul Turdei, se escrie concurs până la 7 iunie stil vechi. / Emolumentele sunt: / Porțiunea canonică pentru preot, 13 jugăre clasa I-a într-o masă, folosind-o în tot anul; / De la 65 familii, câte o felderă de cucuruz cu grăunţe a 16 cupe; / Tot de la

[372] Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, pp. 215, 220, 225, 227

acele familii, câte o zi de lucru; Venitele stolare obişnuite şi casa parohială. / Doritorii de a ocupa această parohie vor avea a-şi aşterne petiţiunile instruite, conform statutului organic şi regulamentului pentru parohii, la subscrisul oficiu protopresbiteral, până la termenul amintit mai sus"[373].

1934: „**Comuna Grindeni, în sărbătoare**. Ziua de duminică, 22 iulie, a fost. pentru Grindenii părintelui Petru M. Anca o adevărată înălțare sufletească. Datorită energicului învăţător Ion Mureşanu, în colaborare cu părintele Anca, tineretul intelectual din loc a aranjat o serbare, cu conţinut religios şi cultural. / Încă în zorii zilei, două camioane aduc peste 80 membri ai **corului „Sf. Maria" din Turda**, condus da vestitul cântăreţ profesor I. Ghiriş. Cântările la Liturghie, cântate cu multă artă, au produs credincioşilor, adunaţi de la două biserici, momente de adevărată înălţare sufletească. / După masă, urmează un program pentru ţărani, compus din câteva coruri, printre care şi unele religioase; două monoloage şi instructiva conferinţă „Revizionismul", a dlui prof. Ghiriş, în care arată cât sunt de nedrepte cererile asupritorilor noştri de ieri. / Seara, membrii corului au desfăşurat, în faţa unui numeros public intelectual, un frumos şi bine reuşit program"[374].

[373] *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 56, Sibiu 1883, p. 226
[374] *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 32, Blaj 1934, p. 3

GURA BORDULUI

(comuna Cernii de Jos, judeţul Hunedoara)

1661, Evlia Celebi: „Şi **Jdioara** a fost cucerită de Köprülü (Mehmed paşa). E o palancă de lemn, în formă pătrată, aşezată între munţi, pe malul râului Timiş, în sangeacul Lugoj. Are dizdar şi ostaşi. Fiind cucerire nouă, nu are construcţii publice”[375]. „Cetatea Zedvar (**Jdioara**, aflată la răsărit de Lugoj, la poalele Poienii Ruscăi). În această ţară, cuvântul „var” înseamnă „cetate”. Această cetate aparţine crailor Ardealului şi este proprietatea lui Ioan Kemény. Este o cetate drăguţă, de piatră, cu trei bastioane, fiind clădită pe o stâncă abruptă, între păduri dese şi în munţi. Pe sub cetate curge râul Zedvar, care, îndreptându-se spre răsărit, se varsă în râul Someş (eroare, Someşul nu curge în această regiune). Am stat la pândă, în apropierea cetăţii, printre copaci, împreună cu caraulele noastre. / Cum s-a luminat de ziuă, am trimis înainte caraulele, cu caii. Făcuserăm drum de un ceas, când, deodată, caraulele noastre s-au întors, strigând: ,,Ajutor, duşmanul a ocupat intrarea trecătorii şi, tăind copacii mari, stă gata de atac la stânga!”. Atunci, adunându-ne la

[375] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, p. 534

un loc cu tătarii, ne sfătuirăm. I-am trecut prin sabie pe prizonierii care s-ar fi putut folosi de arme, am lăsat acolo boii şi oile şi, aşezând căruţele în chip de tabără, ne-am dus în locul numit Borten Bogazî (**Gura Bordului**, judeţul Hunedoara) şi acolo ne-am sfătuit din nou. În timp ce duşmanul păzea trecătoarea, o sută de viteji de-ai noştri au slobozit, de pe munte, asupra duşmanului, o ploaie deasă de gloanţe, iar noi, două sute de oameni, strigând „Allah!", am început lupta, în vale, şi i-am gonit pe duşmani din trecătoare. Călăreţii noştri i-au zdrobit pe călăreţii lor, iar pedestraşii noştri, pe pedestraşii lor şi, prinzând două sute de unguri şi două femei, ne-am despăgubit pentru prizonierii ucişi mai înainte"[376].

[376] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, Bucureşti 1976, pp. 541, 542

GURASADA

(magh. Guraszáda, germ. Gursaden, judeţul Hunedoara)

1292: „Diploma regelui Andrei III, de la 1292, amintește, în judeţul Hunedoara, trei comune colonizate cu români, anume: Elyene, **Ilia** de azi, Zadva sau **Gurasada** (magh. Guraszáda, germ. Gursaden, judeţul Hunedoara) de azi, și satul **Tenes**, aflător pe teritoriul comunei Gurasada, azi dispărut”[377].

1784: Răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan: „Ţăranii din judeţele Zarand și Hunedoara voiau să înceapă revoluţia în ziua de Bobotează a anului 1785, iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiaşi an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zarandului), îşi face apariția aici căpitanul Crişan, ca trimis din partea lui Horia, şi, ascuns sub podul de peste Criş, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crişan arătă țăranilor crucea de aur a lui Horia şi-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie,

[377] Manciulea, Șt., *Aşezările româneşti din Ungaria şi Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 140

să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din munţii Abrudului. La adunarea aceasta, Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină şi să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toţii la **Alba Iulia**, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, şi de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniţi la Mesteacăn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiaşi zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criş** şi Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoţiţi de o gardă de 4 soldaţi, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crişan. Dar mulțimea de ţărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică şi se aruncă, din toate părțile şi cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecţi, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criştior**, spionul nobililor, fu prins şi executat imediat, din ordinul lui Crişan, iar cei 4 soldați fură dezarmaţi, bătuţi şi apoi puşi în libertate. Revoluţia era acum proclamată.

Primul atac al ţăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criştior**, în ziua de marţi, dimineaţă, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, ţăranii dau năvală asupra curților nobililor şi execută 17 persoane din nobi-

limea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizaţi şi maghiarizaţi. Puţini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalţi, bărbaţi, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi, apoi, cu toţii botezaţi în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis şi Popa Costan. / Din **Criştior,** trupa ţăranilor răsculaţi se împărţi în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crişan, cu oamenii săi, atacă, în aceiaşi zi, după amiază, nobilimea din orăşelul **Brad**. Cei mai mulţi dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt daţi jos de mulţimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulţi dintr-înşii, iar pe alţii îi graţiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare şi mai mulţi negustori evrei, dintre care unii au fost şi ei botezaţi. / Acum, ţăranii începură a se ridica în masă, în toate părţile Zarandului. Cete noi de ţărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crişan. / Din **Brad**, mulţimea ţăranilor se diviză iar în mai multe părţi, apucând fiecare trupă câte o direcţie diferită, prin toate colţurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crişan atacă curţile nobilimii din comuna **Ribiţa**, unde, după o luptă înverşunată, în care sunt ucişi 7 oameni din trupa lui Crişan, românii ucid şi execută 42 persoane, nobili şi particulari. / Trupa ţăranilor, care plecase, marţi, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criştior**, ajunge, în aceeaşi zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că ţăranii răsculaţi vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câţiva paşi de acasă şi este prins, cu toată familia, şi executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său. Soţia lui

Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată în haine ţărăneşti, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceştia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică şi trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine şi Crişan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de ţăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crişan i se făcu milă de ea şi o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea şi populaţia ungurească din **Baia de Criş**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, şi o mărită după un iobag român; ucid pe advocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului şi pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În acelaşi timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuş**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinţii săi, în **Abrud**, şi pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum şi era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea ţăranilor, ea trebui să spună, în româneşte, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia**, **Lunca**,

Luncoiul de Sus, **Luncoiul de Jos**, **Ociu**, **Hălmagiu**, **Hălmăgel**, **Pleşcuta**, **Ţărmure**, **Tomeşti**, **Sălişte** etc., aşa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia ţăranilor răsculaţi şi, afară de autoritatea lui Horia şi Crişan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Ţăranii, înfuriaţi şi înrăiţi de nedereptăţile seculare, suferite din partea ungurilor, deveniseră surzi şi muţi la rugăciunile şi lacrămile „domnilor lor", adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanţuri de carul cu boi şi aşa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ţiganilor, ca să-i execute şi înmormânteze. În general, aspectul revoluţiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mişcarea revoluţionară, începută în comitatul Zarandului, se întinse şi în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de ţărani prefăcură în cenuşă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabişca**, pe valea Mureşului, iar în cele 2 zile următoare, ţăranii distruseră şi arseră toate curţile nobililor din comunele **Sulighet**, **Bretea**, **Ilia**, **Sârbi**, **Gura-Sada**, **Tătăreşti**, **Lesnic**, **Dobra**, **Roşcani**, **Geoagiul de Jos** etc. O mulţime de nobili şi preoţi unguri fură executaţi şi pe aci. Ţăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Haţegului, unde, de asemenea, mulţimea ţăranilor răsculaţi devastează şi dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la graniţa ţării româneşti.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluţiei ajunseră la marginea oraşului **Deva**, capitala judeţului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuşi, deoarece soldaţii din armata imperială li se opuse, trăgând fo-

curi peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu şi mai nenorocoasă, fiindcă ţăranii, văzându-se atacați de 70 soldaţi grăniceri şi 74 husari români, după o mică rezistenţă, ajunseră în confuziune, căci nu se aşteptau la focul armelor din partea soldaţilor împăratului, şi începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureşului, urmăriți de armata imperială şi de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați şi înecaţi în apele Mureşului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inşi dintre aceşti prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executaţi alți 14 prizonieri, precum şi 22 ţărani, prinşi cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Binţinţi**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloş, a 56 ţărani români, lipsiţi cu totul de dreptul de apel şi unii dintre ei străini cu totul de revoluţie, precum a fost cazul ţăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"[378].

1898: „Stimabilă Redacţiune, / În notița dumneavoastră „De la Dobra", din nr. 11 al „Revistei", dl corespondent zice, că: „în notariatul **Gurasada** și **Lăpușnic**, cu doi notari greco-catolici, se lucrează de asemenea la destrămarea poporului în cele bisericești". Încât mă priveşte pe mine cu această insinuare, dl corespondent e în mare rătăcire. / În privința mișcărilor de trecere la unire, din notariatul **Gurasada**, lucrurile în fapt stau astfel, că în comunele **Câmpuri** şi **Câmpeni-Surduc** s-au iscat neînţelegeri în privința locului unde să se ridice noua biserică. În vara anului trecut, cei neîndestulați cu hotărârile aduse

[378] Rusu Abrudeanu, Ion, *Moţii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit*, Bucureşti 1928, pp. 156-161

de majoritatea sinodului parohial și întărite de autoritățile noastre bisericesti, au trecut la unire și s-au şi socotit de uniţi, câtva timp, până când, la cererea venerabilului Consistoriu arhidiecezan din Sibiu, s-a făcut cercetare, în urma căreia forurile competente au declarat de nelegală și nevalidă trecerea lor. Acuma, în urma neobositei stăruințe a reverendisimului domn asesor consistorial Nicolau Ivan, care în două rânduri a fost la fața locului, ca comisar consistorial pentru împăcarea divergenţelor, întreg poporul s-a întors iarăşi la legea străbună… / Simeon Dragomir, notar cercual”[379].

1936: În cadrul cercetărilor sociologice, făcute de trimişii Institutului Social Român, au fost culese colinde şi de la „Ion Lorinca, de 39 ani, din Gurasada”[380].

[379] *Revista Orăştiei*, Anul IV, nr. 12, Orăştie 1898, p. 47
[380] Institutul Social Român, *Sociologie Românească*, Anul I, nr. 12, Bucureşti 1936, p. 42

GURBEDIU

(**Gwrbey, Kurbed**, judeţul Bihor)

1351, septembrie 3: „Noi, Ioan, prepozitul și conventul mănăstirii sfântului Ștefan, întâiul mucenic, din **Dealul Orăzii**, facem cunoscut că, înfățișându-se înaintea noastră Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Ektor de Bayon, pe de o parte, iar pe de altă parte magistrul Cosma, canonicul bisericii de **Oradea**, pentru Dumitru, episcopul de Oradea, prelatul său, acel Ioan, fiul lui Ladislau, a mărturisit că dânsul, silit de nevoie, a zălogit, în fața noastră, acelui domn episcop, pentru zece mărci în groși, socotind marca la cincizeci de groși, luați și primiți în întregime de la numitul (episcop), niște părți de moșie, din moșiile mai jos arătate și anume din **Ladan** (în Ungaria), **Bayon** (în Ungaria) și **Gurbediu** (**Gwrbey, Kurbed**, judeţul Bihor), pe care odinioară acel Ladislau, tatăl său, le zălogise lui Ioan, fiul lui Mihail de **Zelemer** (în Ungaria) și pe care el le răscumpărase de la Petru, fiul acelui Ioan, și anume în așa fel ca, oricând ar voi el să le răscumpere cu bani gata, fie dinari, fie groși, în schimbul sumei împrumutate, po-

menitul domn episcop să fie dator să-i întoarcă acele bucăți de moșie fără nici o greutate”[381].

1353, iunie 2, Cenad: Capitlul bisericii din Cenad dă de ştire că s-au înfăţişat „Ladislau, fiul lui Avram de Zakald, din comitatul Bihor, pe de o parte, par pe de alta Petru, fiul lui Dumitru, nobil de **Gurbediu** (Gwrbey, Kurbed, judeţul Bihor), iar acel Ladislau… a dăruit lui Petru, fiul lui Dumitru, nobil de Gurbediu, o jumătate din toate moşiile sale, anume **Told** (lângă Salonta, judeţul Bihor) **Zakald** (în Ungaria) şi **Bathanylysy** (în Ungaria), cu toate folosinţele”[382].

1355, iulie 15, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de ştire că a întărit învoiala dintre Dumitru, episcopul de **Oradea**, reprezentat de canonicul Cosma, şi „Nicolae şi Ioan, fiii lui Pavel, fiul lui Chan, precum şi Blasiu, fiul lui Petru, nobili de **Gurbediu** (Gwrbey, Kurbed, judeţul Bihor) şi de **Ianoşda** (Janosd, judeţul Bihor), care… au încheiat această învoială de schimb de moşii… Nicolae, Ioan şi Blasiu au trecut în stăpânirea acelui domn Dumitru, episcopul Orăzii, părţile de moşie ce le au în Gurbediu şi Ianoşda, în comitatul Bihor… / La rândul său, magistrul Cosma, în numele domnului episcop, a hărăzit acelor Nicolae şi Ioan, fiii lui Pavel, şi, prin ei, moştenitorilor lor, un loc sau o curte, scutită de orice dare, afară de dijme, în satul numit **Paterhaza** (lângă Salonta, judeţul Bihor), ce este vecin şi în hotar cu satul **Kuleseer** (lângă Salonta, judeţul Bihor), care loc sau curte a fost a fiilor lui Ched… de asemenea, lui Blasiu, fiul lui Petru, în

[381] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 60, p. 57
[382] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 196, pp. 217-219

satul **Tinca** (Tenke, judeţul Bihor), la fel, o curte sau un loc care a fost odinioară al lui Andrei zis Semes… / Şi s-au învoit ca, afară de dijme, acei nobili arătaţi mai sus să nu fie datori a da şi a plăti acelui episcop şi urmaşilor săi nici o dijmă, nici o dare pentru porcii lor, pe care i-ar mâna la ghindă în vreo pădure a acelei episcopii, şi nici pentru albinele lor, aduse la locurile numite, în limba poporului, **Mihălău** (Mehleu, azi **Miheleu**, judeţul Bihor)… / S-a spus, totuşi, că dacă ei sau vreunul din ei ar muri fără copii, atunci acele locuri sau acel loc se va întoarce în dreptul de proprietate al episcopiei Orăzii”[383].

1357, noiembrie 8, Oradea: Regele Ludovic dă de ştire că, înfăţişându-se „Ladislau, fiul lui Avram de Zakal, iar pe de altă parte Petru, fiul lui Dumitru de **Gurbediu** (Gwrbey, Kurbed, judeţul Bihor), ne-au mărturisit că… s-au legat din nou unul faţă de altul, ca rude de sânge şi fraţi, astfel ca dreapta jumătate din toate moşiile lui Ladislau, şi mai ales jumătate din moşiile **Tod** (în Ungaria), **Zakal** (în Ungaria) şi **Bataniulese** (în Ungaria) să treacă asupra lui Petru, şi, pe de altă parte, jumătate din moşia aceluia, numită **Gurbediu**, şi din oricare altele, care se află acum cotropite de mâini străine, să treacă asupra lui Ladislau ca moştenire veşnică”[384].

1900, Diaconovich: „**Gurbediu** (magh. Görbed), numirea veche Gurbey, Gurbed, comună mică în Ungaria, comitatul Bihor. Apare în anale în secolul XIII. Are 289 case, cu 1.485 locuitori (1.200 români greco-ortodocşi). Teritoriul e de 7.224 jugăre cadastrale, parte muntos,

---

[383] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 329, pp. 344-347

[384] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 194, p. 188

formează partea domeniului capitlului latin din Oradea Mare. Se cultivă agronomia, industria de casă, pomăritul şi se prăsesc vite”[385].

1919: „**Cruzimile Ungurilor nu mai au sfârşit**. / Iată cele mai noi isprăvi ungureşti: / În comuna **Checiche** a fost împuşcat Teodor Corb; fratele său, Gaspar, de 14 ani, a fost străpuns cu baioneta; mamă-sa, care sărise în ajutorul lui Gaspar, a fost împunsă cu baioneta, învârtită de mai multe ori, în pântece, în urmă a fost dusă de aceiaşi soldaţi în spitalul din Oradea mare. / În comuna **Gurbediu**, soldaţii maghiari au devastat satul. S-au luat din partea antistiei comunale 14 protocoale oficiale, ce s-au trimis consiliului naţional român, comitatul din Oradea-mare. Un copil a fost aruncat din leagăn, un altul, de 4 săptămâni, izbit de părete. / În **Suburul-de-jos**, protopopul Petru Cupşa a fost dus la Dobriţin, a fost bătut cu nişte prăjini, i s-au aruncat în barbă chibrite aprinse; acum zace în spital, bolnav de moarte. / În **Tileagd**, protopopul Munteanu a scăpat pe fereastră, a luat-o la fugă peste garduri şi a trecut Crişul înot. Au împuşcat după el, dar a scăpat teafăr. / În **Săcădat**, Iosif Tărău a fost ameninţat că au să facă curele din pielea lui; dânsul s-a refugiat la Oradea-mare. / În **Văşcău**, protopopul Deseanu, bolnav, este păzit de 2 soldaţi. Învăţătorul Vasile Sala, candidat de avocat Mihai Popa şi avocatul dr. Ciurdariu au fost deţinuţi noaptea şi duşi, între sulițe, la Oradea; Consiliul naţional român din Oradea a reuşit să-i elibereze. / În **Chizar**, Preotul Dănilă a fost omorât. / În Mar-

[385] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 631

ginea, preotul Alexandru Mărcuş a fost dezbrăcat în biserică”[386].

Scene aus einer Bärenjagd weiland des Kronprinzen Rudolf.

[386] *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 5, Blaj 1919, p. 3

GURGHIU

(Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, judeţul Mureş)

1356, ianuarie 14, Alba Iulia: Ştefan, vicevoievodul Transilvaniei scrie capitlului bisericii Transilvaniei că a hotărât să trimită „împreună cu acel Laurenţiu de **Nădăşelu** (Nadăş, Nadas, **Nădăşelu Unguresc**, judeţul Cluj), omul vostru, pe omul nostru, Toma preotul, parohul de **Cluj**, spre mărturie. Iar aceştia, întorcându-se, ne-au spus că… în sus-zisul pământ **Apathy** (Apaty, azi **Apalina**, judeţul Mureş), faţă cu Nicolae cel Mare, împuternicitul magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, au hotărnicit astfel hotarele acestui pământ: cel dintâi semn de hotar al său e la un plop, așezat la vadul râului Mureș, de aci se îndreaptă spre partea de miazăzi și ajunge la un drum mare obștesc, pe care se merge la satul **Reghin**, unde este o movilă de hotar, apoi mergând tot în aceeași parte, drept înainte, o întindere neînsemnată de drum, cotește spre partea de apus, unde este o movilă de hotar, în vârful unui deal, ajungând, tot în acea parte, la izvorul unei fântâni, și acolo se mântuie hotarul sus-zisului pământ numit **Apathy** al acelui domn abate și al moșiilor **Benktelken** și **Reghin** ale zisului magistru Toma, fiul lui Dionisie. La care hotărnicire și punere în stăpânire, amintitul Nicolae cel Mare, împuternicitul legiuit al zisului

magistru Toma, fiul lui Dionisie, nu a ridicat împotrivire în numele stăpânului său și nici n-a voit să pună vreo opreliște. Iar din partea cealaltă, hotarele dintre zisul pământ **Apathy** al acelui domn abate și moșia numită **Abafaia** (în Apalina, judeţul Mureş) a lui Ioan, fiul lui Petru zis de **Gurghiu** (Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, judeţul Mureş), urmează în chipul acesta: cel dinții semn începe de la acel izvor al fântânii, de la care se abate spre partea de răsărit și ajunge la cele două drumuri obștești, ce se întretaie în cruce, între care este o movilă de hotar, apoi mergând drept înainte, în aceeași parte, ajunge la moșia numită **Abafaia**, unde e o capelă de lemn, ridicată pe ea în cinstea tuturor sfinților, și un altar, ce se află în ea, pe care acel domn abate Bricciu a spus că le-a ridicat chiar pe un semn de hotar al zisului său pământ, și mergând hotarul încă pe o mică întindere, în aceeași parte, cade în amintitul râu Mureș, de unde începuse, și astfel se mântuie. Iar aceste semne de hotar fac despărțirea de moșia Abafaia a acelui Ioan, fiul lui Petru, și de pământul susarătat, numit Apathy, al domnului abate Bricciu”[387].

1358, martie 18, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic face cunoscut că, deoarece „Ioan, acum comite al secuilor, fiul răposatului domn Nicolae, palatinul regatului Ungariei, trebuia să se înfăţişeze, sub pedeapsa unei amenzi de trei mărci… ca să răspundă ca împricinat al magistrului Toma, fiul lui Dionişie de **Reghin**, în pâra pornită împotriva lui… adică pentru faptul că magistrul Simion, vicecastelanul de **Gurghiu** (Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, judeţul Mureş), al pomenitului magistru Ioan, cu învoirea şi încuviinţarea magistrului Ioan, stăpânul său,

[387] AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 4, pp. 5-7

pricinuia şi punea să se pricinuiască neîncetat multe nedreptăţi şi pagube şi, prin tâlharii săi, multe furtişaguri şi vătămări iobabilor lui şi celor de sub atârnarea lui; şi anume că poruncise să fie ucis unul dintre iobagii săi de pe moşia **Petelea** (Petele, judeţul Mureş), pe pe altul poruncise să-l arunce într-o mlaştină şi, nemulţumit de aceasta, trimiţând la el la moşie şi, poruncind să fie călcată curtea acelei moşii, a pus să se ridice de acolo 12 vaci. Apoi, acel magistru Simion, trimiţând la moşia sa, numită **Reghinul Unguresc** (Magyarregen, înclus în Reghin, judeţul Mureş), a pus să fie luate de acolo 8 vite, adică boi şi vaci, şi când iobagii lui au voit să se ia pe urmele acelor vite, slujitorii lui Simion au rănit greu pe unul dintre ei, au dat înapoi 3 vite, dar au pus să fie luaţi 4 boi ai unui iobag aş său…/ Şi, deoarece obiceiul ţării din părţile Transilvaniei cere ca orice pâră, ridicată în adunarea obştească şi apoi amânată la octave, să nu poată fi amânată după lege pe mai târziu… noi am hotărât că, întrucât magistrul Ioan, fiul răposatului domn Nicolae, şi Simion, castelanul de Gurghiu, lipsind o dată şi a doua oară din faţa judecăţii şi a legii, ei nu s-a îngrijit să se supună judecăţii, şi au rămas de judecată în pricina cu acel magistru Toma, fiul lui Dionisie… Mihail cel Roşu, împuternicitul legiuit al magistrului Toma, a stat la soroc, înaintea noastră, patru zile”[388].

1358, mai 30, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic dă de ştire că „Petru zis de **Gurghiu** (Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, judeţul Mureş), nobil de **Abafaia** (în Apalina, judeţul Mureş)… ar fi trebuit să se înfăţişeze înaintea noastră, la octavele de curând trecute ale Rusaliilor (26

[388] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 247, pp. 253-255

mai)… cu privire la o bucată de moşie, numită **Apathy** (Apaty, azi **Apalina**, judeţul Mureş), cu actele de care avea să se slujească împotriva domnului Ladislau, abatele de Cluj-Mănăştur, în numele căruia s-a înfăţişat Petru diacul, notarul conventului; sosind octavele, s-a înfăţişat înaintea noastră, dar a spus că nu poate deocamdată să arate pomenitele acte şi a cerut să-i dăm un soroc mai târziu. Drept pentru care, să fie dator să stea la judecată la octavele viitoarele sărbători a fericitului arhanghel Mihail (6 octombrie), legându-se să plătească, înainte de începerea procesului, o gloabă de trei mărci”[389].

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „**Ciucul** este un târg, în partea de miazănoapte, mai la stânga de **Chezdi** (Târgu Secuiesc), şi aşezat chiar la poalele Carpaţilor. Lipit de el, dinspre apus, este **Gurghiu** (Görgényszentimre, judeţul Mureş), la poalele aceloraşi munţi Carpaţi, regiune muntoasă şi aspră, la capătul de nord al Transilvaniei. Vecin cu Gurghiu este Scaunul Mureşului, aşezat spre miazăzi, în centrul provinciei Transilvania, de-a lungul râului Mureş, a cărui capitală e **Târgu Mureş** sau Neumarkt, pentru saşi, târg foarte mare, unde se ţin desele adunări ale secuilor.

Ungurii şi nobilii acestei regiuni sunt amestecaţi, în diferite locuri, cu saşii. Cu secuii se potrivesc destul de bine atât la limbă, cât şi la port şi la arme. Iar în treburi războinice socotesc că trebuie preferaţi tuturor celorlalte naţiuni, şi nu pentru un singur motiv. Aceste trei naţiuni, când îşi unesc puterile şi oştile, pentru a face o expediţie războinică, pot să dea, după socoteala comună, un număr de 90.000 şi chiar mai mult de oameni înarmaţi. Căci nu

[389] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, Bucureşti 1981, doc. 279, pp. 276, 277

este un lucru neştiut, cât de multe primejdii şi cât de mari a îndurat această regiune de la neîncetatele atacuri ale duşmanilor, de atâtea veacuri încoace, totuşi nu a fost nici o clipă în care duşmanii să nu fie înfrânţi, nu fără mare măcel, şi să nu fie apoi alungaţi cu totul.

Locuitori ai acestui pământ sunt şi românii, dar răspândiţi peste tot locul, fără un sediu precis. Iar germanii sau saşii au pretutindeni cetăţi foarte tari şi oraşe, şi întrec uşor, prin toate mijloacele lor, naţiunile celelalte. Pământul, prin firea sa, este foarte bogat în aur, argint, vin, cereale, păşuni, vite, izvoare, râuri, pe scurt au toate cele ce ţin de folosul şi înlesnirea vieţii, astfel că nu din întâmplare a fost numită Transilvania, de cei vechi, comoara regatului Ungariei"[390].

1566, Giovan Andrea Gromo: „Castelul **Gurghiu**, aşezat pe o ridicătură înaltă şi abruptă de stâncă tare, despărţită, spre nord, de munţi, aşa că anevoie ar putea fi bătută cu artileria. Între munte şi cetate, la picioarele stâncii, curge râul repede al Gurghiului, peste care se trece foarte greu, în parte din cauza repeziciunii apei, cât şi a bolovanilor mari din albia lui, în parte din pricina malului înalt al stâncii, care împiedică suirea. Pe celelalte trei laturi, castelul domină o câmpie întinsă şi frumoasă, îndreptată spre Secuime"[391].

1691, Luigi Ferdinando Marsigli: „Ludovic, generalul provinciei, întărit cu câteva regimente, pornind pe neaşteptate de la **Satu Mare** şi **Cluj**, s-a bătut, **în apropiere de Cluj**, cu tătarii, prin a căror înfrângere şi fugă, a

[390] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, I, Bucureşti 1968, pp. 209, 210
[391] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, II, Bucureşti 1970, p. 349

eliberat din nou Transilvania şi a arătat tuturor că, în țara aceea, inamicul nu era de temut, fiind atât de depăşit de vigilenţa şi valoarea armatelor imperiale. / Apropiindu-se sfârşitul lunii februarie 1691 şi găsind toate lucrurile din Transilvania în bună rânduială, şi îndeplinind misiunea ce mi se încredinţase, de a închide trecătorile, am părăsit cetatea **Gurghiu**, unde mă retrăsesem, în timpul năvălirii tătarilor, salvând, prin informaţiile mele, şi regimentul de infanterie al principelui de Baden, care fusese predat inamicului, prin trădarea ardelenilor"[392].

1884: „**Perechea princiară de coroană şi românii din Gurghiu**. / În **1881**, cu **prima venire a prinţului în Gurghiu**, românii peste tot s-au purtat bine, încât nu numai Alteţa Sa a fost încântat de purtarea lor, ci şi cei ce-l însoţeau. Apoi, în dumineca următoare, după sosirea printului în **Gurghiu**, se anunţase înaintea preotului greco-catolic din loc că prinţul, cu întreaga Curte, va merge să asiste la sfânta liturghie, în biserica greco-catolică românească. Deja se şi pregătise cele de lipsă: „tron" şi scaune îmbrăcate cu catifea verde, pentru perechea princiară de coroană. Dar cei ce erau împrejurul prinţului simţind aceasta, nu le-a căzut bine, mai cu seamă corespondenţilor ziarelor maghiare, căci de aceştia erau doi în Gurghiu, şi îndată au telegrafiat la **Târgul-Mureşului** după abatele romano-catolic, ca să vină în Gurghiu, spre a servi *messa* în biserica romano-catolică, pentru ca prinţul, cu suita sa, mai întâi să viziteze acea biserică, şi nu a românilor, va să zică cinstea să o facă mai întâi ungurilor. / Aşa s-a şi întâmplat că sâmbătă, la 2 ore după-amiază, abatele a sosită în Gurghiu şi îndată prinţului i s-a făcut

[392] AŞSP, *Călători străini despre Ţările Române*, VIII, Bucureşti 1983, p. 55

cunoscut că, dimineaţa, se va servi *messa* în biserica romano-catolică. Prinţul, mai întâi, s-a dus în biserica romano-catolică şi numai după aceea, când la noi s-a cântat „Sfinte Dumnezeule", a venit în biserica noastră, unde, de la început, până la sfârşit, cât a durat sfânta liturghie, a îngenunchiat perechea princiară şi, după cetire, au sărutat evanghelia. După săvârşirea serviciului divin, strângând mâna preotului, și-au exprimat plăcerea asupra ceremoniilor şi cântărilor noastre bisericeşti.

În anul trecut **1882,** iar atât perechea princiară, cât și suita întreagă în corpore, din nou, a vizitat biserica noastră, însă atunci nu se anunţase înainte, până sâmbătă, la 12 ore, noi însă am ştiut şi asemenea s-a petrecut lucrul ca în rândul trecut, în **1881**. În **Gurghiu** sunt trei biserici: română greco-catolică, romano-catolică şi evanghelic reformată; aceasta, până acum, de prinţ nu a fost vizitată.

Într-o zi cam ploioasă, în anul trecut, **1882**, prinţul Rudolf era îmbrăcat în uniformă de vânat tirolează şi era înconjurat de domnii cei mai mari, toți gata spre a porni la vânat. O muiere bătrână din **Ibăneşti** s-a vârât printre domnii cei mari şi, apropiindu-se de contele Samuel Teleki, l-a întrebat că, dintre atâţia domni, care ar fi împăratul, pentru că dânsa doreşte de mult să-l vadă. La întrebarea bătrânei. contele i-a arătat, făcând semn cu mâna spre prinț, zicând „Acesta-i!". Atuncea muierea cea bătrână, ștergându-și ochii, a exclamată: „O, săracul, că slab e îmbrăcat!" şi, cu aceasta, s-a depărtat. În ziua aceea, apoi, când societatea de vânat s-a aşezat în munte, sub un arbore, pentru ca să mânce și să se odihnească puţin, respectivul conte a început a povesti despre întâmplarea aceasta, care aşa impresiune a făcut asupra prinţului, încât începu a râde cu hohot mare; i-a părută rău, însă, că nu a

putut vedea și dânsul, în persoană, pe bătrână; a cercetat de ea, însă, după aceea, și, văzând-o pe babă în persoană, a remunerat-o. / Până acum, totdeauna prinţul şi prinţesa au fost dispuşi bine, şi cu oamenii cei de rând, care merg la vânat, vorbesc și îi întreabă de urși și de alte fiare sălbatice. Aşa s-a întâmplat şi cu Nechita Bloşiu, din comuna **M. Orşiova**, care conduce vânatul. Acesta este un om de 70 de ani, înalt de statură, bine făcut și gros la trup, lat în piept, sănătos, cu un cuvânt, ca un urs, curat şi cu faţa rumenă şi frumoasă, om cuminte şi de treabă, glumeţ, însă glumele îi sunt plăcute. / Dânsul ştie toate cotiturile şi văile munţilor, precum și locurile pe unde umblă fiarele sălbatice. Într-o zi a lui octomvrie 1882, înşirând pe domni la vânat şi arătându-le unde să pândească şi să aştepte fiecare venirea ursului etc., prinţul Rudolf, nemaiputând aştepta după înturnăturile lui Nichita, îl întrebă: „Bade Nechita, eu unde voi sta?”. Atuncea badea Nechita îi răspunde prințului: „Aşteptă, împărate, că şi la tine vine rândul, numai să fii voinic, apoi, să împuşti ursul”. A râs prințul; pe badea Nechita a pus de l-a fotografiat, aşa cum se poartă dânsul, cu pieptul deschis şi deschiotorat la grumaz.

Prinţesa Ştefania, asemenea, când face primblări, ori pe jos, ori în trăsură, întâmpină pe femeile şi bărbaţii țărani cu „Bună ziua!”, şi dacă e aproape de dânşii, îi întreabă „Ce faceţi?”. Cu un cuvânt, poporul din jurul **Gurghiului** e încântat de viitorii domnitori şi, pentru aceea, când aude de venirea lori la Gurghiu, se bucură și îi aşteaptă cu dor. / „Iară am venită la voi, bade Nechita!”, zice prinţul şi badea Nechita îi răspunde: „Bine ai făcut, împărate, Dumnezeu să te ţină!”. / Ocaziunea, totdeauna când prinţul se află în **Gurghiu**, nouă, românilor, ne este

mai bine venit decât altora, numai să o ştim bine folosi. Cu oamenii noştri în treaba vânatului toţi au afacere, oamenii noştri sunt conducătorii vânatului, şi aceştia sunt îndrăzneţi, încât vorbesc cu prinţul fără a cere audienţe şi Alteţa Sa le concede toate, şi i-a învăţată aşa, încât oamenii, la tot pasul în apropierea lui, îi urmează ca puii după cloşcă; sare prinţul peste un părău, oamenii sar după dânsul şi-şi măsură vitejiile unii cu alţii. Într-adevăr, nimenea nu-şi poate închipui cum o duce prinţului cu oamenii noştri de minunat; şi iacă aşa, mai în urmă, vor începe şi la poveşti (anecdote) cu prinţul, numai durere că nu sunt între dânşii oameni cu carte, încât să se ştie folosi de una şi alta. / Atât prinţul, cât şi prinţesa, ştiu ceva şi românește, pot trăi între noi, că ne pricepem, vezi bine numai românește, unul pe altul; şi încă poate că acuma vor fi ştiind mai bine românește ca în rândurile trecute. / Apoi, ştiţi ceea ce sunt pe lângă prinţ: adjutantul, medicii, vânătorul superior (Oberjäger) şi alţi vienezi sunt „gute Brüder" cu noi, românii, aşa ne zic dânşii. Cu un cuvânt, multe se petrec în Gurghiu, de celea ce noi, dacă ne-am şti folosi, ne-ar prinde la timp poate bine.

În **Gurghiu**, s-au pus acuma mai multe felinare (lampe), şi s-a întins sârma telegrafică până la casa în care va şedea prinţul. În timpul cât va petrece arhiducele Rudolf la noi, după cum am auzit, va fi şi teatru aici. Acum nu ştimi că mai putea-vom străbate şi noi, **ca să-i întindem un joc românesc**, ca în rândurile trecute, ori ba! Vom vedea cum va mai fi. / Altele n-am ce să vă mai scriu, decât numai lucruri rele: sărmanii oameni sunt amărâţi de nemiloşii executori pentru cuartalul al III-lea

de dare şi competinţe timbrale, şi apoi drumurile ţării, vrând, nevrând, sunt siliţi a le face”[393].

1885: „**Afacerea bibliotecii „Ioan Pop Maior”**. / Domnule Redactor! / După cum se vede din nr. 46 al preţuitului ziar „Gazeta Transilvaniei” pro 1885, eu sunt provocat public, prin „Un fiu al naţiunii” spre a da deslu-şirea necesară, cu privire la manipularea banilor incurşi în fondul bibliotecii donate de defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc** pentru inteligenţa română aflătoare în jurul **Gurghiului**. şi despre aceea că, în ziua de azi, bi-blioteca în ce stare se află şi că, în fapt, mai există aceea ori ba?, şi altele. / Este drept şi adevărat că defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc,** încă până ce a fost în viaţă, în anului 1876, a donat pentru inteligenţa română, aflătoare în jurul **Gurghiului**, biblioteca sa, stătătoare din mai multe cărti în diferite limbi ale patriei, cu archivă, cu tot; şi aceea, după pofta donatorului, în 22 septemvrie 1870, s-a trimis şi încredinţat dlui Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, opid (târguşor) şi acuma loc de petrecere pentru vânat a prinţului de coroană Rudolf. Despre aceasta, apoi, inteligenţa a fost peste tot încunoş-tiinţată. / Însă, durere, că fiind de mai înainte vreme la mijloc o neînţelegere între oameni, despre care tac, bi-blioteca donată, spre dauna noastră, a tuturor, a stagnat şi a zăcut închisă în biserica cea frumoasă greco-catolică a **Gurghiului** și nimenea nici un pas pentru înaintarea ei nu a făcut.

Din întâmplare, în 15 octomvrie 1878, în casa domnului preot greco-catolic Ieremie Harşian din **Chi-cherul de jos**, s-a nimerit a fi mai mulţi domni preoţi ro-

[393] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 157, Braşov 1884, p. 2

mâni față, între care m-am aflată şi eu. Atunci, între glume şi altele, am făcut propunerea ca să începem ceva cu biblioteca sus-zisă; la aceasta, dumnealor au consimţit şi au aprobat, încredinţându-mi mie toată afacerea, sub cuvânt că, la timp, mă vor ajuta şi în ceea ce voi întreprinde, mă vor sprijini. / M-am rezolvat a primi sarcina și, în 24 octomvrie 1878, am înaintată o rugare către oficiul procesual, în **Gurghiu**, pentru concediu, spre a putea ţine o ședință publică în **Gurghiu**, în care, apoi, să ne putem consulta și pune în ordine bună cu biblioteca. Şi aceasta am făcut-o pentru ca, de o parte, să pot da un zbor mai mare întreprinderii noastre, iară de altă parte, ca răuvoitorii din **Gurghiu** să nu aibă cuvânt de a denunţ în contra noastră. / Nu ştiu pentru ce şi din ce punct de vedere, că oficiul procesual rugarea mi-a transpus-o spre rezolvare vice-comitelui, în **Mureş-Oşorhei** (Târgu Mureş)); acela, apoi, după ce m-a ascultată pe mine în persoană despre starea lucrului, rugarea a rezolvat-o pe calea oficiului procesual, cu data 6 noiemvrie 1878, nr. 11.114, rezoluţiunea a fost îmbucurătoare, căci ni s-a conces ţinerea ședinței proiectate, cu adăugirea, însă, ca mai înainte de toate, cu privire la obiectele ce se vor pune la dezbatere în ședință, să aștern „Programul” şi totodată să fac cunoscut ziua hotărâtă pentru consultare, ca așa, din partea oficiului politic, să se poată lua măsurile necesare de supraveghere. / Așa am și făcut, după cum a sunat porunca de sus, iar eu, în co-înțelegere cu câţiva domni preoţi români, am început a scrie și a trimite la invitări peste tot locul și în toate părţile etc.

Ţinerea şedinţei, spre consultare, în obiectul sus atins, s-a hotărât pe ziua de 8 ianuarie 1879, la 10 ore a. m., în **Gurghiu**, în edificiul şcolii greco-catolice. / În

acea zi şi la acea şedinţă, a luat parte un număr însemnat din inteligența română, şi ca comisari din partea oficiului politic pentru supraveghere a fostă delegat adjunctul de jude procesual, care încă mai înainte de toți venise în şcoală, spre a studia și a face dare de seamă despre mişcările şi afacerile noastre, ştii cum merge aceea. / Participanţii, respectiv invitaţii, după sosire, amăsurat punctului I din „Program", au fostă primiţi, din partea domnului Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, prin o cuvântare scurtă, dar cuprinzătoare. / După cuvântarea de primire, amăsurată punctului II din „Program", prezidiul s-a încredințat provizoriu domnului Patriciu Barbu, avocat în **Reghinul săsesc**, şi ca notar a fost chemat domnul Alexandru Târnăveanu, preot greco-catolic în **Hodac**, cărora, amăsurat punctului IV din „Program", li s-a pus înainte, pe masă, rezoluţiunile primite din partea autorităţilor politice şi alte acte, care au trebuit a se lua la dezbatere în şedinţă. / Toate au fostă bine şi au curs în ordine bună, mulțumită domnului advocat, care a condus prezidiul provizoriu. / Când s-au finit unele și altele, participanții au păşit la alegere definitivă a prezidentului, vice-prezidentului, notarului și bibliotecarului, totodată ca casari. Posturile acestea sunt ocupate prin persoane demne de toată încrederea și nu este de lipsă să-i adnotez cu numele, pentru că la timp despre toate îşi vor şti da seama, înseamnă numai pentru ca să ştie „fiul națiunii" că eu nu mă aflu în numărul acelora; atunci, apoi, s-a ales şi o comisiune, care s-a însărcinat cu compunerea „Statutului" necesar. / Acum, „fiul naţiunii", care m-a provocat să dau deslușire în afacerea obiectului sus amintit, să binevoiască a medita, înainte cetind următoarele şi a se hotărî

într-acolo, ca pe mine de la răspundere mai departe să mă absolve şi să mă şteargă cu totul din lista învinovăţirii.

După cum zice „fiul naţiunii”, cu ocaziunea consultării din 8 ianuarie 1879, este drept şi adevărat că s-a încasat o sumuliță frumoasă de bani, aceea, însă, în momentul acela, s-a încredinţat casarului ales, spre manipularea mai departe. / Când s-a ținut petrecerea cu joc, în 1879, în comuna **Hodac**, iarăși s-au încasat bani; aceştia, în cât ştiu eu, se află în mâna domnului notar cercual Niculae Manţia din **Ibăneşti**, despre ce asemenea cred că la timp își va da seama. / În 5 mai 1879, în obiectul sus zis s-a ţinut, în **Gurghiu**, a II-a şedinţă, cu ocaziunea căreia iarăşi au incurs bani, și aceia s-au încredințat toţi casarului. / Despre altele nu ştiu, pentru că, din 5 mai 1879, după cum ştim cu toţii, până azi, altă şedinţă în afacerea bibliotecii nu s-a ţinut, nici dare de seamă despre încasarea și manipularea banilor nu s-a făcut, cu toate că voia şi dorinţa tuturora ar fi ca, după cum facă alţii şi se întâmplă în alte locuri, să facem şi noi, și să se întâmple şi la noi. Vocea sună peste tot locul: „Să înființăm biblioteci!”. / Mai departe, biblioteca de sub întrebare există și azi, numai cât aceea se află tot închisă în sfânta biserică greco-catolică a Gurghiului. Trebuie, dară, deschisă şi pornită cu dânsa înainte, spre a ne ajunge scopul. / Este drept, „fiule al naţiunii”, că pe baza acestor justificări motivate îmi vei da absolutoriu deplin? Sunt siguri că da, dar și altcum lucrul natural și de sine se-nțelege, că deoarece afacerea şi conducerea bibliotecii sus menţionate s-a încredințat altora, răspunderea cade asupra acelora.

Pe „fiul națiunei”, nu-i vorbă, cu drept cuvânt îl părtinesc și eu în pasul său, pentru că, zău, în un timp aşa îndelungat, din gata a nu face nimica înseamnă rea econo-

mie, şi dauna e mare, pentru că am rămasă îndărăt cu dezvoltarea în ştiinţă şi în cultură. / Să reparăm, dară, greşela făcută, fără a ne imputa unul, altuia. şi iată cum: / Vorba este, peste tot, de-a înainta în ştiinţă şi-n cultură cu paşi repezi, din cauză mai vârtos că trăim în secolul civilizaţiunii şi culturii. Şi nu trebuie uitat că toţi câţi ştim carte, multă sau puţină, avem o sacră datorinţă de împlinit: de-a propovădui şi lăţi, pe toate căile, învăţătura între poporul român. / Să ne unim dară în cugete, să ne unim în simţiri, şi, cu puteri unite, să începem a lucra mai cu energie şi, în cât ne va fi cu putinţă şi ne vor ajuta puterile, să facem lucruri bune pentru popor şi naţiunea română, dacă e vorba să avem succes îmbucurător, care, pe viitor, următorilor noştri să le servească de exemplu. Casiodor a zisă: „Este urât şi ruşinos lucru a fi străin în propria patrie".

Un cuvânt către domnul preşedinte al bibliotecii, donată prin defunctul de vie memorie Ioan Pop Maior, în **Reghinul săsesc**, apoi închei. / Activitatea dumitale de până acuma pe deplină este cunoscută înaintea noastră, bunătatea şi binefacerea ce ai prestat până acuma pentru popor şi naţiunea română te-au făcut demn de iubirea poporului român. Iară puţina inteligenţă română din jurul **Gurghiului** te stimează şi respectă ca pe unul care, pentru poporul român, ai făcut mult bine. Fă, dară, şi acuma, te rog, şi cât mai în grabă concheamă şedinţă în afacerea bibliotecii amintite, în care apoi să se citească „Statutul" şi trimite spre întărire la locul competent; iar casarul să-şi facă dare de seamă despre manipularea banilor incurşi în fondul bibliotecii şi să dea raport despre starea bibliotecii de până acuma, ca aşa spiritele să se poată linişti, iar publicul să fie lămurit asupra afacerii. / Cred că „fiul na-

ţiunii" va fi pe deplin satisfăcut ce cele ce am scris. / Daniil Farcaş"[394].

1885: „**A. S. principele de coroană în Gurghiu**. / Seara, în 14 octomvrie nou, după ce pictorul de curte a depins urșii împușcați de A. S. prințul de coroană și contele Samuel Teleki, în prezența prințului şi a prinţesei Ştefania şi în fața unui public numeros, li s-a ținut urşilor priveghi, care a fostă iluminat de 24 de torţe (facle), iar **banda lui Solomon din Clușiu**, în timp de trei sferturi de oră, a intonată mai multe *ciardaşe*. / A fost admirabil de frumos, când AA. LL. s-a prezentat în mijlocul publicului, care îi așteptau cu sete, în grădina castelului, unde erau toți 3 urşii, aşezați unul lângă altul; atunci trei vânători au început a sufla în bucium (corn), iar banda a trasă un marş amestecat, și fiindcă seara era frumoasă, cerul senin, sunetul buciumului şi al muzicii desfătau urechea ascultătorilor. / Alteţa Sa principele de coroană Rudolf, precum şi arhiducele Frideric erau îmbrăcaţi în vestminte civile şi cu toiag vânătoresc în mână, iar prinţesa Ştefania în haină de samois, jachetă scurtă de plish și pe cap un văl albi de „Moher", care toate îi şedeau bine. Magnaţii, care de care, se sileau a intra în vorbă şi conversare cu A. S. şi încă cum?, toată în limba germană. La acest priveghi a fost de faţă şi inteligenţa română din Gurghiu și jur. / Apoi să vă spun şi de badea Nechita şi Vica Bloşiu din **G. Orşiova**, dânşii se află amândoi în serviciu, ca păzitori la pădurea erarială (mk. erdöved) şi totodată ca conducători ai vânătorii, sunt acuma îmbrăcați în uniformă, după prescriere, adică pălărie de vânător cu pană, bluză și nădragi (pantaloni) de postav mohorât verde, badea Nechita, care

[394] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 56, Braşov 1885, p. 2

are păr creț, lung și alb ca al lui Voltaire, şi-l poartă pieptănat frumos îndărăt, pe spate, bluza dezbumbată (descheiată) cămaşa tot descheiată, fiindcă e omul gras, bine hrănit şi nu se poate supune disciplinei, că viaţa şi sănătatea sunt mărgăritare nepreţuite, deja dânsul stă în „habtacht" (drepţi) cu pieptul deschis, ca și oricare altul, cu pieptul închis şi îmbumbat, şi îi este conces a umbla aşa, îi stă foarte bine, iar lui badea Vica, care atât părul, cât şi mustăţile le-a tăiat scurt, îi stă și mai bine, și ambii acești bătrâni, când principele înpuşcă ursul, ştiu a-l gratula cu cuvinte măgulitoare, încât principele orișicum e dispusă, bine sau rău, trebuie să râdă cu dânșii. / E şi drept că badea Nechita este admirat din partea tuturor domnilor pentru chibzuiala dânsului, anumit şi chiar pe A. S. principele de coroană îl pune şi îi destinează loc de pândă, și îi spune înainte: „Împărate, ai grijă, că aici vor veni 2 sau 3 urși, după olaltă, ţine-te bine, nu avea frică!" şi badea Vica, asemenea celorlalţi, şi totdeauna la ceea ce au zis dânşii, le-au şi succes, adică: vorba lor a fostă sfântă"[395].

1886: „**Badea Nechita Bloşiu**. / Cu ocaziunea înmormântării răposatului badea Nechita Bloșiu din **G. Orşova**, în 11 mai 1886, consilierul de secţiune Iosif Pausinger din **Gurghiu** a încredinţat preotului din **G. Hodac**, Alesandru Târnăveanu, două telegrame de condoleanţă, trimise din partea Alteţei Sale prințului de coroană Rudolf, spre a le face cunoscute publicului român pe cale ziaristică. / Despre aceasta am vrea să ştim cu toţii, pentru că una dintre acele telegrame şi eu o am cetit-o, în **Reghinul săsesc**, când s-a dat reprezentaţiunea teatrală, în 11 mai 1886, înaintea mai multor domni de cinste, care au

[395] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 226, Braşov 1885, pp. 2, 3

propus trimiterea lor la „Gazeta Transilvaniei”, pentru ca lumea să vadă şi să ştie că cine a fost badea Nechita şi că prinţul Rudolf cât de mult l-a iubit. / Vă dau de ştire şi despre aceea cum că, din mandatul Alteţei Sale prinţului de coroană Rudolf, când s-a înmormântat badea Nechita Bloşiu, consilierul Iosif Pausinger nu a lăsat a i se pune crucea îndătinată la cap, pentru că prinţul are de gând, şi telegrafic a şi promis ca respectivului răposat să-i ridice un monument frumos. / Toate spesele îngropăciunii răposatului, acum, în zilele acestea, au fost trimise sus-numitului consilier de secțiune, în **Gurghiu**, din partea prinţului Rudolf, cu mandatul ca de la preoţii care au asistat la îngropăciune să prezinte chitanţe, că sunt plătiţi. Au fost 8 preoți de faţă, când s-a îngropat badea Nechita şi tot personalul de la oficiul de silvicultură din **Gurghiu**, cu toţi vigilii erariali (împărăteşti) si toţi vânătorii prințului şi alţii. Şi la toate evangheliile, când începea a se ceti, se dădeau salve de împușcături şi, după terminarea evangheliilor, iară împuşcătură. Ceremoniă i s-a făcut bătrânului ca la o persoană înaltă.

Acum, în zilele acestea, s-a dispus, tot din partea prințului de coroană, ca văduva răposatului să capete leafa întreagă şi de acum, înainte, iară pe un nepot al răposatului, care puţină carte ştie, să-l ducă la **Clusiu** şi să înveţe carte, spre a-l face vigil în locul bătrânului Nechita. / E drept şi adevărat că badea Nechita a fost acela care, în anul trecut, pe prinţul Rudolf l-a potolit in iritaţiunea lui fată de noi, românii, şi cum s-a întâmplat aceea, voi scrie de altă dată, destulă atâta că Alteţa Sa Rudolf a fost supărat pe noi, nu a vrut să vadă mai mult joc românesc, nu a cercetat biserica română, nu a făcut preumblare pe uliţele române, ca de altădată. Mai în ur-

mă, a început a fi voios. Şi cine l-a făcut iarăşi voios? Numai badea Nechita; nimenea nu-şi poate închipui câtă fineţe a avut răposatul, măcar că era om simplu, fără carte. A murit sărmanul, spre dauna noastră”[396].

1887: „**Prinţul moştenitor, în Gurghiu**. / Alteţa Sa, principele de coroană Rudolf, azi, 6 octombrie, la 9 ore a. m., a sosit în comuna noastră **Gurghiu**, spre a începe vânatul urşilor. Între sunetele clopotelor de la toate bisericile locale, a tras la Castelul Gurghiului, având în suită pe principele Leopold de Bavaria, pe principele Wilhelm şi pe prinţul Eszterházi. La scările palatului, în dreapta, au stat oficialii fiscali, în frunte cu Girschik Ioan, director suprem de fiscalitate, iar în stânga, clerul greco-catolic, în frunte cu Prea onoratul domn Basiliu Raţiu, protopopul **Reghinului**. / Mai întâi, prinţul a dat mâna cu funcţionarii şi cu aristocraţii prezenţi. După aceea, s-a întors către protopopul greco-catolic Basiliu Raţiu, care l-a bineventat, în limba germană, astfel: „Alteța Voastră, mă bucur din inimă că aţi venită în mijlocul nostru, primiţi, vă rog, omagiile cele mai respectuoase de credinţă şi alipire neclătită a preoţimei greco-catolice a tractului acestuia şi totodată doresc succes strălucit la vânatul întreprins”. / La aceasta, a răspuns Alteța Sa, în sensul următor: „Şi eu mă bucur că am putut veni în mijlocul domniilor voastre. Vă mulțumesc pentru expresiunea simţămintelor ce manifestaţi faţă cu persoana mea, vă doresc toată fericirea!”. / Către preotul local Nicolau Petru încă s-a arătat foarte simpatic, întrebându-l cum se află şi de câţi ani e preot în comuna Gurghiu. Preotul i-a răspuns că se află bine și e preot de 16 ani. / După aceea,

[396] *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 123, Braşov 1886, p. 3

Alteța Sa, dimpreună cu toată suita, a intrată în castel, a luată dejunul şi a plecat la vânat, pe valea Caşvei, în locul aşa numit „Richitişoaia", unde a şi împuşcat 3 urşi frumoşi. Timpul e favorabilă pentru vânat"[397].

1888: „Inaugurarea părții liniei ferate **Odorhei – Gurghiu – St. Miclauş – Ciuc-Sereda**, situată între secţiunile 472-490, precum şi a căii ferate laterale, ce duce până la **Gurghiu – St. Miclăuş**, s-a fixat pe ziua de 7 mai nou"[398].

1889: „În urma morţii arhiducelui Rudolf, se vede că **vânătoarea de la Gurghiu** şi-a ajuns sfârşitul. În urma unui ordin, comunicat pe cale telegrafică, din partea mareșalului curții Maiestăţii Sale, ușile locuinței răposatului prinţ Rudolf s-au sigilat și se aşteaptă sosirea unui funcţionar de la Curte, care să ia în seamă și să transporte la Viena obiectele prețioase şi scrisorile prinţului, aflătoare în **Gurghiu**. Pausinger a primită încă şi un alt ordin, ca să anuleze toate angajamentele privitoare la vânătoare și gonacilor să le abdice serviciul"[399].

1900, Diaconovich: „**Gurghiu** (magh. Görgény-Szent-Imre), comună în Transilvania, comitatul Mureş-Turda, cu 1.699 locuitori români şi maghiari, care se ocupă cu agricultura şi olăritul. Are şcoală de vigili silvanali, fabrică de vase de piatră, poştă. Cetatea Gurghiului, zidită pe dealul de lângă sat, era vestită pe timpul principilor ardeleni; în 1708, Rabutin a dărâmat-o. Dealul până azi se numeşte după Rákóczi. Castelul existent e zidit de familia Bornemisza, în secolul XVIII, statul l-a cumpărat și l-a

[397] *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 213, Braşov 1887, p. 3
[398] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 90, Braşov 1888, p. 2
[399] *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 26, Braşov 1889, p. 1

aranjat de cvartir pentru moștenitorul de tron Rudolf, care adeseori petrecea aici, la vânătoare”[400].

1928: „**Teologii din Blaj, la Gurghiu**. / După **Vinţul de sus**, teologii de la Blaj au venit, o săptămână mai târziu, la **Gurghiu**, în țara lui Petru Maior şi a brazilor pletoşi. / Serata literară-artistică din Gurghiu s-a ținut în ziua de 22 iulie, în sălile „Şcolii silvice”, pe care dl V. Broșteanu, inimosul director al acestei şcoli, cu cea mai mare prevenire și dragoste le-a pus la îndemâna tinerilor apostoli de la Blaj. / Şi s-a adunat și aici, la **Gurghiu**, atâta lume cum nici închipui nu ne-am fi putut! Am văzut mult tineret de la **Târgu-Mureş**, apoi toată elita de onoraţiori de la **Reghin**, în frunte cu prea onoratul Aritor Popa, protopop, şi cu domnii Dr. Truţa, Dr. Popa, Maior şi alţii. Toată preoțimea din împrejurimi şi din depărtări, cu familiile. Domnişoarele vesele, sprintene şi fermecătoare, umpleau de ciripit toată curtea şi coridoarele marilor clădiri ale şcolii silvice. / Programul a fost foarte bine alcătuit şi minunat reuşit. Frumoasă şi plină de sănătate conferința clericului Filip Pop, anul II, despre Petru Maior. Bine a cântat I. Man, „Grenadirii”, de Heine-Schumann. Versurile vesele, spuse de Iovu Popa din anul III, au stârnit mare haz. A urmat, apoi, piesa „Năpasta”, de Caragiale, care a fost jucată de către domnişoara Elena Cotta, învățătoare în **Gurghiu**, cu domnii Ioan V. Coman, Iuliu Popa şi Bazil Şiara, clerici. Nu neam aşteptat să vedem jucată, cu atâta succes, această piesă foarte grea, de care nici artiştii de meserie nu prea îndrăznesc să se lege. Într-adevăr, atât domnişoara Cotta, în rolul Ancăi, cât şi mai cu seamă Bazil Şiara, în Ion

[400] Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 631

Ocnaşul, au întrecut toate aşteptările. Foarte bine a fost şi Dragomir (Ion V. Coman), precum şi Gheorghe (Iuliu Pop).

La sfârşitul producţiei, dl profesor Dr. Augustin Popa, conducătorul Cercului literar al clericilor din Blaj, a mulţumit publicului foarte numeros pentru dragostea cu care a alergat la această serată, sprijinind astfel un început dintre cele mai bune. I-a răspuns mult onororatul Alexandru Doina-Donescu, parohul **Gurghiului**, mulţumind Blajului pentru o sărbătoare culturală şi naţională ca aceasta. / A urmat apoi petrecerea cu jocuri naţionale şi cu dansuri, în două săli, până dimineaţa”[401].

1935: „În ziua de 24 septembrie, s-a dezvelit în piața comunei **Gurghiu**, judeţul Mureş, monumentul ridicat Regelui Ferdinand. A luat parte şi Maiestate Sa Regele Carol, împreună cu Marele Voevod Mihai. O mulţime de locuitori localnici şi din comunele învecinate, împreună cu antorităţile comunale şi județene, au întâmpinat pe Suveran”[402].

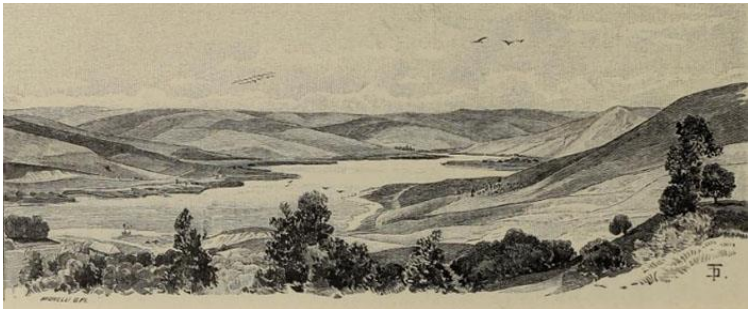

Landſchaft aus dem Mezőſég (der See von Mezö-Záh und ſeine Umgebung).

[401] *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 31, Blaj 1928, p. 2
[402] *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 39, Blaj 1935, p. 6

GURK

(lângă Pecica, judeţul Arad)

1351, noiembrie 8, Arad: Scrisoarea de cercetare a „magistrului Mihai, vicecomitele comitatului Arad, şi a celor patru juzi ai nobililor din acel comitat", după ce li s-a plâns „Marcu, fiul lui Dominic, fiul lui Pouka… că locuitorii din **Gurk** (lângă Pecica, judeţul Arad), iobagii lui Toma, fostul voievod al Transilvaniei, de asemenea locuitorii din **Cublus** (lângă Pecica, judeţul Arad), iobagii magistrului Ladislau, fostul comite al secuilor, şi locuitorii din **Maşloc** (**Machalaka**, judeţul Timiş), iobagii regelui, folosesc cu silnicie moşiile sale, numite **Thold** (lângă Firiteaz, judeţul Arad) şi **Berbenche** (lângă Firiteaz, judeţul Arad); că au tăiat pomi roditori şi au pus să se are în întregime sesiile acelor moşii, spre marea sa vătămare şi pagubă"[403].

[403] AŞSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 74, p. 77

GUSU

(Bothludasa, **Kis Ludos,** judeţul Sibiu)

1362, decembrie 17, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Cristian de **Cristian** (Kereztienzygethe, Kereztyenzygethe, judeţul Sibiu), în numele său şi al fratelui său Cristian, că dreapta jumătate din a treia parte a moşiei **Sângătin** (Enyed, judeţul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, care este acum în mâini străine, are nevoie să fie dobândită din nou şi să-i fie trecută în stăpânire. / Drept aceea, trimiteţi spre mărturie un om de-al vostru, în faţa căruia Matia, fiul lui Arnold de **Apoldu de Jos** (Apold Inferior, judeţul Sibiu) sau Nicolae, fiul lui Ioan de Sângătin sau Ioan, fiul lui Both de **Gusu** (Bothludasa, judeţul Sibiu), mergând la faţa locului, să redobândească această bucată de pământ şi s-o dea în stăpânire lui Ioan şi lui Cristian”[404].

1880: „Informaţiune despre asupririle comise asupra foştilor iobagi din Transilvania, în afaceri de răscumpărarea zecimilor şi altor prestaţiuni din vii, cu aplicarea

[404] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, Bucureşti 1985, doc. 140, pp. 117, 118

arbitrară a art. XXIX din **1868** şi a Instrucţiunii ministeriale din 7 aprilie 1869[405].

Prin art. XXIX din anul 1868, se regulează răscumpărarea zecimilor şi a altor prestaţiuni din vii. Se pare, însă, că în aceea se afla o lacună periculoasă, căci adică nu e precizată, nu-i definită natura feudală a viilor, ca să ştie curat cu ce fuseseră datori iobagii către seniori pentru vii, şi ce ar mai avea să răscumpere după 30 de ani. După paragrafele 1 şi 26, nu ar mai rămânea îndoiala că numai acelea vii se pot înţelege, care, după patenta urbariala din anul 1854 şi art. 53 din 1868, nu au făcut parte întregitoare a sesiunii colonicale. Încât pentru prestaţiunile care ar fi a se răscumpăra, iarăşi nu se pot înţelege altele decât acelea care s-au prestat şi de la anul 1848, încoace, şi sub nici o împrejurare acelea care, de la anul 1848, încoace, nici nu s-au prestat de foştii coloni şi nici s-au cerut de foştii proprietari. / Că numai aceasta a putut fi intenţiunea legislaţiunii, se vede curat din paragraful 3, art. 29, din 1868, unde, ca bază de răscumpărare se defig: prestaţiunile de pe cei 10 ani din urmă. Tot această împrejurare este răspicată cu evidenţă şi mai mare în contextul întreg al paragrafului 26, din acelaşi articol de lege

[405] Această informaşiune ni s-a părut atât de interesantă şi de importanţă atât de mare, încât am fi dorit ca, cu legea respectivă în fruntea ei, să se traducă şi publice în limbile europene, pentru ca să afle şi de aici popoarele pământului cum se aplică legile în această ţară. Las' că art. 29 din 1868 nici nu avea baze de aplicare în Transilvania, ci numai în Ungaria, dar apoi exemplele descrise aci ne vor spune restul, iară de acestea s-ar putea culege cu miile. Peste două milioane de florini se pretind cu acest mod de la popor, fără nici-o umbră de drept. Se zice că s-ar fi compus şi un memorial în materia aceasta, spre a se înainta la locurile mai înalte – nota redacţiei.

29. / În deplină consonanţă cu precitatele paragrafe, art. 29 din 1868, stau, în paragrafele 9 şi 25 ai Instrucţiunii ministeriale, datată în 7 aprile 1869 (Szabály rendelet az 1868-k évi 29, t. cz. által megszűntetett szőllőbéli tartozasok megváltása körül követendő eljárás iránt.) / Că premizele dispoziţiuni pozitive ale legii nu s-au observat, se pote vedea din urmatoarele 2 cazuri concrete:

După cum arata extrasul din conscrţptiunea ex 1819 alăturat, se aflau în **comuna Gusu (**ung. Kis Ludos), comitatul Alba-inferioară, la anul 1819-1920, următorii trei proprietari: 1). Katana Zsigmond, 2). Contele Bethlen Farkas şi 3). Baronul Rosenfeld András. / Toţi aceşti 3 proprietari au recunoscut, la anul 1820, prin prefecţii (plenipotenţiaţii) lor, şi anume la întrebarea a 7-a, „că în **comuna Gusu** nu a esistat niciodată zecimea urbarială (domnească), ci numai fiscală" (a statului). / În decursul timpului, încă înainte de anul 1848, a devenit, prin vânzare, respectiv cumpărare, proprietar al bunului de sub 1). Borosnyai Lukats János, al bunului de sub 2). Pausz Josef, respectiv soţia acestuia, baroneasa Rosenfeld, iar de la 1848, încoace, toate 3 bunurile le-a cumpărat Binder Károly, care din urma şi de prezent e **unicul proprietar în întreaga comună**. / După extrasele din tabelele de contribuţiune din anul 1819 şi 1848, se constată, în modul cel mai evident, că viile colonilor din **Kis Ludos** au fost colonicale şi nu alodiale sau domneşti, deoarece acelea au fost sub contribuţiunea imper., prin urmare că acelea vii au făcut parte întregitoare a sesiunilor colonicale, pe care, dacă poate fi vorba despre o dezdăunare a foştilor Domni de pământ, nu foştii coloni, ci statul e dator a le răscumpăra (§. 12 si 29 a Pat. din a. 1854).

De la anul 1848, încoace, nici vorbă nu a mai fost despre prestarea zecimei. Nici foştii domni de pământ nu au cerut, şi nici foştii coloni nu sau îmbiat cu aşaceva. / În 21 iunie 1873, aşadar aproape cu 3 ani mai târziu decât prescrie paragraful 26, art. 29, din 1868, apare în **comuna Gusu** (ung. Kis Ludos), pe neaşteptate, pretorul (szolgabiro) Anton Zeyk de la **Vinţul inferior**, fără a fi avizat de timpuriu pe respectivii locuitori, ca comisar, însoţit de pretorul cercului de la **Pauca** (Pokafalva), anume Szalántzy, cum şi de un alt pretor, coleg al său de la **Sângătin** (Kis-Enyed), acesta ca plenipotent al Clotildei Pausz, clironom a lui Josef Pausz. Aşadar, comisiune sau, mai bine, tribunal de arbitri, compus ca înadins din trei subprefecţi, funcţionari de la administraţiune, spre a insufla frică locuitorilor. Se înţelege de la sine că oamenii se aflau mai toţi în câmp, la lucru, însă totuşi i-au succes judelui comunal a prezenta, la ordinul acestui trifoliu, vreo 18 inşi din foştii coloni (iobagi) ai lui Pausz. / Prezentându-se cei 18 foşti coloni, A. Zeyk îi provoacă că să se „împace" cu Teleky Josef pentru zecimea din vii. Omenii însă au răspuns curat că viile acelea au fost iobăgeşti, le-au plătit în dare, şi că, prin urmare. nu vor să ştie nimica de împăciuire, ci lasă ce va da legea.

Prin declaraţiunea aceasta, luată expres la protocolul compus de Zeyk A., foştii coloni, pe lângă toată nepriceperea lor, s-au apărat destul de bine; ei au denegat orice drept al fostului posesor de a-i mai constrânge ca să plătească aceleaşi obiecte de două ori. Aşadar, dacă acel comisar ar fi voit să respecte legea (§. 26 din art. 29 şi §. 25 din instrucţiunea de la 1869), ar fi trebuit să-şi declare misiunea împlinită şi pe Josep Teleki să-l îndrepte la tribunalul ordinar. / Nu ştiu dacă şi în cât a satisfăcut acel

comisar §-lui 1 din menţionata instrucţiune ministerială, ştiu, însă, că el er strâns obligat a informa şi capacita pe ambele partide, ca să nu se încurce în procese fără nici un scop; spun însă toţi locuitorii, câţi au fost de faţă, că nu li s-a zis altceva, decât: „Împacaţi-vă, că, daca nu, veţi avea spese foarte mari". Locuitorii n-au voit nici a se împăca, ştiind că n-au nici o cauză de împăcare, şi că pretendentul le-a căzut, cum se zice, năpastă, nici nu au voit să subscrie procesul verbal, ci s-au dus pe la casele lor.

În ziua următoare, 22 iunie **1873**, pe când bieţii oameni tocmai se consultau despre cele ce ar fi de făcut faţă de cele petrecute, sosesc în comună doi jandarmi, arestând pe 13 fruntaşi din comună, dintre care 2, şi anume Ilia Chilip şi Joh. Brenner, care în ziua de 21 iunie nici nu au fost în comună, şi, incatenaţi doi cu doi, ca pe furii şi tâlharii, îi escortează la szolgabireul Szalántzy, de unde, a treia zi, iarăşi în acelaşi mod incatenaţi, i-au dus, cu escorta de jandarmi, la **Aiud** (centrul comitatului), unde au fost detinuţi 10 zile, ziua la sapă, la cucuruz, iar noaptea în temniţa comitatului, fără să le fi spus cauza întemniţării lor. Numai de la avocatul Nicolau Gaietanu, al cărui ajutor îl imploraseră soţiile nenorociţilor, am înţeles că sunt condamnaţi la robie de 10 zile, pentru că s-au opus şi că, după clauza din protocol (registrul penal), făcută de szolgabireu Szalántzy, condamnaţii s-au mulţumit cu seninţa. Am vorbit şi după aceea cu toţi cei arestaţi şi la unison mi s-au jurat că nici nu au fost ascultaţi, nici nu li s-au publicat vreo sentinţă şi, cu atât mai puţin, s-au mulţumit cu pedeapsa dictată. / Altcum, mai vine de observat, în privinţa aceasta, că comuna **Kis Ludos**, în cele judecătoreşti civile şi criminale, nici nu se tine de

Aiud, ci de **Sibiu**, respectiv de judecătoria singulară din **Miercurea**.

În 25 iulie **1873**, iarăşi pe neaşteptate, vine în comună o altă comisiune, adică aşa-numitul tribunal de arbitri aleşi (2), compus de Anton Zeyk, în calitate de comisar, ce se zice pe ungureşte *jogbiztos*, dimpreună cu Josif Teleky, acesta ca reprezentant pretendentei Clotilda Pausz. / Acest tribunal de arbitri, în aceeaşi zi, a şi pertractat şi decis cauza, judecând pe foştii coloni, 35 la număr, dintre care unii n-au avut niciodată vii de ale lui Pausz, să plătească Clotildei Pausz, ca dezdăunare a zecimii, florini 6.447,44, iar ca speze, florini 95 şi 14 cruceri. În van au cerut şi protestat locuitorii ca să li se dea timp, să-şi aducă si ei un avocat, spre a-i reprezenta ca arbitru, întocmai în sensul legii, căci nu au fost ascultaţi. / La aducerea deciziunii, respectiv a complanării cauzei din chestiune, prin împăciuire, s-a observat o lipsă de procedură”[406].

1938: „**Din Gusu, Sibiu**. / Donaţiile ce s-au făcut Bisericii române greco-catolice din **Gusu**, judeţul Sibiu, în anii din urmă: / Părintele Iosif Cristian a lucrat în interesul bisericii, făcând 34 dramuri, etc. şi a dat şi bani, a făcut uşi la cimitirul parohial, în total 1.200 lei. / Teodora Cristian, soția preotului, a dat la biserică 2 candele, 2 icoane, 2 haine pentru acoliţi, în valoare de 400 lei. / E. Rusu, învăţător în Gusu, a dat 2 sfeşnice pentru acoliți şi 40 lei, total 300 lei. / Ioan Stroia, inginer inspector la C.F. R. Cluj, a donat la zugrăvit 1.000 lei. / Gheorghe Stroia, comerciant Gusu, a donat un clopot, în valoarea de 16.000 lei, 2 *Mineie*, în valoare de 1.971 lei, 1

[406] *Observatorul*, Anul III, nr. 20, Sibiu 1880, p. 2

pentecostare, 110 iei, 3 icoane, 2.510 lei; total: 20.591 lei. / Nicolae Stroia, din Gusu, 2 sfeşnice, 4 icoane, în valoare de 7.500 lei, 2 rânduri perdele la uşile de la altar, 2.500 lei, o sobă în biserică, 500 lei, la zugrăvit, 200 lei, total: 10.700 lei. / Doamna Maria Orbescu, din **Topârcea**, domiciliată în Bucureşti, o icoană, în valoare de 500 lei. / Paraschiva Armenean, din Gusu, o faţă de masă, în valoare de 200 lei. / Moisă Baţiu, din Gusu, o față de masă, în valoare de 100 lei. / Maria Buțiu, din Gusu, 2 feţe de masă la altar, în valoare de 1.000 lei şi 2 icoane, în valoare de 1.200 lei, şi cartea de aur a parohiei, 131 lei, total: 2.331 lei. / Sebastian Stroia, din Gusu, o icoană, în valoare de 500 lei. / Mihăilă Cipar, din Gusu, un *strastnic*, 320 lei. / Anuţă Rău, din Gusu, 1 faţă de masă, 1 ștergar, o cruce pe biserică, un tapet, total 520 lei. / Niculae Lupea, din Gusu, 1 *Echologiu*, 1 *octoich* cu *pentecostar*, 500 lei. / Silvia Lungu, din Gusu, o faţă de masă, în valoare de 500 lei. / Gheorghe Cunţan, din **Doştat**, 1 patrafir nou, 2 candele, o icoană, în valoare de 500 lei. / Maria Fălămaş, din **Doştat**, o candelă, 80 lei. / Doamna Octavia Stroia, căsătorită Axente, din **Gara Râului**, 200 lei. / Parohia greco-catolică **Ludoş**, 1 candelabru, în valoare de 200 lei. / Părintele protopop onoratul Pompiliu Simoneti, preot în **Răşinari**, un chivot, în valoare de 1.500 lei. / Maria Armenean, din Gusu, 2 prapori, în valoare de 5.000 lei. / Ioan Stroia a donat bisericii 120 lei. / Asociaţia română unită „Agra" din Gusu, din taxe benevole, a donat bisericii, pentru reparare, 1.000 lei. / Reuniunea femeilor din Gusu a donat pentru reparare 1.000 lei. / Prefectura judeţului Sibiu, în 1936, a donat bisericii, pentru reparare, 3.000 lei. / Preaveneratul Consistoriu din Blaj a dat bisericii un ajutor de 1.500 lei. /

Doamna Lunacek romano-catolică din Gusu, a donat bisericii, pentru reparare, 160 lei, un tapet, în valoare de 300 lei, o cutie pentru sfânta cuminecătură, în valoare de 200 lei; în total: 660 lei. / **Totalul general** al donațiilor din ultimii ani este 50.932 lei, care s-au folosit la repararea şi zugrăvirea sfintei Biserici şi la înzestrarea cu cele de lipsă. / Curatoratul bisericesc greco-catolic din **Gusu** mulţumeşte tutoror celor ce au contribuit la repararea şi înzestrarea sfintei biserici. Dumnezeu să le facă parte de fericirea de veci. / Iosif Cristian, preot greco-catolic în Gusu"[407].

Beim Wein — Poiana-Sibiului — La un pahar de vin

Enjoying a glass of wine — Devant un verre de vin

[407] *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 52, Blaj 1938, p. 4

GUŞTERIŢA

(Villa Humberti, judeţul Sibiu)

1366, septembrie 7, Sibiu: „Comitele Ştefan de **Şelimbăr** (Schellenberg, judeţul Sibiu), comitele Cristian de **Brad** (Fenyeufolua, Insula Gerhardi, azi **Bradu**, judeţul Sibiu), comitele Andrei de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, judeţul Alba), Iacob Henczemannisse, judele oraşului, Servaţiu, orăşeni din Sibiu, recunoaştem că Ioan Shebniczer, judele ţinutului, şi Nicolae Noester, au mărturisit că comitele Laurenţiu de **Roşia** (Ruffo Monte, judeţul Sibiu) a împrumutat comitelui Ioan de **Guşteriţa** (Villa Humberti, judeţul Sibiu) 32 florini, luând ca soroc sărbătoarea viitoare a Naşterii Domnului. În schimbul acestora, comitele Ioan a zălogit în mâinile comitelui Laurenţiu curtea, râtul, ogorul, împreună cu dreptul său de patronat în satul **Topârcea** (Czappirscha, judeţul Sibiu)”[408].

1873: „**Biserică zidită cu cheltuiala Mitropolitului Şaguna**. Satul **Guşteriţa** este situat în nemijlocita apropiere a oraşului Sibiu. Aşezarea românilor în această comună datează din veacul al XVIII-lea. Cele dintâi fa-

[408] AŞCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, Bucureşti 1991, doc. 135, p. 241

milii de români, cinci la număr: Jangoiu, Murgoiu, Câmpeanu, Stănilă şi Spânu, se aşezară pe fânaţe, lângă pădure, în colibe. Saşii, ca să scape de români, au mers cu carele la fânaţe, unde au încărcat tot ce au avut românii şi i-au adus lângă râul Cibin, unde depozitau gunoaiele. / Românii s-au plâns guvernatorului din Sibiu de această procedură a saşilor, care, auzind de plângerea românilor, i-au dus iar înapoi, la „colibe". Cu timpul, românii s-au înmulţit, au cerut şi ei pământ, dându-li-se parcele mai mici, numite „delniţe", în locul numit „Rimetea", iar locuri de case, pe „Hula Guşteriţii", astăzi strada Şaguna, populată numai de români. / În timpul cât au stat afară de satul propriu-zis, în colibe, neavând biserică, slujba se făcea în casa Iui Aron Rădiciu. După ce românii au primit locuri de casă, la începutul veacului al XIX-lea, şi-au ridicat şi o biserică de lemn, care a fost aşezată pe locul unde astăzi este cimitirul. La această biserică, cel dintâi paroh, care a slujit şi a locuit în sat, a fost preotul Ivan, originar din **Dobârca**.

În anul 1873, când s-a edificat actuala biserică din cărămidă, în **Guşteriţa** erau 130 familii româneşti, faţă de 350 familii săseşti. Astăzi, românii sunt egali la număr cu saşii. / Foarte probabil că Mitropolitul Şaguna cunoştea calvarul românilor din această comună, precum şi sărăcia lor, descoperind credincioşilor săi, în anul 1872, dorinţa: „că voieşte să le zidească o biserică frumoasă şi de model, din spesele sale proprii". Acum, când s-au împlinit 60 de ani de la moartea Mitropolitului Şaguna, se împlinesc şi 60 de ani de la zidirea bisericii din **Guşteriţa**, ridicată, în cea mai mare parte, cu cheltuiala marelui ierarh, aşa după cum le-a promis şi, dacă nu se întâmpla marea nenorocire, care a venit peste ei şi peste întreaga

biserică, cu decedarea bunului părinte, după cum se exprimă în documentul de mai jos, desigur, pe lângă cei 3.000 florini, le achita şi mica diferenţă pentru terminarea bisericii, scăpându-i de ostenelile, năcazurile şi supărările cele multe şi fără număr...

Transcriu însemnarea de mai jos, neiscălită, dar probabil scrisă de preotul Gh. Stănese, din care se poate vedea urzirea acestei biserici, cu o fugară şi sumară reprivire bisericească şi naţională din trecutul românilor din **Guşteriţa**. / Un mic diamant din salba de fapte înalte şi al dărniciei sale, din care şi astăzi viem şi trăim... Însemnarea are următorul cuprins:

„Această sfântă biserică pentru creştinii greco-răsăriteni din **Guşteriţa**, a început a se zidi în anul 1873 şi s-a gătat în luna lui octomvrie 1877, iar urzirea ei aşa a fost: / Prea bunul Părinte, fostul Arhiepiscop şi Mitropolit Andrei, în octomvrie 1872, a descoperit comunei noastre că voieşte să-i zidească o biserică frumoasă şi de model, din spesele sale proprii. / După facerea de două planuri, după care spesele i s-au părut prea mari, s-a făcut prin pălerul Francisc Szalay, al treilea plan, care a fost încuviinţat şi după care comuna s-a apucat de zidire cu numitul păleriu, pe locul cumpărat de comuna noastră bisericească, cu 950 florini v. a. / Tocmeala cu păleriul pentru lucrul tehnic a fost 5.700 florini v. a., iar materialul întreg l-au dat creştinii noştri. Biserica, în toamna anului 1873, a fost pusă sub coperiş şi tencuită dinlăuntru şi dinafară. / O mare nenorocire a venit peste noi şi peste întreaga biserică, în 16 iunie 1873 a murit bunul nostru părinte, fostul Arhiepiscop şi Mitropolit Andrei, de la care, până când a trăit, am primit pentru zidirea bisericii numai 3.000 florini v. a. / Deci, nemaiavând de unde plăti păleriului,

acesta a curmat cu lucrul care mai era de făcut, până în toamna anului acestuia, când comuna noastră politică ne-a împrumutat cu 500 florini v. a., în 5 ani fără camătă, cu care sumă, mai adăugând şi noi încă una sută florini, ni s-a dat biserica gata, aşa încât astăzi am putut intra într-însa, sfinţindu-se aceea provizorică prin părintele protopresbiter Ioan Hania. / Comuna politică ne-a dat toate lemnele trebuincioase şi 100 florini în bani, toate cărăturile le-au făcut creştinii noştri, care s-au mai îndatorat a da, de fiecare familie, câte 6 florini v. a. pentru câte 1.000 cărămizi. Mai mulţi au dat de bună voie şi peste 6 florini v. a. / Toţi, fără deosebire, cât de voie, cât fără de voie, au muncit foarte mult, însă ostenelile, năcazurile şi supărările parohului Gheorghe Stănese, ale epitropului Irimie Bilca şi ale crâsnicului Nicolau Muntean, au fost multe şi fără de număr. Părintelui protopop Ioan Hania însă nu-i putem mulţumi destul pentru toate câte a făcut şi cu sfatul, şi cu ajutorul în bani, şi cu multele şi feluritele scrieri. / Fie mărire şi lui Dumnezeu laudă. / **Guşteriţa**, în 13 noiemvrie 1877". / Prot. E. Cioran"[409].

[409] *Revista Teologică*, anul XXIV, nr. 3-4, Sibiu, 1934, pp. 113-115

Cuprins

GĂDĂLIN, judeţul Cluj p. 4
GALAŢI, judeţul Hunedoara p. 8
GALAŢII BISTRIŢEI, judeţul Bistiţa-Năsăud p. 16
GALDA, judeţul Alba p. 23
GALOŞPETREU, judeţul Bihor p. 35
GALŞA, judeţul Arad p. 37
GÂLGĂU, judeţul Sălaj p. 44
GALTIU, judeţul Alba p. 60
GALU, judeţul Cluj p. 65
GÂMBAŞ, judeţul Alba p. 66
GÂMBUŢ, judeţul Mureş p. 67
GAMZA, judeţul Caraş Severin p. 69
GĂNEŞTI, judeţul Mureş p. 70
GARAN, judeţul Satu Mare p. 77
GÂRBĂU, judeţul Cluj p. 78
GÂRBOVA, judeţul Alba p. 86
GĂTAIA, judeţul Timiş p. 98
GEACA, judeţul Cluj p. 102
GEDENFALVA, judeţul Hunedoara p. 104
GELYENUS, judeţul Satu Mare p. 105
GEOAGIU, judeţul Hunedoara p. 112
GEOAGIU DE SUS, judeţul Alba p. 131
GERLA, judeţul Arad p. 144
GHEJA, judeţul Alba p. 146
GHEORGHENI, judeţul Cluj p. 166

GHEORGHENI, judeţul Harghita p. 171
GHERLA, judeţul Cluj p. 191
GHERTINIŞ, judeţul Caraş-Severin p. 241
GHIJASA, judeţul Sibiu p. 250
GHILAD, judeţul Timiş p. 257
GHILVACI, judeţul Satu Mare p. 260
GHIMBAV, judeţul Braşov p. 262
GHIOLŢ, judeţul Cluj P. 276
GHIRBOM, judeţul Alba P. 277
GHIRIŞ, judeţul Cluj p. 287
GHIRIŞA, judeţul Satu Mare p. 288
GHIROLT, judeţul Cluj p. 289
GIACĂŞ, judeţul Sibiu p. 291
GILĂU, judeţul Cluj p. 294
GIROLT, judeţul Cluj p. 317
GIULATELEC, judeţul Cluj p. 319
GIULEŞTI, judeţul Maramureş p. 320
GIULVĂZ, judeţul Timiş p. 342
GIURTELECUL ŞIMLEULUI, judeţul Sălaj p. 349
GLADNA ROMÂNĂ, judeţul Caraş-Severin p. 357
GLIGOREŞTI, judeţul Cluj p. 364
GLOBURĂU, judeţul Caraş-Severin p. 367
GLOD, judeţul Alba p. 369
GLODENI, judeţul Mureş p. 370
GOAGIU, judeţul Harghita p. 371
GOGAN VAROLEA, judeţul Mureş p. 374
GORUIA, judeţul Caraş-Severin p. 377
GOTHATEA, judeţul Hunedoara p. 382
GRĂDINARI, judeţul Caraş-Severin p. 384
GRĂDIŞTEA DE MUNTE, judeţul Hunedoara p. 385
GRĂNICERI, judeţul Timiş p. 391
GRIND, judeţul Cluj p. 393

GRINDENI, judeţul Mureş p. 396
GURA BORDULUI, judeţul Hunedoara p. 400
GURASADA, judeţul Hunedoara p. 402
GURBEDIU, judeţul Bihor p. 409
GURGHIU, judeţul Mureş p. 413
GURK, judeţul Arad p. 435
GUSU, judeţul Sibiu p. 436
GUŞTERIŢA, judeţul Sibiu p. 444

Cuprins, p. 448

COUNTRYWOMEN OF THE NEIGHBOURHOOD OF HERMENSTADT, IN TRANSYLVANIA.

„Seara, în 14 octomvrie nou 1885, după ce pictorul de curte a depins urșii împușcați de A. S. prințul de coroană și contele Samuel Teleki, în prezența prințului și a princesei Ștefania și în fața unui public numeros, li s-a ținut urșilor priveghi, care a fostă iluminat de 24 de torţe (facle), iar **banda lui Solomon din Clușiu**, în timp de trei sferturi de oră, a intonată mai multe *ciardaşe*…

La acest priveghi a fost de faţă şi inteligenţa română din Gurghiu și jur” (*Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 226, Braşov 1885, p. 2)